

SZÚCS JENŐ

A SZEPESI KAMARAI
LEVÉLTÁR
1567 – 1813

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST

A SZEPESI KAMARAI LEVÉLTÁR
1567-1813

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI

I.

LEVÉLTÁRI LELTÁRAK

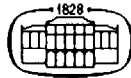
Kincstári levéltárak

7.

A SZEPESI KAMARAI
LEVÉLTÁR
1567 – 1813

Írta

SZÚCS JENŐ

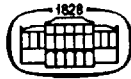
AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST 1990

SZÚCS JENŐ

A SZEPESI KAMARAI
LEVÉLTÁR
1567–1813

Szerkesztette

VARGA JÁNOS

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST 1990

Megjelent a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” program támogatásával a Magyar Országos Levéltár gondozásában

ISBN 963 05 5876 9

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1990

© Szűcs Jenő jogutódja

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

**Printed in Hungary
Nyomtatva**

ELŐSZÓ

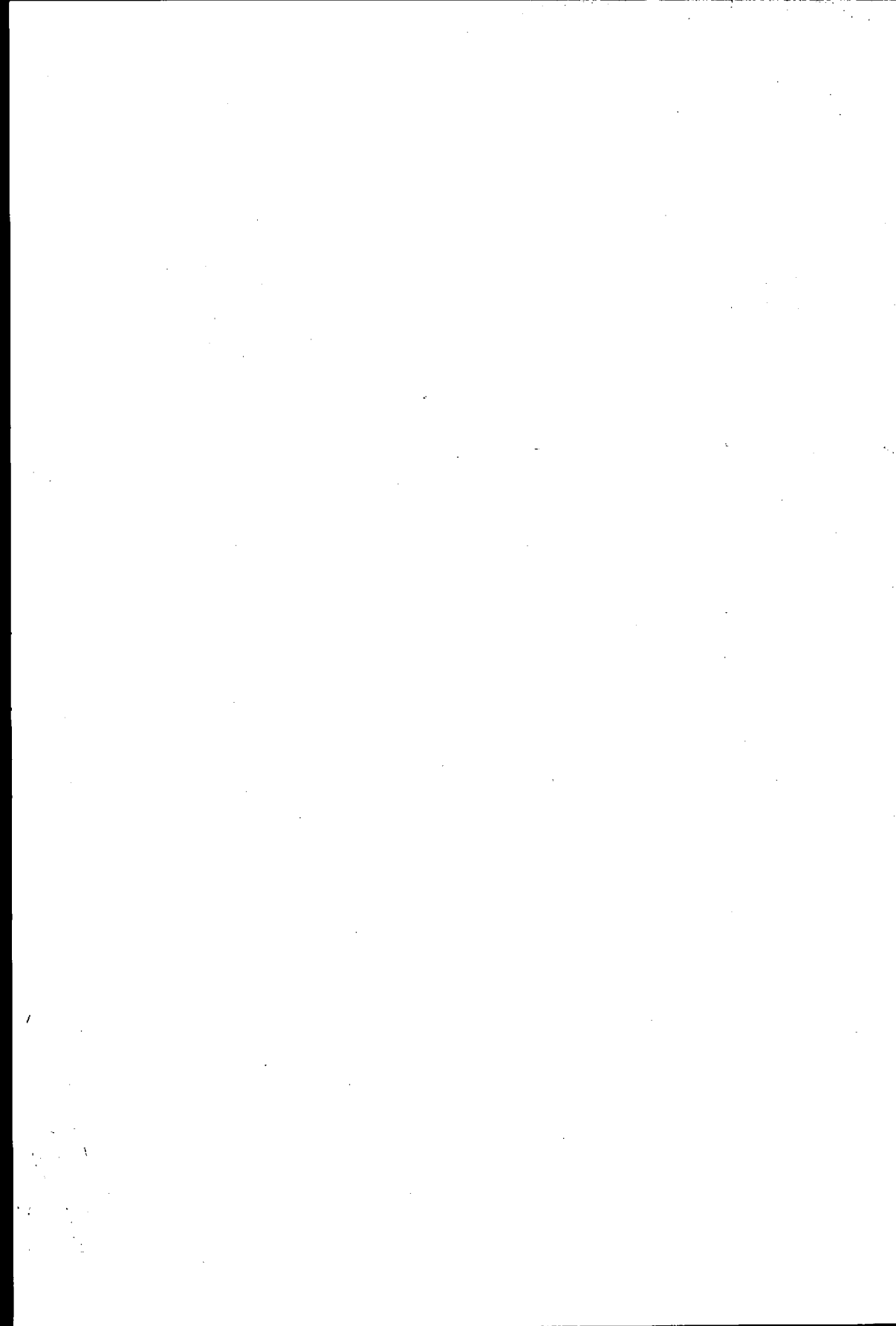
A Magyar Országos Levéltár negyven esztendeje többek közt arra vállalkozott, hogy nagyobb terjedelmű és értékes tartalmú irategyütteseiről, azok keletkezéséről részletesebb ismertetéseket készítsen a történeti források után érdeklődők, valamint a kutatók számára. E cél megvalósításának, amelynek során már több terjedelmes leltár született, egyik eredményét a jelenlegi kötettel kapja kézhez a olvasó. A munka nyers kéziratát még az ötvenes-hatvanas évek fordulóján készítette el a Magyar Országos Levéltár akkori dolgozója: *Szűcs Jenő*. A szerző pályája azonban más irányba fordult, ezért csak a nyolcvanas évek közepén vehette újra tervbe, hogy kéziratát végleges formájúra dolgozza át. Szomorú, hogy ebben váratlan halála megakadályozta.

A feladatot, hogy a kéziratba beledolgozott ismeretanyag közkinccsé válhasson, munkatársai önzetlen közreműködését is igénybe véve, e sorok írója vállalta. Az átdolgozás szervezeti és technikai feltételeit *Pap Gáborné* és *Ress Imre* teremtették meg, az irategyüttes szerkezetére vonatkozó adatok pontosságát és helyességét pedig az anyag jelenlegi referense: *Fábiánné Kiss Erzsébet* ellenőrizte, illetve végezte el szükségesnek talált kiegészítésüket. Mindhármuknak köszönet érte!

Az átdolgozás során szem előtt tartottuk, hogy a kézirat olyan szellemi terméke szerzőjének, amelynek lényegi módosítása, mondandójának változtatása megengedhetetlen. Ezért a szerzői munka arra szorítkozott, hogy az alapszöveget csak olyan mértékben korigálja, amely feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a sorozat egysége, amelybe e kötet tartozik, még biztosítható legyen. Ennek megfelelően az átdolgozás az eredeti terjedelem rövidítését, a megfogalmazások pontosítását, valamint mellőzhető adatok betoldását jelentette.

A kötetet, remélve, hogy jó szolgálatot teszünk vele a magyar tudománynak, *Szűcs Jenő* emléke előtt is tisztelegve bocsátjuk útjára.

Varga János

I. A SZEPESI KAMARA ELŐZMÉNYEI

1. A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI KIRÁLYI JÖVEDELMEK IGAZGATÓSÁGA

a) *Felső-Magyarország fogalma*

A mohácsi csatavesztést követő évtizedekben a török lökészerűen ismétlődő, az ország testébe egyre mélyebb éket vágó hadjáratai és a kettős királyság küzdelmei közepette új, előbb bizonytalanabban, majd egyre szilárdabban körvonalazott területi fogalom alakult ki: „Felső-Magyarország”, „Partes regni Hungariae superiores”. Azt az országrészt értették ezen elnevezés alatt, amely Liptó–Hont–Nógrád megyék vonalától keletre Ferdinánd koronája alá tartozott (keleti, délkeleti határai az első évtizedek állandóan hullámzó hatalmi viszonyai következtében szinte évenként változtak), míg az említett vonaltól nyugatra eső királyi területek viszont az „Alsó-Magyarország” nevet viselték. Felső-Magyarország és a hozzá csatlakozó, királyi kézen levő Tiszán inneni és túli megyék fontossága az idők során a fokozatos török előrenyomulás és a végvári vonalnak a negyvenes évektől valamennyire rendszeresnek mondható kiépítése során egyre nőtt, hiszen számos fontos, sőt kulcs-helyzetet elfoglaló végvár esett erre a területre. Az 1531-ben Pozsonyban újjászervezett magyar kamara viszont egyre kevésbé volt képes megbirkózni azokkal a bonyolult és sokrétű problémákkal, amelyeket a kamara székhelyétől távol eső országrész rendes és rendkívüli jövedelmeinek kezelése, közigazgatása, hadi ellátása nap mint nap felvetett.

Ez a felismerés végül is 1567-ben azt eredményezte, hogy az országrész pénzügyi igazgatását egy új hatóságra, a szepesi kamarára bízták. A kamara, mint a Pozsonyban székelő magyar kamarának részben alárendelt, részben attól független területi hivatal új volt ugyan, de nem volt gyökeresen új az az elgondolás, hogy a felső-magyarországi részek igazgatására külön szervre van szükség. A szepesi kamara előzményei ugyanis évtizedekre nyúlnak vissza. Így tehát, ha a szepesi kamara levéltára csak megalakulásától, 1567-től kezdve tartalmaz is iratokat, szükségesnek látszik a kamara előtörténetének felvázolása, még akkor is, ha az elkülönülő tendenciát mutató felső-magyarországi pénzügyigazgatás levéltára nem maradt fenn, a működésének során keletkezett iratok pedig nem alkotnak egységes levéltártestet, hanem a fennmaradtak a pozsonyi kamara levéltárának elsősorban *Benignae resolutiones* és *Litterae ad cameram exaratae* c. sorozataiban foglalnak helyet.

b) Werner György korábbi szerepe

A kezdetek egyetlen személyhez kapcsolódnak: Werner Györgyhez. A sziléziai származású Werner érdekes típusa annak a humanista műveltségű értelmiségnek (Istvánffy szerint „vir doctus et elegans”), amely a XVI. században új alapokra fektetett államigazgatás szolgálatában hivatalnokként éli le életét. A wittenbergi és krakkói egyetemen folytatott tanulmányai után 1520 körül jött Magyarországra, Eperjesre, ahol is 1521-ben városi segédtanító, 1526-tól a harmincas évek közepéig városi esküdt volt, egy ideig a jegyzői, majd egy éven át a bírói tiszteletet viselte. A jelek szerint már ezekben az években jelentős szerepet játszott nemcsak Eperjes, hanem az egymással állandó kapcsolatban lévő felső-magyarországi városok életében, érdekeik képviselőjeként. Talán ennek révén került be az államigazgatásba: 1524-ben II. Lajos kancelláriájában titkárként működik, egy évtized múlva pedig, 1534-ben, a magyar kamara hivatalnoki testületébe kerül mint pénztáros (camerae magister) vagy (1536-ban) „camerarius consilii Posoniensis”,¹ 1538-ban pedig a pozsonyi kamara tanácsosa lesz.²

c) Werner – a kamara felső-magyarországi kiküldötte

Már a pozsonyi kamara alapítása után egy-két évvel mutatkoznak jelei annak, hogy a Felső-Magyarország viszonyaiban jártassá vált Werner Györgyöt speciálisan e terület szakértőjeként tartják nyilván az udvarban, illetőleg a kamarában, és ennek megfelelően bizonyos rendszerességgel küldik ki az ügyek rendbetétele céljából. Így például 1533 telétől a következő év áprilisának végéig Kassán, Eperjesen, Lőcsén, a bányavárosokban tartózkodik, felülvizsgálja Szepes, Sáros, Abaúj, Gömör, Borsod, Zemplén, Ung, Bereg és a tiszántúli megyék hadiadójának behajtását, tárgyal a főkapitánnyal az adó felhasználásáról, igyekszik rendbehozni a felső-magyarországi harmincadok zilált helyzetét, egyeseket bérbead stb.,³ majd májusban Bécsben a királynak tesz jelentést az ügyek állásáról. A következő években egyre világosabban kidomborodik, hogy bár Werner a pozsonyi kamara közegeként tartózkodott időnként az ország északkeleti részében, közvetlen érintkezésben állt a királlyal illetve az udvari kamarával, jelentéseit oda küldte fel, időnként személyesen is megjelent jelentéstételre; ugyanakkor a pozsonyi kamarának is tett idő-

¹ E 21. Benignae resolutiones (a továbbiakban: Ben. res.) 1538. máj. 14. melléklete és 1536. júl. 8.

² Werner életrajza – amely azonban kamarai tevékenységével kapcsolatban több tévedést tartalmaz – : *Elfriede, Rensing*: Georg Wernher, Präsident der Zipser Kammer. Bécsi Történelmi Intézet Évkönyve 1933, 31 kk.

³ E 41. Litterae ad cameram exaratae (a továbbiakban: Litt. ad cam.) 1533. dec. 16, 1534. jan. 18, márc. 4, ápr. 23, máj. 15.

szakonként jelentést, a király pedig gyakran közvetlenül hozzá (consiliario nostro, unserm Rate) intézte rendeleteit.⁴

d) Werner sárosi főkapitány állandó jellegű megbízatása

Az időszakos megbízatások és kiküldetések néhány éve után, valószínűleg az 1530-as évek végén – korábban, mint ahogy az eddigi irodalom vélte – az ekkor már a sárosi főkapitányi tiszteet is viselő és állandóan a Szepességben tartózkodó Werner a gyakorlatban a felső-magyarországi királyi jövedelmek kezelője lett, ha maga a cím csak később jelent is meg. Egy 1545-i királyi rendelet szerint Werner György „már jónéhány éve” szedi be és kezeli (nostro nomine receperit et administraverit) a felső részek megyéinek dicáját, tizedeit és egyéb jövedelmeit.⁵ Ez a feladatkör legkésőbb 1539-ben már az ő kezében futott össze, amit egy közvetlenül hozzá intézett királyi rendelet világít meg: eszerint a hadiadó, a városi taxa és cenzus behajtását, a harmincadjövedelmek befolyását minden igyekezetével szorgalmazza, a kezeihez befolyt jövedelem kiadását, a várak szükségletei szerint, a főkapitánnyal való tárgyalás alapján eszközölje, minderről pedig közvetlenül a királynak tegyen jelentést.⁶

Megbízatásának alapja királyi tanácsosi címe és sárosi főkapitányi tiszte volt, bár közben időnként egyben a magyar kamara tanácsosa is, (az ismert adatok szerint 1538/39-, 1549-, 1552/53-, 1556-ban), de nem áll helyt a korábbi irodalom (pl. Acsády) megállapítása, hogy a jövedelmek kezelése a sárosi főkapitánysághoz mint tisztséghez volt kötve. Werner megbízatása kifejezetten személyre szóló volt.

e) Werner hatásköre, viszonya a kamarához és az uralkodóhoz

Bár az 1539-et követő másfél évtizedben Werner megbízatása állandó jelleget öltött (ha címében, mely továbbra is „consiliarius, arcis Sáros prefektus”, ez nem is jut kifejezésre) és ténykedése a felső-magyarországi királyi jövedelmek kezelésén túl szélesebb körre is terjedt ki, működésének területe, valamint viszonya egyfelől az uralkodóhoz, illetve a bécsi udvari kamarához, másfelől a pozsonyi kamarához nem volt pontosan rögzített, körülhatárolt. A pozsonyi kamara kirendelt közegeként legfőbb feladata volt az alsóbb helyi tisztviselők (dikátorok, decimátorok, harmincadosok stb.) ellenőrzése, az általuk behajtott jövedelmeket azonban általában már nem küldte Pozsonyba, hanem a helyszínen gondoskodott hovaforrásokról, azaz túlnyomórészt az ország rész területére eső végvárak katonaságának ellátásá-

⁴ E 21. Ezek a Ben. res. sorozatban, pl. 1538. szept. 11, okt. 4, nov. 23.

⁵ E 21. Ben. res. 1545. ápr. 9. v.ö. szept. 14.

⁶ E 21. Ben. res. 1539. febr. 11.

ról. Feladata volt „collectio, comportatio et deductio pecuniarum ad diversa loca iuxta particulare regestum suum...”⁷ Ezen részszámadásait, valamint a tisztviselők számadásait a pozsonyi kamara számvevő hivatala vizsgálta felül, készített belőlük kivonatokat (summarius extractus), amelyeknek egyik példánya a kamaránál maradt, a másik Wernerhez került, és nyilván a kamara évi számadásának részeként egy példányt az udvari kamarához is felküldtek.⁸

Elvileg a pozsonyi kamara irányította munkáját, utasította bizonyos teendők elvégzésére, fizetések eszközzésére, az esetek egy részében az uralkodó is a pozsonyi kamara útján közölte vele rendeleteit, a gyakorlatban azonban bizonyos fokig önállóan, illetőleg a pozsonyi kamara közbeiktatása nélkül, közvetlenül Béccsel érintkezve látta el teendőit. Mint már rámutattunk, a király gyakran egyenesen hozzá intézte a rendeleteket, ő maga pedig Bécsbe küldte jelentéseit. Hogy nem egyszerűen a pozsonyi kamara alárendelt közegeként tekintették, mutatják a királyi rendeleteknek olyan, a mellérendeltségre utaló megfogalmazásai, mint pl.: a jövedelmeket „mind ti (ti. a pozsonyi kamara), mind Wernherr” szedjék be és fordítsák a várak eltartására.⁹ E nem pontosan tisztázott, kettős helyzetnek a magyarázata abban rejlik, hogy míg egyfelől az egész királyi Magyarország területe a pozsonyi kamara igazgatása alatt állt, és így Werner funkciója elvileg csak mint a kamarának alárendelt tisztség szerepelhetett, másfelől azonban a Pozsonytól távol eső, speciális problémákat felvető és nagyfokú helyismeretet megkívánó felső-magyarországi részek egyenesen megkövetelték az önálló cselekvést, gyors elhatározást a pénzügyek intézése során. Ezen túl azonban a helyzet magyarázata legfőképpen a király és Werner György között fennálló viszonyban rejlik. Ferdinánd Werner szakismereteit különösen sokra becsülte, bizalmas tanácsadójaként kezelte, aránylag sűrűn tárgyalt vele udvarában „in publicis Regni negotiis”, ami megerősítette bizonyos fokú önállóságát, a pozsonyi kamarától való laza függési viszonyát. (A király és Werner közt fennálló személyes viszonyra vet fényt például az, hogy leányának férjhezmenetelekor az uralkodó 80 Ft értékű esküvői ajándékot adott, két fiának prágai egyetemi tanulmányait pedig személyesen azzal tette lehetővé, hogy három éven át évente 150 Ft-ot utaltatott ki e célra.)¹⁰

A rendes és rendkívüli királyi jövedelmek behajtásának ellenőrzésén, kezelésén túl elemeikben mindazok a feladatkörök jelentkeznek Werner idejében, amelyeket később a szepesi kamara mint testületi hivatal látott el, tehát a végvárak fenntartásának bonyolult feladatkomplexuma, az országrész valamennyi közgazdasági problémája, a sóügy, a Lengyelországgal való kereskedelem, a bányaugy, a pénzverés, a szabad királyi városok ügyei stb. – Mindezekben az ügyekben véleményét, javaslatait közli a pozsonyi kamarával, illetőleg az uralkodóval. Ezen túl számos alkalom-

⁷ E 554. 1549. Kamarai számadások (a továbbiakban: Kam. szám.) Fol. Lat. 921/I. 46.

⁸ E 21. Ben. res. 1545. ápr. 9.

⁹ E 21. Ben. res. 1550. jún. 12.

¹⁰ E 21. Ben. res. 1550. ápr. 16, okt. 27.

mal biztosként vett részt fontos gazdasági, politikai küldetésekben, mint például 1549 elején a máramarosi sókamara ügyeinek és a huszti várnagy kinevezésének dolgában, ezt követően április – májusban a Fráter Györggyel való tárgyalásokban, vagy a Szepességben, a lengyel – magyar határ revíziójának ügyében.¹¹ 1552-ben királyi biztosként vett részt a szászsebesi egyezmény alapján Ferdinánd birtokába jutott Erdély átvételében, 1553-ban Nagybánya ügyeinek kivizsgálásában¹² stb. – Évi fizetése egyrészt „provisionis ac deputationis nomine” az 1540-es évektől élete végéig (s ezt az összeget halála után özvegye és gyermekei is kapták öt évig) 200 Ft¹³ másrészt mint a pozsonyi kamara tanácsosáé évi 400 Ft.¹⁴

f) Thorda Zsigmond kinevezése

Az 1530-as évek végét követő mintegy másfél évtizedes állapotnak, tudniillik annak, hogy a felső-magyarországi pénzügyek gyakorlatilag egyetlen ember képességétől, szakismeretétől és munkabírásától függtek, idővel negatívumai is megmutatkoztak. Werner Györgynek nem álltak rendelkezésére a kamara által kiküldött segítőtársak, munkájában egyedül familiárisaira támaszkodhatott (ez az állapot még az 1526 előtti gyakorlatra utal vissza), és az öregedő ember egyre kevésbé volt képes kézben tartani az ügyeket. Egy 1554. évi királyi rendelet arról tudósít, hogy az alsóbb tisztviselők már jó néhány éve nem számoltak el a jövedelmekkel, a pozsonyi kamara ezen országrész jövedelmeiről mit sem tudott.¹⁵ Werner György maga már 1553-ban öregségére és beteges állapotára hivatkozva kérte a királyt, hogy mentse fel tisztsége alól. Ferdinánd azonban nélkülözhetetlennek tartotta szerepét, ezért a korábbi helyzetet annyiban változtatta meg, hogy társul (socius curarum et laboris) vagy más megfogalmazásban: segítőül (coadjutor) már 1553 júliusában kinevezte mellé „in partibus regni superioribus et circa Transsylvaniam” (az 1553. júl. 24-i rendelet szavaival „in expediendis rebus Scepusiensibus”) vejét, a szintén egyetemet végzett, humanista műveltségű embert, gyalui Thorda Zsigmondot.¹⁶ Thorda 1554 januárjában foglalta el hivatalát. Werner mint felügyelő (superintendens) működött tovább, de ez a szerep mindinkább csak tanácsadásra szorítkozott, az ügyeket a gyakorlatban már 1555-ben Thorda intézte, a rendeleteket név szerint hozzá intézi az uralkodó és a kamara. Mellette még egy általa kiválasztott, de már a kamara által fizetett pénztáros (perceptor) és egy írnok (scriba) teljesített szolgálatot.

¹¹ E 554. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 921/I. 20, 28.

¹² E 136. Liber instructionum IV. 74–83.

¹³ E 21. Ben. res. 1550. ápr. 11.

¹⁴ E 554. 1549. Kam. szám. (ld. még a 11. jegyz.) 48.

¹⁵ E 21. Ben. res. 1554. máj. 26.

¹⁶ E 21. Ben. res. 1553. júl. 24, szept. 2.

g) A felső-magyarországi királyi jövedelmek igazgatósága

Az 1554-es év tehát jelentős változást hozott, amennyiben a korábban egyetlen személyhez kötött funkciókat immár szervezett hivatal látta el. Ezért szükségessé vált a Werner idejében gyakorlatban már kialakult feladatkörök pontosabb körülírása és rögzítése, ami a Werner és Thorda számára kiadott 1554-i utasításban meg is történt. A hivatal elnevezése az első években ingadozó; Thorda címe előbb: „a szepesi jövedelmek igazgatója” (administrator proventuum Scepusiensium vagy Verwalter der Einkummen in Zipps), előfordul a „főpénztárnok” elnevezés is (proventuum nostrorum in Scepusio perceptor supremus), az 50-es évek vége felé azonban megállapodik: a „felső-magyarországi királyi jövedelmek igazgatója” (proventuum regionum partium Regni superiorum administrator). Székhelye Eperjes volt. Az igazgatóság – amint azt a hivatali utasítás és a királyi rendeletek leszögezik – mindenben a pozsonyi kamarától függött, semmi fontosabb ügyet a kamara tudta vagy rendelete nélkül nem intézhetett. A valóság gyakran áthágni kényszerítette ezt az elvet, az iratok azonban mégis azt mutatják, hogy az igazgatóság lényegesen szorosabb függésben állt a kamarától a gyakorlatban is, mint korábban Werner György.

h) Az igazgatóság személyi összetétele

Röviden áttekintve az igazgatóság szervezeti és személyi változásait: mint említettük, a hajlott korú Werner helyett kezdettől fogva és egyre inkább Thorda vette át a gyakorlatban az ügyeket, Wernernek 1556. július 1–8. közt bekövetkezett halála után pedig egyedül maradt. 1557. február 27-i rendeletével a király Pesthy Ferencet nevezi ki mellé segítőtársul. Pesthyt a magyar kamara jó pénzügyi szakértőnek tekinthette, amit többek között az is bizonyít, hogy ugyanebben az évben egy, a végvárak helyzetét generálisan felülvizsgáló és rendező bizottság tagjaként járja be az országot kamarai tanácsosokkal és katonai szakértőkkel együtt.¹⁷ Címe ugyanaz, mint Thordáé: „administrator proventuum partium superiorum”, alárendeltségi viszony kezdettől fogva nem volt köztük, mindenben egyetértően kellett eljárniuk. Az igazgatóság kétszemélyű vezetése rövid ideig tartott, mert a magyar kamara Thorda Zsigmond szolgálatait már 1559-ben, majd 1560-ban több mint fél éven át különböző (pl. a magyar kamara állapotát, a gyulai helyzetet stb. vizsgáló) bizottságokban vette igénybe,¹⁸ utoljára 1560 októberében vette fel felső-magyarországi jövedelem-igazgatói fizetését,¹⁹ 1560 telén már a pozsonyi kamara részéről kiküldött bizottság tagjaként vett részt a jövedelmek igazgatójának, Pesthy számadásai-

¹⁷ E 21. Ben. res. 1557. febr. 27, aug. 5.

¹⁸ E 21. Ben. res. 1559. dec. 5, 1560. júl. 27, aug. 30.

¹⁹ E 21. Ben. res. 1561. szept. 10.

nak felülvizsgálatában,²⁰ majd 1561-ben véglegesen elköltözött Eperjesről Pozsonyba,²¹ ahol kamarai tanácsosként működött tovább. Pesthy Ferenc 1560 novemberétől egyedül vezette az igazgatóságot egészen a szepesi kamara megalakulásáig, 1567-ig; mellette egy pénztáros, továbbá a pozsonyi kamara által már 1560-ban kirendelt két ellenőr (contrascriba) működött; ez utóbbiak egyike a tizedügyeket, azok összegyűjtését, bevételét, jegyzékek készítését, a másik – a Werner György családjából származó Kóler Dávid – pedig a pénzbevételeket és kiadásokat, a számadások elkészítését ellenőrizte.²² A stábot egy írnok (amanuensis): Kremer Mihály egészítette ki.

i) Az igazgatóság illetékessége alá tartozó terület

Az igazgatóság illetékessége alá tartozó terület határai egyedül nyugat felé voltak állandóak, amennyiben a legnyugatibb, már a „Felső-Magyarország” fogalmi körébe tartozó megyék Szepes, Gömör, Borsod voltak, déli és keleti határait viszont időről időre az állandóan változó politikai és katonai viszonyok, a török hódítás és a János Zsigmonddal folytatott harcok pillanatnyi eredményei határozták meg. Az 1554-es utasítás a határokat illetően általánosságban csak a „Tiszán inneni és túli megyékről” szól, ebbe mindenestre beleértődött Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ugocsa, de igényként mint szélső határok Máramaros, Közép-Szolnok, Kraszna, sőt Bihar, Zaránd, Békés, Csongrád, Temes megye is, aminthogy e területek hadiadóját, legalábbis részben, néha be is hajtotta az igazgatóság. A János Zsigmonddal az 1550-es évek második felében kirobbant évtizedes küzdelmek az Erdély és a királyi Magyarország közti határ jelentős hullámzását vonták maguk után. 1556 után a korábban inkább Ferdinándhoz húzó tiszai megyék (elsősorban Bereg, Ugocsa, Szabolcs, Szatmár) kisebb-nagyobb mértékben az erdélyi fejedelem kezén voltak, sőt néhány jelentős felső-magyarországi vár is, mint például Tokaj, Munkács; akadtak azonban olyan évek is, amikor Ferdinánd hatalma terjedt ki Közép-Szolnok, Kraszna, Bihar nagy területeire és váraira. Jellemző, hogy amíg például 1557-ben az északkeleti felvidék Munkácson és néhány erősségen kívül a király birtokában volt, 1564 végén János Zsigmond területe jóformán Kassáig terjedt, mindaddig, amíg 1565-ben a felvidéki főkapitány, Schwendi Lázár sorjában be nem vette és ismét a királyi Magyarország területéhez nem csatolta az olyan fontos végvárat, mint Tokajt, Szerencset, Szatmárt és másokat. Máramaros megye Huszt várával és sóbányáival korábban Werner felügyelete alatt állt, majd az igazgatóság alatt 1557-ig, amikor is Erdély kezére jutott. 1552-től az igazgatóság hatásköre alá tartozott az országrész egyetlen igazán jelentős arany – ezüst bányája, Nagybánya.

²⁰ E 21. Ben. res. 1560. júl. 31, nov. 26, dec. 14.

²¹ E 21. Ben. res. 1561. aug. 27.

²² E 21. Ben. res. 1560. aug. 31.

j) Az igazgatóság működési köre

Az igazgatóság legfőbb feladata volt – miként korábban Werner György is – e terület rendes és rendkívüli jövedelmeinek kezelése, a helyi tisztviselők ellenőrzése, a befolyt jövedelmekből elsősorban – a főkapitánnyal együttműködve, a katonai fizetőmesterek és élelmezőmesterek útján – a felső-magyarországi katonaság fizetése és vég helyek fenntartása. Működése során lényegében ugyanazon ügyeket intézte, ha kisebb hatáskörrel is, mint később a szepesi kamara, s minthogy ezek bővebb kifejtésére a kamara levéltárának ismertetése kapcsán kerül sor, itt elégséges vázlatoszerű felsorolásuk is. A legfőbb jövedelmek: az országgyűlés által időnként megszavazott megyei hadiadó (dica, subsidium) és a királyi városok által fizetett taxa, ezen túl a harmincadok aránylag nagy összeget kitevő bevételei, valamint a királyi kezelésben lévő bányák jövedelme, amikor Máramaros és Nagybánya éppen az igazgatóság illetékessége alá tartozott, továbbá a magánkézben levő bányák urburája, a városok cenzusa, a királyi várbirtokok jövedelme, az arany és ezüst beváltása stb. Igen fontos, a végvárok katonaságának eltartását célzó jövedelem volt az egyházi tized, amelyet elsősorban az egri egyházmegyében a püspöktől és a káptalantól bérelt az igazgatóság. E jövedelmek szabályszerű behajtásának ellenőrzésén, túlnyomórészt hadicélokra való fordításán és az erről való elszámoláson túl az adminisztrátor vállára nehezedett egy sor fontos jogi, pénzügyi, közgazdasági és közigazgatási kérdés, amelyekben véleményt kellett mondania és amelyeket a pozsonyi kamarával egyetértésben meg kellett oldania. Ilyenek voltak például a kincstárra szállt birtokok átvétele, tisztviselőinek elszámoltatása, kincstári birtokok elzálogosítása vagy zálogból kiváltása, véleményadás jószágok eladományozásánál; a hamis pénzverés és tiltott pénz behozatala elleni harc, a Lengyelországgal való kereskedelem ellenőrzése, a felső-magyarországi postaügy irányítása, és mindezeket túl az e területen az ügyek közt legközpontibb szerepet játszó feladatkör: a felső-magyarországi katonaság és a királyi kézen levő végvárok fizetésének és fenntartásának biztosítása, amit a felső-magyarországi főkapitánnyal való állandó együttműködés alapján kellett megoldania.

k) Az igazgatóság és a pozsonyi kamara

Hogyan alakult az igazgatóság viszonya az alsóbb tisztviselőkhöz, másrészt a pozsonyi kamarához? Az adószedőket (dicator), a harmincadosokat (tricesimator), a tizedszedőket (decimator), az uradalmi tisztviselőket (provisor stb.), az urburák beszédőit, a sóhivatalnokokat Thorda, illetőleg Pesthy választották ki – kinevezésüket a királytól, utasításukat a pozsonyi kamarától kapták –, számadásukat a mellékletekkel együtt szintén Thordának nézték át, de végső jóváhagyás végett a pozsonyi kamarához kellett felküldeniük. Az országrész összes jövedelmeiről és kiadásairól az adminisztrátor évi számadást tartozott készíteni és azt év végén a pozsonyi kamarához felküldeni. (1554 előtt a kamara számadásaiban szerepelnek a felső-magyarországi megyék, városok adójának, harmincadainak jövedelmei, még 1555-

ben is, ekkor azonban már csak *utólag* írták be a zárszámadásba, 1556-tól fogva viszont eltűnnek, ami azt mutatja, hogy ettől fogva a felső-magyarországi jövedelmek igazgatója külön zárszámadást készített. Ilyen azonban sajnos nem maradt fenn.) A valóságban a pénzkezelés gépezete nem működött olyan simán, ahogy azt az utasításban kimondott elv megkívánta. Már az alsóbb tisztviselők is általában rendszeretlenül, sokszor többéves késéssel számoltak el. Ezen túl a rendezetlen viszonyok, hadiállapot és a még alább vázolandó nehézségek – a kor pénzügytechnikai ismereteinek alacsony szintje mellett – azt eredményezték, hogy az igazgatóság is csak nagy késésekkel volt képes számadást benyújtani a pozsonyi kamaránál. Egy 1564-i királyi rendelet szerint Pesthy már három éve nem adta be számadását a kamarához,²³ és 1566-ban még mindig több évi, függőben levő számadásról esik szó.²⁴ – A pozsonyi kamara egyébként az általa átnézett évi számadásokat köteles volt tovább terjeszteni a bécsi udvari kamarához.

Az igazgatóság működését szabályozó 1554. évi instrukciónak az az elvi követelménye, hogy az adminisztrátorok minden fontos kérdésben forduljanak a kamarához, s annak utasításai szerint járjanak el, az iratok tanúsága szerint, ha nem is maradéktalanul, ami az adott körülmények közt szinte megvalósíthatatlan volt, de fő vonalaiban valósággá vált. Thorda, majd később még inkább Pesthy Ferenc gyakran, néha havonta nem is egyszer részletes jelentésben számol be ügyeiről, a kamara rendelkezését várva a kényesebb, nehezebb kérdésekben. Ez az aránylag nagyszámú levél az 1550–60-as évekből (a pozsonyi kamara levéltárának „Litterae ad cameram exaratae” c. időrendi sorozatában) értékes adatokat szolgáltat nemcsak a felső-magyarországi részek pénzügyeinek állapotára, közgazdasági viszonyaira, hanem – lévén az igazgatóság legfontosabb feladata a hadiellátás, a várak fenntartása – a törökkel folytatott harcokra, a végvári élet nehézségeire és az országrész közállapotaira vonatkozóan is.

Az uralkodó általában a pozsonyi kamarán keresztül intézte rendeleteit az igazgatóhoz, azaz felszólította a kamarát, hogy utasítsa Thordát vagy Pesthyt a szóban forgó, az adminisztráció illetékessége alá tartozó ügy elintézésére, és csak igen ritkán címezte azt közvetlenül hozzá. Az igazgatóság munkájának felsőbb ellenőrzését, a nehezebb ügyek kibogozását és működésének javítását szolgálták a pozsonyi kamara javaslatára az uralkodó által kinevezett három-négy tagú bizottságok, amelyek több hónapot töltöttek a helyszínen, és igyekeztek az igazgatóság sokágú működésének minden részletébe betekinteni. Ilyen bizottság szállt ki 1560/61 telén, majd 1565 tavaszán, mindkettő Thurzó Ferenc elnökletével. Az utóbbi egyébként egyben már az igazgatóság megszüntetését és a szepesi kamara felállítását készítette elő.

²³ E 21. Ben. res. 1564. jan. 4.

²⁴ E 21. Ben. res. 1566. febr. 11.

A felső-magyarországi jövedelmek igazgatósága ugyanis nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A hiba nem Thorda Zsigmond vagy Pesthy Ferenc személyes tulajdonságaiban rejlett, akik a jelek szerint a kor színvonalán álló pénzügyi ismeretekkel a lehetőségekhez képest jól igyekeztek ellátni teendőiket, hanem egyéb okokban. Mindenekelőtt az egyébként is gyakran csak hiányosan vagy rendszertelenül befolyó jövedelmek – amiben a helyi tisztviselők hanyagságán túl a háborús közviszonyok, a török beütések és az Erdéllyel folytatott harcok játszottak fő szerepet – általában nem fedezték a szükségleteket. A végváraknak és az országrészben állomásozó katonaságnak egyre nagyobb összegekre volt szüksége, amit legalább részben az adminisztrációnak kellett volna előteremteni. Ezért Thorda és Pesthy mind nagyobb mértékben volt kénytelen kölcsönhöz folyamodni, így az egyre növekvő adósságteher, a jövedelmek rendszertelen befolyása közepette a jövedelmek igazgatója jóformán sohasem volt pontosan tisztában pénzügyi helyzetével. Ez azonban önmagában még nem elég magyarázat, hiszen mindezen nehézségek többé-kevésbé jellemezték az egész egykorú pénzügyi igazgatást, beleértve magát az udvari kamarát is. Az igazgatóság szervezete és függő viszonya, a felső-magyarországi részekben elfoglalt helyzete már jobban megvilágítja a válság okait. Egyetlen személy és néhány kísézője erejéhez képest túl sokrétűek és sokágúak voltak a teendők, és ha figyelembe vesszük azt, hogy minden lényeges kérdésben Pozsonyhoz kellett fordulnia – és ezt tette is, mert a felelősséget önmaga nem vállalhatta –, érthetővé válik, hogy az ügyek vitele nehézkessé, késlekedővé vált. Ezen túl: nem állt rendelkezésére megfelelő fegyveres erő, amely súlyt adhatott volna fellépésének, és a jövedelmek behajtását a hatalom erejével biztosíthatta volna. Pesthy leveleiben számtalanszor fordul elő az a panasz, hogy valamelyik hatalmaskodó főúr (Homonnay, Bebek, Sibrik, Balassa neve fordul elő legtöbbször) hol a kamara tisztviselői által összegyűjtött tizedeket foglaltatta le és rabolta el servitoraival, hol a megyei adószedőkön és harmincadosokon erőszakoskodott. Elvben a kassai főkapitány segítségét igénybe vehette ugyan az adminisztrátor, de a vele való viszony kezdettől fogva nem alakult a legszerencsésebben, különösen azután, hogy 1564-ben Schwendi Lázár vette át ezt a tisztséget. Segítség helyett erőszakosan és önkényesen beleszólt a pénzügyekbe, fenyegetőzött, egyes jövedelmeket az adminisztráció tudta nélkül, fegyveres erőszakkal, saját szakállára hajtott be. S miután Pesthy újra és újra megisméltető panaszaira a király csak egyetértésre buzdító, általánoságokban mozgó intésekkel válaszolt, Pesthy Ferenc 1566-ban arra kérte a kamarát és az uralkodót, hogy miután képtelen megbirkózni a nehézségekkel, mentsék fel tiszte alól vagy helyezték Pozsonyba, mert a Szepességben nincs maradása.

Az uralkodó és az udvari kamara előtt egyre nyívanvalóbbá vált, hogy annak a tendenciának, amely évtizedek óta a felső-magyarországi pénzügyek elkülönülésében jutott kifejezésre, le kell vonni a konzekvenciáit. Maga a pozsonyi kamara is

kénytelen volt elismerni, hogy pusztán kihelyezett közege által nem képes e távoli országrész ügyeit kézben tartani. E felismerés hozta létre a felső-magyarországi királyi jövedelmek igazgatóságának helyébe a pozsonyi kamara mintájára szervezett új pénzügyi hatóságot: a szepesi kamarát.²⁵

²⁵ A szepesi kamara előzményeit az irodalom eddig csak vázlatosan érintette. Vö. *Acsády Ignác*: A pozsonyi és szepesi kamarák. Bp. 1894. 24–26. l. – *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp. 1946. 147–150. l.

II. A SZEPESI KAMARA TÖRTÉNETE MEGALAKULÁSÁTÓL BOCSKAI SZABADSÁGHARCÁIG

1. A KAMARA MEGALAKULÁSA

A Felső-Magyarországon felállítandó külön kamara gondolata először 1565-ben merült fel, de a király az ötlet megvalósítását akkor – egy későbbi rendelete szavaival – békésebb időkre halasztotta.²⁶ Nem véletlen, hogy a külön pénzügyi hatóság megalakítását éppen Schwendi Lázár felső-magyarországi főkapitány sürgette már közvetlenül kinevezése (1564) után,²⁷ akinek a felső-magyarországi jövedelmek igazgatójával szemben korábban tanúsított és más térre is kiterjedő önkényeskedése, erőszakossága részben a magyarság mérhetetlen megvetéséből, lenézéséből fakadt ugyan, és ez maga után vonta a magyar hivatalnokok semmibe vételét is, magatartását bizonyos fokig mégis magyarázza az az objektív tény, hogy a felső-magyarországi pénzügyigazgatás adott szervezete valóban nem felelt meg az iránta támasztott, egyre növekvő katonai igényeknek. Az országrész fekvése, adott viszonyai ugyanis kezdettől fogva, de az idők során egyre inkább központba állították – számos, a szorosán vett pénzkezelésen túlmutató feladat mellett – a végvárok és az itt elhelyezett katonaság ellátását. A felső-magyarországi pénzügyek rendezetlensége tehát szükségképpen legkirívóbban katonai vonatkozásban éreztette hatását. Schwendi panaszainak feltehetően része lehetett abban, hogy a király 1565 márciusában bizottságot küldött Felső-Magyarországra, és ennek – ellentétben a pozsonyi kamara javaslatával, amely csak bizonyos részletkérdések kivizsgálására szánta a bizottságot – feladatává tette, hogy mind a jövedelmek jobb kezelése, mind „minden egyéb ügyet” illetően igyekezzék a legjobb állapotokat megteremteni ebben az országrészben. A bizottság elnöke Thurzó Ferenc, tagjai Thorda Zsigmond, a korábbi jövedelemigazgató és pozsonyi kamarai tanácsos, Kyelmann András hadi mustramester és Némethy János komáromi provisor.²⁸ A királyi rendelet „nagy jelentőségűnek” minősítette a küldetést és hangsúlyozta, hogy a bizottságnak minél sürgősebben munkához kell látnia.

A bizottság jelentése nem ismeretes, így csak feltételezhető, hogy az udvari kamaránál már egyébként is érlelődő tervhez kapcsolódva maga is külön kamara felállítását javasolta. 1566 folyamán Pesthy Ferenc még helyén maradt, de novemberben a király Thorda Zsigmondhoz intézett rendeletében már sürgeti, hogy a „kassai kamarához” kinevezendő elnök és tanácsosok személyére nézve küldjön javaslatot az udvari kamarához.²⁹ Egy hónappal később pedig a jövedelmek igazgatójára

²⁶ E 21. Ben. res. 1566. dec. 30.

²⁷ *Acsády*: i. m. 28.

²⁸ E 21. Ben. res. 1565. márc. 26.

²⁹ E 21. Ben. res. 1566. nov. 28.

nak hivatalát megszüntetve, amit maga Pesthy is kért, „nehogy azon részek ügyeinek rendezetlen kezeléséből további kár származzék”, ki is nevezi az „új kamara” elnökét és tanácsosait Bornemissza Gergely csanádi püspök, Thorda Zsigmond magyar kamarai tanácsos és Paczóth János tokaji tisztartó személyében, a pozsonyi kamarát pedig felszólítja, hogy számukra instrukciót készítsen és tárgyaljon velük az új kamara személyzetéről (számvevő, pénztáros, titkár, ellenőr, két írnok és egy kapus).³⁰ A kamara tényleges megalakulása azonban nehézkesen ment. 1567 első hónapjaiban még mindig Pesthy Ferenc látta el a teendőket, majd április 8-án a király felszólította, hogy a kamara megalakulásáig adja át a jövedelemkezelést egy háromtagú ideiglenes bizottságnak, amelynek tagjai Schwendi Lázár, Thurzó Ferenc és Hosszutóthy György.³¹

A pozsonyi kamara javaslata alapján, de azt lényeges pontokon módosítva, 1567. április 1-jén adta ki az uralkodó – az udvari kamarán keresztül – az új kamara jövőbeli működését részletesen szabályozó utasítást. A terjedelmes – szövegszerűen eddig kiadatlan – instrukció ismertetése itt felesleges egyrészt azért, mert Ember Győző közigazgatás-történeti munkájában aránylag bőven foglalkozott vele,³² másrészt azért, mert az alábbiakban a kamara szervezetének, működésének, ügköreinek megrajzolására elsősorban a működése során keletkezett iratok alapján, tehát a tényleges helyzetet jobban megközelítve (figyelve arra, hogy az utasítások követelményei mennyire mentek át a gyakorlatba) kerül sor. Az utasítás világosan mutatja, hogy az új kamara szervezeti felépítésében minden tekintetben a pozsonyi kamara szolgált mintául, ugyanakkor döntő jelentőségű az a tény, hogy működési körét a pozsonyi kamara korábbi javaslatától eltérően az alája rendelt területen *jóval szélesebbre* szabta meg a királyi utasítás, mint amilyen a pozsonyi kamaráé volt a Liptó megyétől nyugatra eső királyi területeken. Már az utasítás, de még nagyobb súllyal a néhány nappal később a királynak a pozsonyi kamarához intézett rendelete hangsúlyozza, hogy a kamarát nemcsak a jövedelmek hasznos adminisztrációja miatt állította fel, hanem azért is, hogy „*azon országrész valamennyi szükségletéről*” gondoskodják; ezért tehát „*ne pusztán a politikai, hanem a hadi ügyekre is fordítson gondot*”.³³

Bár ily módon a fő célkitűzések, sőt a kamara szervezeti keretei is megvoltak 1567 tavaszán – hiszen ugyanezen rendelet kinevezte a számvevőt, ennek segédjét, a pénztárnokot és az írnokot –, és 1567. április 14-től a király már rendeleteket intézett hozzá, a valóságban csak hónapokkal később kezdte meg működését. A feltételek egyelőre igen kedvezőtlenül alakultak. Az év elején nagy harcok dúltak a János Zsigmond kezén lévő várakért, és ha ezeket (Szendrő, Szádvár, Munkács) a felső-magyarországi főkapitány be is vette, válaszul a fejedelem kérésére 1567 tava-

³⁰ E 21. Ben. res. 1566. dec. 30.

³¹ E 249. Szepesi kam. lt. Benigna mandata (a továbbiakban: Ben. mand.) 1567. No. 13. melléklete.

³² Ember Gy.: i. m. 150–153.

³³ E 21. Ben. res. 1567. ápr. 8.

szán a temesvári pasa seregei dúlták fel Abaúj, Borsod, Gömör megyét, egészen Kassa faláig hatolva előre. A felégetett országrészek mellett a pénztár teljesen üres volt, és a kamarának vállalnia kellett azt a hatalmas adósságterhet, amely Pesthy hivatalnokoskodásának utolsó éveiben halmozódott fel. Jellemző, hogy a kamara levéltárának legkorábbi irata, a király 1567. április 14-i rendelete arra szólítja fel a kamarát, hogy tárgyaljon a hitelezőkkel a kölcsönök meghosszabbításáról. Így átmenetileg – bár áprilisban már leváltották – ismét Pesthy Ferenc kezelte az ügyeket, amit a pozsonyi kamarához július–szeptemberben intézett jelentései bizonyítanak.

A kamara székhelyének problémája sem dőlt még véglegesen el. A pozsonyi kamara és az új kamara tisztviselői is Eperjes mellett foglaltak állást, mert joggal tartottak a Kassán székelő főkapitány erőszakosságától. Szeptember–októberben az alkalmilag összeülő tanács valóban Eperjesről datálja leveleit, a király azonban megismételt parancsaival Kassára rendeli őket,³⁴ hogy a kamara és a katonai hatóság közötti közvetlen érintkezést biztosítsa.

A kamara tanácsának első ülése, amit azonban jó ideig még nem követett az utasításban megkövetelt rendszeres ülésezés, adataink szerint 1567. szeptember 8-án folyt le, ez ugyanis a legkorábbi bemutatási dátum a kamarához intézett királyi rendeleteken, másrészt egy 1567. szeptember 12-én kelt rendelet szerint a király értesül arról, hogy a tanács „minap” összeült és tárgyalt.³⁵

Rendszeres munkáról a kamara tisztviselőinek október 7-én és 8-án történt ünnepélyes beiktatása után sem volt még hónapokig szó. A tanács hol összeült, hol nem, az ügyeket igen sokszor egyedül az elnök vagy valamelyik tanácsos intézte el, amit a később, 1570-ben kiküldött tisztség rótt fel, és amit az elintézett iratokra vezetett jegyzetekből is meg lehet állapítani.

Az 1567. év tehát lényegében szervezéssel telt el, az év végére aztán készen álltak nagyjából a szervezeti keretek. A kamara székhelye is tisztázódott: székháza Kassán volt (elég szűk lehetett, mert a számvevőhivatal már nem fért el benne) és maradt hosszú ideig. Elnevezése az első időkben még ingadozó, hívták kezdetben „kassai kamarának”, „felső-magyarországi kamarának” (Camera partium superiorum), sőt egyszerűen csak új kamarának (nova camera), de rövidesen megállapodik a címe: szepesi kamara (camera Scepusiensis). Az első három év azonban a kezdeti nehézségekkel való küzdelmekben telt el. A kamara elnöke többet volt távol, mint hivatali székhelyén, a tanács nem ülésezett rendszeresen, a titkár nem az utasításoknak megfelelően látta el feladatát, a kamara maga sem látta tisztán az alsóbb tisztviselők elszámoltatásának módját, és a sűrűn előforduló visszaélésekkel szemben nem tudott fellépni. 1568–70 folyamán számos királyi rendelet sürgette, hogy – a zilált pénzügyi helyzetet rendbehozandó – a kamara készítsen áttekintő kimutatást a felső-magyarországi jövedelmekről, és dolgozza ki azok növelésének

³⁴ E 249. Ben. mand. 1567. okt. 22, nov. 12.

³⁵ E 249. Ben. mand. 1567. aug. 30, szept. 12.

módját. Ez azonban nem történt meg; sőt, a bevételek a legzavarosabb képet mutatták, s a kamara megfelelő költségvetés híján és hatalmas, alig áttekinthető adósságteher közepette képtelen volt akár csak rövid időszakra is előre számolni bizonyos jövedelmekkel vagy kiadásokkal. A nehézségekkel megbirkózni képtelen kamara ügyeinek rendbehozására, „megreformálására” 1570-ben biztosokat küldött ki a király (az egykori iratokban így is szerepelnek: „reformatores camerae”), akik hosszú hónapokig tartózkodtak a helyszínen, a kamara működésének valamennyi ágát behatóan megvizsgálták, erről részletes jelentést készítettek, és ennek alapján 1571. augusztus 8-án a király új utasítást adott ki a kamara részére.³⁶ Az utasítás az elmúlt három év hiányainak és mulasztásainak felsorolása mellett részben kiegészíti – sok tekintetben rendkívül részletekbe menően – az alapinstrukció pontjait, részben új pontokat is illeszt ahhoz. Fontos kiegészítéseket tartalmaz az ügymenet szabályozása, a pénztár munkájának és a számvevés módszereinek megjavítása, pontosabbá tétele tekintetében, ezen túl – számos részletkérdés mellett – hangsúlyosan foglalkozik a tizedügyek, a bányaugy rendezésével, de legfőképpen a várbírók igazgatása, a végyárak fenntartása és a katonaság ellátása körüli teendőkkal, amelyeket a királyi utasítás kifejezetten a kamara *legfontosabb* feladataként jelöl meg. Hogy ezen utasítás a gyakorlatban mit jelentett, a kamara működésének, ügymenetének és ügyköreinek elemzéséből derül ki. A lényeg az, hogy az első három év bizonytalankodása, kialakulatlan állapotai után a kamara működése 1571-ben kerül egyenesbe (az iratok tanúsága szerint már az instrukció kelte előtt, a „reformáló” bizottság működése következtében körülbelül 1571 elejétől fogva, s ettől kezdve szervezeti keretek közt, kialakult ügymenettel és csak éppen annyi – nem több – nehézséggel és zökkenővel, mint amennyi az egész korabeli állam és pénzügyigazgatást jellemzi, működik tovább 1604-ig, Bocskai szabadságharcának kirombanásáig.

2. A KAMARA SZERVEZETE ÉS ÜGYINTÉZÉSE

A szepesi kamara szervezete a bécsi udvari kamara, illetőleg a pozsonyi kamara mintájára a kollegiális igazgatási elvre épült, az ügyeket a kamarai tanács tanácsüléseken tárgyalta meg, és testületileg, szavazás útján hozta meg döntéseit. A tanács élén az elnök (praefectus) állt: a szepesi kamara indulásakor Bornemissza Gergely csanádi püspök; a tanácsosok (consilarii) száma eredetileg kettő volt, a már 1566. december 30-án kinevezett Thorda Zsigmond és Paczóth János. A nagy szakismeretekkel rendelkező Thorda egyéves működés után, 1568 novemberében megvált a kamarától, ismét a pozsonyi kamara tanácsosa lett, helyébe Fejérvári János (korábban a Mágócsiak udvarbírája) került. A tanács létszáma azonban az ügyek sokaságához mérten kevésnek bizonyult, ezért az uralkodó a szepesi kamara javaslatára

³⁶ A kiadatlan utasítást ismerteti: *Acsády: i. m. 112–116, Ember Gy.: i. m. 159–164.*

már 1568 nyarán elhatározta a létszám növelését,³⁷ és 1569 áprilisában kinevezte Forstetter Jánost harmadik tanácsossá. Ettől fogva egészen Bocskai szabadságharcáig a szepesi kamara tanácsa egy elnökből és három tanácsosból állt. A megüresedő elnöki vagy tanácsosi állásokra nézve a király mindig személyi javaslatot kért a tanácstól, majd azt figyelembe véve nevezte ki a tisztviselőket, akiknek hivatalba lépésekor ünnepélyes hivatali esküt kellett tenniük.

A kamara első elnöke, Bornemissza Gergely többet volt távol, mint a kamara székhelyén, különösen miután váradi püspökké nevezték ki, ezért 1571. február 5-én a király felmentette tisztsége alól. Mivel megfelelő főúri vagy főpapi rangú elnököt egyelőre nem találtak, az elnöki tisztelet 1573-ig Paczóth János látta el mint „vicepraefectus”, az ő tanácsosi helyére pedig 1571. szeptember 12-én Sycelius Mihályt nevezte ki a király. A kamara elnökei a továbbiakban: Révai Ferenc (1573–1575), majd ismét Paczóth János (1575–1582), Thurzó Elek (1582–1585), Melith István (1585–1598), végül Migazzi Miklós váradi püspök (1598–1604). Az elnök évi fizetése kezdetben 800, majd Révai Ferenc idejétől 1000 forint volt.

Amíg az elnök személyénél a rátermettségen, gazdasági és jogi képzettségen kívül általában elvként szerepelt, hogy főrangú legyen, és ettől csak két ízben, végső esetben és átmenetileg tértek el, a tanácsosok személyének kiválogatásánál – bár itt is törekedtek arra, hogy lehetőleg nemesek legyenek – már elsődrendű szempontként a hivatali gyakorlat, a szaktudás játszott szerepet. Ha csupán az első évtized tanácsosainak pályáját tekintjük, azonnal szembeötlik, hogy csaknem kizárólag a pénzügyigazgatás gépezetében életüket hivatalnokként leélő személyekről van szó, egy-két esetben polgári származásúakról, egy kialakuló szakszerű hivatalnoki réteg tagjairól. Paczóth János a tokaji udvarbírószágból emelkedett tanácsosi, sőt elnöki tisztebe. Forstetter János (tanácsos 1569. április–1573. május 2.) 1565–66-ban pozsonyi pénztári ellenőr volt. Feigel Péter (1571. június 25. – 1573) az ötvenes években a pozsonyi kamara részéről mint bányászati szakember vett részt bizottságokban, és kinevezésekor a királyi leirat hangsúlyozza, hogy latinul ugyan nem tud, de más nyelveken igen, továbbá hosszú éveken át nagy gyakorlatra tett szert a gazdasági ügyekben, főleg a bányászat terén. Nagyváthy Ferenc (1574. december 9. – 1577) kinevezése előtt 1572-től a pozsonyi kamara pénztárosa volt. Jellegetes ebből a szempontból Hoffmann György pályafutása, aki 1572-től 1574-ig az udvari kamaránál írnokoskodott, 1574 áprilisától 1585-ig a szepesi kamara titkára, majd 1604-ig tanácsosa, majd az 1607 után újjászervezett igazgatóság vezetője – és a sort még tovább lehetne folytatni. A gazdasági életben és a számvitelben jártas városi polgári elemnek a kamara tisztviselői hálózatába (persze főleg az alsóbb tisztviselők közé) való bevitelét egyébként a király és az udvari kamara általában szorgalmazta.³⁸ E törekvésben persze a szakszerűség szempontjain túl mélyebb szempont is meghúzódott, hogy tudniillik „megbízható”, az udvartól függő és a magyar

³⁷ E 249. Ben. mand. 1568. aug. 15.

³⁸ E 244. Vö. Minutae 1571. aug. 14.

rendiséggel semmi kapcsolatban nem álló hivatalnokréteget építsenek ki. Ugyan-
ebból a szempontból törekedtek arra, ami a valóságban azután be is következett,
hogy a tanácsosok közül egy vagy kettő német származású legyen; kétségtelenül az
ügyvitel szempontjai is megkívánták ezt, hiszen német katonai parancsnokokkal és
egyéb tisztekkel kellett állandóan érintkezniük. Jellemző, hogy még az elnök sze-
mélyénél is kiemelik ezt a szempontot: Paczóth János azzal ajánlja Thurzó Eleket
kamaraelnökké, hogy főúri származásán, gazdasági és jogi ismeretein túl „német
nemzetiségű, s így könnyebb dolga lesz a német katonasággal”.³⁹ – A tanácsosok
évi fizetése általában 400 forint volt.

a) Titkár és altitkár

A tanács mellett az ügyintézés formai része a titkár (*secretarius*) vállaira hárult,
aki az iroda (*cancellaria*) munkáját irányította. Bár az 1567-i utasítás foglalkozik a
titkár feladatkörével, nincs adatunk arra, hogy ezt a szerepkört a kamara tényleges
megalakulásakor, az év őszén valóban be is töltötték volna. Az tény, hogy 1569. ja-
nuár 12. óta már ellátta e tisztséget Fejérvári Imre, aki három évig dolgozott titkár-
ként a kamaránál, de részben saját kérésére, részben azért, mert „nem rendelkezik
azzal a megbízható tudással (*litteraria scientia*), amelyet az ügyek nagysága és so-
kasága megkíván”,⁴⁰ 1572 januárjában leváltották. Valóban: munkáját már az 1571-
es utasítás erősen bírálta. A titkár szerepének fontosságát már a fenti megfogalma-
zás is mutatja; amikor pedig a kamara az utóddal, Grindel Jánossal tárgyal, aki a
főkapitány mellett töltötte be hosszú évekig a titkári tiszteket, előterjesztésében azt
hangsúlyozza, hogy Grindelt „mind latin tudását, mind az iratok expedálását illető-
en kipróbálnak” ismeri.⁴¹ 1574 áprilisában aztán az udvari kamaránál gyakorlatot
szerzett Hoffmann Györgyöt nevezi ki az uralkodó titkárnak, aki ezt a tisztséget ta-
nácsossá váló kinevezése, 1585 után is évekig megtartotta. Az 1570-es évek máso-
dik felében e tisztség mellett megjelenik az *altitkár* (*vice-secretarius*) tisztsége is,
amelyet Madachavszky Miklós tölt be, de lehetséges, hogy már 1573-ban a „*juratus*
scriba” cím mögött is efféle szerepkör rejlett. (Madachavszky ugyanis 1569–1571-
ben írnok, „*scriba ammanuensis*”, 1573-ban már „*juratus scriba*”, 1578-ban pedig
„*vice-secretarius*”).⁴²

Ez az állás nem volt mindig betöltve, az 1580-as évek második felében például
évekig nem. A titkár fizetése eleinte évi 200, majd 1572 után 300 forint volt.

³⁹ E 244. *Minutae Liber expeditionum* (a továbbiakban: *Liber exp.*) 1582. máj. 22.

⁴⁰ E 244. *Liber exp.* 1571. aug. 14.

⁴¹ E 244. *Liber exp.* 1571. dec. 22.

⁴² E 249. *Ben. mand.* 1578. márc. 10.

Az 1567-i utasítás fő vonalaiban meghatározta a tanács működését. A tanácsüléseket, amelyeken az elnökön és a tanácsosokon kívül – szavazati jog nélkül – a titkár is mindig részt vett, naponta délelőtt 6–9 és délután 1–4 közt kellett tartani. A valóságban az első években igen rendszertelenül ülésezett a tanács, a kollegiális elvet megszegve gyakran az elnök vagy valamelyik tanácsos önkényesen intézkedett. Ez a helyzet 1571 után megváltozott, a tanácsüléseket naponta tartották, és a kamara a hetvenes években arról panaszkodott, hogy az ügyek sokasága miatt gyakran késő estig kénytelenek tárgyalni. A kamarához beérkezett iratra az elnök vagy valamelyik tanácsos rávezette a kézhezvétel dátumát (praesentatum), és az ügy egy-két napon belül tárgyalásra került a tanácsban (consistorium). Az ülésen nem volt mindig jelen valamennyi tanácsos, mert gyakran kellett helyszíni szemlén megjelenniök birtokok átvételénél, várak megtekintésénél stb.; sőt, gyakran az elnököt is a rangidős tanácsos helyettesítette. Miután az ügyhöz a tanácsosok rang szerint hozzászóltak, véleményeltérés esetén szavaztak, az elnök által összefoglalt határozatot a jelenlevő titkár írásba foglalta, majd elkészítette a válaszirat fogalmazványát. A jelek szerint ebben a korszakban tanácsülési jegyzőkönyvet még nem vezettek, ilyen nem maradt fenn, de a titkár feladatkörét rögzítő iratok sem tesznek róla említést.

Az ügyintézés további sorát a titkár irányította, aki több – a hivatali fejlődés későbbi szakaszán különvált – funkciót látott el egy személyben: a későbbi tanácsjegyző, titkár és fogalmazó, irodaigazgató, a kiadó, sőt az első években az irattáros feladatait is végezte. A titkár az általa készített fogalmazványra rávezette a tanácsülésen részt vett tanácsosok nevét, illetőleg többnyire csak a nevek kezdőbetűit (helyesebben: ezt csak a királynak küldendő iratok fogalmazványaira írta rá), és miután az elnök vagy valamelyik tanácsos átnézte és a szükséges javításokat megtette, kiadta az írnoknak lemásolásra. Kezdetől végig e korszakban két írnok dolgozott a kamara kancelláriájában (scriba amanuensis) évi 80 forint fizetéssel. Az e korabeli írnokok nevei azt mutatják, hogy közülük az egyik rendszerint német volt. Erre mutat a Pobest Cirják számadásának végén fennmaradt esküminták közül az egyik – az írnok számára szóló – német nyelvű formula (Formular eines Cammerschreibers Aidt). Az írnok letisztázás után a fogalmazvány baloldali margójára rávezette a „scripta”, „descripta” jelet. Az 1570-es évek második felétől a 80-as évek elejéig szerepel a fogalmazványok egy részén az expedálás jele, ezt azonban nem a titkár vezette rá, hanem ugyancsak az írnok. (Legtöbbször: „expedita D/avid/ Moes”, aki 1576-tól 1582-ig írnok volt). 1583-tól ismét csak a „scripta” az egyetlen kiadói jegyzet. Nem kétséges azonban, hogy az irodát a titkár vezette, ahogy például egy Hoffmann által fogalmazott és 1576. február 1-jére keltezett iraton az írnok megjegyzése mutatja: „ex concessu domini secretary ad 2. diem february scriptae”. A letisztázott iratok közül a királynak szólókat – és csak ezeket – az ülésen jelenlevő elnök és tanácsosok sajátkezűleg aláírták. A fontosabb ügyeknél általában mind a négy név szerepel – minthogy ilyen esetben az utasítások meg is

kívánták a tanácsüléseken a teljes létszámot –, de gyakran csak az elnök és egy-két tanácsos, vagy csak egy-három tanácsos neve. A pozsonyi kamarához vagy az alsóbb hivatalokhoz illetőleg magánszemélyekhez szóló iratokon csak „Sacrae Carsariae Regiaeque Maiestatis Camerae Scepusiensis preafectus et consilarii” megjelölés olvasható, és a tanácsosok pecsétje látható. Az aláírt és lepecsételt iratok elküldéséről szintén a titkár gondoskodott. A kamara pecsétjét egy kétfazras ládában őrizték, amelynek egyik kulcsa az elnöknél, a másik a titkárnál volt. Az altitkár a titkár munkáját segítette, mégpedig egy 1588-as irat szerint: a megírt fogalmazványokat tisztázta le, és az egyszerűbb ügyeket (leviora negotia) maga expedálta.⁴³

c) Registrator

Az ügyintézés irányításában tehát igen fontos szerepkört töltött be a kamara titkára, hiszen a fogalmazványok elkészítésén, az iroda munkájának irányításán, a kiadományozáson túl a 70–80-as években a kiszállásokon például várak, helyi tisztviselők ellenőrzésekor az elnök vagy egy tanácsos mellett a titkár is részt vett. Mindezekon túl az első években elvben a titkár feladata volt a lajstromozás is, hiszen az 1567-i utasítás azzal is megbízta, hogy a fontosabb iratokat különböző kötetekbe másolja le. Ez azonban a jelek szerint nem történt meg, részben a titkár többirányú elfoglaltsága, részben hiányos tudása miatt. Másolati könyvek 1567 és 1571 közt nem is maradtak fenn. Ez nem pusztán a véletlen műve, mert kétségtelen például, hogy a királynak küldött jelentések másolati könyveinek sorozatát csak 1571 elejétől kezdték vezetni. E hiányosságot is az 1570-ben kiküldött bizottság fedte fel, és ennek eredményeként tudható be, hogy 1571-ben a titkár már valóban készített másolati könyveket, amelyekbe a fontosabbnak vélt iratokat minden különösebb rendszer és belső összefüggés nélkül bemásolta.⁴⁴ A bizottság azonban ezzel nem elégedett meg, hanem rámutatott, hogy a kamaránál be nem töltött külön lajstromozói (registrator) tisztségre szükség van, és 1571 májusában a király ki is nevezte Dombrini János litteratust erre a célra, évi 100 Ft-os fizetéssel.⁴⁵ Dombrini hozzá is látott a rendszeres másoláshoz. Az általa megkezdett és utódai által folytatott sorozatokból fennmaradtak a következők: mindenekelőtt a kamara által a királyhoz, illetőleg az udvari kamarához küldött valamennyi jelentés időrendben egymás után következő másolatai, amelyeket 1571 februárjától kezdve hiánytalanul készítettek korszakunkban (5 vaskos kötet: „Liber expeditionum ad S. M. directarum”). A tanácsüléseken megtárgyalt és a titkár által elkészített fogalmazványokat az irat expedálása után a registrator kézhez kapta, lemásolta a kötetbe, a fogalmazványra

⁴³ E 244. Liber exp. 1588. fol. 435.

⁴⁴ Két ilyen vékonyabb kötet maradt fenn: „Liber minutarum” (1472. raksz.) és „Protocollum informationum, aliorumque litterarum ... in diversis negotiis anno 1571 expeditarum” (1473. raksz.).

⁴⁵ E 244. Liber exp. 1571. márc. 30. – E 249. Ben. mand. 1571. máj. 15.

pedig rávezette a R(egestrata) jelet, és néha az irat rövid tartalmi kivonatát is, amely a másolati könyvekben címként szerepel. Fennmaradt továbbá egy Dombri-
ni által 1572-től 1575-ig vezetett leveleskönyv, amely az udvari kamarához felkül-
dött tisztviselői jelentéseket, kérvényeket, memorialisokat, ezekkel kapcsolatos ka-
marai fogalmazványokat stb. tartalmazza.⁴⁶ A registratorok rendszeresen vezették
a kincstári birtokok jogait megvilágító iratok, oklevelek másolatait tartalmazó „Li-
ber regiusokat”, ugyanők a „Liber privilegiorum exemptionum, protectionum” c.
másolati könyvet, és ezeken túl feltehetően még más, korunkra nem maradt köte-
teket, valamint ők készítették az időrendben, külön csomagokban őrzött királyi lei-
ratokban való tájékozódást megkönnyítő mutatókat is. A registrator volt egyben a
levéltár őre is: ezen feladatát a titkár irányítása és ellenőrzése alatt látta el. A ka-
mara iratait kezdetben a tanácsteremben őrizték, de miután az 1571-es utasítás ezt
kifejezetten megtiltotta, feltehetően külön helyiséget bocsátottak rendelkezésére –
legalábbis a kamara levéltárának legkorábbi fennmaradt leltárából (1622) erre le-
het visszakövetkeztetni. Hogy különbséget tettek-e – ahogy később szokássá vált
– irattár és levéltár közt, nem tudjuk, az azonban kétségtelen, hogy nem minden
iratot őriztek itt; azokat, amelyekre a számvevőnek szüksége volt, a számvevő hiva-
tal külön irattárában tartotta.

Registratorrá rendszerint előzetesen a kamara kancelláriájában vagy a számve-
vő hivatalban több évi gyakorlatra szert tett írnokokat neveztek ki. Dombri-
ni János 1576-ban Kapronczay György követte, majd 1577-től Sirinus János, azután
Kramer Basilius, 1582-től pedig Moes Dávid viselte ezt a hivatalt.

d) Pénztár

A kamara tanácsa, meg a titkár alá rendelt iroda és lajstromozó működését a
kamara levéltárának fennmaradt iratai jól megvilágítják, a kamara pénztét kezelő
pénztáros tevékenységére azonban már inkább csak az utasítások vetnek fényt.⁴⁷ A
pénztárost (perceptor) és az ellenőrt (contrascriba), a kamara javaslatát figyelem-
be véve, szintén a király nevezte ki. Feladata volt a kamarába befolyt jövedelmek
átvétele és a kifizetések eszközzése, mert a tanács tagjai pénzt közvetlenül nem ke-
zelhettek. Működésének kereteit megszabta az udvari kamara által a szepesi kama-
ra számára kidolgozott költségvetés: kifizetéseket csak a kamara tanácsosai által
aláírt írásbeli meghagyás (commissio) alapján eszközölhetett. A bevételekről és ki-
adásokról a pénztáros és az ellenőr külön-külön naplót vezetett, ezekről negyedé-
venként két példányban kivonatot (extractus) kellett készíteniük, egyet a kamara

⁴⁶ „Diversae provisorum et aliorum informationes ac extractum in aulam S. C. transmissiones per
me Johannem Dombriini officii mei tempore registratae”. E 554. Városi és kamarai iratok Fol.
Lat. 913.

⁴⁷ Az 1567. és 1571. évi utasításon kívül Merczinger György pénztáros számára kiadott 1575. évi in-
strukció. E 554. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 953. E 244.

számvevősége, egyet az udvari kamara számára, év végén pedig évi zárszámadást, mellékelve tételenként a megfelelő nyugtákat és fizetési meghagyásokat. A pénztárhoz a pénztáros és az ellenőr – kétkulcsos rendszer alapján – csak egyszerre nyúlhatott. A legtöbb esetben a bevételek nagy része nem folyt be készpénzben a pénztárba, mert a helyi tisztviselők a sürgősség miatt a helyszínen kifizették: ilyenkor a tisztviselők a pénz helyett a pénztárnok nevére szóló nyugtákat küldték fel Kassára, amelyeket a számvevő és a tanács előbb megvizsgált, és csak ezek jóváhagyása után könyvelhetett el.

e) A számvevő hivatal szervezete

Ahogy Felső-Magyarország pénzügyigazgatásában hivatalsszervezetileg az 1567 előtti állapottal összehasonlítva döntő elvi változást hozott az, hogy az ügyeket a pozsonyi kamarának mindenben alárendelt egyetlen személy helyett kollegiális testület intézte (az ügyvitelben a fentebb felsorolt tisztviselőkre támaszkodva), alapvető változás következett be a számvevés rendszerében is. Ellentétben a korábbi helyzettel, amikor a jövedelmek igazgatója az összes számadást a pozsonyi kamara számvevőjéhez terjesztette fel, most az ellenőrzés első fokon a szepesi kamara saját számvevőjére hárult. A kamara feladata lévén egy egész országrész valamennyi jövedelmének kezelése, természetesen igen nagy, sőt döntő súly helyeződött arra a tisztviselőre, aki az összes bevételt és kiadást, mind a külső tisztviselők, mind a kamara pénztárosának számadásait felülvizsgálta, és így a legfőbb pénzügyi szakértő szerepét játszotta a tanács mellett. Sőt, a pénzügyek sokrétűsége miatt a számvevő tisztségéből rövid idő alatt külön segédhivatal, a számvevő hivatal (*officina rationaria*) fejlődött ki. A számvevőség fontos szerepe indokolja, hogy szervezeti fejlődését röviden áttekintsük.

1567-ben a király egy számvevő mestert (Kremer Mihályt, a pozsonyi kamara korábbi alszámvevőjét) és egy segédet (*coadjutor*) nevezett ki a szepesi kamarához. E két fő azonban már kezdetben sem volt legendó a rengeteg számadás felülvizsgálására, különösen mivel Pesthy Ferenc sok évről elmaradt jövedelemigazgatói számadásait is ellenőrizni kellett. Ezért a kamara ebben a feladatkörben 1569-ben a számvevő mellett ideiglenesen már két embert foglalkoztatott.⁴⁸ Kremer Mihály 1569. március 22-én meghalt, tisztségét a pozsonyi kamara számvevőségétől áthelyezett Jezerniczky György vette át, aki már hivatalbalépésétől kezdve ismételtén sürgette, hogy két állandó segédet (*adiutor*) nevezzenek ki melléje, mert munkáját egyedül képtelen ellátni, hiszen annyi ellenőrzésre szoruló számadás jön be a kamarához, sőt igen sok már évek óta elintézetlenül hever a kamarában. A jelek szerint azonban segítséget egyelőre nem kapott, még 1571 tavaszán is egyedül végezte

⁴⁸ E 23. *Litterae camerae Scepusiensis* 1569. márc. 25.

munkáját,⁴⁹ legfeljebb talán a kamara egyik írnoke lehetett segítségére. Végül – valószínűleg szintén az 1570-ben kiküldött bizottság jelentésének hatására – 1571 áprilisában a király kinevezi mellé segédül a latinul, németül és magyarul egyaránt tudó Pobest Cirjákat,⁵⁰ aki ilyen minőségében szolgált haláláig, 1574-ig. Az iratok világosan mutatják, hogy kettőjük közt már 1571 óta oly módon oszlott meg a munka, hogy a számvevő a latin számadásokat, segédje pedig elsősorban a német nyelveket nézte át.⁵¹ Ezt a megosztást az indokolta, hogy a szepesi kamara hatásköre a hadiellátásra is kiterjeszkedvén, számos olyan katonai tisztviselővel állt kapcsolatban, akik németek voltak, s németül vezetett számadásaikat a kamara számvevőségéhez terjesztették be (mint például az élelmező tisztek, annonariusok, az építészeti tisztek mellett működő írnokok, szertárgondnokok stb.), másrészt az udvarbírák, harmincadosok, bányatisztviselők egy része szintén csak németül tudott. A szepesi kamara szélesre szabott működési köre azonban mindenképpen indokolta a már 1571-ben felvetődött szervezeti módosítást, és ez 1575-ben meg is történt: a számvevő mellé két segédet neveztek ki, More Jánost „ad latinas rationes” és Gschlendt Jánost az időközben elhunyt Pobest helyére „ad germanicas rationes”. Gschlendt néhány hónapig maradt csak, és a jelek szerint azért távozott, mert kevesellte fizetését. A kamara a teendők sokasága miatt indokoltnak tartotta igényét, és még 1575-ben javasolta a királynak, hogy a korábbi német számvevő segédnek adja meg a számvevő mester (magister rationum) címet a megfelelő fizetéssel, és rendeljen mellé még egy segédet. 1576. április 1-jén Gschlendt vissza is tért, most már a számvevő mesteri tisztségre.⁵² Ettől fogva két osztályra vált szét a számvevő hivatal. 1577-ben például Jezerniczky György, a „magister rationum latinarum” („magyar számvevőnek is nevezték”) segédje More János, a Gschlendt helyére került Than Antal a „magister rationum germanicarum”, segédje Trigler György. A két számvevő és két segéd mellett még egy vagy két írnoke (scriba rationaria) működött a számvevő hivatalban a hetvenes évek derekától.⁵³ A hivatal nem vált szét két külön – latin és német – számvevő hivatallá, ha elő is fordul az „officina rationaria latina”, illetőleg „teutsche Buchhalter Amt” kifejezés, az általános megjelölés korszakunk tartalma alatt: a „latin (illetőleg német) számadások mestere (segéde, írnoke)”, ami csak arra utal, hogy a latin, illetőleg a német számadások felülvizsgálata az egységes számvevőségben belül két külön osztályban történt.

⁴⁹ E 244. Liber exp. 1571. márc. 22.

⁵⁰ E 249. Ben. mand. 1571. ápr. 26.

⁵¹ E 554. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 913, 39.

⁵² E 244. Liber exp. 1575. okt. – Vö. E 264 „Memoriale quadripartitum” utolsó oldalán levő bejegyzések közt a Gschlendtre vonatkozó részek.

⁵³ Pl. 1575. jan. 1-jén „S. L. D. Suscepit officium scribatus rationariae”. 1577. jan. – ápr.: Sirinus János (aki aztán registrator lett), augusztustól Ligustius Wolfgang. Vö. E 264. Memor. quadr. 157.

A helyi tisztviselők, az udvarbírák, harmincadosok, adószedők, tizedsedők, bányatisztviselők, a kamara ellenőrzése alá rendelt katonai tisztviselők negyedévenként számadáskivonatokat (*extractus trimestris*), év végén pedig évi számadásukat (*rationes annuae*) a számvevőhivatalba tartoztak felküldeni, ahol a számvevő és segédei tételről tételre felülvizsgálták azokat, összevetve a számadásokat a bizonyítékokkal, nyugtákkal, utalványokkal stb., ellenőrizve ez utóbbiak hitelességét. (A kivonatokat a kamara két példányban kérte be, egyiket az udvari kamarához küldte tovább, másikat a számvevő az évi számadás ellenőrzéséhez használta fel.) E munka elvégzése után a tanácsülés – amelyen ilyenkor a számvevő is részt vett – fogadta el vagy emelt kifogásokat a számadások ellen. Azt az eredeti, eleve illuzórikus célkitűzést, hogy valamennyi számadásra kötelezett tisztviselő személyesen jelenjen meg számadása ellenőrzésekor a tanács előtt, 1571 után elvetették. Csak akkor rendelték fel, ha súlyosabb hiányokra bukkantak elszámolásában. Valamennyi tisztviselő negyedévi kivonatait elvileg legkésőbb a negyedév eltelte után két héttel, évi számadását legfeljebb egy havi késéssel fel kellett hogy küldje Kassára, ahonnan – miután a számvevő és a tanács is átnézte – továbbítani kellett végső jóváhagyás végett a bécsi udvari kamarához. A valóságban az utasítások követelménye csak igény maradt. Az első években maga a szepesi kamara sem tudta pontosan, hogy mi az alsóbb tisztviselők számadástételének pontos módja, formája, majd miután a kamara szervezete megerősödött, és a Bécsből és Pozsonyból kapott minták szerint maga is részletes utasításokat dolgozott ki az alája rendelt tisztviselők számára, a helyzet némileg javult, de alapvetően nem változott meg. A tisztviselők a kivonatokat és számadásokat sokszor csak nagy késéssel küldték meg (egy 1574. augusztus 6-i királyi rendelet jó néhány provisor stb. nevét sorolja fel, akik évek óta nem küldték fel számadásaikat), ilyenkor az összetorlódott számadástömegben, mint a kamara több ízben írja, a számvevőhivatal „éjt nappá téve” sem tudott úrrá lenni. Az egész korszak tartama alatt szinte egymást érik a királyi rendeletek, amelyek az elmaradt negyedévi kivonatokat és számadásokat sürgetik. Ezen azonban nincs mit csodálkozni: feudális viszonyok közt, és különösen a török által még a „hosszú béke” éveiben is állandóan háborgatott felső-magyarországi részeken nemigen képzelhető el zökkenőmentesen működő hivatalszervezet. A lényeg az, hogy a számvevőhivatal, különösen megerősödése, a 70-es évek dereka után, ha nehézségekkel és állandó késedelmekkel is, de teljesítette feladatát.

A számvevőség nemcsak az alsóbb tisztviselők számadásait ellenőrizte, hanem a kamara pénztárnokának és ellenőrének negyedévi és évvégi kimutatásait is az összes jövedelemről. Ezeket szintén az udvari kamarához terjesztették fel, amely aztán végső fokon megadta a felmentő leveleket (*litterae expeditoriae*) a számadást tett tisztviselők számára oly módon, hogy ezeket az elnökön, egy tanácsoson és a számvevőn kívül legvégül az uralkodó is aláírta.

g) A számvevőség irattára

A külön segédhivatallá szerveződött számvevőség helyileg is elkülönült: nem a kamara székházában volt berendezve, hanem ahhoz közel egy másik épületben. Külön irattára volt, ahol a számvevővel kapcsolatos iratokat, számadásokat őrizték, lajstromozták; külön regestrumokban tartották nyilván például a kamara pénztárának bevételeit, a be nem folyt, elmaradt jövedelmeket, a számadásokkal még hátralékos tisztviselőket, a kincstári jószágok helyzetét, a kamara adósságait stb. A számvevőség külön irattárának első leltára 1622-ből való, amely azonban részben a korábbi időszak állapotait is tükrözi. A latin és a német számvevőség alá tartozó iratokat külön őrizték. A latin osztályban tartották a kamara pénztárosának számadásait a kamara megalakulásától, továbbá a számadásokat latinul (vagy magyarul) betérjesztő udvarbírák, adószedők, tizedszedők, harmincadosok, a máramarosi sókamara, az annonariusok számadásait, valamint az ingyen munkák (*gratuitus labor*) regestáit, különféle instrukciókat, leltárakat, a várbirtokok urbáriumait, és a pénzkiutalásokról, hátralékokról stb. szóló könyveket. A német osztályon voltak a német udvarbírák (Hofrichter), a katonai élelmezőmesterek (Proviandverwalter), szertárgondnokok (Zeugwart), építészeti írnokok (Bauschreiber), a sóvári bánya és sókereskedelem számadásai és más bányaszámadások.⁵⁴ (Sajnos, a számvevőség régi irattárából a későbbi selejtezések, valamint a szepesi kamarai adminisztráció megszüntekor az iratok Pozsonyba szállítása következtében csak töredékek maradtak fenn, és azok jelentős része sem a szepesi kamara felállított és rendezett levéltárában található, hanem részben beosztották őket a kamarai archívum „Urbaria et conscriptiones”, „Conscriptiones portarum”, „Regesta decimarum”, „Conscriptiones diversae”, „Neo-regestrata acta”, „Miscellanea”, „Lymbus” stb. c. sorozataiba, továbbá az ún. „Városi és kamarai iratok” gyűjteményébe.)

h) *Procurator fisci*

Bizonyos tekintetben a kamara alá tartozott – amennyiben fizetését innen kapta és a tanácsnak állandó jogi tanácsadója volt – a felső-magyarországi kincstári javak ügyvédje (*procurator fisci*). A Pozsonyban székelő királyi jogügyigazgató nem tudta ellátni a felső-magyarországi királyi érdekek védelmét, ezért már 1568-ban Keszthelyi Györgyöt, majd utódjául 1571-ben Körtvélyesi Miklóst nevezték ki eme tisztségre. A „*procurator fisci*”-nek jogilag képzett embernek kellett lennie (*decretorum regni gnarus*); alá volt rendelve a jogügyigazgatónak, és fő feladata a tanácsadás a kamarának jogi kérdésekben, valamint a jogvédelem az illetékes törvényszékeken a kincstári javakat érintő perekben.⁵⁵*

⁵⁴ E 156. *Urbaria et conscriptiones* 78/27.

⁵⁵ E 244 *Liber exp.* 1571. márc. 30, máj. 8.

Végül a kamara személyi állományát kiegészítette a szolgaszemélyzet, amely kezdetől két futárból (postarius) és egy kapusból (janitor) állt. Ez a személyzet azonban éppen csak a legszükségesebbre volt elegendő, ezért a régi középkori gyakorlat továbbélését lehet megfigyelni abban, hogy a kamara elnöke és tanácsosai saját jövedelmükből tartanak még bizonyos személyzetet. A tanácsosok ugyanis igen sűrűn szálltak ki szemlékre, vettek részt birtokok átvételében, várak és jövedelmi ágak vizsgálatában, és ha ezen utak költségeit a kamarai pénztárból kellett is kifizetni, kísérőszemélyzetet már nem adhatott melléjük a kamara. Így például Nagyváthy Ferenc tanácsosról tudjuk, hogy 6 lovat és 10 személyt kellett eltartania 400 forintos tanácsosi fizetéséből.⁵⁶

A szepesi kamara személyzete tehát a kezdeti 11 személlyel szemben a 70-es évek derekától 19–21 főre emelkedett (a pozsonyi kamaráé ebben az időszakban 25 körül mozgott), e hivatalszervezetre hárultak a felső-magyarországi részek sokirányú teendői.

3. A SZEPESI KAMARA VISZONYA A BÉCSI UDVARI ÉS A POZSONYI MAGYAR KAMARÁHOZ

Milyen volt szepesi kamara viszonya egyrészt a bécsi udvari, másrészt a pozsonyi magyar kamarához a tárgyalt korszakban? Az 1567-i alaputasítás ebben a tekintetben ellentmondó elveket tartalmaz: a szepesi kamarát a vonatkozó artikulusok egy része közvetlenül a pozsonyi kamara mint felsőbb hatósága alá rendelte, más cikelyei szerint viszont jelentéseit *vagy* az udvari, *vagy* a pozsonyi kamarához kellett küldenie, a 72. pont pedig úgy intézkedik, hogy bár „közvetlenül” a pozsonyitól függ, mindkét kamara az udvari kamarát tekintse fejének. Ezen ellentmondások elsősorban a pozsonyi kamarához való viszonyát teszik homályossá. Abban a tekintetben egyértelmű a helyzet, hogy az új kamara e fogalmazás szerint is közvetetten (a pozsonyi kamarán keresztül) vagy közvetlenül az udvari kamara alá volt rendelve. A szepesi kamara tehát az 1527 után újjászervezett Habsburg-pénzügyigazgatás rendszerébe szervesen illeszkedett bele, felállításába, tisztviselőinek kinevezésébe, jövedelemkezelésébe a rendiség, az országgyűlés nem szólt bele, ahogy akkor sem emelt kifogást, amikor 1528-ban Ferdinánd a magyar kamarát megalapította. Nem függött a Helytartótanáctól sem, amely a XVI. század dereka előtt már elvesztette minden befolyását a pénzügyekre. Az országgyűlés egy-két esetben megpróbált ugyan némi befolyást gyakorolni a kamarai ügymenetre – így 1587-ben, amikor a tisztviselők kinevezésébe akartak beleszólni, vagy 1593-ban, amikor a kincstartói hivatalt próbálták betölteni –, ezek a kísérletek azonban kudarcot vallottak. Ma-

⁵⁶ Liber exp. 1579. dec. 13.

guk a rendek sem küzdöttek e téren következetesen. Többször próbálkoztak ugyan azzal, hogy legalább annak a jövedelemnek a kezelését vehessék kézbe vagy legalábbis helyezhessék rendi ellenőrzés alá, amely rendi eredetű volt, az országgyűlés megszavazásától függött (szemben az összes többi jövedelmi ággal, amelyek a kor felfogása szerint tisztán a királyt és nem az „országot” illették, tehát kezelési módjukat is a király határozta meg), tudniillik a hadiadót. E törekvések azonban nem vezettek sikerre, és a rendek maguk is belátták, hogy ezt a feladatot a kiépített pénzügyi szervezet jobban ellátja, mint a rendi pénztárnokok. Ez a helyzet azonban, minthogy az uralkodó idegen volt, szükségképpen utat nyitott az idegen befolyásnak, a pénzügyi közigazgatás területén a bécsi kamarának. És ha a rendek gyakran ki is fakadtak az idegen hatóságok törvénytelen beavatkozása ellen, 1569-ben beleegyeztek egy olyan törvénycikk megalkotásába, amelyre aztán a Habsburgok századokon át hivatkozhattak. Az 1569: 38. tc. elvileg megkülönböztet tiszta magyar ügyeket (*negotia mere Hungarica*) és vegyes ügyeket (*negotia mixta*), és ez utóbbiak közé sorolta a két leglényegesebbet: a pénzügyet, amely az udvari kamara, és a hadügyet, mely az udvari haditanács hatásköre alá tartozott. Az udvari kamara legfőbb irányító szerepe ily módon a törvénykönyvbe is bekerült. A későbbiekben hiába lázadtak azután az országgyűlés rendjei az idegen hatóságok, főleg az udvari kamara ellen (különösen az 1576, 1583, 1587-i diétán, majd a XVII. század elején); hiába követelték, hogy azok ne avatkozzanak a magyar ügyekbe; velük szemben az uralkodók az 1569-i törvényre hivatkozhattak, és arra, hogy Magyarország had- és pénzügyei a többi országtól el nem választhatók: így hát a bécsi központi hatóságok befolyását csökkenteni nem lehetett. Minthogy pedig az országban nagyszámú katonaságot kellett fizetni és várakat fenntartani a török ellen, részben éppen az örökös tartományokból befolyó jövedelmekből is, mert a magyarországi jövedelmek erre távolról sem voltak elegendők (és így a pénzügyek valóban nem voltak szétválaszthatók), ugyanakkor a nemesség szikrányit sem engedett adómentességéből, végül is az idegen hatóságok elleni valamennyi támadását kénytelen volt megszüntetni és visszavonulni, mert a Habsburg-királyságra szüksége volt; az állami szükségleteket – a rendi kiváltságok csorbítatlan fenntartása mellett – csak így lehetett úgy-ahogy fedezni. Maguk a kamarák, így a szepesi kamara is ebben a kérdésben egyértelműen foglalt állást, és ezt több ízben hangsúlyozták, főként az országgyűlési propositiókra adott véleményeikben: természetes, hogy a pénzügyeket osztrák hatóság irányítja, mert így célszerű, és magából az ügyek természetéből következik.

A szepesi kamara működésének alapjait valóban az udvari kamara határozta meg. Ez dolgozta ki a kamara számára a következő év költségvetés-tervezetét, amelyet a kamarai tanácsulésen megtárgyaltak, sorjában haladva a bevétel- és kiadás-előirányzatokon, megtették a szükséges megjegyzéseket és módosítási javaslatokat, majd visszaküldték Bécsbe.⁵⁷ Ennek figyelembevételével az udvari kamara

⁵⁷ Egy ilyen, a kamara megjegyzéseivel kísért költségvetési tervezet fennmaradt a „*Diversae informationes ...*” c. kötetben. E 554. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 913, 63–67 fol.

dolgozta ki a végleges költségvetést.⁵⁸ A kamara évi számadását ugyancsak az udvari kamarában hagyták jóvá, de közben az egyes tisztviselők negyedévi kimutatásait és számadásait is ide kellett felküldeni. Az uralkodónak vagy a helytartóknak, a főhercegeknek a szepesi kamarához szóló rendeletei az udvari kamaránál keletkeztek. Amikor az udvari kamara Rudolf trónralépte után kettévált, az egyik az elnökkel Bécsben maradt (hinterlassene Kammer), a másik az elnökkel a király új székhelyére, Prágába költözött (anwesende Kammer), a szepesi kamara közvetlenül az előbbi függésében maradt.

A szepesi kamarának a pozsonyihoz való – az 1567-i utasításában ellentmondásosan meghatározott – viszonyát a kamara e korszakát illetően Szentpétery Imre megnyugtatóan tisztázta.⁵⁹ Az utasítás bizonytalan megfogalmazásai mélyén feltehetően az állt, hogy maga az uralkodó és az udvari kamara sem tudta egészen pontosan kijelölni az új kamara helyét (jellemző a bizonytalanságra, hogy a tisztviselők kinevezése, az alaputasítás kibocsátása után, 1567 májusában a király még egyszer belebocsátkozott annak a kérdésnek a taglalásába, hogy vajon szükséges-e egyáltalán az új kamara⁶⁰), és azt végül is nem az elvek, hanem a gyakorlati élet alakította ki. A kamara első éveiben a kezdeti nehézségek, a kialakulatlan ügymenet szükségessé tették, hogy a pozsonyi kamara egyfajta irányító szerepet töltsön be. Bár a király már 1567 tavasza óta az udvari kamarán keresztül küldte rendeleteit a szepesi kamarához, számos esetben a szepesi kamara területi illetékessége körébe vágó ügyekben is a pozsonyi kamarához küldte leiratait, ez pedig utasította a szepesit, hogy intézkedjék, és jelentését küldje fel az udvariba. Másfelől a szepesi kamara nehezebb, kényesebb ügyekben a pozsonyi tanácsosokhoz fordult felvilágosításért. A szepesi kamarának ez a kettős függése azonban csak addig tartott, amíg a kamara szervezete meg nem erősödött, ügymenete egyenesbe nem jutott, és úrrá nem lett a kezdeti nehézségeken, ami 1571 után fokozatosan be is következett. A pozsonyi kamara sem ragaszkodott az irányító szerephez, hiszen nem volt meg a helyzetismerete, érdemileg nem tudott határozni vagy véleményt alkotni a felső-magyarországi ügyekben. Így aztán az első egy-két év után, ha az udvari kamara a szepesi illetékességébe vágó ügyekben fordult hozzá, a tanácsülés nem is foglalkozott már vele, hanem a titkár rávezette az iratra: „Camerae Scepusiensi dandum”, és intézkedés végett leküldték Kassára, vagy visszautalták Bécsbe az ügyet azzal, hogy a szepesi kamara illetékes információt adni. A hetvenes évek közepétől ez a közvetítő szerep is megszűnt: az udvari kamara egyenesen Kassára küldött minden, a szepesi kamara illetékességébe tartozó ügyet, ez pedig közvetlenül Bécsnek válaszolt. (Az eredeti királyi leiratokat közvetlenül a szepesi kamarához címezték, ha pedig az uralkodóhoz címzett, a szepesi kamara intézkedését igénylő iratról, kérvényről

⁵⁸ Pl. az 1572/73. évről uo. 169–175. fol.

⁵⁹ *Íj. Szentpétery Imre: A pozsonyi és szepesi kamarák viszonya a XVI. sz.-ban.* Domanovszky Emlékkönyv. Bp. 1937, 534. kk.

⁶⁰ *Acsády: i. m. 31.*

volt szó, az udvari kamara titkára rávezette a beadványra: „Camerae Scepusiensi mittendum”, és a király által aláírt kísérfirattal egyenesen Kassára irányították.) A pozsonyi és a szepesi kamara levelezése a hetvenes évek derekától főként csak kölcsönös pénzügyi elszámolásokra és kölcsönös információkérésekre szorítkozott, ha az adott ügy nem csak a saját illetékességi körbe vágott; a két kamara tehát lényegében egyenrangú hatóságként működött.

Bizonyos rangbeli különbség azonban a hetvenes évek közepétől is fennmaradt, ha ez nem is nyilvánult meg abban, hogy a pozsonyi kamara közvetlenül beavatkozott volna a másik önálló ténykedésébe. Megmutatkozott viszont például abban, hogy fontosabb, nagyobb súlyú ügyekben az udvari kamara, bár bekérte a szepesi véleményét, megkérdezte a pozsonyi kamarát is. Olyan kérdésekben is, amelyek kétségtelenül a szepesi kamara hatáskörébe tartoztak, a királyi elhatározás ilyen esetben gyakran a pozsonyi véleményt vette alapul. Ez a jelenség főleg az 1590-es évektől tapasztalható, a századforduló körül pedig kifejezett ellentendencia figyelhető meg: ismét kezd kidomborodni a pozsonyi kamara bizonyos fokú irányító szerepe. Nevezetesen: az udvari kamara rendszeresen utasítja a pozsonyit, hogy a szepesi kamara területét érintő ügyekben közvetlenül közölje a véleményét a kassai tanáccsal. A helyzet ilyen alakulását – amely 1600 körül ismét az 1567-i állapotra emlékeztet – több ok tette szükségsszerűvé. Alapvetően az, hogy különösen a tizenöt éves háború kezdete (1593) óta a szepesi kamara pénzügyi helyzete katasztrófálisan alakult, a jövedelmek messze elmaradtak az óriási katonai szükségletek mögött, és a százféle teendővel megterhelt kamara helyzete egyre inkább a szalmaszál után kapkodó fuldoklóéhoz kezdett hasonlítani, ezért a fontosabb elvi döntést önként át is engedte a pozsonyi kamarának. Emellett Felső-Magyarországon igen kevés képzett jogász volt, és minthogy a XVI. század végén az udvari kamara iniciatívájára a válságos pénzügyi helyzetből a nagyarányú birtokfoglalásokkal, kincstári perekkel próbáltak a kamarák szabadulni, ezekben a kérdésekben is a pozsonyi kamarára szorultak, amelynek ekkori elnöke (1596–1608), az erőszakos Szuhay István, tudatosan is igyekezett befolyását kiterjeszteni a szepesi kamarára. Az első lépések tehát már a XVI–XVII. század fordulója körül megtörténtek abban az irányban, hogy a szepesi kamara ismét a pozsonyi fennhatósága alá kerüljön.

4. A KAMARA MŰKÖDÉSE, ÜGYKÖREI

a) A szepesi kamara területi hatásköre

A szepesi kamara hatósága alá tartozó terület határai, bár maga a terület némileg kisebb volt, mint bizonyos években (amikor is a király hatalma kiterjedt egészen az Erdéllyel érintkező területekre), a felső-magyarországi jövedelmek igazgatósága alá rendelt országrész, viszonylag állandóak voltak. A kamara felállításának idejére, 1567-re egyrészt lezárultak a harcok Erdéllyel oly módon, hogy jó néhány fontos végvárat, amelyek az előző időszakokban átmenetileg János Zsigmond kezé-

re kerültek, ismét visszacsatoltak a királyi területhez (1565: Tokaj, Szerencs, Szatmár, 1567: Szendrő, Szádvár, Munkács); másrészt Szulejmán utolsó – 1566-i – hadjárata után, amikor is elvileg a jövedelmi igazgatóság felügyelete alá tartozó fontos végvár, Gyula elesett, megindultak a béketárgyalások a törökkel is. Elkövetkezett a „hosszú béke” korszaka, ami ugyan nem jelentette azt, hogy a végvári vonal mentén akár egy évre is nyugalom állott volna be, de a nagyobb hadjáratok legalább 25 évig szüneteltek.

Az 1567-i utasítás Liptó megyétől keletre a Tiszán innen és túl mintegy 26 megyét rendelt a kamara hatásköre alá. Ennek azonban semmi köze nem volt a valósághoz, mert a felsorolásban szerepelnek olyan megyék is (például Külső-Szolnok, Csongrád, Csanád, Temes, Torontál), amelyeket teljes egészükben már a török tartott megszállva, továbbá jó néhány olyan Tiszán túli megye is, amely de facto az erdélyi fejedelem uralma alatt állott. A valóságos határokat a törökkel 1568 februárjában megkötött drinápolyi béke, majd az Erdéllyel folytatott tárgyalások, és az ezeknek eredményeképpen 1571-ben ratifikált ún. speyeri szerződés jelölte ki. Eszerint Miksa kezén a felső-magyarországi részekben a szepesi kamara illetékessége alá elvileg is csak 17 megye tartozott, mégpedig a következők: Szepes, Sáros, Gömör, Borsod, Torna, Abaújvár, Zemplén, Ung, Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, továbbá Pest, Solt, Külső-Szolnok, Heves és Csongrád megyékből azok a részterületek, amelyek még a királynak adóztak. A török hódoltság azonban a továbbiakban is lassan, de szívósan terjeszkedett. A felsorolt megyék közül 1570-ben már csak 7 volt teljesen törökmentes, a többinek egy része vagy éppen az egésze (például Pest, Külső-Szolnok, Solt) a töröknek is adózott, 1576-ban már csak 5 volt csonkítatlanul királyi kézen (Szepes, Sáros, Bereg, Ugocsa, Ung). Jellemző adat, hogy 1572-ben a kamara területén megszámlolt porták közül 9944 $\frac{3}{4}$ porta volt szabad (1576-ban már csak 9521 $\frac{3}{4}$), ugyanakkor 8727 $\frac{3}{4}$, tehát a községek csaknem fele a hódoltsághoz tartozott. E területet dél felé védő végvárak: Eger, Putnok, Szendrő, Ónod, Tokaj, Kálló és Szatmár voltak.

Azok közül a Tiszán túl fekvő megyék közül, amelyek ideig-óráig korábban a király alá tartoztak, a szepesi kamara alapításától fogva de facto (s a speyeri egyezmény értelmében de iure is) Erdély hatósága alatt álltak: Bihar (Váradal), Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd, Arad, Máramaros (Huszt várával) és Kővár vidéke.

A helyzet lényegileg ugyanez maradt – a török némi előrenyomulásától eltekintve – a 15 éves háborúig, amelynek során 1596-ban elesett Felső-Magyarország legfontosabb végvára: Eger, és ezzel újabb nagy területek jutottak a török kezére. Másfelől viszont bővült a kamara hatósága alá tartozó terület a XVI. század végén. 1597 végén Báthory Zsigmond első lemondásával megkezdődtek a hosszú évekig tartó erdélyi zavarok, amelyek során Erdély hol a kétszer is visszatérő Zsigmond fejedelem, hol Báthory András, hol Mihály vajda, majd 1600-tól Básta György kezére jut. A szepesi kamara állandó figyelemmel kíséri az erdélyi eseményeket, tájékoztatja azokról az uralkodót, és már 1599 novemberében javaslatot tesz az erdélyi pénzügyigazgatás átszervezésére egy oda kinevezendő igazgató, majd 1601. szept.

tember 15-én egy új kamara felállítása formájában. 1598 nyarán Várad és a körülötte fekvő Partium egy része, nevezetesen Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna megye és Nagybánya a szepesi kamara hatásköre alá kerül, amely 1599-ben (miután márciusban a pozsonyi országgyűlés is kimondta, hogy e területek a királyi Magyarországhoz tartoznak) ténylegesen hozzálát e részek átvételéhez: biztosokat küld Váradra, ettől fogva intézi annak ellátását, behajtja a hadiadót stb., és az Erdéllyel érintkező országrészekben is tömegesen indítja el a hűtlenségi pereket. A szepesi kamara alá tartozó terület a XVI–XVII. század fordulóján délkelet felé egészen Zaránd–Kolozs–Belső-Szolnok–Máramaros megye határáig terjed ki, nagysága körülbelül ugyanakkora, mint a pozsonyi magyar kamara alá eső országrész, míg aztán 1604-ben a Bocskai-szabadságharc szinte egy csapásra megváltoztatja a helyzetet, és egy időre magát a szepesi kamarát is eltörli.

b) Fő feladat: a rendes és rendkívüli jövedelmek kezelése

A kamarai pénzügyigazgatás fő feladata kezdettől fogva a rendes királyi jövedelmek behajtása és lehetőség szerint állandó emelése, valamint a rendkívüli jövedelmek adminisztrációja volt. A kétféle jövedelemfajta közti különbségtétel még a rendiség kialakulásának idejéből származik, és elvként hosszú századokon át szívesen tartotta magát. Rendes jövedelemnek (proventus ordinarii) nevezték mindazokat a bevételeket, amelyek az országgyűléstől függetlenül magánjogi alapon, illetve a felségjogból kifolyólag illették a királyt, és amelyekbe a rendeknek semmi beleszólása nem volt. Rendkívüli jövedelmek (proventus extraordinarii) voltak ezzel szemben a különféle adók, amennyiben ezek megszavazásának jogát a rendek maguknak tartották fenn, ezzel kényszerítve az uralkodót állandóan újabb országgyűlések összehívására, beszédésüket és felhasználásukat azonban már átengedték a királyi, tehát kamarai szervezetnek, ámbar bizonyos – hol erősebb, hol gyengébb – befolyást ebben a tekintetben is igyekeztek gyakorolni. A szepesi kamara felállításával is az volt az uralkodó fő célja, hogy az alája rendelt területeken a jövedelem korábbi, „rendeztlen adminisztrációját” megjavítsa, a bevételeket növelje. Emellett azonban a sajátos viszonyok következtében, minthogy más szervezett és állandóan működő közigazgatási hatóság nem létezett, egyéb, jogi, politikai, hadi és közigazgatási feladatkörök is a kamarára hárultak. Ezt elvileg és nagy vonalakban már az 1567-i alapítás is leszögezte. Méginkább megmutatkoznak ezen ügyköri a kamara tényleges működésében.

c) Hadiadó

A kamara működési körén belül nehéz lenne fontossági sorrendet felállítani. A rendkívüli jövedelem, az adó adminisztrációjának első helyen történő ismertetését az indokolja, hogy – bár csak azon években folyt be, amikor az országgyűlés meg-

szavazta, ha viszont befolyt – a kamara pénztárában elszámolt bevételek közt valamennyi jövedelmi ág közül a legnagyobb összeget tette ki. A megyei hadiadó és a városi taxa (az utóbbit nem az országgyűlés szavazta meg, de csak akkor szedték be, ha a rendek hadiadót ajánlottak meg) együttvéve rendszerint a kamara bevételeinek mintegy negyedét, harmadát alkotta. Az adót (dica, subsidium) az országgyűlés szavazta meg, mégpedig rendszerint csak egy évre, megállapítva a jobbágyporták után fizetendő adó mennyiségét. Korszakunkban a rendek az adót csaknem minden évben megszavazták (Miksa uralkodása alatt például csak 1568–69-ben nem), így a szepesi kamara az alája rendelt területen – néhány évtől eltekintve – valóban foglalkozott az adóüggyel. Miután az országgyűlés határozott az adó felől, a kamara feladata volt a rovók vagy adószedők (dicator) személyéről gondoskodni. Rendszerint minden megyébe egy-egy rovót neveztek ki, és mindig csak egy évre; a rovók személyére nézve a kamara tett előterjesztést, és az uralkodó nevezte ki őket. A rendek azonban ebben a tekintetben bizonyos megkötésekkel éltek: csak megyebeli és birtokos nemest lehetett kinevezni, és ezt a feltételt valamennyi országgyűlésen sikerült érvényesíttetniük. A rovók számára ezután a kamara készítette el részletes utasításukat, de ebben is alkalmazkodniuk kellett a rendeknek törvénybe foglalt határozatához. Ily módon a rovók ugyan királyi, kamarai tisztviselők voltak, bizonyos értelemben rendi jelleget is viseltek. Fizetésüket a kamara állapította meg, sőt ezen túl bizonyos dologi költségeiket is fedezte.

A rovók kinevezésük után a megyei közgyűlésen jelentkeztek, amely rendszerint egy vagy több esküdtet adott melléjük. Ezekkel és a szolgabírákkal végigjárták a falvakat, s a falusi bírák közreműködésével elkészítették a porták összeírását, amelyet a közgyűlésnek kellett elfogadnia. Az összeírás alapján megindult az adó behajtása. A falusi bírák tartoztak a megadott határidőre beszolgáltatni községük adóját. Erről a rovó számadást készített, feljegyezve a befizetett összegeket és a hátralékokat (amit a következő évi rovó hajtott be), majd számadását a kamara számvevőségére, a behajtott összeget, levonva a költségeket, elvileg a kamara pénztárába juttatta el. Számadását a kamarai számvevőség ellenőrizte, összehasonlítva a tételeket a mellékelt írásbeli bizonyítékokkal, és a tanácsülés fogadta el, illetve támasztott kifogásokat. Hiány esetén a rovó anyagilag felelős volt.

A szepesi kamara megalakulása óta először 1593-ban történt lényeges változás a vázlatosan ismertetett adminisztrációban. Ekkor a királyi adóigazgatással szemben a rendi elv győzedelmeskedett, az adót a megyék által választott adószedők szedték be, és nem a kamarának, hanem az országgyűlés által választott biztosnak, Rákóczi Zsigmondnak számoltak el vele. 1596-ban ismét a kamara küldött ki rovókat, de működésükre egyre nagyobb befolyást nyertek a megyék, és a következő években is a rendi szerveknek számoltak el. A változásokat az országgyűlés az 1593-ban kitört hosszú török háborúval, az adó gyors adminisztrációjának szükségességével indokolta. A valóságban nem volt gyorsabb és célszerűbb ez a forma sem, ezért 1600-ban, 1601-ben, 1604-ben ismét visszatértek a kamarai adóigazgatáshoz.

Eltekintve azoktól az évektől, amikor a hadiadó nem folyt be a kamarához, hanem a rendi biztosokon vagy megyei pénztárosokon keresztül közvetlenül a katonaság szükségleteire fordították, a korábbi időben is gyakran előfordult, hogy a behajtott összegnek a valóságban csak bizonyos hányada került be a kamara pénztárába. Tovább élt a régi gyakorlat, hogy a kincstár a maga egyre növekvő adósságait nem pénzben egyenlítette ki, hanem utalványt adott a hitelezőknek, ezek aztán igyekeztek követeléseiket a helyi tisztviselőknél, így a rovóknál is minél hamarabb kielégíteni. Az utalvány bemutatására a dikátorok a helyszínen kifizették az összeget, s a kamaránál már csak nyugtákkal számoltak el. Ez a gyakorlat – bár így a hitelezők hamarabb jutottak pénzükhöz – természetesen csak növelte az anarchiát, mert a kamara nem tudott előre számolni a ténylegesen befolyó jövedelmekkel, ez pedig szükségképpen újabb kölcsönök felvételét eredményezte.

A szepesi kamara az 1570-es évek elején még Szepes, Sáros, Bereg, Ung, Ugocsa, Abaúj, Szatmár megyében teljes egészében – illetőleg csekély hiányokkal – be tudta hajtani az adót, Tornának, Gömörnek, Borsodnak és Szabolcsnak nagyobbik része már a török hódoltságba esett, abból az öt megyéből pedig, amelynek adója Eger ellátására volt deputálva (Pest, Solt, Külső-Szolnok, Heves és Csongrád), már csak minimális portaszám után lehetett adót beszedni. A század végére tovább romlott a helyzet: Szatmárban, Szabolcsban, Tornában, Gömörben a török tovább terjeszkedett, az Eger körüli megyékben pedig jóformán már csak hódoltság alatti porták voltak, Eger eleste után pedig ez a rész gyakorlatilag kiesett az adózás szempontjából. A XVII. század elején aztán a Partiumból visszacsatolt megyékbe is a kamara küldte ki a maga rovóit.

A hadiadó mellett a kamara szedte be a kamara haszna (*lucrum camerae*) című, még a XVI. századból származó adót, amely azonban gyakorlatilag beleolvadt a hadiadóba, és általában ezzel együtt hajtották be a rovók. Amelyik évben nem volt hadiadó, elvileg külön kellett volna behajtani (általában portánként 20 dénár, míg a dica 2 Ft), ez azonban rendszerint nem történt meg, hanem hozzácsapták a következő hadiadóhoz. Porták szerint fizette a jobbágyság még a *koronázási ajándék* (donativum) elnevezésű adófajta új uralkodó koronázása alkalmából. Összegét az országgyűlés határozta meg, és szintén a kamara hajtotta be.

d) Ingenymunka

A hadiadóhoz hasonló, de eredetileg természetben szolgáltatott jobbágyadó volt az *ingenymunka* (gratuitus labor). Szintén az országgyűlés szavazta meg a végvári rendszer erősítése, a várakon folyó állandó építkezési munkálatok végzése céljából. Mennyisége a szepesi kamara felállítása idején a korábbi 6 napról 12 napra emelkedett, de a jobbágy pénzben is megválthatta. Ez idő tájt a rendek általában már azt is megszabták, hogy egy-egy várhoz mely megyék jobbágysága köteles ingenymunkát szolgáltatni. (Egerhez például ugyanaz az öt megye, amelynek hadiadóját is a vár fenntartására fordították.) A közmunkát pénzen is meg lehetett váltani (egy napot általában 10 dénáron). Ezt maga a kamara is szorgalmazta, mert a termé-

szetben szolgáltatott robot adminisztrációja nehézkes volt, és maga a munka sem ért sokat. A szepesi kamara területének nagy részén a 70–80-as évektől az ingyenmunka gyakorlatilag pénzadóvá alakult. Ezen adófajta kezelésében több formát próbáltak ki. Eleinte megyei alispánok a megyei tisztkarra támaszkodva felügyeltek a munkára, illetve szedték be a váltságösszegeket, a jobbágyoknak községenként adva ki a nyugtákat, számadásukat pedig a kamarához terjesztették be. A kamara tiszviselői a várkapitányokkal karöltve maguk is részt vettek az ellenőrzésben és a munka szorgalmazásában. Később gyakran előfordult, hogy a hadiadó rovói hajtották be egyben ezt az adót is. 1573-ban a kamara javaslatára az egész országészbe egy pénztárost (perceptor vagy praefectus gratuitarum laborum) neveztek ki, majd miután ez a megoldás nem vált be, a következő évben minden egyes véghelyhez (ad singula confinia) egy-egy felügyelőt rendeltek ki, és ez a megyei közegekkel együttműködve hajtotta be a kötelezettségeket. Akármelyik forma is volt érvényben, az alispánok vagy a rovók, vagy a perceptorok számadásait egyaránt a szepesi kamara számvevősege vizsgálta felül, ugyanazt az eljárást követve, mint a hadiadónál.

e) Városi taxa és census

Nem az országgyűlés szavazta meg, de csak azokban az években hajtották be, amikor a rendek megyei adót is megajánlottak, a *szabad királyi városok adóját (taxa)*. A kamarának a városi taxa behajtásánál semminemű igazgatási feladata nem volt, mert az adót a városokra egy összegben szabták ki, az adótehernek a polgárság közti felosztását a városi tanács saját hatáskörében oldotta meg és maga is hajtotta be, majd szolgáltatta be a kamara pénztárának. A kamara teendője ezzel kapcsolatban annyi volt, hogy ha egyik-másik város az adóösszeg csökkentését kérte, a kamara tanácsosai vizsgálták ki, hogy indokolt-e a kérés, és erről véleményüket az uralkodóhoz terjesztették fel. Felső-Magyarországon öt szabad királyi város volt: Kassa, Bártfa, Eperjes, Kisszeben és Lőcse, továbbá hét bányaváros: Igló, Jászó, Rozsnyó, Gölnic, Rudabánya, Szomolnok, Telkibánya; ez utóbbiak közül azonban Gölnic, Szomolnok és Rudabánya korszakunkban már magánföldesúri kézbe került. A városok által fizetett taxa elvileg általában 14000 Ft-t, a valóságban rendszerint valamivel kevesebbet tett ki (míg a megyei adó általában 20–25000 forint közt mozgott). A taxán kívül a városok még egy másik adót is fizettek – ezt azonban már rendszeresen évente –, a *cenzust*, azaz földbért, amellyel a királynak mint magánföldesuruknak tartoztak. A felső-magyarországi városok cenzusa „ősi szokás szerint” 1550 forintra rúgott, ez szintén a kamara pénztárába folyt be.

f) A jászok és kunok adója

Az adófajtákról szólva meg kell még emlékezni a *jászok és kunok adójáról*. E kiváltságolt területeknek az a része, amely nem esett török hódoltság alá, a szepesi

kamara igazgatása alá tartozott. Adójukat a városokhoz hasonlóan egy összegben állapították meg, saját kapitányaik gyűjtötték össze, és a királynak, mint földesuruknak járó cenzussal és ajándékkal (munera) együtt a kialakult szokás szerint korábban Szolnok, majd ennek eleste után Eger vára udvarbírájának szolgáltatták be. Ez a jövedelem tehát nem folyt be a kamara pénztárába, hanem közvetlenül mint az egri vár jövedelme jelentkezett, felsőbb ellenőrzése azonban a szepesi kamara feladata volt.

g) Harmincadok

Az adójövedelmek után a kamara legnagyobb jövedelmi forrásai a külkereskedelmi vámok, a *harmincadok* voltak. A korábban részben bérletrendszerben kialakított felső-magyarországi harmincadok nagy része már a szepesi kamara felállításakor közvetlenül kamarai kezelésben állt; a későbbiekben a kamara még több harmincadhelyet váltott vissza zálogból vagy bérletből. 1567-ben még mindössze 13 vámhely tartozott a kamara felügyelete alá, a 70–80-as években számuk csaknem megkétszereződött, amennyiben alája tartoztak a következő harmincadhivatalok: Kassa, Bártfa, Eperjes, Lőcse, Kiszseben, Késmárk, Lubló, Varannó, Sztrapkó, Szikszó, Ungvár, Munkács, Homonna, Nagyszőlős, Ónod, Tokaj, Szatmár, Kálló, Rimaszombat, Szécsény, Kisvárd, Károly. Hogy ezek mikor, milyen formában kerültek vissza kamarai kezelésbe, részleteiben vizsgálni nem feladatunk. A harmincadok jövedelme emelkedett, a 70-es évek elején még 20–25000 forint, a következő évtized végén már 28000 forint körül mozgott.

A kamara feladata volt az egész harmincadügy irányítása, ily módon a ki-bevitel szabályozása és ellenőrzése, tehát bizonyos értelemben külkereskedelem-politikai teendőket is ellátott. Jelentős súlyú feladatkör volt ez, hiszen a Lengyelországgal folytatott kereskedelem igen intenzív maradt ez időben is, emellett a Fekete-tenger és a Keleti-tenger közti kereskedelem egyik fontos útvonala Erdélyen (Brassó–Szeben–Kolozsvár), majd Felső-Magyarországon (Kassa–Lőcse–Szandec) keresztül vezetett Krakkó irányába. A kamara működésének e korszakában nagy súlyt helyeztek arra, hogy a király, illetve az országgyűlés külkereskedelmi vonatkozású rendelkezéseit végrehajtsa. Így például állandóan őrködni kellett azon, hogy a kereskedők csak a megengedett, a harmincadokat érintő utakat használják, ne pedig árutakon közlekedjenek: küzdenie kellett a csempészek ellen, és kötelessége volt ezek tiltott áruinak lefoglalása. Habár a kamara iratváltásaiban minderről sok szó esik, a kamara ténykedése ezen a területen soha sem lehetett teljesen eredményes, hiszen itt is – mint sok más területen – az volt a fő probléma, hogy a visszélések meggátolására nem állt rendelkezésére megfelelő fegyveres erő, és valahányszor felmerült ilyen erő biztosításának igénye, a felelet mindig ez volt: nincs rá pénzügyi fedezet. Így a kamara csak a vidéki harmincadosok néhány fegyveresére támaszkodhatott. Különösen központi feladatát jelentette a külkereskedelmi tilalmak fenntartása a nemesérc, arany és ezüst, valamint a kivitelre kerülő legfontosabb árucikk, a bor exportjával kapcsolatban. A borkivitel törvények szabályozták;

bizonyos mennyiségen túl magyar kereskedők többnyire nem szállíthattak külföldre, mert a cél az volt, hogy a magyar borért külföldi, elsősorban lengyel kereskedők jöjjenek be az országba, akik így módon jelentősen gyarapították a harmincadjövedelmeket. A megszabott mennyiséget meghaladó kivitelre a szepesi kamara adott engedélyt, és ennek tényét minden esetben jelentette a királynak. Ugyanakkor a kamarának kellett harcot folytatnia az országba beáramló rossz minőségű lengyel pénz ellen is. Állandóan felül kellett vizsgálnia a városi és mezővárosi polgárok kiváltságait abból a szempontból, hogy azok ne sértsék a kereskedelem érdekeit, ne csökkentsék a harmincadbevételeket. A kamara számos alkalommal tett javaslatot a királynak a harmincadok hasznosabb igazgatása tárgyában; illetékességébe vágott régi, nem jövedelmező harmincadhivatalok megszüntetése, újabbak létesítése.

A harmincadigazgatás vidéki szervei a harmincadosok (*tricesimator*) voltak, a kamara rájuk támaszkodva látta el ezt a feladatkörét. Személyükre nézve a kamara tett ajánlást, ennek alapján a király nevezte ki őket. Hivatali esküt a kamaránál tettek, ugyancsak innen kapták működésüket szabályozó utasításukat, és innen kapták fizetésüket is. (Az utasítást előbb a kamarai tanács, később a számvevőhivatal készítette el.) A harmincadhelyeken a harmincados mellé rendszerint egy ellenőrt (*contrascriba*) neveztek ki. Mindketten külön naplót vezettek, tételesen feljegyezve a kereskedő nevét, a megvásárolt áruk mennyiségét és az érte fizetett vám összegét. A lefizetett harmincadról a kereskedőknek nyugtát, vámcedulát (*schedae*) adtak. Naplóikat a bevételekről és kiadásokról készített számadásokkal együtt negyedévenként külön-külön terjesztették fel a kamara számvevőhivatalába, ahol ugyanúgy vizsgálták felül azokat, mint a többi tisztviselő számadásait. Pénzbevételeiket szintén negyedévenként kellett befizetni a kamara pénztárába. A harmincados és az ellenőr is általában 3-4 lovas szolgát tarthatott, akiket szintén a kamara fizetett. A kamara tanácsosai gyakran a helyszínen is ellenőrizték a harmincadosokat, és rossz pénzkezelés, visszaélések esetén felelősségre vonták őket, minthogy a kamarának saját tisztviselői felett bírói hatásköre volt. A harmincadigazgatás azonban nemcsak annyiban tartozott a kamara alá, hogy a harmincadosok pénzkezelését ellenőrizte és ezt a jövedelmi ágat kézben tartotta, hanem az egész országgrész külkereskedelmi forgalmát figyelnie, és azt a kincstár bevételei növelésének szempontjából irányítani kellett. Ezt a feladatát szintén a harmincadosokon keresztül, a velük való állandó levelezéssel, számukra rendeletek kibocsátásával látta el a kamara tanácsa.

h) Ércbányák, pénzverés

A szepesi kamara hatásköre alá tartozott a felső-magyarországi *bányaiügy és pénzverés*. A szorosán vett Felső-Magyarországon közvetlen királyi kezelésben levő ércbányák nem voltak. A hét bányaváros közül négy magánföldesúri tulajdonba került, a király kezén maradt Rozsnyón, Iglón és Jászón pedig a bányák egy részének művelése szünetelt, más részüket polgárok bérelték és művelték. Így módon a kamara fő teendője a magánföldesúri kezelésben levő bányák után a királynak járó

hányad, a középkori eredetű „urbura” beszédese volt. Közvetetten a kamara feladatát jelentette a magánföldesúri bányászat fellendítése is, hogy fly módon az urburajövedelem emelkedjék. Ezért a király 1567-i és 1571-i általános utasításai, de egyes rendeletei is felhívták a kamarát, hogy állandóan nyomozzon utána: hol található érc, és ha már bányásszák, milyen mennyiségben; beszolgáltattják-e a királynak járó részt; ha pedig egyes bányák művelését abbahagyták, mi az oka, és hogyan lehetne a helyzeten változtatni. A kamara tisztviselői foglalkoztak is e kérdésekkel. 1571-ben például kifejezetten azért ajánlották Feigel Pétert tanácsosnak, mert jó bányaszakember. A kamara időnként a későbbiekben is küldött ki biztosokat a szepességi bányavidékre, akik megvizsgálták a bányák állapotát, és javaslatokat tettek azok szakszerűbb kezelésére. A gyakorlati eredmény azonban nem állt arányban a fáradozásokkal. A magánföldesúri és a bérelt bányarészekben tőkehiány miatt csekély volt a termelés, a kamara pedig ugyancsak tőkehiány miatt (mivel a végbeli katonaság hatalmas pénzszükséglete jóformán egész jövedelmét felemésztette, sőt állandó deficit mutatkozott) nem tudott kamarai kezelésbe venni bányákat, ámbár ezt célozta volna az a többször megismételt királyi rendelkezés, hogy ércet magába foglaló birtokot nem lehet magánosoknak eladományozni. Ezen túl pedig a legtöbb földesúr mentességet élvezett az urbura-fizetés alól. Így érthető, hogy az urburajövedelem egészen minimális volt, a kamara jövedelmeinek 1588-as felbecslése szerint összesen nem egészen 350 forint.

Az urbura beszédésén és – elvileg – emelésén túl a kamara feladatai közé tartozott örködni a nemesércforgalom és a pénzverés felségjoga felett, ami mindenképp a nemesérckiviteli tilalom szigorú betartását és a hamis pénzverés elleni harcot jelentette. Fel kellett lépnie a nemesérccsempészek és a hamis pénzverők ellen, de minthogy ehhez valóságos hatalma és reális eszközei nem voltak – bár e tárgyban sűrűn levelezett az uralkodóval és az udvari kamarával –, éppoly kevés eredményt ért el, mint a beözönlő silány minőségű lengyel pénz elleni harcban. A nemesérckivitel megakadályozására Lőcsén beváltóhely működött, amely a kamara ellenőrzése alatt állt. A jelek szerint Felső-Magyarországon a kamara felállításakor nem vertek pénzt (a 70-es évek elején a kassai pénzverőház gabonaraktárnak használták), de a 80-as évek elején – hosszú szünet után – a kamara felügyelete alatt ismét megkezdte munkáját a kassai pénzverőház. Működése azonban nem volt rendszeres, és még kevésbé volt nagyarányú; rövidesen be is szüntették, mert az itt vert pénz sokkal rosszabb minőségűnek bizonyult, mint a körmöci.

A szepesi kamara területén egyetlen közvetlenül kamarai kezelésben álló nemesércbánya volt – az is csak egy ideig –, Nagybányán. A rendkívül elhanyagolt állapotban lévő bányákat még 1552-ben Werner György vette át Erdélytől, a bányakamarát újjászervezték és a magyar kamara, illetőleg közvetlenül a felső-magyarországi jövedelmek igazgatója alá rendelték. A János Zsigmonddal folytatott évtizedes harcok miatt a bányák állapota tovább romlott. Maga a szepesi kamara is csak megszervezése után négy évvel, 1571-ben tudott hozzálátni, hogy szakembereit kiküldve a helyszínre, foglalkozzék a nagybányai helyzettel, pénzt teremtsen elő a

technikai berendezések, a tárnák kijavításához. Ettől fogva a kamara foglalkozott a nagybányai arany- és ezüstbányászattal, újjászervezte a bányakamarát, gondoskodott szakértőkről és tisztviselőkről; ellenőrizte a bányakamara perceptorának számadásait. Mindezt azonban csak 1585-ig tette, amikor is a királynak a Báthory családdal kötött csereszerződése értelmében Nagybányát a Báthoryak kapták meg kárpótlásul a család korábbi, Felső-Magyarországhoz csatolt uradalmiért, Szatmárért és Németiért.

i) Sóbányászat

Felső-Magyarországon a legjelentősebb *sóbányák* Máramarosban voltak, ezek azonban 1556 óta Huszt várával együtt Erdélyhez tartoztak. (Korábban is csupán 1548 után voltak közvetlen kincstári kezelésben, Werner György, majd Thorda és Pesthy felügyelete alatt.) Csak 1600-ban és az erdélyi zavarok következtében került a máramarosi sókamara rövid ideig a szepesi kamara igazgatása alá, mert 1603-ban a király Huszt várával együtt Básta Györgynek adományozta a bányákat is.

A másik jelentős felső-magyarországi sóbánya a Sáros megyei *Sóváron* feküdt, melynek ügyével a szepesi kamara már igen sokat foglalkozott. Maga a birtok a Soós család kezén volt, és a kincstár – évszázados per után – csak a XVI. század végére tudta megszerezni. Ennek ellenére a sóbánya 1570 márciusától közvetlen kamarai kezelésben állt, és bár 1573-ban bizonyos részeket visszadtak a pereskedő családnak, a kamara Sóvár környékén újabb sólelőhelyeket kutatott fel és új aknákat nyitott meg. A bánya mellett 1571-ben sófőző üzemet (*officina salis coctoria*) létesített a kamara, ahol két nagy üstben tisztították a bányászott sót, élén a „*praefectus officinae salinariae*”-vel. A kamara 1586 végéig kezelte közvetlenül a bányákat és az üzemet, amikor is a bányát egy eperjesi polgárnak adta bérbe (majd 1598-tól a Soós család bérelte), mert a jövedelmek nem álltak arányban a bányák fejlesztésére a kamara által befektetett összegekkel.

A sóvári bányászat azonban még abban az időben sem elégítette ki Felső-Magyarország sószükségletét, amikor a bányák és a kibányászott só értékesítését közvetlenül a kamara végezte, ezért részben a máramarosi sóbányákból, főleg azonban Lengyelországból hoztak be sót ezen országrészbe. E kereskedelem lebonyolítása, a behozott só értékesítése is a kamara közvetlen feladata volt, amelyet az ország-részben több helyen létesített sókamarak (*camerae salis*) útján látott el.

Az érc és sóbányákon kívül néhány királyi birtokon működtek kisebb-nagyobb *kőbányák*. Ezek fejlesztése – tekintettel az állandó várépítkezésekre – és kezelésének felügyelete szintén a szepesi kamarát illette.

j) Tizedbérlet

Közvetlenül a katonaság élelmezését szolgálta ugyan, de minthogy a kamara teendői közt a gyakorlatban különálló és sok törődést kívánó, önálló feladatként je-

lentkezett és a legjelentősebb jövedelmi források közt szerepelt, külön kell említeni a *tizedbérletet*. Már Werner György igazgatósága idején a kiépülő végvári vonal katonaságának egyre nagyobb élelmiszer-szükségletei indokolták, hogy a király bizonyos egyházi jövedelmeket katonai célokra foglalt le. Így például 1548-ban az egri püspök lemondott tizedjövedelmének 2/3-áról, és ezt nagyrészt az egri vár szükségleteinek fedezésére fordították. 1563-ban a püspök egész tizedjövedelmét átengedte erre a célra. Korábban a felső-magyarországi jövedelmek igazgatójának, majd 1567-től a szepesi kamarának volt a feladata, hogy elsősorban az egri egyházmegyétől, de máshonnan is minél nagyobb mennyiségű dézsmát vegyen bérbe, és azt a végvárak katonaságának élelmezésére használja.

Az egri egyházmegye magába foglalta Heves, Borsod, Abaúj, Sáros, Bereg, Zemplén, Szabolcs megyét, valamint Zaránd egy hányadát. E terület tizedeinek nagy részét a tárgyalt korszakban a szepesi kamara bérelte (kisebb része magánföldesúri bérlők kezén volt). 1572-ben például a kamara 3140 forint bért fizetett az egri püspöki tizedekért, ezen túl 1832 forintért bérelte még az egri káptalan tizedeit és 506 forintért a káptalan quartáját. Az egri egyházmegyén kívül a kamara árendálta még az esztergomi érsekség Gömör és Torna megyei tizedeit, valamint az erdélyi püspökség dézsmájának bizonyos részét is. 1588-ban a kamara által dézsmabérletre kifizetett összeg – nem számítva az erdélyi püspökségnek fizetett bért – 6313 forint 33 dénárt tett ki, a dézsmából befolyt haszon pedig az egri és esztergomi tizedeknél évente több mint 10000 forint, az erdélyi tizedeknél több mint 500 forint volt.

Az egyes várak udvarbíráinak, valamint élésházák kezelőinek (annonarius) jelentése alapján minden évben a kamara tanácsa állapította meg, hogy mennyi tized bérletére lesz szükség, megkötötte a bérleti szerződést, és a bérleti összeget is a kamara pénztárából fizette ki. A tizedek összeírását és begyűjtését a tizedszedők (decimatorok) végezték, akik kamarai tisztviselők voltak, esküt tettek, részletes utasításukat pedig a kamara tanácsától vagy számvevőségétől kapták. A hagyományos tizedszedői kerületeken belül a decimátor sorra járta a falvakat, és összeírást készített a tizedkötelesekről, majd a falusi bírák segítségével behajtotta a természetben szolgáltatott gabona, bor és állattizedeket, illetőleg a pénzen megváltott tizedeket, valamint a zsellérek által fizetett úgynevezett kereszténypénzt. Az összegyűjtött jövedelmeket a kassai vagy valamelyik más élésházba szállíttatta be, illetve valamelyik vár udvarbírájának szolgáltatatta be a decimátor. Ennek módját a kamara állapította meg. (Például a hetvenes években az esztergomi érsekségtől bérelt Torna megyei tizedek felét Szendrő, negyedét Szádvár, negyedét Krasznahorka vára kapta. Hasonlóan szabályozták a többi tizedjövdelem sorsát is.) A tizedelésről készített lajstromokat (regesta decimarum) és az elszámolást a szepesi kamara számvevőhivatalába szolgáltatták be, ahol felülvizsgálták, majd a más tisztviselőknél követett eljárás szerint a kamara tanácsa adta meg a jóváhagyást. Az összegyűjtött tizedek felhasználása szintén a kamara felügyelete alatt történt, ez azonban már a katonaság élelmezésének kérdéséhez tartozik.

Az eddigiekben felsorolt feladatkörök, működési területek a kamara fő jövedelmi köré csoportosulnak. A fennmaradt kamarai zárszámadások szerint a felsorolt jövedelmekből (tehát: dica, városi taxa és cenzus, *lucrum camerae*, harmincad, bányabér, bányajövedelem és tized), tehát a rendes és rendkívüli kamarai jövedelmekből, valamint a pozsonyi kamarától évente általában átutalt 14000 forintnyi segélyből az 1570–90-es esztendőkből a kamarának évi 60000–80000 forint bevétel volt. Ehhez időnként csak ad hoc bevételek járultak, mint például lefoglalt csempészáruk, kincstári javak elzálogosításáért fizetett összegek, a király által kiutalt rendkívüli segélyek stb.

k) Királyi birtokok

A királyi birtokok jövedelme éppen a szepesi kamaránál játszott döntő szerepet a kincstári bevételek között. E jövedelmek azonban nem folytak be a kamara pénztárába (mert minden esetben közvetlenül a központjukban álló vár szükségleteire fordítottak). Ugyanakkor a várbirtokok igazgatása szorosan összefonódott a kamara hadi, közigazgatási és katonai pénzügyigazgatási teendőivel, ezekkel együtt egészen különálló feladatkomplexumot alkotott, amely a szepesi kamara működésének súlypontjává vált. A török veszély szükségessé tette minél több vár királyi kezelésbe vételét, és ezek eltartására várbirtokok szervezését. Ezért már a negyvenes évektől a magyar kamara, majd az alája rendelt jövedelemigazgatóság egyik fontos feladata lett a kettős királyság küzdelmei alatt eladományozott kincstári javak visszavétele, a királyi jog érvényesítése Felső-Magyarország birtokállományában, a koronára visszaháramló birtokok kikutatása és ezek közül főleg a legveszélyeztetettebb területeken minél több birtok közvetlen kincstári kezelésbe vétele. Az ötvenes években Erdéllyel kiobbant harcok azonban erősen gátolták e törekvés valóra váltását, a feladat megoldására a jövedelemigazgatóság erői elégteleneknek bizonyultak, ezért a király az 1567-ben felállított szepesi kamara elé *elsőrendű* feladatként tűzte ki, hogy az alája rendelt országrészben tisztázza a zavaros birtokjogi helyzetet, kutassa ki a jogtalanul magánkézen levő királyi javakat, szerezzék vissza azokat, és ha célszerűnek látszik, vegye őket közvetlen kamarai kezelésbe vagy pedig tegyen javaslatot értékesítésük módjára (újra történő eladományozás, elzálogosítás stb.). A feladat tehát két ágra oszlott: egyes birtokokon a közvetlen kamarai igazgatás bevezetése, másrészt a királyi jog (*ius regium*) egyéb módon való érvényesítése. Az esetek többségében az adott viszonyok folyamánaképpen az utóbbi következett be.

l) A királyi jog érvényesítése

Bár az 1567-i utasítás első helyen hívta fel a kamarát a kincstári javak számbavételére, a királyi várak, mezővárosok, falvak, valamint a jogtalanul elidegenített vagy zálogban lévő királyi javak összeírására és a várhatóan a királyra szálló birtokok nyilvántartására, a kamara az első években ezt nem tette meg. Csupán az 1570-ben

kiküldött vizsgálóbizottság jelentése és az 1571-i újabb instrukció nyomatékos rendelkezései után látott hozzá a valóban igen zavaros állapotok felméréséhez. Ennek során 1572-ben elkészítette a zálogban levő összes királyi javak jegyzékét, és ettől fogva – az iratok tanúsága alapján – valóban hozzálátott a lappangó királyi javak felkutatásához is. 1571-től fogva másolati könyveket rendszeresítettek, amelyekben nyilvántartották azokat az iratokat, amelyek a kincstár jogait bizonyítják (ld. a fennmaradt, a registrator által kiegészített Liber regiusok).

A kamara tanácsosai a hetvenes évek óta állandóan nyomoztak a királyra szálló birtokok után. E tevékenységükben együttműködtek a pozsonyi királyi jogügyszármazóval, illetve az annak alárendelt, de Kassán tartózkodó felső-magyarországi kincstári ügyvéddel (procurator fisci). Ha egy birtok például megszakadás folytán a kincstárra szállt, értékesítésére a kamara tett javaslatot az uralkodónak. Ilyenkor vagy kamarai kezelésbe vették (ez azonban a ritkább eset volt, és csak akkor történt meg, ha kiaknázása különösen gyümölcsözőnek látszott, vagy igen fontos hadi szempontok indokolták), vagy újra eladóvá nyilvánították, esetleg zálogba adását ajánlották. Ez utóbbi volt a gyakoribb, mert a kamarának állandó pénzügyi nehézségek közepette pénzre volt szüksége, és az országgyűlés rendjei is ragaszkodtak a királyra szállt javak eladóvá nyilvánításához. Ilyenkor a kamara egy-két tanácsosa (nagyobb uradalmak esetén rendszerint királyi biztosok) kiszállt a helyszínre, részletes összeírást, leltárt készített a birtokról, ennek egy-egy példánya az udvari kamarához és az új tulajdonoshoz került, másolatát pedig a kamara számvivőségének irattára őrizte meg.

A kamara hatáskörébe tartozott általában a véleményadás a birtokadománykéregek tárgyában. Ha valaki felső-magyarországi birtok iránt a királyhoz nyújtott be kérvényt, azt az első években az udvari kamara a király kíséretével együtt a pozsonyi kamarán keresztül, a hetvenes évek közepétől pedig közvetlenül a szepesi kamarának küldte meg információadás végett. A kamarai tanács ilyen esetben részletes véleményt küldött az udvarba a kérdéses birtok jogi helyzetéről, állapotáról, eladóvá nyilvánításáról. A király azután e vélemény alapján döntött.

A királyi utasítások fontos feladatává tették a kamarának, hogy minél több zálogban levő kincstári birtokot váltson ki. A gyakorlatban azonban a kamara állandósult, sőt növekvő deficitjei miatt sokkal több esetben zálogosítottak el javakat, mint váltottak ki (a 80–90-es években olyan fontos királyi várbirtokok, mint például Sáros, Szádvár, Ónod, Krasznahorka, Putnok stb. voltak hosszabb-rövidebb ideig zálogban), sőt nagyobb kincstári adósságok esetén a hitelezőket gyakran királyi javakkal elégtették ki. Sokszor előfordult a királyi jogok rendszeres felkutatása során, hogy egy-egy birtok jogtalanul volt valaki kezén, de a kamara nem vette vissza, hanem zálogként meghagyta korábbi birtoklójánál. Az elzálogosításra az uralkodónak a kamara tett javaslatot, a tanácsosok válsztották ki a zálogost, tárgyaltak vele és igyekeztek a legelőnyösebb feltételek közt megkötni a szerződést.

A királyi jogok felkutatását és érvényesítését, a királyra szálló javak átvételét és újra eladóvá nyilvánítását a 90-es évekig törvényes keretek közt folytatta a kamara.

Abban az arányban, ahogy a kamara adósságai növekedtek – mert bevételei a hatalmas arányú katonai kiadásokra sohasem voltak elegendőek –, egyre erőszakosabb eszközöket alkalmazott. A kamara jelentései tele vannak panasszal, hogy teljes az eladósodás, és már senki sem hajlandó kölcsönt nyújtani neki. Minthogy pedig a tizenöt éves háború kirobbanása óta a katonai szükségletek ugrásszerűen növekedtek tovább, ugyanakkor egy időre a megyei hadiadó – mint jövedelmi forrás – is elesett a kamarától, mert 1593 óta többnyire rendi szervezetekhez folyt be, a rendes királyi jövedelmeket emelni már nem lehetett: a hiányt a kamara erőszakos birtokfoglalásokkal próbálta pótolni. A legkülönbözőbb ürügyek alapján, koholt vádakkal támadta meg a birtokosokat, vont a kétségbe az örökösödési jogot, vagy pedig hűtlenség címén indított pert, és az elkobzott birtokokat pénzzé téve igyekezett rendbehozni költségvetését. Az országgyűlés már 1580-ban erélyesen tiltakozott a jószágfoglalások ellen, de főleg a kilencvenes évektől állandó napirendi pontokká váltak a rendek viharos kitérősei, mert ekkor már gyakran a peres eljárást is mellőzve fosztotta meg mindkét magyarországi kamara a nemeseket birtokaiktól. A birtokelkobzásokat maga az udvari kamara sürgette és adta meg e sajátos pénzszerzési forrás indokolását azzal, hogy a fiskális pörök legalább ugyanannyi bevételt jelentenek, mint az országgyűlés által megajánlott rendkívüli jövedelmek, tehát igyekezzenek a kamarák ezt minél inkább kiaknázni. A szepesi kamarának – akár csak a pozsonyinak a maga területén – a század utolsó évtizedében valóban szinte központi ténykedésévé vált a törvénytelen birtokfoglalás. A helyzetet érzékelteti, hogy már 1592-ben a kamara jövedelmeinek több mint egyharmadát (36330 forintot, többet, mint a harmincadok összes bevétele) a nagyrészt jószágfoglalások következtében történt új adományozások tették ki, az összeg pedig a következő években még tovább nőtt. A királyi jog érvényesítésének ez az elfajult, meghamisított módja vezetett oda, hogy a kamarát a nemesség jelentős része „minden gonoszság kútfejének” tartotta és 1604-ben el is törölte.

m) A végvárak és a katonaság ellátása

A szepesi kamara legfőbb rendeltetése, működésének legfontosabb célja és értelme – ahogy ezt a királyi utasítások is rögzítik – Felső-Magyarország megtartása, a töröktől való megvédése volt, amennyiben reá hárultak e feladat gazdasági, pénzügyi vonatkozásai: a végvárak fenntartása és a felső-magyarországi főkapitányság alatt szolgáló katonaság ellátása. Nyugodtan lehet mondani, hogy lényegében egész tevékenysége végső fokon ide torkolt, amit számszerűen érzékeltet az a tény, hogy évi bevételeinek általában felét közvetlenül katonai kiadásokra fordította, de közvetetten a fennmaradó hányad egy része is katonai célokat szolgált. A védelem a felső-magyarországi várakra összpontosult, amelyeknek nagy része körül közvetlen kamarai igazgatás alatt álló, kisebb-nagyobb kiterjedésű királyi birtokok, vártartományok terültek el. E várbirtokok összes jövedelme az illető vár eltartását szolgált, de azt csak kis részben fedezte. Az utasítások azért írták elő követel-

ményképpen, hogy a királyra háramló jószágok közül minél többet vegyen a kamara saját kezelésbe, azaz bővítse a várak ellátását szolgáló birtokok terjedelmét. E korszakban a következő felső-magyarországi várak tartoztak a szepesi kamara hatásköre alá: mindenekelőtt a kulcshelyzetben levő *Eger* (1596-i elestéig) és a mögötte fekvő kisebb várak és megerősített helyek, *Putnok*, *Balog*, *Szádvár*, továbbá *Szendrő*, *Diósgyőr* és *Ónod*, a Tiszánál *Tokaj*, a Tiszán túl *Kálló* és *Szatmár*, e végvárak vonala mögött pedig *Murány*, *Krasznahorka*, *Sáros*, *Munkács* és *Patak*. 1598-tól *Várad* is a kamara alá tartozott. A tárgyalt korszakban e várak egy része a körülöttük fekvő birtokokkal rövidebb-hosszabb ideig magánföldesurak kezére került, főleg zálog formájában. De a kamara ellenőrző szerepe teljesen az utóbbi esetben sem szűnt meg: ügyelnie kellett rá, hogy birtokosa jó karban tartsa azokat, a bennük szolgáló királyi katonaság ellátása pedig továbbra is feladata maradt. A legjelentékenyebb királyi birtokok Eger, Szendrő, Tokaj és Szatmár körül feküdtek.

A királyi vár birtokok élén két személy állt; a várkapitány (aki a felső-magyarországi főkapitány alá volt rendelve, feladata elsősorban katonai) és az udvarbíró vagy tisztartó (provisor), aki kamarai tisztviselő volt, és a birtokok jövedelmeit kezelte. A kapitánynak és az udvarbírónak mindenben egyetértően kellett eljárnia. Kisebb várakban a két funkció gyakran egy személyben egyesült; ilyenkor a birtokok számvitele rendszerint egy aludvarbíróra vagy számadóra hárult. A kamara is érintkezett a kapitányokkal, de közvetlen irányító szerepe csak az udvarbírókra terjedt ki. Személyükre a kamara tett javaslatot, a király nevezte ki őket, utasításukat a kamarától kapták. Működési körük a vár eltartására rendelt birtokok összes földesúri jövedelmeinek behajtása és kezelése; e jövedelmek, a király lévén a magánföldesúr, állami bevételként jelentkeztek, bár nem folytak be a kamara pénztárához, hanem a várkapitánnyal egyetértően a várbeli katonaság ellátására fordították azokat. Az udvarbíró a várbirtok valamennyi bevételéről és kiadásáról a kamarának tartozott elszámolni, ahogy egyébként a jövedelmek felhasználását illetően a kamara közvetlenül is utasította őt. A kapitány a provisorot önkényesen nem utasíthatta a jövedelmek hova fordítására, ilyesmi a gyakorlatban azonban sokszor előfordult. Az udvarbírók – akár csak a többi nagy kamarai jövedelmi ágak tisztviselői – negyedévenként kimutatásokat, év végén évi számadást tartoztak a kamara számvevőségéhez küldeni, majd a tanács igazolta, illetve, ha hibát, hiányokat fedezett fel a számvevő, vonta felelősségre őket. A gyakorlatban a legtöbb szabálytalanság, késés éppen a provisorok számadásokkal kapcsolatban fordult elő. Az első években tisztázatlan maradt a számadás elkészítésének módja, de 1571 után is, amikor a kamara részletekbe menően kidolgozta az elszámolás rendszerét, gyakran előfordult, hogy egyes várak számadásait a számvevőség éveken át nem kapta kézhez. Ennek fő oka, hogy valamennyi jövedelmi ág tisztviselői közül a provisorok feladata volt a legsokrétűbb, a maguk területén az ő kezükbe futott össze a legtöbb fajta bevétel (a jobbágyságok sokfajta természetbeni és pénzbeli szolgáltatásai, a robot, a majorságok, vám, révjövedelmek, borkimérés stb.), és hiány volt a számvitelben jártas emberekben. Ezért a kamara arra törekedett, hogy lehetőleg mind több litte-

ratust és városi polgárt alkalmazzon provisornak, ami a 70–80-as években részben meg is valósult.

Az udvarbírók mellett a vártartomány nagyságától függően bizonyos számú segédszemélyzet is szolgált, akiket az udvarbíró fogadott fel, fizetésüket azonban szintén a kamarától kapták. Nagyobb váraknál rendszerint volt aludvarbíró vagy számvevő (rationista) is, továbbá sáfár, kulcsár, többféle iparos és néhány lovas. A nagyobb jövedelmű vártartományokba a kamara ellenőröket (contrascriba) nevezett ki, akikre hasonló feladat hárult, mint például a harmincadosok mellett működő ellenőrökre. Állásuk egyenrangú volt a provisoréval, vele párhuzamosan naplót vezettek és számadást készítettek, amelyet a kamarához küldtek be, és belefolytak a gazdálkodás minden ágába.

A kamara a várbirtokok gazdálkodását nemcsak az ellenőrök útján kísérte figyelemmel, hanem oly módon is, hogy negyed–félévenként a kamara egy-két tanácsosa kiszállt minden végvárba, átvizsgálta a számadásokat, a várak felszerelését, a leltárakat stb., tehát személyesen ellenőrizte, hogy a provisor jól gazdálkodik-e. A kamara tanácsa az ellenőrzésen túl tevőlegesen is részt vett a várbirtokok gazdálkodásának irányításában, hiszen az uralkodó rajta kérte számon a birtokok jövedelmezőségét. Az udvarbírókhoz küldött leirataiban és a helyszínre küldött tanácsosai által is sürgette a birtokokon minél nagyobb allódiumok szervezését, az állatállomány növelését, a borkiméresi jövedelem emelését és általában a jövedelmezőbb gazdálkodás bevezetését. Különösen sokat foglalkozott a kamarai birtokokon folyó szőlőtermelés fellendítésével, mindenekelőtt a tokaji vár szőlőivel, erre a célra például a hetvenes években a kamara pénztárából nagyobb összegeket utalt ki.

A várbirtokok földesúri jövedelmei azonban távolról sem voltak elegendőek a várakban elszállásolt katonaság különféle szükségleteire, mivel a várak eltartására rendelt, kamarai kezelésben levő birtokokat nem tudták jelentősen növelni. Jellemző, hogy a szepesi kamara pénzügyeit kivizsgáló bizottság 1588-ban az összes várjóságok évi jövedelmét 21855 forintra becsülte, ugyanekkor a felső-magyarországi katonaság évi szükséglete meghaladta a 200000 forintot, és csupán élelmezése került több mint 36000 forintba!

A várakban elhelyezett katonaság élelmiszerral, mindenekelőtt gabonával és borral történő ellátását szolgálta a várgazdaságok termésén kívül a már fentebb, a főbb jövedelmi ágak közt említett *tizedbértlet*. Az egri püspöki és káptalani, valamint az esztergomi és erdélyi püspökségtől bérelt dézsmák beszédésén, a tizedszedők munkájának ellenőrzésén túl a kamara feladata volt az összegyűjtött terményt az ország rész nagy területeiről a megfelelő helyekre szállíttatni. Erre a célra szolgált a központi helyet elfoglaló nagy kassai élésház (domus annonaria), amelyet kezdetben az 1571-ben restaurált régi pénzverőház épületében helyeztek el. Az élésházat az élésmester (magister victualium) irányította; neki aránylag nagyszámú személyzet állt rendelkezésére, akiket a kamara közvetlenül, saját pénztárából fizetett. (1572-ben például a kassai élésház személyi költségei 1267 forint 20 dénárt tettek ki.) A kamara a kassai élésmester javaslatát meghallgatva kötött szerződést tized-

bérletre, majd a dézsma jelentékeny részét a kassai élésházba szállították be. A helybeli és környékbeli katonaság számára eladott élelmiszerekről az élésmester a kamarának számolt el.

Más, nagyobb várakban (Szendrő, Munkács, Murány, Tokaj, Szatmár stb.) is voltak élésházak, élükön élésmesterekkel vagy „annonariusokkal”, akik részben az illető várgazdaság termését, részben a nem Kassára, hanem az egyes várakba szállított tizedterményeket kezelték, és számadással ugyancsak a kamarának tartoztak. Az annonariusokat a kamara nevezte ki, és mint egyéb tisztviselőitől, tőlük is negyedévi kimutatásokat és az udvari kamarához továbbítandó évi számadást követelt. Kisebb várakban maguk az udvarbírók látták el ezt a funkciót. Minthogy az élésmesterek hivatala félig katonai jellegű volt, természetesen szorosan együttműködtek Kassán a főkapitánnyal, más várakban a várkapitányokkal, így ezen a téren is, mint az egész katonai közigazgatásban, alapfeltétel volt a jó viszony a kamarai és katonai igazgatás közt.

Rendszerint a várgazdaságok termése és a tizejövedelem együttvéve sem volt elegendő a katonaság élelmezésére, ezért a hiányzó mennyiséget a kamara egyéb jövedelmeiből pénzben kellett fedeznie, illetve az udvarbírók, élésmesterek útján a szükséges mennyiségű gabonát, bort, húst felvásároltatni.

Az élelem előteremtése, ahogy a kamara ilyen irányú terjedelmes levelezéséből és egy fennmaradt, 1573. november 1. – 1574. november 1. közti időre szóló, Pobest Cirják számvevősegéd által készített summarius extractusból (E 554. Városi és kam. iratok Fol. Lat. 846), valamint a kamara számadásaiból tükröződik, a következő módon történt. A kamara a felső-magyarországi főkapitánnyal és az élésmesterekkel való beható tárgyalás után a következő katonai év kezdetére (november 1.) a számvevőhivatalban elkészítettett egy terjedelmes költségvetést, mely a várakat sorra véve megállapította, hogy a következő katonai év folyamán az adott várnak mennyi a gabona-, árpa-, zab-, bor- és hússzükséglete. A költségvetés váranként feltünteti az esetleges készletet, továbbá a tizedekből várható jövedelmet, végül azt a mennyiséget, amit a kamarának pénzben kell fedeznie. Ezen előmunkálat alapján osztották szét az élésházakba a terményt, illetve szolgáltatva ki a kamara a felvásárláshoz szükséges pénzt. A fennmaradt 1573/74. katonai évre a kamara által pénzben fedezendő élelmezési szükséglet az egész országrészben 29287 forint 73 1/2 dénár volt (az 1572. évi számadásban gabona, bor, hús vásárlására „cum pro quotidiana praebenda, tum pro repositio arcium finitimarum” effektíve több mint 28000 forintot adott ki a kamara), ez az összeg a 80-as évek végére már megközelítette a 40000 forintot!

A várakban szolgáló magyar és német lovas és gyalogos katonaság nagy része nem a szepesi kamarától kapta zsoldját, erre ennek jövedelme már nem futotta, hanem az udvari haditanácstól függő, a főkapitány mellett működő katonai fizetómester (magister solutionum, solutor bellicus, Zahlmeister) útján az udvari kamarától. Bizonyos várak katonaságának a fizetése azonban állandóan vagy időnként a szepesi kamarára hárult, így például a 70–80-as években rendszeresen fizette a

kassai lovas és gyalogos katonaságot és a tüzérséget, ezen túl (az élelmeszer- és lóvásárláson kívül) rendszerint néhány ezer forintot adott Szendrő, Putnok, Murány várához. Ezen összegeket közvetlenül a fizetőmester kezeihez szolgáltatta, aki az átvett pénzről a kamarának elszámolással tartozott. A katonaság céljaira a fizetőmesteren keresztül juttatott pénzeket összefoglalóan (minthogy elvileg havonta, folyamatosan kellett volna szolgáltatni, ami a kamara pénzügyi zavarai miatt csak ritkán valósulhatott meg) „*subsidium menstruum militare*” névvel illették.

A várak élelmeszer-ellátásának és fizetésének önmagában is igen bonyolult, az adott viszonyok közt nehéz pénzügyi és szervezési munkát igénylő feladatával azonban távolról sem zárult le a kamara hadi vonatkozású tevékenysége. Szélesebb értelemben véve is *felügyeletet* gyakorolt területének valamennyi vára felett, mégpedig a gazdasági ellenőrzésen túl kifejezetten katonai vonatkozásban is. A szemlékre kiszállt tanácsosok például azt is ellenőrizték, hogy mennyi zsoldost tartanak a kapitányok, kielégítő-e a fegyelem. Megvizsgálták a fegyverek, lőszer-állapotát, ellenőrizték és leltárt vettek fel év végén a szertárakról, amelyek a szertármesterek (magister armamentarii) felügyeletére voltak bízva. A kamara még a várak lőszer-szükségletéről, a lőporhoz szükséges salétrom előteremtéséről is gondoskodott. A főkapitány hozzá fordult segítségért például fegyver, muníció, szállítás lebonyolításában.

Külön fontos feladatkört képezett a végvárak *építkezéseinek*, állandó javításainak szorgalmazása, ezek ellenőrzése. E tekintetben a haditanács által kiküldött építészeti tisztekkel (*aedificiorum praefectus*) működött együtt, legfőbb teendője az építési nyersanyagok, kő, fa stb. beszerzése, ezek helyszínre szállításának megszervezése és a megyei ingyenmunka (*labor gratuitus*) adminisztrációja, és annak a vár-építkezések szolgálatába állítása. Az építkezés költségeiről számadást vezető építészeti írnokok (*aedificiorum scribae*) többnyire német nyelvű számadásait a kamara számvevője vizsgálta felül. A kamara felügyelt a hídépitkezésekre is, sőt részben maga is finanszírozta azokat (például a tokaji híd esetében), irányítójuk, az ugyan-csak félig katonai tisztséget viselő hídepítő mester (magister pontium), fizetését a kassai élésmesterrel együtt közvetlenül a kamara pénztárából utalták ki.

A katonai közigazgatással kapcsolatos teendők különösen megnövekedtek a tizenöt éves háború kitörésével, amikor is a várakban elszállásolt katonaság létszáma, főleg idegen zsoldosokkal, erősen felduzzadt. A kamara teendője ekkor első-sorban a haditanács által kinevezett német hadsereg-élelmezési biztosok és az országyűlés által kiküldött magyar élelmezési biztosok támogatása lett.

Az egész katonai közigazgatás szempontjából döntő jelentőségű volt az állandó, kölcsönös jó viszonyon alapuló kapcsolat a kamara és a felső-magyarországi főkapitány közt. A kamarai és katonai szervek az egész felső-magyarországi közigazgatásban kölcsönösen egymásra voltak utalva, feladataik szinte minden vonatkozásban összefonódtak, sőt egybeolvadtak. A kamara jóformán egyetlen tevékenységi területén, beleértve a jövedelemkezelést is, sem nélkülözhetette a katonai szervek segítségét és jóindulatát, minthogy magának külön végrehajtó, fegyveres ereje nem

volt. De ugyanez a helyzet fordítva is. Ahogy fent a kamara tanácsának a főkapitánnyal, úgy alsóbb szinten az udvarbíráknak a várkapitányokkal minden lényeges kérdésben egyetértően kellett eljárniok; a végvárak megvizsgálásakor, szemléken (lustratio) a kamara tanácsosai és a főkapitány emberei együtt jelentek meg; a katonai tisztviselők egy része (fizetőmesterek, építészeti tisztek, szertártisztek stb.) bizonyos vonatkozásban egészen szoros kapcsolatban állt a kamarával, sőt elszámolással tartozott neki. Nem véletlen tehát, hogy ha a kölcsönös jó viszony hiányzott (például Schwendi főkapitánysága idején), ez a kamara egész működésére rendkívül súlyosan hatott ki. A kamara figyelme és hatásköre a végvári életnek jóformán minden részletére – leszámítva a szoros hadászati és seregszervezői funkciókat – kiterjedt. A működése során keletkezett iratok az instrukciók artikulusainál is hangsúlyozottabban domborítják ki, hogy ténykedésének legfőbb célja a végvárak fenntartása volt, működésének súlypontja a katonaság ellátásával kapcsolatos sokirányú megszakítatlan tevékenységre, szervező és irányító munkára esett. Mindennél világosabban és tömörebben illusztrálják ezt a kamara fennmaradt számadásai. A kamara jövedelmeinek általában mintegy felét közvetlen katonai kiadásokra fordították. 1573/74-ben például a 87872 forintnyi összkiadásból 49051 forintot, tehát kb. 55%; 1592-ben pedig a 96549 forint kiadásból 46055 forint, tehát kb. 48%-a katonaság szükségleteire (várak ellátmánya, élelmiszer-vásárlás, katonai tisztviselők fizetése, építkezések stb.) ment el. A szepesi kamarának a felső-magyarországi hadügyben elfoglalt helyzete magyarázza, hogy iratanyaga igen fontos forráscsoport az e korszakbeli végvári élet történetéhez is.

n) Egyéb feladatkörök

A rendes és rendkívüli jövedelmek kezelésén, a királyi várbirtokok igazgatásán és a felső-magyarországi katonaság szükségleteiről való gondoskodáson túl még számos feladatkör nehezedett a szepesi kamarára, lévén az egyetlen állandóan működő hatóság ebben az országrészen. Így feladata volt a különféle *mértékegységek* szabályozása és lehető egyszerűsítése, egységesítése, ebbeli törekvése azonban az adott viszonyok között sok mással együtt nem vezethetett lényeges eredményre. A kamara alá tartozott a felső-magyarországi *postaügy* irányítása és ellenőrzése. A fő postavonalakat, melyek Kassáról Eger, valamint Tokaj és Szatmár felé vezettek, a kamara évi rendes kiadásaiból finanszírozta. (Általában 20–25 lovas végezte a postaszolgálatot.)

A kamara hatósága bizonyos értelemben, azon túl, hogy átvette és kezelte az általuk beszolgáltatott adókat, kiterjedt a *szabad királyi városokra* is, nem is szólva a királyi bányavárosokról és mezővárosokról. Az előbbieket belső igazgatásába nem avatkozott be, de az már feladata volt, hogy privilégiumaikon túl (melyeket állandóan felülvizsgálni tartozott) jogtalan kiváltságokat ne tűrjön meg. A kamara feladata volt a városok törvényes jogainak védelme például a feudális hatalmaskodásokkal szemben. A városok gyakori panaszait, sérelmi listáit véleményadás végett a kamarának küldte meg az uralkodó; ilyenkor rendszerint egy tanácsos szállt ki a

helyzet megvizsgálására, és a kamarai tanács írásban terjesztette elő javaslatait, észrevételeit. Mindeme tevékenységében természetesen a kincstár érdekeinek védelme vezette.

Feladata volt továbbá bármely kamarai birtokot, falvat, mezővárost érintő hatalmaskodásnak, továbbá kamarai birtokok népének egymás közti vagy a szomszédos magánföldesurakkal támadt viszályainak (például vitás határkérdések) *kivizsgálása*, és a helyszínre kiküldött tanácsos beszámolója alapján jelentéstétel az uralkodónak.

A kamara – hogy a hosszadalmas bírói eljárást kikerülhessék – közvetlen *bíráskodási jogkört* gyakorolhatott saját tisztviselői felett. Szabálytalanságok, rossz pénzkezelés, sikkasztás stb. esetén saját hatáskörében felelősségre vonhatta tisztviselőjét, a kárt megtéríttethette, a tisztviselőt megbírságozhatta, sőt börtönbe vetette.

Az uralkodó a kincstár jogait, érdekeit érintő valamennyi fontos felső-magyarországi vonatkozású gazdasági, jogi, közigazgatási sőt politikai ügyben véleményért fordult – az udvari kamarán keresztül – a szepesi kamarához. Különösen kiemelkednek ezek közül azok az *opiniók*, amelyeket az uralkodó felszólítására az országgyűlések előtt a királyi propozíciók megszerkesztéséhez mind a pozsonyi, mind a szepesi kamara küldtek fel az udvarba. E vélemények többnyire az adózás kérdésével foglalkoztak, de gyakran felöleltek egyéb, például a külkereskedelemmel, bányáüggyel, birtokjoggal, a végvárak és katonaság helyzetével stb. kapcsolatos problémákat is. A szepesi kamara az uralkodót az ország közállapotairól ugyancsak tájékoztatta, így például az 1590-es évek végén figyelemmel kísérte az erdélyi helyzetet, jelentéseket küldött arról, sőt javaslattal élt az erdélyi közigazgatás átszervezésével kapcsolatban.

Megfelelt-e a szepesi kamara a reá rótt rendkívül komplex feladatoknak működésének első csaknem négy évtizedében? A kérdésre nehéz egyértelmű feleletet adni. Az elbírálásnál két fontos tényt kell figyelembe venni. Egyrészt azt, hogy a kamara megalakulásával nagyjából egybeesett ugyan a törökkel kötött békeszerződés (drinápolyi béke: 1568) és a „béke”, többszörös meghosszabbításokkal, éppen 25 évig tartott, ám ez távolról sem jelentett fegyvernagyváts (legfeljebb annyiban, hogy a nagyobb hadjáratok szüneteltek), sőt állandó hadi készenlélet kívánt meg. A kisebb-nagyobb török hadivállalkozások napirenden voltak (ezeket a magyar végvárak is viszonozták), és a hódoltsággal szomszédos vidékek folyamatosan pusztultak, a hódoltság övezete a felső-magyarországi részek rovására is lassan, de észrevehetően nőtt, a várbirtokok és maguk a végvárak is pusztultak, romlottak. Egyidejűleg a védelem anyagi szükségletei is emelkedtek.

A másik tény az, hogy a Habsburgok országaiban az új alapokra fektetett kamarai pénzügyigazgatási rendszer általában felsőbb szinten sem volt képes megteremteni az államháztartás egyensúlyát (ti. azt, hogy a bevételek fedezzék a kiadásokat), mert a feudális államszervezet ehhez nem adta és nem is adhatta meg az eszközöket. A szepesi kamara megalakulásának évében a Habsburgok államadóssága

8 millió forint volt, amely még Miksa alatt 10, Rudolf alatt pedig 12 millióra emelkedett. A szepesi kamara, beleágyazva az egész pénzügyigazgatási szervezetbe, még lényegesen kiegyensúlyozottabb feltételek mellett sem lett volna képes alapvetően más helyzetet teremteni. Ehhez járult aztán a Habsburg-udvarban egyre nyilvánvalóbban kiütköző szemlélet (Miksa alatt inkább, mint Ferdinánd idején és Rudolfnál inkább, mint Miksa alatt), amely Magyarországnak egyszerűen azt a szerepet szánta, hogy saját pusztulása árán is védje az örökös tartományokat, tartóztassa fe a török áradatot. Az ország jövedelmei erre távolról sem lehettek elegendők, ugyanakkor az egyébként is folytonos nehézségekkel küzdő, az udvari kamara által közvetített pénzügypolitika e szerepnek csak úgy-ahogy betöltéséhez elkerülhetetlenül szükséges mértékben nyújtott anyagi segítséget. Ez pedig mindig jóval alatta maradt annak az összegnek, amire a magyar kamarák jövedelme és a reális szükségletek közti szakadék áthidalására szükség lett volna.

A szepesi kamara tehát az előtt a megoldhatatlan feladat előtt állott, hogy alapjában korlátozott, lényegesen nem növelhető jövedelmei mellett, töröktől pusztított országrészben, romló közgazdasági állapotok közepette egyre növekvő és az 1593 után ugrásszerűen felduzzadó katonai szükségleteket fedezze.

Ebben a helyzetben a mérleg egyik serpenyőjében az áll, hogy a kamara a súlyos nehézségek ellenére fennállt, sőt, túljutva az első három-négy év nagy kezdeti bajain, meg is erősödött, a kamarai szervezet – amint láttuk – kiépült, megszilárdult és gyökeret vert a felső-magyarországi részeken, a jövedelmek kezelésébe (ha nem is hiánytalan) rendet vitt, viszonylag nagyszámú tisztviselői hálózatát ellenőrizte, a korrupciónak, amennyire lehetett, elejét vette, és mindezek eredményeképpen a végvárak fennállottak. Másrészt azonban mindez folytonos és egyre inkább állandósuló nehézségek közepette, hiányokkal és töredezetten valósult meg.

A fő probléma kezdettől végig az volt, hogy a jövedelmek sohasem fedezték a kiadásokat, „proventus enim tenuissimi sunt, erogationes autem longe majores” – hangzik fel szinte egyöntetűen, évenként a kamara panasza. Nem sikerült elérni, hogy a jövedelmek teljesen szabályszerűen folyjanak be: hol a megyéktől nem tudták hiánytalanul behajtani a hadiadót, hol a harmincadosok nem számoltak el rendszeresen, hol az udvarbírák késtek és hagytak hátra nagy hiányokat stb. A várbirtokoknak nincs elég jövedelmük – hangsúlyozzák a hetvenes években egyöntetűen a kamara jelentései –, mert sok közülük zálogban van, ezért a kamara, hogy a katonaságot fizesse, ahonnan csak lehet, nagy kölcsönöket kénytelen felvenni. A hitelezők aztán egyre jobban szorongatják, ennek pedig következménye, hogy egyes jövedelmeket előre le kell kötni a hitelezők visszafizetésére, másrészt újabb kamarai birtokokat zálogba vetni vagy eladományoztatni, hogy pénzt teremtsenek elő. Így módon a 80–90-es években egyre több kamarai jószág került ki rövidebb-hosszabb időre vagy végleg a kamara kezelése alól, ez viszont visszahatott: az állandó jövedelmek még inkább megcsappantak. Mindennek következtében a 70-es évek végétől szinte állandóan visszatérő, és egyre komorabb panaszokkal vannak tele a királynak küldött jelentések: a jövedelem oly kevés, hogy a kamara képtelen fizetni a

katonaság számára a „militare subsidiumot”, a várakból hiányzik az élelem, a legszükségesebb felszerelés, a fizetetlen katonaság rátör a falvak népére és fosztogat, az udvarbírák, élésmesterek elmenekülnek a katonaság fenyegetései elől, „és mi is” – írják például 1579-ben – „otthagya hivatalunkat elmenekülünk és Felségednél keresünk menedéket... nehogy becsületünket és életünket kényszerüljünk veszélynek kitenni.” „Kölcsönt már nem vehetünk fel, mert nincs senki, aki bízna bennünk.” A kamara pénztelenségének és „végső nyomorának” sokszor persze retorikusan túlzott, de elemeiben mégis valóságot tükröző részletes ecsetelése évtizedeken át leggyakoribb tárgya a kamara helyzetjelentéseinek, és mindig ugyanoda csúcsosodik ki: a kilátásba helyezett segínyt sürgetik, és újabb rendkívüli segély szükségességére mutatnak rá. A jövedelmek kiegészítésére a pozsonyi kamarától évente kiutalt 14000 forint távolról sem elég, ezt az összeget a szepesi kamara ismétlődő kérései ellenére sem emelik, sőt még ezt is hiányosan küldik. A 70-es évek végétől a sziléziai kamarától várt évi 12000 forintnyi segély sem fut be rendszeresen.

A növekvő katonai szükségletek és a kamara nem növelhető jövedelemforrásai közti űr miatt a kamarai zárszámadások deficitje egyre nő: 1573-ban „csak” 26278 forint, 1588-ban már 177441 forint. Fokozta a nehézségeket az, hogy a kamara számára a költségvetésben megállapított ún. rendes kiadásokon túl a király külön rendeletekkel számos, előre nem számított kifizetést eszközöltetett a kamarával. Ez rendszerré vált, és így a rendkívüli kiadások (accessoriae et contingentes exactiones) bizonyos esetekben megközelítették a rendeseket, ami illuzórikussá tette magát a költségvetést. Emellett korábban nem, de Rudolf alatt megtörtént, hogy a hadi szükségletekre amúgy sem elegendő évi jövedelem csaknem egyharmadát saját udvartartására rendelte az uralkodó.

A katonaság hiányos fizetése időnként feszültté tette a viszonyt a felső-magyarországi főkapitánnyal (aki természetesen csak a tényt, és nem az ide vezető okokat látta), ez viszont oly módon hatott vissza, hogy a kamara még kevésbé tudott úrrá lenni a helyzeten, hiszen a felső-magyarországi pénzügy- és közigazgatás a katonai és kamarai szervek jó együttműködésén alapult.

Mindezen jelenségek okai tehát inkább a kamarán kívüli viszonyokban, mintsem a kamara tehetetlenségében gyökereztek, és tulajdonképpen elismerésre méltó, hogy az adott viszonyok közt megrázó válságok nélkül egyáltalán el tudta látni sokáig feladatkörét. A válságból, a pénzhiányból aztán olyan eszközökkel próbálta kivágni magát, amilyenek rendelkezésére álltak. A rendes jövedelmeket emelni nem lehetett, mert az adóemelést elé a jobbágy teherbírása gátat szabott (és az országgyűlés rendjei ezt saját érdekükben meg is akadályozták), a nemesi adómentességet kikezdeni nem lehetett, a harmincadok jövedelme az általános viszonyok miatt jelentősen nem emelkedhetett, a kamarai jószágok jövedelme kényszerű elzálogítás miatt csökkent, tőkehiány miatt a bányajövedelmek sem voltak növelhetők, így a pénzszerzésnek egy módja kínálkozott: minél több birtokról kimutatni, hogy a királyt illeti, azokat megszerezni és jó pénzen továbbadni. A magvaszakadt birtokok elfoglalása, a háramlási jog különböző címeken való megtámadása, vagy hűtlenség

vádjával nagyobb birtokkomplexumok konfiskálása: már a 80-as években, de főleg a 90-es évektől a szepesi kamara területén is általános gyakorlat lett, és az udvari kamarától irányított rendszeres pénzszerzési forrásként, jövedelmi ágként tekintették. Sajátos ellentmondás, hogy az „ország (azaz nemesség) jogainak és törvényeinek” lábbal tiprása (és objektíve valóban a nemzet ellen elkövetett törvénytelenség, amennyiben egyre inkább idegen befolyásnak engedett utat) a tisztán csak kincstári szempontokat tekintő kamara birtokfoglalásai útján és formájában legalább részlegesen az ország érdekeit is szolgálta, hiszen az ily módon előteremtett pénz egy részét valóban az országot a török ellen védelmező katonaság szükségleteire fordították. Mindenesetre, ha a törvénytelen birtokelkobzások átmenetileg segítettek is a kamara pénzügyi egyensúlyán, végső fokon előkészítették átmeneti megszűnését is: a Bocskaihoz szegődött, megsértett nemesség egyik fő követelése a kamarák eltörlése, a két kamaraelnök (akik, „mint a vadászkutyák” szaglászták ki, hogy hol lehet kiforgatni a magyar nemeseket birtokukból – hangoztatták kiáltványukban) száműzése és a régi kincstartói állás visszaállítása lett.

A kamara székhelye, Kassa városa már Bocskai álmosdi győzelme (1604. október 15.) után a felkelés mellé állt, a német katonaságot elűzte és a császári hadakat többé oda be nem engedte. Ezzel a szepesi kamara megszűnt működni, szervezete felbomlott. A kamara utolsó jelentése október 14-én kelt (Liber expeditionum), és a kamara megváltozott formák közt csak 1607 áprilisában kezdte meg újra működését.

III. A SZEPESI KAMARA (ADMINISZTRÁCIÓ) TÖRTÉNETE 1607 – 1672

1. A HIVATALSZERVEZET TÖRTÉNETE (1607–1672)

Felső-Magyarország pénzügyigazgatási szervének XVII. századi történetét sok hányattatás, a hivatal működésének többszöri megszűnése majd újjáéledése, területi hatáskörének sűrű változásai, valamint a XVI. századtól eltérő szervezeti keretei és függőségi helyzete jellemzi. Mindezt alapvetően két körülmény határozta meg. A kamara hatáskörébe eső országrész a század első felében az Erdélyből kiinduló függetlenségi harcok első állomása, sőt részben az erdélyi fejedelemség terjeszkedésének színtere, a század utolsó harmadában pedig a kuruc mozgalom szervezkedési, kiindulási gócpontja. Másrészt a kamara jogi állásának alakulására a század első kétharmadában közvetve kihat a magyar rendiség viszonylagos megélénkülése és megerősödése, majd – a Wesselényi–Nádasdy-összeesküvés bukása után – a bécsi abszolutizmus erősödése.

A Bocskai-szabadságharc utáni időtől (a kamara visszaállításától) 1672-ig (az első idegen adminisztrátor kinevezéséig) terjedő korszak maga is több alkorszakra bomlik. Ha az 1672. év szorosan jogi értelemben nem is jelent éles határvonalat a hivatalszervezet történetében, funkcionális értelemben mégis lényeges korszakhatárnak tekinthető. A század első kétharmada a hivatal jellegében és szervezetében bekövetkezett változások ellenére is, elsősorban az ügykörök nagyjából azonosságán alapuló külön korszakot, bizonyos értelemben homogén egységet képez, az 1670-es években megindult fejlődés viszont a feladatok fokozatos átcsoportosításával és a szervezet átformálódásával már más irányt jelent, amely aztán 1690-ben jogilag is a kamarai rang visszanyerésében fogható meg.

1607–1619

a) Törekvés a kincstartóság visszaállítására

Miután Bocskai seregei 1604 október közepén eltörölték a szepesi kamarát, az országgyűlési rendek kísérletet tettek arra, hogy az egész kamarai intézményt végérvényesen megszüntessék, mint „az ország romlásának főfészkét”, az idegen befolyás segítőtjé. A korponai (1605 november), majd a kassai országgyűlés (1606 április) kimondta, hogy a kamarák töröltessenek el, a régi, középkori kincstartói hivatal pedig állíttassék vissza; ugyanezt tartalmazta a bécsi béke 5. artikulusa (1606. június 23, illetve szeptember 16.); az 1608-i országgyűlés ugyancsak a magyar tanács tagjai közül kinevezendő kincstartóról szól. A tárgyalásokon a szepesi kamara kifejezetten nem került szóba, ennek eltörlése eo ipso beleértődött a végzésekbe. Az uralkodó és a bécsi udvari kamara azonban egy percig sem gondolt komolyan a kamarai szervezet felosztatására, a másik oldalról a rendek maguk sem tudtak előáll-

ni pozitív elképzelésekkel a kincstartóságot illetően, így a kamarai igazgatás visszaállt, a törvényeknek pedig formailag annyiban tettek eleget, hogy a magyar kamara elnökét egy ideig kincstartónak nevezték.

b) Thurzó György és Forgách Zsigmond királyi biztosok – 1607 február – május

Felső-Magyarországon 1604 októbere és 1607 tavasza között szünetelt a pénzügyigazgatás, ami elég volt ahhoz, hogy teljes zűrzavar támadjon a jövedelmek körül. Ezeket vagy nem, vagy csak részben hajtották be, számos kamarai birtok magánkézbe került, a harmincadhelyek részben feloszlottak, a várbirtokok irányításában, a katonaság ellátásában minden rend felbomlott. Ezért 1607 elején Mátyás főherceg *Thurzó György* árvai főispánt és királyi étekfogó mestert, valamint *Forgách Zsigmond* nógrádi főispánt és pohárnokmestert mint *királyi biztosokat* küldte Kassára, hogy azok egyrészt a bécsi béke értelmében Erdélyhez csatolt részeket (Bereg, Ugocsa, Szatmár megye és Tokaj vára) a királyi területhez visszacsatolják, másrészt a kamarai igazgatást újra megszervezzék. A biztosok 1607. február 12-én érkeztek Kassára, és ott a következő hónapokban elkezdték a kamara funkcióit gyakorolni, az uralkodóval, illetőleg az őt helyettesítő Mátyás főherceggel állván közvetlen levelezési viszonyban.

c) Hoffmann György tanácsos 1607 áprilistól

A két királyi biztos mellett harmadikként már 1607 április közepén helyet foglal a kamara 1604 előtti tanácsosa, *Hoffmann György*. Májusban, miután a két biztos eltávozik, Hoffmann mellett még egy tanácsos (Dóczi András) tűnik fel. Már az év második felében egy pénztárost, számvevőt és irattárost találunk a tanácsosok mellett. A kamarai szervezet kiépülése tehát megkezdődött, a kamara funkcióinak gyakorlása a fennmaradt iratok tanúsága szerint 1607 február – márciussal elindult.

d) Illésházy István és Vízkelethy Tamás királyi biztosok – 1608 augusztusa

A következő év, 1608 nyarán újra két királyi biztos, *Illésházy István* nádor és helytartó, valamint *Vízkelethy Tamás* kincstartó szállt ki Kassára, hogy a megindult kamarai igazgatásnak szilárdabb vázat adjanak és a zilált pénzügyigazgatási helyzetben a fő teendőket kijelöljék. 1608. augusztus 24-i utasításuk a hivatalt már *kassai kamarának* nevezi, élére két tanácsost (Hoffmann mellett Daróczy Ferencet) állított, akik mellett 1608-ban egy ideig még egy harmadik (Alaghy Ferenc) is szerepelt; mellettük akkor már egy pénztáros, egy számvevő és segéde, három írnok és két futár működött. A két új tanácsos csak átmenetileg foglalta el a helyét, úgyhogy 1609 – 1610 folyamán Hoffmann általában egyedül intézte az ügyeket.

1610 nyarán az uralkodó által kiküldött Thurzó György nádor és helytartó szállt ki a felső-magyarországi kamarai ügyek ellenőrzésére és instruálására. Megerősítette és bővítette a hivatalszervezetet, 1610. augusztus 18-án pedig új utasítást adott ki számára. Hoffmann mellett a következő években újra egy, majd két tanácsos működik, sőt 1613-tól a kamara vezetője (akit hol elnöknek, hol adminisztrátornak neveztek), a Hoffmann halála után annak a helyére lépő Daróczy Ferenc mellett – akárcsak 1604 előtt – három tanácsos foglalt helyet. A központi szervezet az 1610-es évek elejétől a visszaállt tanácson kívül a következőkből áll: 1 titkár, 1 pénztáros, 1 számvevő, 1 számvevői segéd és időnként még 1 írnok, 1 irattáros, 1-2 irodai írnok, 2-3 futár és kapus, továbbá a hivatal mellett működő kincstári ügyvéd; a tanács, az iroda, az irattár és központi pénztár, s (külön épületben) a számvevőség, tehát lényegében az 1604. előtti állapotnak megfelelően alakult újjá, és ugyanazon jelleggel azonos funkciókat gyakorolt. Az ügyek intézése az 1607–1610 közti átmeneti állapot után a tízes évek elejétől ismét a tanácsban, kollegiálisan történt; a központi pénzkezelést a pénztár, az ellenőrző funkciókat az 1570-es években kialakult helyzethez hasonlóan a számvevőség látta el.

f) Adminisztráció vagy kamara

Az 1607 után visszaállt hivatal elnevezésében és jogállásában bizonyos ingadozás tapasztalható, amit a kor viszonyai tökéletesen érthetővé tesznek. Az ellentéteket megvilágítja egy, már az újjászervezés kezdetén, 1607. március 24-én kelt, a királyi biztosokhoz intézett királyi leirat és a rá adott válasz. Az uralkodó közli a biztosokkal, hogy a kamarai feladatokat illetően a bécsi udvari kamarán keresztül fog rendeleteket küldeni, amelyekre a választ „azonnal és a korábbi szokás szerint” az udvari kamarához küldjék. A biztosok ezt visszautasítják: hivatkoznak a bécsi béke 5. artikulusára, javasolják, hogy a kamarai ügyeket ne az udvari kamarán, hanem a magyar tanácson keresztül intézze az uralkodó, minthogy az országot magyarokkal kell kormányozni, a „szepesi kamara” nevet pedig egyáltalán ne használják, mert „arról a regnicolák hallani sem akarnak”. A megerősödött rendiség két dolgot tart fontosnak: a hivatalszervezet az udvari kamarától független, csak a magyar kamarától függő alárendelt szerv, jövedelemkezelőség-féle legyen, mint 1567 előtt, ez fejeződjék ki elnevezésében is. Ezért ámbár a nádor és kincstartó 1608-ban ismét „kassai kamarának” címezik, az 1610-es évektől hivatalosan többnyire „adminisztrációnak” nevezik a rendi szervek, sőt időnként a teljes 1567 előtti címet használják (administrator proventuum regionum partium superiorum), jelezve ezzel, hogy a Miksa által 1567-ben felállított szepesi kamarát törvényellenesnek tartják, és ragaszkodnak ahhoz az állapothoz, amikor még csak egy kamara létezett. A valóságban azonban a kamarai szervezet néhány év alatt helyreállt, és ily módon a gyakorlat és a rendi igény közt nagy szakadék keletkezett. A másik oldalról viszont a ki-

rály, az udvari kamara az 1604 előtti helyzet restaurálására törekedett, és ezt a címben is kifejezésre juttatva újra *kamarának* nevezte a hivatalt; maga a hivatal is így titulálta magát. Az első években még kifejezésre jutott ugyan a címben a magyar kamarától való függőség (penes cameram Scepusiensem constituti consilarii camerae Hungaricae), azaz hogy a tanácsosok magyar kamarai tanácsosi minőségben működnek a hivatal élén, de már 1608–1609-től visszaáll a régi rang (consilarii camerae Scepusiensis), bár a szepesi kamara tanácsosai továbbra is általában egyben pozsonyi tanácsosok is. A kialakult helyzetbe többé-kevésbé a rendek is előbb-utóbb belenyugodtak, így aztán az 1610-es években a nádor, kancellária stb. számos ilyenfajta kompromisszummal éri be: *Camera sive administratio Scepusiensis* (1610, 1612, 1615) vagy például „*Camerae Scepusiensis aut proventuum administrator*” (1618) stb., és a kettős elnevezés fennmarad egészen 1619-ig. Az elnevezésben közjogi okoknál fogva megnyilvánuló ellentmondás, illetőleg kettősség ellenére a hivatal szervezete és ügyintézése az 1610-es években egyértelműen *kamarai* jellegű. Vezetőjét a fentieknek megfelelően hol „administratornak”, hol „praefectus”-nak titulálják.

g) A nádor és helytartó szerepe

A központi kormányzathoz való viszonyban az 1604 előtti helyzethez képest némi módosulás állt be, de még 1607–1619 közt is bizonyos eltolódás figyelhető meg. A rendi alkotmány megerősödése következtében a *nádor*, aki egyben a *helytartói* szerepkört is betöltötte, bizonyos befolyást nyert a pénzügyek irányítására, ami egyben a *magyar tanács* bizonyos fokú befolyását jelentette. A helyzet némileg emlékeztet a XVI. század közepének viszonyaira, bár az akkori helytartótanács pénzügyekben vitt szerepe kétségtelenül sokkal szélesebb körre terjedt ki. (A szepesi kamara fennállása, 1567 óta Bocskaiig a nádori tisztség nem volt betöltve, a főpaphelytartóknak pedig semmi befolyásuk nem volt a kamarákra.) A nádor és helytartó pontos szerepköre a kamarai ügyekben mindeddig nem tisztázott, illetve feltehetően egykorúan sem volt pontosan körvonalazva; azt a napi közigazgatási praxisban időről időre az éppen működő nádor erélye és tehetsége növelte, illetőleg a bécsi udvari kamara csökkentette. Tény, hogy a szepesi kamarát 1608-ban és 1610-ben (Illésházy, illetőleg Thurzó) restaurálta, adott számára utasítást és határozta meg szervezetét. Sőt 1610-ben Thurzó György mint nádor és helytartó a király által nyert „teljes hatalommal” (plena autoritate) rendelkezett a felső-magyarországi jövedelmek felől, a tisztviselők fizetéséről (korábban mindig az uralkodó, az udvari kamarán át adta az instrukciókat). Az utasítás szerint a kamara a királytól, majd utána közvetlenül a nádortól függ. Ezekben az években a nádor állapítja meg, illetőleg hagyja jóvá a kamara költségvetését, a számvevőség időről időre őt tájékoztatja kivonatok formájában a jövedelmek helyzetéről. Az iratok tanúsága szerint a nádor számos, a kamara működését meghatározó vagy kifizetésre felszólító rendelettel fordult a kamarához 1610 körül (főként végvári katonai jellegű ügyekben), és

az utóbbi engedelmeskedni tartozott. Egyes jövedelmi ágak helyzetének kivizsgálására ugyancsak a nádor küldött ki bizottságokat.

h) A magyar és az udvari kamara szerepe

Míg a nádornak, s ezáltal a magyar központi kormányzatnak főként az 1610-es évek első felében bizonyos fokú irányító szerepe figyelhető meg, a *magyar kamarának* e korszakban a jelek szerint a felső-magyarországi ügyekben csekély szerepe volt. A viszony rendezését az utasítások is megkerülik. Levelezés folyt ugyan a két kamara közt, de abból éppen nem tűnik ki a pozsonyi felsőbbbsége, sőt e levelezés éppen a kevésbé fontos részletkérdésekre korlátozódik, a helyzet tehát e tekintetben az 1570–80-as évekre emlékeztet. Kamarai vonalon elsősorban a *udvari kamarával* állt helyre a levelezés. A királyi rendeletek többsége továbbra is az udvari kamarán keletkezett (kis töredéke a magyar kancellárián), a legfontosabb döntések ott születtek meg; sőt az 1610-es évek második felében az udvari kamara közvetlen rendeleteinek száma erősen megduzzadt, többszöröse a magyar kamara, illetőleg az uralkodó rendeleteinek. Maga a szepesi kamara is a fontosabb ügyekben rendszerint a bécsi, illetőleg a prágai kamarához fordult. Számadásait, kivonatait ugyancsak az udvari kamarához küldte fel. A nádor, illetőleg helytartó bizonyos fokú befolyása tehát nem akadályozhatta meg, hogy az udvari kamara fokozatosan, az évtized derekától erősödő mértékben ismét ki ne terjessze irányító szerepét a visszaállított szepesi kamarára.

i) A kamara 1619 augusztus végén

Az 1607 tavaszától fokozatosan újra kiépült kamarai szervezet alig több mint egy évtizednyi működés után Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619-i hadjárata következtében ismét megszűnt. Szeptember első napjaiban sorra meghódoltak az országrészt védő királyi végvárok, a fejedelmi seregek szeptember 5-én bevonultak Kassára. A kamara már néhány nappal azelőtt, *1619. augusztus 28-án*, illetőleg egy-két nap múlva (e napon expedíálják az utolsó iratot) feloszlott, az országrész Bethlennek hódolt be.

1622 – 1644

a) Bethlen Gábor kassai kamarája, 1619–1629

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a meghódolt felső-magyarországi részek, majd a területi viszonyok rendezése után a nikolsburgi béke (1621. december 31.) értelmében a Felső-Magyarországtól Erdélyhez csatolt *hét vármegye* jövedelmeinek igazgatására meghagyta a kamarai szervezetet, csak a személyek nagy részét cserélte fel saját embereivel. Az erdélyi állam szolgálatába állított kamara már 1619

szeptemberében megkezdte működését. A hivatal címe ritkábban továbbra is „szepesi kamara”, gyakrabban *Kassai Kamara* (S. S. Romani Imperii et Transsylvaniae Principis Camerae Cassoviensis). Élén elnök (praefectus) állt, kezdetben Reiner Menyhért, később Bélaváry Dávid, mellette két-három tanácsos alkotta a kamarai tanácsot (Berzeviczy András, Palaticz János, Rákóczi János). A pénztári hivatalban a „perceptor” és a „substitutus perceptor” szolgált, a számvevői tiszte az „archivum” vezetője (Raisz János) töltötte be egy segéddel (rationista). A hivatalszervezetnek néhány írnokból álló iroda állt rendelkezésére. A szervezet tehát teljes mértékben megegyezett a korábbival, de azt Bethlen tíz évre az erdélyi fejedelemség szolgálatába állította: az erdélyi főkincstartónak (supremus thesaurarius) rendelte alá, illetőleg saját rendeleteivel irányította. A királyi szepesi kamara egész levéltára Kassán maradt, és miután a nikolsburgi béke is foglalkozott a levéltár kérdésével, annak helyzetéről egy vegyes bizottság (1622) döntött; a levéltár egységét fenntartották, és irányítását a királynak és a fejedelemnek egyaránt esküt tett levéltárosra (Than Antal, majd Raisz János) és segédjére bízták. Bethlen kassai kamarája a fejedelem halála után szűnt meg, miután királyi biztosok szálltak ki (1629. december 31.) és a hét megyét királyi területhez, tehát a kamarai igazgatáshoz visszacsatolták.

b) *A királyi országrészben, Eperjesen, adminisztrátor 1622 júniustól*

A királyi pénzügyigazgatás 1619 augusztus végétől 1622 június derekáig teljesen szünetelt Felső-Magyarországon. A nikolsburgi béke után a hét, Erdélyhez csatolt vármegyén kívül a király kezén maradt felső-magyarországi részek pénzügyigazgatása, s a királyi birtokokon maradt végvárak gondozása megoldásra várt. Ezt a területet, amely a szepesi kamara alá korábban tartozó rész kisebbik fele volt, a pozsonyi magyar kamara vette át, és javaslatot tett a királynak, hogy az 1567 előtti *jövedelemkezelői* (partium superiorum proventuum administrator) szervezetet állítsa vissza. Ebbe a király bele is egyezett, 1622. június 13-án kinevezte *ifj. Hoffmann Györgyöt* (a korábbi kamaraelnök fiát, előzőleg szepesi kamarai tanácsost) adminisztrátorrá, utasítva őt, hogy instructioját a pozsonyi kamarától vegye át. A terület összezsugorodása végre lehetőséget adott a magyar kamarának, hogy valóban teljes mértékben és maradéktalanul érvényesítse hatáskörét az országrésznek ebben a részében, ami a szepesi kamara felállítása óta először járt teljes sikerrel. A hivatal jellege egy évtizedig minden tekintetben azonos volt az 1550–60-as évek állapotával. Az 1622 óta fennálló helyzetet jól megvilágítja egy néhány évvel később (1629) kiadott királyi utasítás bevezetése, amely szerint a király a magyar kamara jelentése alapján belátta, hogy Felső-Magyarországon szükség van *egy személyre*, aki nemcsak ellenőrzi ezen részek harmincadjait és egyéb jövedelmeit, hanem azon a területen, „*amely annakelőtte a szepesi kamarához tartozott, most pedig a magyar kamara alá vettetett és ahhoz kapcsolatot*”, a jövedelmeket be is szedi, és a magyar kamarához beszolgáltatja. 1622 után tehát eleinte szoros értelemben maga a hivatal

nem is éledt újjá, csupán a magyar kamara egy kihelyezett megbízottja, mint a pozsonyi kamara tanácsosa, *adminisztrátori* címmel és feladatkörrel látta el a teendőket (1622–1628 közt ifjú Hoffmann György, 1629–1631 közt Péchy Zsigmond). Mellette 1622–1623-ban mindössze egy, majd két írnok szolgált, és részben alája volt rendelve a bethleni országrészben a Kassán működő levéltáros. Kezdetben külön *pénztári hivatal* sem szerveztek. 1622 nyarától 1624 őszéig a jövedelmeket a pozsonyi pénztárba kellett beszo­l­gáltatni. Csak 1624 októberében nevezett ki a magyar kamara egy pénztárost az adminisztrátor mellé, mert a távoli Pozsonyból a pénzkezelést nem lehetett megoldani. E pénztári hivatal az adminisztrátor mellett működött ugyan, de a pénztáros nem tőle, hanem közvetlenül a pozsonyi kamarától függött; csak annak utalványaira fizethetett ki pénzt, költségvetését Pozsonyban határozták meg. Az önálló számvetés megszűnt, az adminisztrátor minden alárendelt hivatal számadását a pozsonyi kamarához tartozott felküldeni. Az összezsugorodott királyi terület jövedelmeit kezelő adminisztrátor székhelye 1630-ig *Eperjes* volt.

c) *Ismét Kassán 1630-tól – Második tanácsos*

1630 első hónapjaiban az előző évtizedekben Erdélyhez tartozó hét vármegye, annak összes várai – minthogy Bethlen Gábor 1629. november 15-én meghalt – visszaszálltak a koronára, tehát az adminisztrátor illetékessége alá. Az ismét kitélt feladatoknak megfelelően a hivatalszervezet is némi bővítésre szorult. Ez 1631. szeptember 30-án be is következett, amikor az elhunyt Péchy helyébe kinevezett új adminisztrátor, Paczoth Sándor mellé egy *második tanácsost* nevezett ki a kamara (Tassy Gáspár, majd Uz János személyében). Mellettük a pénztároson, a levéltároson kívül már 1630 óta négy jegyző (juratus notarius), 2 futár és egy kapus teljesített szolgálatot. A hivatal 1630-ban visszaköltözött Kassára.

A zavaros politikai viszonyok, a végvári ellátás sokféle követelményei nehéz feladat elé állították az adminisztrátort; a magyar kamara a távoli Pozsonyból nem tudta hathatósan irányítani tevékenységét, az egyes jövedelmi ágak tisztviselői számos visszaélést követtek el, a katonasággal sem alakult ki a szükséges jó viszony. Emellett Paczoth Sándor adminisztrátort a jövedelmek rossz, hűtlen kezelésével is vádolta a kamara, és ezért előbb Bercsényi Imre tanácsos, majd 1639 augusztus–szeptemberében maga a kamaraelnök Pálffy Pál elnökletével bizottság szállt ki a helyzet megvizsgálására. A vizsgálat során Paczothot elmozdították, sőt pert indítottak ellene, és 1639 októberétől a már Paczoth alatt szolgált Uz János mellé még a *magyar kamara két tanácsosát* rendelték ki (Mosdóssy Imre és Sztankay István személyében) a hivatal vezetésére. A következő években aztán ismét összesen két tanácsos állt a hivatal élén, közülük az egyik, az idősebbik (senior) rangban a második előtt állt: ez 1641-től Mosdóssy Imre volt.

d) A hivatal címe és függése

Az 1639-i vizsgálat után némileg megváltozott a hivatal címe. 1622 óta egyetlen felelős adminisztrátor intézte az ügyeket. Az „adminisztrátor” cím megmaradt 1631 után is, mikor egy tanácsossal bővült a szervezet. Hangsúlyozták viszont, hogy mindketten a magyar kamara tanácsosai, a hivatalos cím: N. N. proventuum regionum in partibus ... superioribus *administrator* et N. N. *camerae Hungaricae consiliarii*. A tanácsosnak az adminisztrátorhoz való viszonyát nem írták körül, és Paczoth számos fontos ügyben önkényesen, társa megkérdéze nélkül járt el. Többek között ez indíthatta a kamarát arra, hogy 1639-től három, majd két tanácsos közül egyiknek sem adta meg az „administrator” címet: mindketten *tanácsosok* (*consiliarii*) voltak, továbbá ezután a hivatalos címzés sem a személyeket, hanem magát a szervezetet hangsúlyozza: „*administratio* (v. *administratoratus*) *proventuum Regni Hung. superiorum*”.

Egyébként a magyar kamarától való függés 1622 után minden tekintetben megvalósult; az „administratio” valamennyi rendeletet Pozsonyból kap, illetőleg oda küldi jelentéseit, az udvari kamarának az ügyek vitelére semmi közvetlen befolyása nincs. A hivatal elvesztette kamarai jellegét, ami három vonatkozásban is megnyilvánult. Az *igazgatást* közvetlenül a pozsonyi kamarai tanács vette át, tanácsüléseiben minden felső-magyarországi ügygel foglalkozott, és az adminisztrátor illetve később a két tanácsos *pozsonyi kamarai tanácsosi minőségükben* jártak el. (A levelezésben, hivatalos kiadványaikon is az aláírásból gyakran hiányzik az adminisztráció feltüntetése, azokat sokszor egyszerűen mint pozsonyi tanácsosok írják alá és pecsételik meg *saját* pecsétjükkel.) Az adminisztrátornak, majd később a tanácsosoknak minden valamennyire is fontos ügyben a magyar kamara jóváhagyását kellett kikérniük. Az ügyintézés kollegiális formája megszűnt; 1631 után a két tanácsos megbeszélte ugyan egymással az ügyeket, de az adminisztrátor, illetőleg (1639 után) az idősebb tanácsos *saját* felelősségére határozott (legfeljebb jobban tekintetbe vette a második tanácsos véleményét). *Másrészt* veszendőbe ment a kamarai jelleg, mert a *pénzkezelés* bizonyos fokig függetlenül az adminisztrációtól és közvetlenül a pozsonyi kamara alá rendeltetett. Végül az ellenőrzés, számvitel is Pozsonyban történt; az adminisztrátor átnézte ugyan a vidéki tisztviselők számadásait, de azokat érdemleges elbírálásra Pozsonyba kellett továbbítania.

e) Az adminisztráció megszűnik 1644 februárban

Az 1639-ben a magyar kamara biztosai által megvizsgált és megerősített adminisztrációt I. Rákóczi György hadjárata 1644 február végén ismét eltörölte. Március 12-én Rákóczi bevonult Kassára, és a hónap végén lényegében az egész ország-rész meghódolt a fejedelemnek.

a) I. Rákóczi György kamarája

1644 februárjától 1646 nyaráig ismét szünetelt a királyi pénzügyigazgatás Felső-Magyarországon, a terület nagy részét és magát Kassát is I. Rákóczi György tartotta megszállva. A *linzi béke* (1645. december 16.) szerint iure is megkapta ezt a hét vármegyét, amelyet már Bethlen Erdélyhez csatolt. A fejedelem, akárcsak annak idején Bethlen, Kassán hagyta meg a kamarai szervezetet. Ennek felépítéséről, szerepéről alig tudunk valamit: 1646-ban a jelek szerint a kassai levéltárnok (archivi conservator), a már Bethlent is szolgáló Raisz János és Udvarhelyi Péter pénztáros állt az élén (mint „primariis membris cameralibus” címeznék hozzájuk rendeleteket), és feladatköre lényegében ugyanazokra terjedt ki, mint Bethlen idejében 1619–1629 közt. Működését feltehetően a fejedelem halála után, 1648-ban szüntette be.

b) Az adminisztráció újjáéledése 1646 nyarán

Az ismét összeszűkülött királyi terület igazgatását 1646 nyarán vette át a korábbi első tanácsos: Mosdóssy Imre *Eperjesen*. A helyzet 1646–1648-ban lényegében ugyanaz, mint 1622–1631 közt: egyetlen tanácsos (most már általában nem nevezik adminisztrátornak!) mellett egy pénztáros, egy-két írnok és szolgaszemélyzet alkotja a hivatalt. I. Rákóczi György halála után, 1648 október végén, Mosdóssy visszaköltözik Kassára, minthogy a linzi béke értelmében a fejedelem halálával őt vármege, maga Kassa is visszaszállt a királyra. E feladatnövekedés hozta magával, hogy rövidesen ismét egy második tanácsost nevezett ki melléje a magyar kamara.

c) A szervezet kiépülése 1648 után

Így 1648-tól egészen 1672 végéig két tanácsos állt ismét a hivatal élén – akárcsak 1639–1644 közt –, közülük a rangban magasabb *idősebb* tanácsos (senior consiliarius) volt a tényleges vezető: 1641–1658 közt Mosdóssy Imre, majd 1672-ig Holló Zsigmond. Az erdélyi függetlenségi harcok lehangoltak. 1660-ban a még Erdély kezén maradt két vármegye (Szabolcs, Szatmár) is visszakerült a hivatal hatáskörébe, amely most már egész Felső-Magyarország jövedelmei felett rendelkezett. Ez pedig – az előző időszak hányattatásai után – a hivatalszervezet megállapodását hozta magával. A *pénztári hivatal*, élén a perceptorral; a *levéltár*, élén a „conservator archivi”-val és egy levéltári segéddel az 1620-as években kialakult keretek közt működött tovább, sőt a levéltár a század dereka óta bizonyos számvevői feladatokat is ellátott. A század közepéig (1622 óta) külön *titkára* nem volt az adminisztrációnak, a titkári teendőket vagy a levéltáros, vagy a legidősebb jegyző látta el. Az 1650-es évektől már titkár is működött, alatta tevékenykedett az *iroda* 2–4

jegyzőből álló segédhivatala, sőt az 1660-as évektől egy altitkári és egy fogalmazói állást is rendszeresítettek; végül általában 2 futár és 1 kapus egészítette ki a személyzetet. A hivatalszervezet szerkezetét az 1622–1672 közti fél évszázadban az alábbi táblázat mutatja:

	1622	1624	1630	1631	1639	1641	1650	1655	1663	1670
adminisztrátor	1	1	1	1						
tanácsos				1	3	2	2	2	2	2
pénztáros		1	1	1	1	1	1	1	1	1
pénztári ellenőr						1				
levéltáros	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
levéltári segéd	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
levéltári jegyző									1	1
titkár							1	1	1	1
altitkár									1	1
fogalmazó										1
jegyzők	1	2	2	4	4	2	2	2	3	3
futár		1	2	2	2	1	2	2	2	2
kapus				1	1	1	1	1	1	1
összesen	4	7	8	12	13	10	11	11	14	15

d) A kamarai cím újabb megjelenése 1648 után

1648-tól, mióta az Erdélyhez kapcsolt részekből az „öt megye” a Habsburg királyra szállt, és lecsillapodtak az I. Rákóczi György hadjárata nyomán keletkezett zavarok, ismét két tanácsos állt a hivatal élén, a hivatal jellegében is némi módosulás állt be. Továbbra is teljesen a magyar kamara fennhatósága alatt maradt ugyan, onnan kapta az utasításokat, pozsonyi kamarai bizottságok vizsgálták felül időről időre működését, a tisztviselők kinevezéséről és elmozdításáról a kamara gondoskodott, az idők folyamán mégis egyre világosabbá vált, hogy a pozsonyi kamara nem képes azt a kizárólagos gyámságot gyakorolni felette, amelyet 1622 óta, az 1567 előtti állapotokat szem előtt tartva igényelt. Az adminisztrátorok majd a tanácsosok előbb-utóbb bizonyos tekintetben függetlenítették magukat, a magyar kamara rendelkezéseit nem tekintették irányadónak, és nem fordultak minden kérdésben Pozsonyba, ahogy pedig a szabályok szerint kellett volna. Ez érthető is: kincstári jövedelemkezelésen kívül továbbra is – akárcsak a XVI. században – az

adminisztrációra nehezedett az egész végvári ellátás súlyos feladatkomplexuma, legtöbbször haladéktalan elhatározásra és – a helyi katonai szervekkel együtt – gyors cselekvésre volt szükség, így többszöri hosszadalmas levélváltásra, a pozsonyi tanács határozatainak megvárására többnyire nem volt idő. (Persze kétségtelen, hogy e kényszerhelyzetet időnként egyes tanácsosok visszaélésekre használták ki.) Ennek az önállósodásnak bizonyos fokú elismeréseként fogható fel, hogy 1648 után egyre sűrűbben felbukkan ismét a kamarai cím. A kiadványokon ettől fogva az előző negyed évszázaddal szemben az aláírás következetesen: „S. C. M. Camerae Scepusiensis consilarii”. Sőt, maga a magyar kamara 1652-ben egy hivatalos vizsgálat alkalmával „Camerae Cassoviensis”-nek címezi a hivatalt. A királyi leiratokon címzéseként többnyire ismét „szepesi kamara”, ritkábban „adminisztráció” tűnik fel. Bár a magyar kamara az 1650–60-as években is többnyire az „administratio” ranghoz ragaszkodik, 1662-ben azzal küldi ki egyik tanácsosát, Senkviczi Mátyást Kassára, hogy a „Camera Scepusiensis” ügyvitelét a pozsonyi kamarában gyakorlatban levő „forma és methodus” szerint alakítsa át, és vezesse be a kamarai jellegű ügyintézkést (stylus et ordo camerae). A vizsgálat nyomán született 1663. január 27-i utasítás valóban több ponton kamarai jellegűvé formálja az ügyintézkést. Többek közt elrendeli a rendszeres tanácsüléseket, és ennek nyomán a kiadványokon 1663 óta ismét megjelenik a formula: „Ex consilio Camerae Scepusiensis...” Ha ehhez hozzávesszük, hogy a levéltár az 1650-es évek elejétől részben átvette a számvevés teendőit, leszögezhető, hogy már 1648-tól fokozatosan megjelentek az újra kamarává alakulás fontos elemei, bár a hivatal szorosabb értelemben, a kamarai cím egyre sűrűbb használata ellenére is *a magyar kamara alá rendelt adminisztráció* marad. A számos átszervezés, megszűnés, újjászervezés (a főbb dátumok: 1622, 1631, 1639, 1644, 1646, 1648, 1663), a hivatal címének váltakozása, sőt a hivatalnak a gyakorlat szabta időnkénti relatív önállósodása ellenére az 1622. évet követő 50 év egyéges korszakot jelent az adminisztráció történetében. Ebben az időszakban a hivatal jóformán kizárólag a pozsonyi kamarával mint felső hatósággal áll hivatalos levelezésben, a királytól is alig kap közvetlen rendeleteket (a század közepe előtt szinte soha), az udvari kamarának pedig éppenséggel semmi közvetlen befolyása sincs működésére.

e) *Katonai megszállás, teljhatalmú bizottság 1670-től*

A Wesselényi–Nádasdy-összeesküvés kiderülése 1670 tavaszán alkalmat adott a bécsi abszolutista törekvéseknek, hogy előkészítsék a magyar alkotmány felfüggesztését, hogy egyre nyíltabban és közvetlenebbül avatkozzanak be az ország ügyeibe. A lipóti abszolutizmus rövidesen éreztette hatását a pénzügyigazgatásban is, különösen és elsősorban a szepesi adminisztráció területén. Ez az országgrész volt a „rebellio” tűzfészke, az összeesküvés híveinek túlnyomó többsége is innen került ki. 1670 májusában több ezer főnyi császári sereg özönlötte el az országot, főként a lázadó felső-magyarországi várakat, ezzel az ország nyílt katonai megszállás alá ke-

rült. Felső-Magyarországra 1670. augusztus 4-én I. Lipót egy teljhatalommal felruházott bizottságot nevezett ki (wegen der daselbst entstandenen Unruhe angeordnete Haupt-Commission), melynek feladatává tette, hogy átvegye a közigazgatás, pénzügyigazgatás és igazságszolgáltatás irányítását (... welche ... in politicis, cameralibus et judicialibus die Direction führe...). A bizottság elnöke igazgatói (director) rangban gróf Rottal János titkos tanácsos, tagjai: a megszálló sereg parancsnoka, Spork János tábornok, és kamarai részről pedig gróf Volkra Ottó Ferdinánd, az udvari kamara tanácsosa és egyben a magyar kamara alelnöke. Legfőbb feladata a lázadók birtokainak, ha szükséges, katonai segédlettel történő elkobzása, és a császári sereg ellátásának, elszállásolásának megszervezése. A konfiskált birtokok egész jövedelmét a hadsereg ellátására kellett fordítani. A Lőcsén székelő bizottságnak alárendelték magát a szepesi kamarát, illetőleg az adminisztrációt is, amely a gyakorlatban a fontosabb pénzügyekben és közigazgatási feladatokban egyedül a bizottság utasításai szerint járt el, a bizottság pedig minden fontosabb kamarai ügyben közvetlenül az udvarnak tett jelentést. Ennek ellenére a szepesi adminisztráció szervezete átmenetileg nem változott meg, élén 1672 végéig a már 1670 előtt működött két tanácsos (Holló Zsigmond első és Hartyáni András második tanácsos) állt, a szervezet egyebekben is azonos maradt. Csak az 1672 őszen bekövetkezett bujdosó kuruc-támadás után változik meg a helyzet; ettől fogva a hivatal történetében több szempontból új korszakról beszélhetünk.

2. ÜGYVITEL, SEGÉDHIVATALOK (1607–1672)

Az ügyvitel alakulását döntően az a körülmény határozta meg, hogy a hivatal-szervezet mint kamara, avagy mint adminisztráció működött. A kettő közt első pillanatra nem mindig lehet éles határvonalat húzni, különösen mivel az ellentétes érdekekből, közjogi törekvésekből megszületett, gyakran egymásnak ellentmondó hivatalos címek is zavarják a képet. A szó szoros értelmében kamarai jellegről akkor beszélhetünk, ha a hivatal-szervezet elvben csak az uralkodónak alárendelten gyakorolja a központi igazgatás, pénzkezelés és ellenőrzés funkcióit; a gyakorlatban egy magasabb pénzügyigazgatás három alapvető ágát egyesíti, ami formailag elsősorban a *tanács kollegiális ügyintézésében*, a hivatal felügyelete alá rendelt *központi pénztár* és az ellenőrzés segédhivatalaként a tanács felügyelete alatt működő *számvévőség* meglétében nyilvánul meg. Ilyen értelemben az 1607-ben újjáéledt szervezet az első évek átmeneti állapotai után egy évtizedre ismét *kamarai* jellegűvé válik, 1622 után viszont *adminisztrációként* működik tovább (bár a kamarai jelleg bizonyos elemei már az 1650-es évektől újra jelentkeznek). Ezen nem változtat az sem, ha a hivatal címe időnként nem tükrözi a lényegét.

1607 és 1619 között a nádor és helytartó mint királyi biztos által adott szervező utasítások (1608, 1610) nem foglalkoznak az ügyintézés módjával, így azt a gyakorlat fokozatosan, a hivatal szervezete átalakulásának megfelelően alakította ki. Az első évek átmeneti állapotai után – amikor is két-három, néha csak egy tanácsos intézte az ügyeket – az 1610-es évek elejétől egy elnökből és általában három tanácsosból álló *kamarai tanács* rendszeres, naponkénti üléseken tárgyalta az ügyeket, mellette akárcsak 1604 előtt, a *titkár* és az egy-két írnokból álló iroda segédkezett a fogalmazásban, illetőleg végezte a másolást és a kiadományozást. 1619-ig tehát az ügyintézés módja mindenben megfelelt a XVI. század utolsó harmadában kialakultnak.

1622-től 1631-ig viszont lényegileg az ügyintézésnek a kamara felállítása, 1567 előtti formái álltak vissza: egyetlen adminisztrátor, mint pozsonyi kamarai tanácsos intézte az ügyeket. Ő szorosan alá volt rendelve a magyar kamarának: minden fontosabb ügyben meg kellett várnia a kamara rendeletét, noha egyébként a saját felelősségére határozott és intézkedett. Az írásbeli munkában egy-két írnok segédkezett neki. Az 1631 után kinevezett második tanácsos személye alig változtatott a helyzeten, mert a jelek szerint az akkori adminisztrátor továbbra is önhatalmúlag járt el, még a pozsonyi kamarát sem kérdezte meg. Ezért – és egyéb pénzügyi szabálytalanságokért – 1639-ben leváltották, és néhány évig két-három pozsonyi kamarai tanácsos tartózkodott Kassán, hogy rendet vigyen a jövedelemigazgatásba. Az 1640-es évek elején szilárdult meg és kapott határozottabb körvonalakat maga az ügyintézés (különösen miután 1643 tavaszán a magyar kamara elsősorban az ügyintézés rendezése céljából ismét biztost küldött Kassára). A hivatal tényleges vezetőjének, az *idősebb tanácsosnak* (senior consiliarius) naponta, rendszerint délelőttönként meg kellett tanácskoznia a felmerült ügyeket a második vagy ifjabb tanácsossal, és csak ennek alapján hozhatta meg döntését. Külön *titkári* állást a 40-es évek elején még mindig nem szerveztek; a titkári funkciókat egyelőre a levéltáros (conservator archivi et secretarius) töltötte be, az altitkár szerepkörét pedig a levéltári segéd: feljegyezte a határozatokat és megfogalmazta a kiadványokat, majd a két írnok végezte a másolást. A kiadványokat az első tanácsos hagyta jóvá, és egymaga vagy mindkét tanácsos saját pecsétjével pecsételte meg, miután az adminisztrációnak hivatali pecsétje nem volt. A hivatal működésének megszakadása (1644–1646) után is ezek a formák maradtak fenn a különbséggel, hogy az 1650-es években immár külön állássá válik a titkári tisztség, sőt mellette 1662-től altitkár is megjelenik. Az 1662–1663-i kamarai vizsgálat még az előzőknél is nagyobb gondot fordít a tanácskozásokra, és arra, hogy „minden, akár nagyobb, akár kisebb jelentőségű ügy írásba foglaltassék”, mert a szóbeli ügyintézés könnyen feledésbe merül. Az üléseken részt vevő titkár ezután nemcsak alkalmi feljegyzéseket, hanem *tanácsülési jegyzőkönyvet* vezetett a határozatokról. A kebelbeli tisztviselőkhöz (pénztáros, levéltáros, a titkár mint jogügyi aligazgató) ezután írásban intézett a tanács minden rendeletet, és a jelentéseket ugyancsak írásban kérte be. A tanács-

kozások rendszeressé válása az 1640-es évektől azonban nem jelentette a kollégialis formák visszatérését, mert a döntés továbbra is az első tanácsostól függött.

b) Pénztár

1607–1619 közt a pénztár lényegében ugyanúgy működött, mint 1604 előtt. A pénztáros (perceptor) egyben hadi fizetőmester (solutor bellicus) volt.

Az adminisztrátori állás megszervezése után csak 1624-ben állították fel a magyar kamara pénztárát Kassán. A pénztári hivatal (perceptoratus proventuum regiorum partium superiorum) az új helyzetben bizonyos fokig független volt az adminisztrációtól, bár természetesen mindenben szorosan együttműködött az adminisztrátorral, illetőleg később az első tanácsossal. A pénztárost a király a magyar kamara javaslatára nevezte ki, működését a kamara szabályozta. A költségvetést a pozsonyi kamara határozta meg, és minden jelentősebb összeg utalványozási jogát magának tartotta fenn. Az adminisztráció vezetőjének tehát pénztári tekintetben a hivatal *mellett* működő, a pozsonyi kamarától *közvetlenül* függő pénztáros működésének ellenőrzése volt a feladata, és utalványozási joga csak jelentéktelenebb pénzösszegekre terjedt ki.

A pénztár bevételeit elvben negyedévenként kellett volna beszolgáltatni a pozsonyi pénztárba. (Persze a helyzet továbbra is az maradt, hogy a jövedelmek nagy részét már a helyszínen kifizették, és a kassai pénztárnak már csak nyugtákkal számoltak el, másrészt a katonai kiadások azonnal minden bevételt felemésztettek: ezért a magyar kamara előbb-utóbb le is mondott arról, hogy Kassáról bármi jövedelem is befolyjék: az egész bevétel közvetlenül a végvári rendszer ellátását szolgálta.) Pénzt csak pénztáros kezelhetett, a befizetésekről szóló nyugtákat viszont az adminisztrátor is aláírta és megpecsételte. A pénztár állapotát tükröző negyedévi kimutatásokat és évi számadásokat a magyar kamarának küldték meg. A hivatal-szervezet differenciálódásának következménye volt, hogy az 1640-es évek elején a pénztárat még inkább függetlenítették a hivatal vezetőjétől: külön *ellenőrt* (contra-scriba) neveztek ki melléje, majd az 1650-es évektől az ellenőrzést a *levéltár* vezetője vette át.

c) Levéltár. Számadásügy

A kamara irattárának vezetője 1607–1619 közt, akárcsak korábban: az irattáros vagy lajstromozó (registrator) volt, míg a számviteli érdekű iratanyagot a számvevőség külön irattárában őrizték. Miután Kassa Bethlen kezére került, majd a nikolsburgi béke szabályozta a kérdést, az egész iratanyag a kassai kamarai házban maradt, összefoglalóan *levéltárnak* (archivum) nevezték azt, élére pedig *levéltári őrt* (archivi conservator) állítottak, aki egyaránt köteles volt szolgálni a királyt és a fejedelmi érdekeket. Ez a tisztség nemcsak akkor maradt fenn, mikor Kassa az erdélyi fejedelmek birtokában volt (1619–1629, 1644–1648), hanem közben és utána

is, és idővel alkalmasnak kínálkozott arra, hogy a szorosán irattári, illetőleg levéltári teendőkön (őrzés, iratok másolása és kölcsönzése, lajstromozás stb.) kívül egyéb funkciót is betöltsön.

A szepesi kamara számvevősége 1608–1619 közt ugyanúgy működött, mint 1604 előtt, 1622 után azonban a magyar kamara a segédhivatalt nem állította vissza. Az egyes jövedelmi ágak tisztviselőinek számadásait továbbra is a hivatal vezetője kapta kézhez, mégpedig két példányban, azokat át is nézte és esetleges megjegyzéseit megtette rájuk. De az egyik példányt rövidesen továbbítania kellett Pozsonyba (a másikat a levéltárban helyezte el), mert a számadások tüzetes ellenőrzése a magyar kamara számvevőségén történt, és a kamara tanácsa döntött róluk. A számvevést tehát elvonták az adminisztrációtól, ezzel is kifejezve a hivatal önállótlan, alárendelt helyzetét. A pozsonyi számvevőség azonban idővel nem győzte a felső-magyarországi számadásokkal járó tetemes munkát, másrészt a század közepén a magyar kamara amúgy is kénytelen volt elismerni az adminisztráció részleges önállóságát. Így felmerült ismét annak a szüksége, hogy a számvevés első fokon ismét kerüljön vissza az adminisztrációhoz. Külön számvevőséget nem szerveztek, ellenben erre a célra kínálkozott egy már meglévő segédhivatal, amely amúgy is őrizte a számvitelrel kapcsolatos korábbi iratanyagot: a levéltár. Ennek hagyományai is voltak: Bethlen idején például a levéltári őr kifejezetten számvevői szerepet töltött be. Az iratanyag őrzése révén egyébként már korábban is kézenfekvő volt, hogy az adminisztrátornak e téren segítséget nyújtson. (Valószínűleg 1648 óta alakult ki ez a helyzet. Az 1650-es években pontosan kimutatható, hogy a levéltár egyben a számvevőség és a központi pénztár ellenőrének szerepét is betölti. A levéltárost ez idő tájt helyel-közzel számvevőnek (magister rationum) is nevezik. Mellette egy segéd (coadjutor archivi) és a munkák felszaporodásával a 60-as években még egy írnok vagy jegyző (notarius) alkotja a segédhivatal személyzetét. A levéltár a központi pénztár mellett az összes bevételekről és kiadásokról ellenőri, továbbá a számvevőségen szokásos többféle nyilvántartást (az alsóbb tisztviselők hátralékairól, adóhátralékokról, tartozásokról stb.) vezetett, és ezen ügyekben esetről esetre írásbeli véleményt adott a tanácsosoknak. Átnézte a központi pénztár és az alsóbb tisztviselők számadásait, tételről tételre megállapította, hogy adataik megfelelnek-e, a bizonyítékok elfogadhatók-e stb., és csak ezen előmunkálat és véleményezés után továbbították a pozsonyi kamarához azokat. A század derekától a pénztárba befolyó jövedelmekről adott nyugtákat is, a pénztáros mellett, a levéltári őr írta alá és pecsételte meg (ez korábban az adminisztrátor, illetve az első tanácsos kötelessége volt). A számvevés és ellenőrzés terén azonban továbbra is érvényben maradt a pozsonyi kamarától való kifejezett függés, hiszen a levéltár által ellenőrzött számadások felett – miután azokat még a pozsonyi számvevőség is ellenőrizte – a magyar kamara tanácsa hozta meg a végleges döntést.

3. TERÜLETI HATÁSKÖR

A bécsi béke (1606. június 23.) értelmében az egész Partiumot (Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna, Máramaros, Zaránd, Arad megye és Lugos-Karánsebes kerület), amely Báthory Zsigmond lemondása után a XVI. század legvégén és a XVII. század első éveiben rövid időre a szepesi kamara alá került, Erdélyhez csatolták vissza. Felső-Magyarország területéből is Bereg, Ugocsa és Szatmár megyét Szatmár városával és Tokaj várát tartozékaival együtt ugyancsak Bocskai István kapta meg azon feltétellel, hogy ha örökös nélkül halna meg, ezek a királyra szállanak vissza. Bocskai halála után: 1607 februárjában a három megyét királyi biztosok vissza is kebelezték Magyarországhoz, majd néhány hét alatt befejeződött Szatmár kivételével az egész végvári vonal (Szendrő, Putnok, Ónod, Diósgyőr, Tokaj, Kálló) királyi birtokbavétele is. Így az újjászerveződő szepesi kamara immár az egész Felső-Magyarország igazgatását vehette át. Sőt csakhamar – egy rövid időre – hatásköre ismét kiterjedt a Partium egyes részeire is.

a) A Partium részei, 1610–1615

Míg Bethlent belső zavarok kötötték le, az 1610-es évek elején ténylegesen ismét elszakadt Erdélytől Nagybánya és környéke, *Kővár-vidék*, *Ecsed*, *Huszt*, *Tasnád* várai, majd 1613-ban *Kraszna*, *Közép-Szolnok* és *Máramaros* megye. A kamara azonban éppen csak hogy átvette és újraszervezte ezeken a részeken a királyi igazgatást, az 1615. május 6-i nagyszombati megegyezés értelmében e területek visszakérültek Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hatalma alá.

b) Lecsökkent terület, 1622–1629

Néhány év múlva, 1619 szeptemberében, Bethlen hadjárata az egész Felső-Magyarországot elszakította a királytól (októberben már csak Munkács volt királyi kézen), és három évre eltörölte magát a szepesi kamarát is. A területi kérdést végül a király és Erdély közti hosszadalmas tárgyalások után a *nikolsburgi béke* (1621. december 31.) rendezte, Bethlen Gábor élete tartamára megkapott *hét vármegyét* Felső-Magyarországból (Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod és Abaújvár, Kassa szabad királyi várossal együtt), továbbá zálog címén birtokba vehette *Munkács* és *Tokaj* várát is. Ily módon Erdélyhez csatolták a speyeri béke óta Erdélyhez tartozó Partiumon kívül az egész Tiszántúlt és Ung megye kivételével az északkeleti részeket. Ebben az országrészben a fejedelem által már 1619-ben megszervezett kassai kamara kezelte az összes, korábban királyi jövedelmeket; a fejedelmet illette a magszakadás, hűtlenség miatt megürült birtokok adományozása is, és pusztán az egyházi javadalmak adományozása maradt a Habsburg- király kezén. Az 1622 júniusában kinevezett *felső-magyarországi adminisztrátor* hatáskörében te-

hát egészen csekélyre zsugorodott terület maradt 1629 végéig: *Sáros, Szepes, Gömör, Kis-Hont, Torna és Ung* megye (a korábbi területének alig egyharmada), a bennük levő várakkal, továbbá *Szendrő vára*. A területi viszonyok alakulását érzékelteti, hogy míg az 1610-es években 3000-3500 porta tartozott a kamara alá, a Bethlen (majd I. Rákóczi György) alatti években a lecsökkent területen mindössze 900 körül mozgott a porták száma.

c) Teljes terület, 1629–1644

Bethlen Gábor halála (1629. november 15.) után a Kassára kiszállt biztosok (december) 1630 tavaszáig a hét megyét és a végvárat visszakapcsolták Felső-Magyarországhoz, és csak az egyetlen Munkács vára maradt Bethlen özvegye, majd 1631-től I. Rákóczi György kezén. 1629 végétől másfél évtizedre tehát ismét az egész Felső-Magyarország, 13 vármegye végvári vonalával együtt, az adminisztráció kezére került.

d) A hét megye ismét Erdélyhez csatolva, 1644–1648

I. Rákóczi György 1644-i hadjárata során megismétlődik ugyanaz, mint 1619-ben: április elején az egész országrész az erdélyi fejedelemnek hódol be. A császáriak ellentámadása során a következő évben egyes vidékek a király kezére jutnak ugyan, de a hadiállapot miatt a pénz- és közigazgatás majd csak *1646 nyarán, a linzi béke* (1645. december 16.) területszabályozása alapján szerveződik meg újra. A béke szerint az erdélyi fejedelem a de facto kezén lévő *hét vármegyét* ismét megkapta oly módon, hogy azokból kettő, *Szatmár és Szabolcs* I. Rákóczi György halála után is Erdélynél marad, a többi ötöt halála után visszacsatolják Magyarországhoz. Az 1646-tól működő adminisztráció hatásköre ismét az 1622–1629-i határok közé szorult, de csupán két évre, mert a fejedelem halála (1648. október 11.) után, november folyamán az *öt megye* a Habsburg-király kezére kerül.

e) 11 megye, 1648–1660

1648-tól az újabban már sűrűn kamarának nevezett adminisztráció igazgatta ismét Szatmár és Szabolcs megye kivételével Felső-Magyarországot; ez utóbbiak a linzi béke értelmében továbbra is az erdélyi fejedelemség alá tartoztak.

f) Szabolcs-Szatmár is visszakerül, 1660

II. Rákóczi György hatalmának megingását (szászfencsi vereség: 1660. május 22.) aztán azonnal kihasználta a király; a vereség hírére a királyi hadak megszállták

a két megyét, s ezzel a királyi pénzügyigazgatás ismét az egész országrészre kiterjeszthette hatáskörét.

4. ÜGYKÖRÖK

A felső-magyarországi pénzügyigazgatási szervezet feladatkörében, ügyköreiben a XVII. század első háromnegyedében – akár kamaraként, akár adminisztrációként működött – a XVI. századhoz képest, eltekintve a többszöri területcsökkenéstől, elvi változás nem következett be. A feladatkörök azonosságát alapvetően az a tény határozta meg, hogy a *végvári vonal* lényegében azonos maradt az Eger esete után, a XVI. század utolsó évtizedeiben kialakulttal, és a királyi jövedelmek adminisztrációja jórészt továbbra is e körül összpontosult, ennek fenntartását célozta. A kamarai, illetőleg adminisztrációs jelleg elsősorban abban nyilvánult meg, hogy *ugyanazon* feladatokat 1619 előtt a hivatal viszonylag a kamarától függetlenül, nagyobb önállósággal, 1622 után viszont a magyar kamarának minden tekintetben alárendelten végezte. De 1622 után is csak elvben áll ez, mert a gyakorlatban már a mindennapos szükség is rákényszerítette az adminisztrációt gyors, önálló cselekvésre. Így aztán a valóságban az a helyzet alakult ki, hogy a magyar kamara határozta meg a hivatal működésének főbb kereteit, rendeleteket és időnként biztosoakat küldött ki (1631, 1639, 1643, 1652, 1662) az állapotok újrendezésére, a panaszok kivizsgálására stb., de a távoli országrész pénzügyigazgatása a külső katonai, politikai zavaroktól és állandó belső pénzügyi nehézségektől terhelten (gyakran a tisztviselők korrupciójától ziláltan, akik az ellenőrzés hiányát kihasználták), mégis a saját útján haladt.

a) Adóügy

A rendi szemlélet által továbbra is élesen megkülönböztetett rendes királyi jövedelmek (*cameralia*) és az országgyűlés szavazatától függő rendkívüli, azaz adójövedelmek (*contributionalia*) közül az utóbbiak csak részben és csak néhány évtizedig voltak kamarai kezelésben.

Dica

Az adójövedelemben a legnagyobb összeget kitevő hadiadót (*dica*, *subsidium*) a XVII. században is alkalmanként, egy-egy országgyűlésen, egy évre szavazták meg. (Maga az adózás egységéül szolgáló porta a század folyamán jelentős változásokon megy át.) Az adó beszedését és kezelését 1607 után több mint két évtizeden át a szepesi kamara végezte, mégpedig lényegében a XVI. században kialakult szervezettel és módon, azaz a kamara által kiküldött adószedők (*dicator*) útján, akik a megyékből beszedett adót a kassai pénztárba szolgáltatták be, illetőleg utalványra részben már a helyszínen kifizették, és nyugtákkal számoltak el. A kamara költségvetésének összeállításánál mindig számoltak a várható adójövedelemmel, illetőleg

hátralékkal. Amikor Felső-Magyarország területe megoszlott a szepesi adminisztráció és a Bethlen-féle kassai kamara közt (1622–1629), mindkét szervezet a maga területére eső megyékből saját emberei által, saját pénztárába hajtotta be a hadiadót. A helyzet 1630-ban megváltozott: ekkor az országgyűlés megyei adószedőkre bízta a behajtást, akik rendi főpénztárnokoknak számoltak el. 1635-ben vegyes kamarai-rendi adminisztráció mellett döntöttek a rendek: az adót megyei rovók szedték be a lakosoktól, de az adminisztráció pénztárába szolgáltatták azt be. 1638-ban viszont a felső-magyarországi rendek adó helyett katonaság kiállítását vállalták. A fejlődés az 1630-as években a rendi adókezelés felé hajlik el, teljesen a megyék feladatává válik, ellenőrzése pedig az országgyűlés hatáskörébe kerül. Gyakorlatilag az adó adminisztrációja 1635-ben tartozott – akkor is már csak részben – utoljára a szepesi adminisztráció hatáskörébe, ettől fogva többé a hadiadó ügye nem szerepel az adminisztráció feladatai között.

Annona

Egy másik adófajta, az élelmiszeradó (annonna) voltaképpen szorosan összefüggött a dicával: bizonyos országgyűléseken (1622, 1625, 1630, 1635 stb.) a hadiadó egy részét gabonában szavazták meg (általában portánként egy kassai köblöt), és a dica mintájára hajtották be. Az összegyűjtött gabonát a kamara, illetőleg adminisztráció ellenőrzése alatt kamarai vagy megyei adószedők a váruradalmak élésházaiba szállították. A szállítás megszervezése jórészt kamarai feladat volt, az elosztás és felhasználás módját a várbirtokok szükségletei határozták meg.

Ingyenmunka

Az adóként kezelt *megyei ingyenmunka* (labor gratuitus), amelyet az országgyűlés a végvárok szükségletei szerint szervezett meg, közös kamarai-megyei-katonai feladatként jelentkezett, de annak kezeléséből a század első évtizedeitől a kamara egyre inkább kiszorult, és a szervezést a végvári kapitányokkal együttműködve a megyei szervezet vette át.

Koronapénz, honorarium

Az előző adófajtákkal szemben a *koronapénz* (pecunia coronalis) állandó, kurrens adóvá vált; 1618-tól általában egyik országgyűléstől a másikig szavazták meg a rendek (portánként általában 1 forintot). Ennek beszedését, akárcsak az időnként egy-egy évre megszavazott *honorarium reginae*-ét, a megyei szervek végezték, de az alispánok évente az *adminisztráció pénztárába* szolgáltatták be; ez tehát adminisztrációs feladatként nem, de állandó jövedelemként jelentkezett.

A szabad királyi városok *taxájának* ügye elvileg azonos volt a korábbi gyakorlattal: azon években, amikor az országgyűlés hadiadót szavazott meg, a városok maguk behajtották a rájuk rótt adót, és a kamara pénztárának adták át. E korszakban taxa alig folyt be, mert az öt város közül Eperjes több mint fél évszázadig mentes volt alóla, ugyancsak exemptiója volt a 30–50-es években Kassának és Kiszzebennek is.

b) Félharmincad

Miután a rendek fokozatosan, majd az 1640-es évektől véglegesen kivonták a hadiadó kezelését a kamara hatásköréből, és azon külön katonaságot fogadtak, ez a jelentékeny jövedelem elcsett a végváraktól. Kárpótlásul a végvári katonaság eltartására a rendek egy külön jövedelemforrást nyitottak meg: felemelték a külkereskedelmi vámot. Ez volt a *félharmincad*, amelyet 1635-től a rendek az egyik országgyűléstől a másikig rendszeresen megszavaztak. Így, bár formailag rendkívüli adójövedelem volt, a gyakorlatban rendes királyi jövedelemmé vált. A félharmincadot ugyanis a kamara a fenálló harmincados szervezettel hajtotta be, annak kezelésébe a rendek nem szóltak bele, csupán azt kötötték ki, hogy a végvárok szükségleteire fordítsák. Az 1630-as évek második felétől összegszerűen egyik legjelentékenyebb jövedelme volt ez a szepesi adminisztrációnak, és teljes egészében a felsőmagyarországi katonaság fizetésére fordították.

c) Harmincad

A rendes királyi jövedelmek sorában a legjelentősebb volt és a legfőbb igazgatási és ellenőrzési feladatot jelentette a külkereskedelmi vám, a *harmincad*. E korszakban a teljes Felső-Magyarország területén rendszerint 20–25 körül mozgott a harmincadhelyek száma; egyeseket átmenetileg megszüntettek, majd újraszerveztek (részben Lengyelország, részben Erdély, részben a török terület felé: Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Kiszzeben, Késmárk, Lubló, Ófalu, Kurima, Sztropkó, Varannó, Homonna, Ungvár, Munkács, Csertész, Palocsa, Nagyszőlős, Szatmár, Nagykároly, Tokaj, Kálló, Szikszó, Szendrő, Ond, Losonc, Szécsény, Rimaszombat). Amikor a hét megye Erdély hatósága alatt állt (1619–1629, 1644–1646), a harmincadhelyek is megoszlottak, a szepesi adminisztráció alatt csak a kisebbik részük maradt (Eperjes, Lőcse, Bártfa, Kiszzeben, Késmárk, Lubló, Kurima, Ungvár, Rimaszombat), és Szatmár, Nagykároly, Tokaj, Kálló csupán 1660-ban került vissza annak fennhatósága alá. A harmincad-tisztviselőket a király a magyar kamara javaslatára nevezte ki, utasítással ugyancsak a kamara látta el őket. Az adminisztrátor vagy a tanácsosok fő feladata e téren a harmincadosok rendszeres ellenőrzése, időnkénti helyszíni szemléje és közvetlen irányítása (minden fontosabb

ügyet jelentenie kellett a magyar kamarának), a „királyi cédulák” kiosztása és ellenőrzése. A jövedelmek egy része továbbra sem folyt be készpénzben a központi pénztárba, hanem előre lekötött adósságok stb. fejében már a helyszínen használták fel azt, és a tisztviselő csak a kifizetések nyugtáival számolt el. Gyakran nem csekély jövedelmet jelentett az elkobzott *csempészárúk* (contrabanda) összege, illetőleg azok pénzzé tétele. A harmincadosok a határon szabálytalanul, álutakon átvinni szándékoltt, továbbá tiltott árukat elkobozták és beszolgáltatták az adminisztrációnak. A harmincados-szervezet volt a kamarai igazgatás legkiterjedtebb vidéki hálózata, az országrész minden fontosabb pontján létezett harmincad, úgyhogy az adminisztráció a harmincadigazgatáson túl a legkülönbélebb kamarai és közigazgatási jellegű, helyi érdekű ügyekben használta fel azt, a harmincad-tisztviselők rendszerint beszámoltak a vidéki helyzetről, még a lakosság politikai hangulatáról is, sőt kisebb jelentőségű ügyekben el is jártak. (Egy-egy harmincadállomás személyzete rendszerint a harmincadosból, segédjéből – nagyobb helyeken külön ellenőrből – és bizonyos számú lovasból állt.)

d) Bányászat

A XVII. században a felső-magyarországi bányászat az előző századhoz képest is lehangyolott. A *felső-magyarországi bányavidék* (Szomolnok, Gölnic, Remete, Svedlér, Stosz, Rozsnyóbánya) bányáinak nagy része kihasználatlanul hevert, elviesedett, a megmaradt bányarészeket – csekély termelési eredménnyel – bányapolgárok és kisebb vállalkozók bérelték és használták. Magát a kincstárnak járó *urburát* is a század elejétől egy vállalkozó, Roll Antal bérelte, aki a rézkereskedelem nagy részét – s ezzel a bányapolgárokat is – kézben tartotta. Az adminisztráció tőkehiány miatt nem is gondolhatott a bányák kincstári kezelésére. 1638-ban pedig az uralkodó Szepes várával együtt a bányavárosokat *eladományozta* a Csáky családnak (amely ugyancsak vállalkozónak, Joanelli Endrének, majd Szilveszternek adta a bányákat bérbe). Ezek 1671-ig magánföldesúri birtokban maradtak, ekkor azonban a Csákyak hűtlensége miatt visszaszálltak a koronára, de továbbra is bérben maradtak. Joanelli bérelte e terület urburáját.

A másik jeletős bányavidék, a *nagy- és felsőbányai* bányák e korszakban – az 1613–15 közti átmeneti állapotot leszámítva – az erdélyi fejedelmek birtokában voltak, és csak 1660-ban (feltehetőleg akkor, amikor II. Rákóczi György szászfene-si veresége hírére a császári csapatok elfoglalták Szatmár megyét) szálltak vissza a királyra. Az arany- és ezüstabányák jó része azonban még három évtizedig a város birtokában és kezelésében maradt; egy kisebb részét az adminisztráció 1660 után közvetlen kezelésbe vette, ennek igazgatására egy *felügyelőt* (inspector) rendelve ki. A bányauzem azonban szűk keretek közt működött, évi haszna az 1660-as években 800–2000 forint között mozgott.

Az országrész egyetlen sóbányája, a *sóvári* is kikerült az adminisztráció kezelése alól: 1616-ban az uralkodó 25 évi időtartamra Eperjes városának adományozta, amely viszont évi 400 forintért egy polgárának adta bérbe. Az adományt az 1640-es

évek elején meghosszabbították, mert az adminisztrációnak nem volt elég pénze ahhoz, hogy a XVI. századinál szűkebb keretek közt működő bányát és sófőző üzemét saját maga működtesse. A sóbányát Eperjes városától csak 1673-ban konfiskálták el.

A pénzverés az egész korszakban szünetelt Felső-Magyarországon, csak Bethlen Gábor támasztotta fel a kassai pénzverőházat 1622-ben, de működése 1628-ban megszűnt.

e) Városok

Az öt felső-magyarországi szabad királyi város (Kassa, Bártfa, Eperjes, Lőcse, Kisszeben; közülük Kassa Bethlen és I. Rákóczi György hadjáratai után az erdélyi fejedelem kezén volt) mellé 1655-ben Késmárk csatlakozott. Az adminisztráció ebben a korszakban, az 1670-es évekig alig avatkozott be a városok belső életébe, arra törekedett, hogy a census és a taxa az előírt összegben pontosan befolyjon a kamarai pénztárba. Elvben az adminisztráció feladata lett volna a városi köznyugalom megőrzése, a polgárság belviszállyainak elsimítása, a városi pénzkezelés felügyelete, általában a belső közigazgatás, igazságszolgáltatás, vallási élet ellenőrzése, ám egyrészt a városok féltékenyen őrködtek autonómiájuk felett, másrészt az adminisztrációnak személyzete sem volt elég mindehhez, hiszen más feladatok kötöttek le. Így főként a városi adózással és immunitásokkal, exemptiókkal (például adómentesség, árumegállító jog, harmincadmentesség stb.) kapcsolatos kérdésekben jártak el, tettek jelentést a magyar kamarának, illetőleg az uralkodónak, valamint olyan ügyekben, ahol a kamarai, illetőleg katonai érdekek ütköztek a városi érdekekkel (főként a katonai beszállásolás, a városokban levő élésházak, fegyvertárak, az ingyemmunka stb. adott okot ilyen összeütközésekre). A városok belső életébe való beavatkozás erőteljesebben csak az 1670–80-as évekkel kezdődött meg. 1660 után a *hajdúvárosok* is az adminisztráció illetékességi körébe kerültek; az adminisztráció itt is olyan természetű ügyeket intézett, mint a szabad királyi városokban.

f) Regálék

A kisebb királyi haszonvételek, *regálék* (főként a bor, sör, húsmérés) kihasználását igyekezett az adminisztráció közvetlen kezelésbe venni, bár a gyakorlatban továbbra is nagyrészt bérbe adta ezeket. Jelentősebb volt e téren a kassai mészárszék, amelyet az 1650-es évek elején a kassai fegyverház épületében, és az italmérés, melyet a kamarai épületben nyitott meg az adminisztráció. Kezelője a kassai élésház vezetője volt, mint „italmérési felügyelő”; a jövedelmek a kassai pénztárba folytak be.

g) Tizedbérlet

Igen fontos igazgatási feladatként és bevételként jelentkezett az egész korszakban a *tizedbérlet*. A katonaság eltartása érdekében, miként a korábbiakban is, úgy a XVII. században is az adminisztráció előbérleti joggal rendelkezett (*praecendatio*) a végvárhoz közel eső püspöki és káptalani tizedére. Az adminisztráció feladata volt évente a várhatóan szükséges gabona- és bormennyiség fedezéséhez szükséges tizedekre bérleti szerződést kötni, azok beszedésére tizedszedőket kijelölni, munkájukat és a szállítást ellenőrizni. A tizedbort igyekeztek főként a várbeli italmérésekben kiméretni, hogy ily módon pénzjövedelemre tegyenek szert. Az adminisztráció az előbérleti jog alapján aránylag olcsón bérelt tizedek egy részét magasabb áron újra bérbe adta a magánföldesuraknak, vagy a beszedett tizedet helyben eladta (ezért a tizedbérlet legtöbbször mint pénzjövedelem is jelentkezett), másik – többnyire nagyobb – részét természetben szállította be a várakba, illetőleg az élésházakba, és a katonai parancsnokokkal együttműködve a katonaság ételmezésére fordította.

h) Élészázak

A nagyobb végvárok mellett és a városokban már a XVI. században létesültek *élészázak* (*domus annonariae*), ezek rendszere a XVII. században továbbfejlődött, és a végvári katonaság ételmezésének kulcskérdésévé vált. Az adminisztráció feladata lévén a végvárok ellátása, ezen belül talán a legnagyobb gondot az élészázak fenntartására, működtetésére kellett fordítania. Kassán volt a legnagyobb élészáz, emellett már a század tízes éveiben Kállóban, Tokajon, Szatmáron, majd később Szendrőn, Ónodon és más helyeken is létesültek ilyenek, élükön az *annonariusok*-kal. Ahol nagyobb élészáz nem volt, szerepét a vár magtára játszotta. Az adminisztráció gondoskodott a tizedtermények beszállításának megszervezéséről, a megyékkel együttműködve ide szállították be az országgyűlés által megszavazott gabonadót (*annona*). Ha e két forrásból, valamint az illető váruradalom terméséből származó termény nem volt elegendő, az adminisztráció intézkedett a szükségletek készpénzben való felvásárlásáról. Az élészázakban felgyűlt ételmet részben zsold fejében természetben fordították a katonák ellátására, részben kimérték, és a bevétel a kassai pénztárba került. Az adminisztráció ellenőrizte az *annonariusok* tevékenységét, sőt a század közepétől az ételmezési tisztek számadásait is.

i) Váruradalmak

A *váruradalmak* egész bevételét közvetlenül a megfelelő végvár ellátására fordították, ám ezen uradalmak területe a XVII. században igen megcsappant. Bocskai óta hol a király, hol az erdélyi fejedelmek adományozták el azokat (természetesen maguk a végvárok továbbra is királyi vagy fejedelmi kézen maradtak); a gazdálko-

dási módszerek a végeken az állandó háborúskodás és területi ingadozás közepette nemcsak hogy nem fejlődtek, hanem egyenesen hanyatlottak. 1670 előtt már csak Kálló és Szatmár körül terültek el jelentős uradalmak, a többi vár körül alig vagy éppenséggel egyáltalán nem, volt kincstár kezén birtok. Ennek következtében az adminisztráció tevékenységében ebben a korszakban a birtokgazdálkodás irányítása viszonylag kis szerepet játszik. A provisorok és egyéb uradalmi tisztviselők tevékenységének irányítása és ellenőrzése egyébként ugyanazon formák közt történt, mint a XVI. században. – Adott esetben az adminisztráció vette át és igazgatta átmenetileg a megüresedett egyházi javadalmak birtokait.

j) A végvári rendszer

Szükségletek

A fenti, többé-kevésbé jelentős *jövedelemforrások* ezekben az évtizedekben továbbra is ugyanazt a célt szolgálták, mint a XVI. században: a végvári rendszer fenntartását, sőt e cél bizonyos fokig még hangsúlyosabb lett, mint korábban volt. Ezt érthetővé teszi, ha egy pillantást vetünk a katonai helyzet alakulására a század elejétől. A bécsi béke után számos országgyűlési végzés tiltotta ki a német katonaságot az országból, a korábban nagy létszámú felső-magyarországi idegen katonaságot részben magyar zsoldosokkal cserélték fel, és csak egyes várakban maradt korlátozott számú német őrség (bár a Bethlen, Rákóczi György elleni hadjáratok alkalmával ismét elég sok német zsoldos szivárgott be). A végvári rendszer fenntartásának terhét az országgyűlések teljes mértékben a királyra hárították, hogy az a kamarai jövedelmek és a Birodalomból, illetőleg az örökös tartományokból kieszközölt segélyek felhasználásával hasson oda, hogy a végvárak „erődítésekkel, ágyúkkal, élelmiszerekkel, zsoldfizetéssel és egyéb szükségeseikkel a lehető legjobban megerősítve legyenek” (1618: 34, továbbá 1630: 2, 1638: 34. tc. stb.). Ám a bécsi béke után a XVI. században úgy-ahogy befolyt külföldi segélyek elmaradtak, az udvari és az ausztriai kamarák a cseh felkelés, majd a harmincéves háború által teljesen szétzilált pénzügyi helyzetben segélyt nem folyósítottak, az ilyen irányú kéréseket „az ismert bajokra és szerencsétlenségekre” hivatkozva elutasították. Ha pedig egyik-másik ausztriai kamarából befolyt némi pénz, azt a nyugati, az örökös tartományokat közvetlenül is védő végvárakra fordították (Győr, Komárom stb.), a felső-magyarországi védelem pénzügyi fedezete teljesen a kamarai jövedelmekre hárult. Az a helyzet állt tehát elő, hogy egyfelől a XVI. század második felének udvari kamarai segélyei teljesen megszűntek, másfelől a felső-magyarországi várrendszer őrsége, tehát pénzsükségletei a Bocskai előtti időkhöz képest alig csökkentek, ezek fedezése és az ezzel járó igazgatási teendők pedig a feltámasztott szepesi kamara, majd egy jelentősen lepadt jövedelmekkel rendelkező, minimális létszámú hivatalszervezet, a szepesi adminisztráció feladata lett volna. Így érthető, hogy a hivatal működése még inkább, mint korábban, a végvári ügy körül összpontosult. A

hivatal csak nagy zökkenőkkel volt képes ellátni ezt a feladatot, és ha a magyar kamara kifogásolnivalókat talált működésében, bizonyos fokig joggal adhatta az évtizedeken át egybehangzóan, szinte azonos szavakkal megfogalmazott feleletet: „az adminisztráció helyzete igen súlyos, mert itt nemcsak a királyi jövedelmek behajtásáról, hanem a végek sokféle szükségleteiről kell gondoskodni, a kapitányok, az őrségek katonaságának fizetéséről és élelmezéséről, a gabonáról, a tüzérségi ügyekről, a salétromügyről, a hadiszerekről és más dolgokról” (az adminisztrátor levele, 1609. május 30.).

A bevételek alakulása

A felső-magyarországi végvárok évi pénzszükségletét a XVII. század első évtizedeiben 150–200000 forintra, a század közepén – minthogy néhány fontos vár Erdélyhez tartozott – 100000 forintra becsülték. Ezzel szemben a szepesi kamara bevételei az 1610-es években általában alig haladták meg, sőt néha el sem érték az évi 100000 forintot (1611-ben a dicával, nagy kölcsönökkel együtt 170000 forintra emelkedett), az adminisztráció évi bevételei pedig az 1620–60-as években általában 30–50000 forint közt mozogtak, sőt nem ritkán 20000-re süllyedtek, és csak kivételképpen emelkedtek néha 60000 forint fölé. A bevételeknél nagy kiesést jelentett a *hadiadó* elvesztése 1635-től. Az 1610-es években néha még befutott némi *hadisegély* az udvari kamarától (ennek rendeletére például 1611-ben a bécsi hadifizető hivataltól mintegy 16000 forintot utaltak át), de az 1620-as években ez a forrás is teljesen elapadt. Az évi bevétel zömét, rendszerint csaknem felét, sőt néha annál nagyobb összeget a *harmincad*, a vele együtt 1635-től behajtott félharmincad és elkobzott csempészárúk alkották. A városi *cenzus* és *taxa* együttes összege a városok egy részének mentessége miatt általában csekély összegre rúgott (előbb 5–7000, majd a század közepétől állandóan 2000 forint alatt). A *koronapénz*, ha befolyt, 3–5000 forint körül mozgott. Az említettek mellett még a továbbadott *tizedbérlet*, az *élésházak* jövedelme, a kisebb *regálék* alkották a rendszeres bevételt, a *bányajövedelem* csak 1660 után jelentkezett, de a helyzetet lényegesen ez sem módosította. A kamara a hiányzó jövedelmet a század elején még a főuraktól, városoktól felvett *kölcsönökkel* próbálta pótolni, rövidesen azonban nem volt honnan kölcsönkérni, a kamara hitele teljesen kimerült (1611-ben például összesen több mint 20000 forint kölcsönt vett fel). Egy másik út volt a kincstárra szálló birtokok haladéktalan eladása – ami viszont azzal a hátránnyal járt, hogy a váruradalmak gazdasága nem növekedhetett – vagy pedig más meglévő kamarai birtokok *elzálogosítása*. Ez utóbbira nagy pénzszükségben gyakran kényszerült az adminisztráció (nem ritkán évi 20–30000 forintért zálogosított el javakat), ez pedig a váruradalmak elsorvadásával járt.

Az évi jövedelem 70–80%-át közvetlenül vagy közvetve a végvári rendszerre fordították. (A fennmaradó hányad az adósságok tisztázására, a kamara tisztviselőinek, a postaszemélyzetnek a fizetésére, kiszállási napidíjakra, kegydíjakra és apróbb kiadásokra ment el.) A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az évente rendelke-

zésre álló összeg általában mélyen alatta maradt a kívántnak, ennél fogva a végváriak éheztek, nem kapták meg zsoldjukat (gyakran csak évi két-három hónapra kaptak pénzt), lerongyolódtak, elkeseredtek, le-lecsaptak a környező vidékre, hogy élelmet szerezzenek – és az egyeztetés, békítés a lakosság és a katonaság közt ismét csak az adminisztráció feladata volt.

Végvárok

A fontosabb felső-magyarországi véghelyek a XVII. században: az eléggé bent az országban fekvő *Murány*, a török végvonalon *Szendrő* a körülötte levő kisebb várakkal (*Putnok*, *Diósgyőr*, *Ónod*), továbbá a jelentős *Tokaj*, Erdély felé pedig *Kálló*, *Szatmár* és *Munkács*. Magán *Kassán* is jelentős számú őrség volt, itt székel a főkapitány és a fő katonai tisztviselők, ez volt az országrész katonai központja. A század első felének harcaiban, az Erdélyből kiindult hadjáratok alkalmával természetesen e várak kerültek először fejedelmi kézre. (Bethlent, Rákóczit uralták 1619–1629, 1644–1646 közt; Kassa, Szendrő, Putnok, Ónod, Tokaj, Kálló, Szatmár, illetőleg az utóbbi kettő 1660-ig Erdély birtokában volt. Munkács 1619 óta egyfolytában Erdélyhez tartozott.

A szepesi kamarára, majd az adminisztrációra hárultak a védelem pénzügyi oldalának biztosítása, az élelmezés, az ezzel járó igazgatási, szervezési és ellenőrzési feladatok. Az *élelmezésügy* adminisztrációjáról (tizedbérletek, élésházak, katonai magtárak; a behajtás, szállítás, elosztás, vásárlás stb. teendőiről) fentebb már volt szó. Az adminisztráció fedezte a felső-magyarországi *főkapitány*, illetőleg főgenerális és az alkapitány, továbbá több más központi katonai tisztviselő (lustrationum magister, solutor bellicus, index bellicus stb.) évi fizetését. Egyébként a hivatal pénztárosa volt gyakran egyben a *hadifizető mester* (solutor bellicus) is. A legnagyobb összeget a *várőrségek* zsoldja tette ki. Rendszeresen fizetnie kellett a kassai gyalogosokat és tüzéreket, a szatmári, kállói lovas és gyalogos zsoldosokat, a szendrői német őrséget, amellet többé-kevésbé rendszeresen a többi kisebb végvári katonaságot is. E várakban a várkapitány, alkapitány fizetése is az adminisztrációra hárult. Az őrségek fizetését szabály szerint havonta kellett volna kiutalni. Ez többnyire úgy történt, hogy a helybeli harmincad, élésház stb. jövedelméből közvetlenül vették föl a pénzt, és a fizetésről a harmincados, annonarius, illetőleg a hadifizető utólag, nyugtákkal számolt el. A valóságban akkor fizettek, amikor éppen volt pénz, ezért az őrségek évente többnyire csak néhány hónapra kapták meg a zsoldot. Megtörtént, hogy bizonyos *mezei hadak* vagy a *hajdúkapitányok* fizetését is részben az adminisztrációra deputálták. – Az adminisztráció látta el a nagyobb várak *tüzérségét*, műszaki és katonai személyzetét (bombardariusok, pixidariusok), és fedezte azok tárgyi kiadásait is. A végvárok körül lakatosokból, kovácsokból, ácsokból kisebb fegyverjavító műhelyeket rendezett be és finanszírozott. Fedezte a katonai *szertárak* (domus armamentaria, Zeughaus) személyzetének szükségleteit. A szertárak felett felügyeleti, ellenőrzési hatáskört is gyakorolt. Köteles volt a *pus-*

kaporgyártást megszervezni és ellenőrizni. Erre a célra Szabolcs megyében, Kálló környékén – e feladatra alkalmazott jobbágyok munkájával – nagyméretű *salétromgyártás* folyt, élén egy salétromfőzési gondnokkal (curator). Az adminisztráció az építészeti tisztekkel és a várkapitányokkal együttműködve felügyelt, és részben pénzt adott a várak *építkezéseire*, erősítési munkálataira.

A végvári rendszerrel összefüggő sokirányú teendők a legszorosabb kapcsolatot, együttműködést kívánták meg a kamara, illetve adminisztráció és a katonai parancsnokok, főként a felső-magyarországi főkapitány, illetőleg főgenerális között: ez a XVII. század első kétharmadában – amikor a főparancsnokok magyarok voltak – lényegében meg is valósult.

k) Fiscalitások

Az adminisztrációnak még másfajta feladatai is voltak, amelyek részben a szorosan vett kamarai feladatokból következtek, részben abból a tényből, hogy az ország akkori fővárosától, Pozsonytól távol eső országrészben az adminisztráció jelentette az egyetlen állandó jellegű hatóságot. De e feladatok fontosságban az előzőekben tárgyaltakhoz képest alárendelt szerepet játszottak. A *birtokháramlási* ügyekben továbbra is véleményt formált és eljárta, ám az adminisztrációs jellegből következett, hogy ezekben az ügyekben – főleg a század első felében – elsősorban a magyar kamara intézkedett, az adminisztrációra főként csak a végrehajtás hárult. Némi fejlődésre, bizonyos hatáskörbővülésre mutat, hogy az 1650-es években a *kincstári ügyvédi* tisztség ismét feltűnik, majd az 1660-as évek elejétől a *jogügyi aligazgatói* cím is, amelyet akkor még rendszeresen az adminisztráció titkára viselt. Minden fiskális természetű ügyben írásbeli véleményt nyújtott be a tanácsosoknak, akik ennek alapján tettek jelentést a megszakadás, hűtlenség miatt a kincstárra szállt birtokok ügyében a pozsonyi kamarának, majd a pozsonyi kamara véleménye alapján az uralkodó döntött (rendszerint meghallgatva az udvari kamara tanácsát is). Az ügyvéd, majd az aligazgató képviselte a kincstár érdekeit a törvényszékeken.

l) Posta

Az adminisztráció ügyköréhez tartozott a felső-magyarországi *postaszervezet*, a két postamester, a kassai és az eperjesi fizetése, valamint a Kassa–Tállya–Tokaj–Kálló–Nyírbátor–Szatmár–Majtény postavonal fenntartása, az itteni postások, lovasok díjazása.

Mindezekén túl az adminisztráció számos közigazgatási, köz- és magánügyben is intézkedett vagy legalább közvetített a magyar kamara felé, részben mert azok összefüggtek a kamarai feladatokkal, részben mert a magánosok hozzá fordultak. A század közepe után egyre inkább megfogalmazódott az az elmélet, amely szerint a kamarának feladata a közjó (bonum publicum) feletti őrökösés. Ez alatt elsősorban az országrész „nyugalmanak és békéjének” megőrzését értették, ami az adott kö-

rülmények közt részben rendészeti feladatokat jelentett (az adminisztráció ebben a tekintetben a felső-magyarországi katonaságra támaszkodhatott), részben az adott viszonyok közt kifejezetten politikai színezetet is nyert: az adminisztráció feladatává tétetett mindennemű „nyugtalanság”, politikai mozgalom figyelése és jelentése.

IV. A SZEPESI ADMINISZTRÁCIÓ (KAMARA) TÖRTÉNETE 1672 – 1723

1. A HIVATALSZERVEZET TÖRTÉNETE

Az 1672-es év szigorúan jogi értelemben nem jelent éles határvonalat a felső-magyarországi pénzügyigazgatás történetében. Az 1670-es évek elején bekövetkezett országos politikai változások – Kassán pedig a német adminisztrátorok fellépése éppen 1672 óta – mégis a század első két harmadától lényegesen elütő fejlődési szakaszt nyitnak meg, és ez a hivatal szerepének, lényeges funkcióinak, sőt szervezetének fokozatos átformálódásában tükröződik. Az új helyzetet az alábbiak jellemzik:

- a) 1670 óta az országrész idegen katonai megszállása állandósul, az eddigi végvári őrségek szerepét a császári seregek veszik át, a magyar végvári katonaságot szélnek eresztik;
- b) az erősödő bécsi abszolútizmussal és közvetlen katonai erőszakkal szemben Felső-Magyarország válik az ellenállás, a „rebellio” tűzfészkévé, az udvar a felső-magyarországi hatóságot ennek ellenében kifejezetten politikai célokra is igyekszik felhasználni;
- c) a végvárak az 1680-as évek második felétől elvesztik szerepüket, a végvári rendszer megszűnik;
- d) a kincstári feladatok alapjaikban átcsoportosulnak: a végvárak ellátásának követelménye megszűnik, ezzel szemben előtérbe kerülnek a tömeges birtokkonfiskációk, a kincstári uradalmi gazdálkodás megszervezése, a bányászat fellendítése, a császári katonaság gabonával való ellátása, erőszakos rekatolizálás stb.;
- e) közjogilag a magyar kamara marad ugyan továbbra is a felettes hatóság, a tényleges irányítást azonban lényegileg a bécsi udvari kamara ragadja magához;
- f) a hivatal élére idegen adminisztrátorok kerülnek, maga a hivatalszervezet felduzzad, majd újra elnyeri a kamarai rangot.

Jelentős átalakuláson ment át a hivatal rendeltetéséről alkotott elmélet is. A XVI. századtól a XVII. század utolsó harmadáig uralkodó elmélet szerint a szepesi kamara, majd az adminisztráció feladata egyrészt a királyi jövedelmek kezelése (*administratio proventuum regionum*), másrészt az országrész minden egyéb szükségletéről (*omnes provinciarum illius necessitates*), nevezetesen a közigazgatásról és hadi, végvári ellátásról való gondoskodás (*politicarum necnon bellicarum sive confiniorum curam gerere...*). A XVII. század utolsó évtizedeitől felbukkanó új teória a bécsi udvarból származik, szülője a Lipót-féle abszolútizmus, de jellegzetes terminológiájával az egész XVIII. századon át tartja magát. Alkotmányellenes természetűe miatt elsősorban bizalmasabb jellegű iratokban (udvari kamarai elaborá-

tumokban, a szepesi kamarának az udvari kamarával való levelezésében) találko-zunk kifejtésével. Az új elmélet szerint a szepesi adminisztrációnak kettős rendel-tetése van: a királyi gazdaság (oeconomia regia) megőrzése és fejlesztése, a jöve-delmek kezelése és növelése, másrészt a *köznyugalom* (publica tranquillitas) meg-őrzése. Felső-Magyarországon ugyanis – hangzik az indoklás például egy XVIII. század elején kelt kamarai bizottsági elaborátumban – a „pártoskodó és nyugtalan elmék” állandóan fenyegetik „a Felséges Ausztriai Ház” hatalmát, ezért van szük-ség e részeken az udvar *erős karjára* (brachium validum), azaz Őfelsége állandó ka-tonaságára, másrészt *őrkődő szemére* (vigilans oculus), azaz a szepesi adminisztrá-cióra vagy kamarára, amely mindent szemmel tart, figyeli a „titkos machinációkat”. E két szervnek szorosan együtt kell működni, mert a „kar” ugyan lesújt, de a „szem” már idejekorán észreveheti a „nemzeti szenvedély” (affectus nationalis) megnyilvánulásait, ha valamit „a köznyugalom megbontására kovácsolnak”, és ide-jében értesítheti a császári katonaságot. A kamara tisztviselői otthonosak a vidék népe közt, értik a nyelvet, megvannak a kapcsolataik, így könnyen „hozzáférköz-hetnek a titkokhoz”, kifürkészhetik a pártütést, eképpen szolgálhatják az udvart és a köznyugalmat. – Ahhoz, hogy az adminisztráció e szerepet betölthesse, korábbi szervezetét is át kellett alakítani.

1672–1690

a) *Volkra Ottó Ferdinánd Teofil adminisztrátorsága*

Az adminisztráció szervezete a Wesselényi-összeesküvés kipattanása, a császári katonaság beözönlése, a gróf Rottal-féle, Lőcsén székelő bizottság működése elle-nére 1672 végéig nem változott, élén továbbra is Holló Zsigmond első tanácsos állt, bár a bizottság irányítása alatt már 1670 nyarán nagy arányokban megindult a gya-núsítottak birtokainak elkobzása. Csak az első bujdosó kuruc-támadás után válto-zott meg a helyzet. A Petrőczy, Kende, Szuhay, Szepesy által vezetett kuruc táma-dás 1672 szeptember–októberében átmeneti sikereket ért el, a bujdosók az ország-rész bizonyos vidékeit, várakat, városokat elfoglaltak, míg októberben a császári hadak vissza nem foglalták azokat. Az új fejlemények ürügyül kínálkoztak a bécsi udvarnak a magyar alkotmány felfüggesztésére, és – különösen Felső-Magyaror-szágon – újabb, nagyarányú konfiskációkra. Az adminisztrációt megbízhatóbb, fel-tétlen császárhű vezetés alá kellett helyezni, ezért 1672 decemberében az uralkodó kinevezte az 1670 óta a császári bizottság tagjaként amúgy is Felső-Magyarorszá-gon tartózkodó *gróf Volkra Ottó Ferdinánd Teofil*t (az udvari kamara új alelnökét) *szepesi adminisztrátorrá*. Hivatali utasítását csak 1673. október 10-én kapta meg az uralkodótól, amikor már jó háromnegyed éve intézte az ügyeket. Ezzel a hivatali cím is megváltozott. Az adminisztrátori állást 1639-ben megszüntette a magyar ka-mara, azóta első tanácsos állt a hivatal élén, a kiadványok aláírása: „S. C. R. M.-tis Camerae Scepusiensis consiliiarii”. 1672 végétől: „S. C. R. M.-tis Exc. Aulicae con-

siliarius, Hungaricae vice-praesides et Scepusiensis Camerarum administrator, caeterique eiusdem Camerae Scepusiensis consiliiarii". A hivatal címe tehát – a század közepétől megfigyelhetően – az udvari kamarai és a helybeli szóhasználatban *kamara* (a magyar kamara viszont többnyire továbbra is az „adminisztráció”-hoz ragozódik), élén azonban *adminisztrátor* áll. (Az 1673-i utasítás szavai: „existimari-mus administratoratus officium ibidem restaurandum esse...”)

b) *Báró Wallsegg adminisztrátor 1675 nyaratól*

Az adminisztrátor mellett az első években továbbra is két tanácsos működött, és maga a hivatalszervezet sem változott lényegesen. Ám Volkrát az adminisztrátori tisztségben 1675-ben *báró Wallsegg Wagele Ferenc Bernát* alsó-ausztriai kamarai tanácsos követte (utasítását 1675. augusztus 2-án kapta), aki a hivatalszervezetet a magyar kamara megkerülésével jelentősen átalakította és felduzzasztotta. 1678-tól az adminisztrátor mellett *három tanácsos* foglalt helyet. Két titkári állást rendszeresített (*secretarius hungaricus* és *germanicus*), vezetésük alatt az *iroda* 1680-ban már egy fogalmazóból és 8 kancellistából állt. A *levéltár* (mely a számvétség szerepét is betöltötte) a levéltáron és segédjén kívül egy lajstromozóból és 6 levéltári jegyzőből állt. A *pénztári hivatalban* a pénztáros és ellenőre szolgált; a *jogügyi aligazgatói* állást most már elválasztották a titkártól, és szakképzett jogászra bízták, végül népes szolgaszemélyzet (két „cursor”, egy kapus és fűtő és egy „decario” vezetésével 10 „satrapa”) állt a hivatal rendelkezésére. Belső, központi személyzetének (interni officiales) létszáma tehát 1680 körül meghaladta a 40-et. A hivatali személyzetben feltűnő a németek előretörése: az adminisztrátor mellett legalább egy tanácsos mindig német, emellett a segédhivatalok tisztviselőinek körülbelül a fele is.

c) *Thököly támadása – az adminisztráció megszűnése,
1682. augusztus 14.*

Wallsegg halála (1682. február) után báró Joaneli Szilvesztert nevezte ki adminisztrátorrá az uralkodó, de állását már nem tudta elfoglalni. Thököly szabadságmozgalma amúgy is teljesen megbénította a hivatal működését, majd *1682. augusztus 14-én* Thököly kurucjai bevették magát Kassát, és ezzel az adminisztráció megszűnt létezni. (Utolsó ülését augusztus 6-án tartotta.)

d) *Thököly kassai kamarája, 1682–1685*

Thököly Imre – akárcsak korábban Bethlen és I. Rákóczi György – átvette a kamara szerkezetét, sőt részben az átálló személyeket is. Az idegen eredetű adminisztrátori tisztséget elvetette. A kamara élén hol két, hol három tanácsos állt,

egyebekben a szervezet lényegében azonos a század második felében kialakulttal (1 titkár, 1 pénztáros, 1 fogalmazó, 1 levéltári őr, 1 segéd, 1 levéltári írnok, továbbá 2-3 írnok az irodában). A számvevést továbbra is a levéltár végezte. Thököly kassai kamarája 1682. augusztus 22-én tartotta első ülést, és 1658 ősziig, a felkelés bukásáig működött. Ezen idő alatt az állandó hadiállapot miatt változó területen gyakorolta a jövedelmek kezelését. (E kamara működése alatt keletkezett és korunkra maradt iratok a *Thököly szabadságharc levéltárában*, G-3 törzsszám alatt található.)

e) *A kamara Lőcsén, 1684–1685*

Maga az 1682 augusztusában feloszlott hivatalszervezet csak 1684 áprilisában kezdte meg újra működését a császáriak által visszafoglalt Lőcsén. Egyenlőre Holló Zsigmond tanácsos csak saját személyében intézte az ügyeket, azaz irányította a császári ellentámadás által visszavett várak és birtokok ügyeit, az újabb konfiskációkat, a császári sereg ellátását stb. Közben Thököly seregeinek közeledtével 1684. májusában Szepes várába menekült, ahol egy másik tanácsos is feltűnt már mellette, 1685 elejétől pedig ismét Lőcsén székel a hivatal. 1684 szeptemberétől az iroda, a pénztár is újjászerveződik (a levéltár Kassán, Thököly birtokában maradt). Rendszeres igazgatásról aligha lehet szó; a várak sűrűn cseréltek gazdát, emellett az 1685. őszi császári ellentámadásig az országrész nagyobbik fele, Kassával együtt, általában Thököly kezén volt. Egy 1684. november 4-i királyi resolutio visszaállította az adminisztrátori állást, de az erre kinevezett Fischer Mihály csak 1685 májusában vette át hivatalát. 1685. április 9-ig – haláláig – tehát Holló Zsigmond mint első tanácsos egy másik tanácsossal látta el a teendőket. (Fischer utasítása 1685. március 20-án kelt.)

f) *1685 októberétől ismét Kassán a kamara*

Miután a császári csapatok (1685. október 25-én) visszavették Kassát, október végén az adminisztrátor és a hivatal visszaköltözött székhelyére. A Thököly-szabadságharc elbukott, az adminisztrátor immár ugyanazon feladatok előtt állt, mint 1682-t megelőzően. A következő egy-két évben a szervezet lényegében ugyanúgy állt vissza, ahogy 1680-ra kiépült.

g) *A főhatóság kérdése*

Az adminisztráció, illetőleg a kamara formailag 1672 után is a magyar kamarától függő hatóság maradt. Az idegen adminisztrátoroknak adott királyi utasításokban (1673, 1675, 1685) ismétlődik a kitétel, hogy a hivatal maradjon a magyar kamarától a „szokott függésben” (solita dependentia camera Hungarica). A gyakor-

latban egészen másképp festett a helyzet. A német adminisztrátorok kiküldésével a bécsi udvarnak éppen az volt a szándéka, hogy ha nem is nyíltan kimondva, de a mindennapi közigazgatási praxisban kiemelje a felső-magyarországi részeket a magyar kamarának a XVII. században kialakult kizárólagos ellenőrzési hatásköre alól, és szorosabban vonja az udvari kamara közvetlen irányítása alá. Az 1670-es évek elejétől, különösen pedig báró Wallsegg hivatalbalépésétől hirtelen felduzzad a bécsi udvari kamarai rendeletek száma, és az adminisztrátor a magyar kamara megkerülésével ugyancsak közvetlenül Béccsel levelez. Sőt, a legfontosabb és legbizalmasabb ügyekben például Wallsegg nem is az adminisztráció hivatalos expedícióján keresztül, hanem saját nevében, a tanácsosok megkerdezése nélkül korrespondált az udvari kamarával. Az iratváltás útja szabály szerint az volt, hogy az adminisztráció Pozsonyba küldte jelentéseit, onnan továbbították az udvarnak. „Fontos és sürgős” ügyekben azonban közvetlenül fordultak a bécsi kamarához. Emellett egy 1680-i királyi rendelet értelmében valamennyi pozsonyi kamarához írt jelentésnek – a fontosságtól függően – a kivonatát vagy a másolatát azonnal meg kellett küldeni az udvari kamarának is! Az adminisztrátorok rövidesen lényegében függetlenítették magukat a magyar kamarától, a legfőbb ügyekben önállóan és önkényesen jártak el. Saját belátásuk szerint nevezték ki vagy bocsátották el a tisztviselőket; a központi tisztviselői kart 30–40-es létszámra duzzasztották fel, holott a szabályos hivatali úton mindössze 8 személyre volt resolútiójuk. A konfiskációkat a magyar kamara megkerdezése nélkül bonyolították le, birtokokat önkényesen el vagy bérbeadtak. Bár elvben továbbra is fennállt a magyar kamara utalványozási joga, az egész évi jövedelemmel, a kassai pénztárral önállóan rendelkeztek. A politikai eseményekről nem a magyar, hanem a bécsi udvari kamarát értesítették. A levéltár – a korábbi nyomdokokon – számvevősséggé fejlesztették ki. 1674 óta egyetlen kimutatást vagy számadást sem terjesztettek fel a pozsonyi kamarához. Egyszóval az összes lényeges pontokon elvágták a szálakat a magyar kamara felé: a kamarai igazgatás mindhárom ágát: az *irányítást*, a *pénzkezelést* és az *ellenőrzést* függetlenítették Pozsonytól; ezzel ha egyelőre de iure nem is, de *de facto* kiküszöbölték a magyar kamara befolyását. A bécsi abszolutizmusnak tehát a német adminisztrátorok rendszerével a közjogi formák teljes felrúgása nélkül, a látszat bizonyos fokú fenntartásával sikerült elérni, hogy az udvari kamara tényleges és közvetlen befolyása minden lényeges vonatkozásban érvényesüljön a politikailag olyannyira „veszélyes” Felső-Magyarországon, és ezzel az ország közigazgatási egysége széttöredezzék. (Ugyanekkor az ország középső részének a török alóli felszabadulása után, ezen „újszerzeményi” területeket már formálisan is egyenesen és közvetlenül az udvari kamarának rendelték alá az ekkor kikovácsolt elméletre hivatkozva: az ország rész „iure belli” szállt a Habsburg-ház tulajdonába. Az 1686-ban felállított budai felügyelőség, majd adminisztráció még formálisan sem tartozott a magyar kamara illetékessége alá.) Az adott politikai viszonyok közt a magyar kamara nem tehetett mást, minthogy időközönként felpanaszolta az adminisztrátorok önkényes eljárását, és rendeleteket küldözgetett Kassára, amelyeket ott alig vettek tekintet-

be. A hosszú idő óta 1681-ben ismét összehívott országgyűlés is foglalkozott a kérdéssel, és törvénybe iktatta az idegen kassai adminisztrátor elmozdítását (1681: 13. tc.). Ám ennek sem lett semmi hatása: rövidesen közbejött Thököly szabadságharca, annak leverése után pedig visszaállt minden a régi kerékvágásba.

1690–1704

a) A kamarai státus rendezésének szükségessége

Az 1680-as évek második felétől egyre sűrűbben, több oldalról és szempontból merült fel a felső-magyarországi pénzügyigazgatási szerv státusa egyértelmű rendezésének szükségessége. Az uralkodó már nem térhetett ki a gravamenek sora elől, amelyeket az 1680-as években úgy-ahogy visszaállított alkotmányosság légkörében a magyar kamara küldözgetett az udvarba a szepesi adminisztráció önkényeskedéseivel, törvénytelen önállósodásával kapcsolatban. A minden tekintetben a Lipótféle abszolutizmust szolgáló Kollonich Lipót utódja a kamara elnökségében 1684-től Erdődy Antal lett, s míg Kollonich elnöksége (1671–1684) nemcsak megtűrte, hanem biztonnal elő is segítette a felső-magyarországi helyzetnek fentebb vázolt alakulását, Erdődy alatt kifejezett törekvés mutatkozott a „magyar kamarának korábban bírt jogaiba, tekintélyébe és jurisdictionjába” való visszahelyezésére. De nemcsak a magyar kamara, hanem – más szempontból – az uralkodó és az udvari kamara is mélyreható vizsgálatot látott szükségesnek. A felkelések, hadjáratok hosszú éveit alatt meglehetősen összekuszálódott a felső-magyarországi jövedelmek helyzete. Ezért Bécsben is elérkezettnek látták az időt, hogy a zűrzavarba rendet vigyenek, és ahol csak lehet – főként az eddig elhanyagolt bányászat, továbbá a kamarai birtokgazdálkodás, szőlőgazdaság, a sóügy, a császári katonaság gabonával való ellátása terén – a kamarai gazdálkodást szervezettebbé, jövedelmezőbbé tegyék. Végül szükség volt a hivatal belső és külső tisztviselői hálózatának végleges rendezésére.

b) Breiner-bizottság

A fenti indokok késztették az uralkodót arra, hogy 1688. december 3-i rendeletével egy bizottságot küldjön ki Kassára, feladatául téve a generális vizsgálatot és a teendők megállapítását. A bizottság tagjai gróf Breiner Siegfried Kristóf (titkos tanácsos, az udvari kamara alelnöke), Thavonath Lajos (udvari kamarai tanácsos) és Mednyánszky Pál (magyar kamarai tanácsos) voltak. Ők 1689 áprilisától 1690 végéig tartózkodtak Felső-Magyarországon; ezen idő alatt a pénzügyigazgatás valamennyi ágát valóban a legalaposabb vizsgálatnak vetették alá, figyelmük valamennyi igazgatási ág legapróbb részleteire is kiterjedt, működésük eredményét pedig két (1689. május 27-i és 1690. március 30-i) részletes utasításban rögzítették.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a Breiner-féle bizottság inkább az udvari kamara szempontjait és kívánalmait juttatta diadalra, mint a magyar kamaráét, bár bizonyos formai koncessziókat az utóbbinak is adott, ezért tevékenysége fő vonásaiban az 1670-es évektől megindult fejlődés *szentesítésének* és *betetőzésének* tekinthető. (A magyar kamara egyébként 1690-ben fel is panaszkolta, hogy Breiner a tárgyalások folyamán háttérbe szorította a magyar kamara képviselőjét, Mednyánszkyt.) A bizottság munkájának kiindulópontja és végső eredménye az volt, hogy teljességgel *ignorálta* a rendi alkotmányosság feltételei közt az 1607-től 1670-re kibontakozott fejlődést. Az e korszakban kialakult igazgatási rendszert (a magyar kamara feltétlen illetékességét, a felső-magyarországi szerv teljesen függő, adminisztrációs jellegét) és a királyi vagy kamarai szervező utasításokat figyelembe se véve, visszanyúlt az I. Miksa-féle 1567. és 1571. évi utasításokhoz, azok pontjait formálta át és igazította hozzá az 1670-es évektől kialakult gyakorlathoz és a konkrét szükségletekhez. Közjogi tekintetben a bizottság nem vitatta el a magyar kamara főhatóságát (egyetlen pont: a gabonaügy kivételével), de azt különösebben nem is hangsúlyozta, vagyis az 1567 utáni helyzethez hasonlóan nyitva hagyta az utat az udvari kamara közvetlen irányító hatásköre számára.

A felső-magyarországi pénzügyi szervezet 1690-ben (miután a kamarai címet a század második felétől már amúgy is használta) ismét jogilag és teljesértékűen elnyerte a *kamarai rangot*, tehát visszaállt a XVI. századi jogi helyzet. Vezetőjét, az 1685 óta működő Fischer Mihályt azonban továbbra is adminisztrátornak nevezték, 1702 után viszont utóda, Thavonath Lajos már kamaraelnöki (praefectus) címet viselt. A kollegiális, kamarai jellegű, tanácsai ügyintézés – amely egyébként a gyakorlatban már mintegy két évtizede többé-kevésbé ismét megvalósult – a bizottság megerősítette és precízebbé tette. A tanácsosok száma egyelőre 3 maradt, majd néhány év múlva megduplázódott. A kamara belső szervezete (status internus) vonatkozásában a bizottság sok új, az ügyvitelt pontosabbá tevő rendelkezést hozott, de alapjában itt is az történt, hogy az 1670-es évektől kialakult és a bizottság működése idején már meglévő kereteket erősítette meg, és csak a részletekben módosította. Az *irodán* belül a kiadóhivatal bizonyos fokú elkülönítése figyelhető meg. Az irodának két, latin és német részlegre osztása (ami még a hetvenes évek végén következett be) megmaradt, élükön egy-egy titkárral, időnként külön latin és német kiadóval. A *pénztár* helyzetében az 1670-es évektől de facto bekövetkezett változást hivatalosan is elismerték: megszűnt a pozsonyi kamara rendelkezési és utalványozási joga, mindez jog szerint is a szepesi kamara tanácsára szállt át. A *levéltár*at, amely két évtizede teljesen átvette a számvevés feladatait, lényegében a korábbi keretek közt, névleg is újra önálló *számvevőhivatallá*, az *irattár*at pedig külön segédhivatallá szervezték át. A *gabonaügyre* a bizottság külön számvevőhivatalt hozott létre. A hivatal szervezetéről az alábbi táblázat ad áttekintést (összehasonlításul közöljük az 1672 utáni és 1710 utáni adatokat is):

	1673	1680	1688	1690	1696	1702	1712	1716	1721
Tanács									
Adminisztrátor	1	1	1	1	1	1		1	1
Tanácsosok	2	3	3	3	6	8	4	3	3
Pénztár									
Pénztáros	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ellenőr	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Iroda és kiadóhivatal									
Titkár /latin, német/ Altitkár	1 1	2	2	2	2	2	1	1	1
Kiadó és fogalmazó	1	1	1	1	1	2	1	1	2
Kiadó segédje					1				
Kancellisták	3	8	6	5	7	8	6	4	7
Járlunokok					2	1		1	1
Levéltár /számvevőség/									
Levéltári őr	1	1	1						
Levéltári segéd	1	1	1						
Levéltári jegyzők	1	6	2						
Számvevőség									
Számvevő				1	1	1	1	1	1
Gabonaügyi számvevő				1	1	1			
Alszámvevő				1	1	1			1
Számvevői segéd					2	2	1	1	2
Számvevői jegyzők				6	7	6	4	5	7
Járlunokok						1			1
Iráttár									
Iráttáros		1	1	1	1	1	1	1	1
Iráttári segéd					2	2	1		1

	1673	1680	1688	1690	1696	1702	1712	1716	1721
Egyéb személyzet									
Provisor					1	1			
Kapus	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Futárok	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Hajdúk		10	?	10	6	12	?	6	6
Fűtő						1	1	1	1
Jogügyi aligazgató									
Jogügyi aligazgató	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kincstári ügyvédek					1	3			3
Összesen	18	40	24	38	49	60	27	32	45

A táblázat világosan mutatja, hogy a Breiner-féle bizottság lényegében a Wallsegg adminisztrátori működése alatt, az 1670-es évek végére kialakult szervezetet erősítette meg azzal a fő különbséggel, hogy a levéltárat formálisan is számvevősséggé alakította át.

A kamarai feladatok megnövekedésével párhuzamosan már az 1670-es évektől fokozatosan kiszélesített külső, vidéki tisztviselő-hálózatról (status externus) alább, az ügykörök ismertetésénél szólnunk.

c) Az Aichpüchl-bizottság

Az 1690-től hivatalosan is kamarának elismert hivatalszervezet működése az első években nem mindenben felelt meg a Breiner-bizottság szabta követelményeknek; az egyes igazgatási ágak irányítása nem volt kielégítő, a tanácsosok közti személyi torzsalkodások akadályozták a munkát; ezért 1694 őszén az uralkodó újabb bizottságot küldött ki a helyzet kivizsgálására Kassára báró Aichpüchl Károly Teofil személyében. A bizottság a következő év júniusáig ugyancsak végigvizsgálta a kamarai ügyköröket, ahol szüksége mutatkozott, konkrétan körülírta a tennivalókat, egyébként általában a Breiner-bizottság határozatait hangsúlyozta újra. Szervezetileg egyetlen módosítása az volt, hogy a külön gabonaügyi számvevőséget és a kincstári birtokok prefektúrájának számvevői állását beolvasztotta az egységes számvevőhivatalba.

d) Az udvari és a magyar kamarához való viszony

A szepesi kamarának a magyar kamarához való viszonyát a Breiner- és Aichpüchl-bizottság utasításai nem rendezték egyértelműen, a kérdést megkerülték; még a korábbi instrukciókban sem található, a magyar kamarától való „szokott függés” kitétele sem szerepelt bennük, ellenben egy fontos ponton: az egész élelmezés – vagy gabonaügy (res annonaria) – terén közvetlenül az udvari kamarának rendelték alá. Nem kétséges, hogy az újra megadott kamarai ranggal, önálló pénztárüggyel és számvevessel az udvari kamara a pozsonyi hatáskörét akarta a minimumra csökkenteni. A magyar kamara, élén gróf Erdődy Antallal, azonnal élesen tiltakozott ez ellen, még a bizottság illetékességét is kétségbe vonta, és lényegében a XVII. században kialakult függő viszony visszaállítását követelte. Ám a magyar kamara ebben az időben még a saját függetlenségét sem tudta megvédeni, annál kevésbé korábbi felső-magyarországi hatáskörét. Bizonyos részeredményeket mégis hoztak az 1690 utáni tárgyalások. A gabonaügyben a magyar kamara elérte, hogy csak a neoacquistica területekről és az örökös tartományokból beszállított gabona vonatkozásában fog a szepesi kamara az udvaritól függni, továbbá, hogy az összes számadásokat, miután a kassai számvevőség átnézte azokat, a magyar kamarához kell jóváhagyásra felküldeni, és Pozsonyt valamennyi felső-magyarországi jövedelemtől rendszeresen tájékoztatni kell. Ha most már a korszak iratai próbáljuk lemérni a viszony valóságos alakulását, azt kell megállapítani, hogy a szepesi kamara irányításában a magyar kamara csekély szerepet játszott. Az uralkodó legtöbbször a magyar kamara megkerülésével egyenesen Kassára küldte rendeleteit, ugyanakkor az udvari kamara is, nem csupán az élelmezésügyben és a katonasággal kapcsolatos kérdésekben, hanem a legkülönbélebb ügykörökben közvetlenül levelezett a kassai hatósággal. Jellemző, hogy 1694–95-ben az udvari kamara küldte ki vizsgálóbizottságát, abban a magyar kamara egyáltalán nem is vett részt. A helyzet alakulása tehát határozottan az eredeti, I. Miksa és Rudolf-kori állapotokra emlékeztet.

e) A kamara megszűnése, 1704

Az újjászervezett kamara az 1690-i alapokon a századforduló táján még tovább bővült szervezettel 1704-ig működött, bár II. Rákóczi Ferenc felső-magyarországi hadjárata már 1703 őszén az országrész jelentős részét kiragadta a király kezéből. Miután pedig valamennyi fontos végvár a kurucok kezébe került, 1704. október 31-én maga Kassa is behódolt a fejedelemnek.

a) *A kamara feloszlása*

II. Rákóczi Ferenc nem követte Bethlen Gábor, I. Rákóczi György és Thököly Imre példáját, nem a kamarai szervezetet vette át, hanem Kassa elfoglalása után feloszlatta a szepesi kamarát, majd az ország gazdasági kormányzatára kassai székhellyel a szécsényi országgyűlés határozatából *Gazdasági Tanácsot* (Consilium Oeconomicum) állított fel. (Az ennek működése során keletkezett iratokat l. a *Rákóczi-szabadságharc levéltárában*.)

b) *A kamara újjáéledése, 1710 december*

A Rákóczi-szabadságharc hanyatlásával, 1709–1710 folyamán a Felvidék egyre nagyobb területei jutottak a császáriak kezére. A királyi pénzügyigazgatás újból 1710 decemberében kezdte el működését egyenlőre *Eperjesen*, majd a következő évtől ismét Kassán. Az első évben az 1704-ben a megszűnt kamara egyik tanácsosa, Meixner Ferenc intézte az ügyeket, az udvari kamara a rendeleteket személyesen hozzá intézte. A szervezéssel, a kamarai igazgatás újra történő bevezetésével járó első évben a hatóság helyzete elég bizonytalan, majd 1711 őszén az az álláspont alakult ki, hogy a hatóság ismét *önálló kamaraként* működjék, mint a Rákóczi szabadságharc kitérése előtt. Erre vonatkozóan az új uralkodó – III. Károly – távollétében anyja: Eleonóra Terézia rendeleteket is adott ki. Ennek értelmében a kamara 1702 utáni elnöke báró *Thavonath Lajos Albert* mint „praefectus camerae Scepusiensis” 1712. május 1-jétől át is vette az ügyek intézését. Közben a magyar kamara közbenjárására III. Károly már 1712. február 8-án, majd április 5-én kiadott rendeletével azt az elhatározását nyilvánította ki, hogy a felső-magyarországi pénzügyigazgatási szerv a magyar kamarától függő, „cameralis administratio” legyen. Ennek ellenére Thavonath elnökletével 1712 szeptemberéig még kamarai jelleggel működött a hatóság.

c) *Ismét adminisztráció, 1712 szeptember*

Thavonath 1712 szeptemberében távozott, a hivatal címe újra *szepesi adminisztráció* lett, élén az első tanácsossal (primarius consiliarius), *gróf Szentiványi Lászlóval*. Közjogilag, formailag az 1672 előtti helyzet állt vissza, vagyis az adminisztráció mint a magyar kamarától „dependentiában” lévő hatóság, a tanácsosok pedig mint egyben a magyar kamara tanácsosai is működtek. (A kiadványok aláírása 1712 szeptemberétől: „S. C. R. M-tis Incl. Camerae Regio-Hungaricae, respective et administrationis Scepusiensis consilarii”.) Az 1715-i országgyűlés ugyancsak kimondta, hogy a szepesi adminisztráció ezentúl a magyar kamarától legyen függő viszonyban (administrationem Scepusiensem amodo imposterum a Camera Hungarica dependere... 1715: 18. tc.).

Ezekben az években az egész kamarai igazgatás felső és alsó szinten egyaránt átalakulóban van: különböző vizsgálatok követik egymást, a helyzetre az ideiglenesség és átmenetiség jellemző. A magyar kamara főhatóságát most már elismerik ugyan, ez azonban nem azt jelenti, hogy az udvari kamara közvetlen irányító szerepe megszűnt volna. 1716. május 5-én az uralkodó királyi biztosként báró Viechter Ignác udvari kamarai tanácsost küldte ki Kassára az adminisztráció helyzetének kivizsgálására. Ennek során kiderült, hogy a hivatal vezetője: Szentiványi első tanácsos nagymértékben önkényesen járt el az ügyek intézésében, magát a tanácsi ügyintézés sem tartotta be, a jövedelmek állapota pedig sok rendeznivalót kívánt. E vizsgálat következménye, hogy a hivatal élére 1717 júliusától ismét adminisztrátort (Mednyánszky Pál Lipót) nevezett ki az uralkodó. A király 1717. szeptember 19-i rendeletére a magyar kamara és maga a szepesi adminisztráció is (1718. február 28.) részletes elaborátumában ismertette az adminisztráció személyi és tárgyi problémáit. Mindez azon reformmunkálat előkészítéseként tekinthető, amelyet a kamarák helyzetének szervezeti és ügyviteli rendezésének céljából az udvari kamarában tűztek napirendre. Ennek keretében küldte ki 1718. október 1-jei rendeletével a király báró Thavonath Lajos Albertet (a szepesi kamara korábbi elnökét, most belső titkos tanácsost) királyi biztosként, hogy mint a magyar kamara delegált elnöke, maga mellé véve az udvari kamara néhány tagját, vizsgálja meg az egész magyarországi kamarai igazgatás helyzetét, beleértve a szepesi adminisztrációt is, és tegyen javaslatot annak jövőbeli működtetésére. E munkálat eredménye a magyar kamara 1720. május 16-i új, átfogó instrukciója. A szepesi adminisztráció „restaurációja” nem következett be azonnal, a magyar kamarával párhuzamosan. Az udvari kamara előbb még újra kikérte a magyar kamara és a szepesi adminisztráció részletes véleményét (ezt 1721. április 28-án kapta meg), és ennek figyelembevételével 1723. december 23-án készítette el a szepesi kamarai adminisztráció új utasítását. (Az adminisztráció 1710-es évekbeli szervezetére nézve l. a fentebb közölt táblázatot.) A hivatal egész működése az 1704 előtti viszonyokkal azonos, azzal a különbséggel, hogy a magyar kamara közvetlen irányító szerepe a korábbi évtizedekkel szemben a valóságban is megnőtt.

2. ÜGYVITEL, SEGÉDHIVATALOK (1672–1723)

Az 1670-es évektől a hivatalsszervezet fokozódó önállósodásával összefüggésben a kollégialis ügyintézés előrenyomulása, a segédhivatalok szerepének megnövekedése és működésük differenciálódása, egyben az egész hivatal létszámbeli felduzzadása figyelhető meg. E fejlődés mozgatói az idegen adminisztrátorok, akik az ügyintézés terén az ausztriai kamarákban szerzett tapasztalataikat ültették át Kassára, mégpedig a magyar kamara jóváhagyása nélkül. Az adminisztrációnak 1690-ben kamarává történt átszervezése csak betetőzi e folyamatot.

Az adminisztrátor mellett 1672-től két-, majd 1678-tól háromtagú *tanács* intézte az ügyeket. Az 1673-i utasítás hangsúlyozza, hogy az adminisztrátor minden ügyet tanácskozzék meg a tanácsosokkal, enélkül ne hozzon döntést. A tanácsülések valóban rendszeressé váltak (naponta vagy másodnaponként tartották őket), azokon az adminisztrátoron és a tanácsosokon kívül rendszeresen részt vett – szavazati jog nélkül – a titkár (illetőleg a hetvenes években még az altitkár is, a nyolcvanas évektől pedig két titkár) és alkalmanként a levéltári őr (mint számvevő), valamint a jogügyi aligazgató is. A tanácskozás rendje egyértelműen nem rekonstruálható, de valószínű, hogy a tanácsi határozat szavazattöbbséggel született meg. Fontos és bizalmas ügyekben az adminisztrátor a tanács megkérdezése nélkül külön levelezést is folytatott az udvari kamarával.

A döntést a jelenlevő *titkár* tanácsülési jegyzőkönyvbe vezette be, amely éppen ebben az időben egyre részletesebbé vált, majd elkészítette a fogalmazványt, amelyet azután a következő ülésen a tanács fogadott el. Az 1680-as évek elejétől *két (latin és német) titkára* volt az adminisztrációnak, akik külön-külön vezettek jegyzőkönyvet és készítették el a fogalmazványokat aszerint, hogy latin vagy német nyelvű kiadványról volt-e szó. Az irodában történt letisztázást, összeolvasást követően 1673 után az illetékes titkár sajátkezűleg alá is írta a kiadványt (1680–82-ben pontosan feltüntette azon a határozat meghozatalában részt vevő tanácsosok neveit is), majd az ülésen részt vett adminisztrátorok és tanácsosok *saját pecsétjükkel* erősítették meg a tisztázatot. Az adminisztrációnak külön hivatalos pecsétje nem volt.

A Breiner-féle bizottság 1690-ben megerősítette és pontosabbá tette az ügyek kamarai jellegű tanácsosi (cameraliter et consistorialiter) intézését. A tanácskozás rendjének szabályozásában új volt az a rendelkezés, hogy a legfőbb, a királyi szolgálatot érintő ügyekben (in publicis, ac praecise servitium suae Majestatis... tangentibus negotiis) hétfőnként, a segédhivatalok ügyeiben szombatonként, az egyéb kamarai ügyekben a hét többi napjain kellett ülést tartani. Ha a tanácskozásokon a határozattal ellentétes vélemények merültek fel, akkor ezeket az uralkodóhoz írt felterjesztésekben fel kellett tüntetni.

A Breiner-, majd az Aichpüchl-bizottság pontosan kijelölte, hogy melyik tanácsos mely segédhivatalok és mely igazgatási ágak ellenőrzésére, látogatására (visitatio) köteles; az előzőeket hetente, az utóbbiakat évente egyszer kellett alapos vizsgálat alá vetni. Az egyes ügycsoportokat részben területi, részben tárgyi alapon osztották ki az adminisztrátorra és a három tanácsosra a következő módon:

A számvevőséget, a gabonaügyi számvevőséget, a pénztárost, az irodát, a kiadóhivalt és az irattárat általában két-két tanácsos kapta.

Az ügykörök felosztása négy személyi közt:

1. Szomolnoki, aranyitkai, telkibányai érc- és sóvári sóbányák a körülöttük levő fiskális uradalmakkal.
2. Tiszán inneni sóhivatalok, harmincadok, gabonaházak.

3. Tiszán inneni fiskális jószágok.
4. Tiszán túli fiskális uradalmak, sóhivatalok, harmincadok, valamint Nagy- és Felsőbánya.

1696-ban az immár hat személyre emelkedett tanácsban már kizárólag tárgyi alapon történt a felosztás: a kincstári uradalmak, gabonaügy, sóügy, tizedügy, harmincadügy, szőlőgazdaság, nagybányai és szomolnoki bányák, sóvári sóbányászat, kassai malom elkülönített ügyköreit osztották ki általában két-két tanácsosra. Feltehető, hogy a tanácsüléseken is ugyanazon tanácsosok adták vagy készítették elő az állandósult ügyköreikhez tartozó kérdéseket, így tehát a tanács ügyintézésében a referensi rendszer csírái jelentek meg.

A tanácsi ügyvitel az 1710. évvel kezdődő szervezéssel eltelt és átmeneti jellegű korszakban nem állt vissza a régi kerékvágásba: az első tanácsos megszegte a szabályt, egyes tanácsosokat meg sem hallgatott, vagy éppen egyedül határozott stb. Az 1716-ban Kassán járt királyi biztos (báró Viechter Ignác) újra szabályos alapokra fektette a tanácskozásokat, a jegyzőkönyvvezetésnek új, pontosabb szabályait állapította meg, és magát a munkát, levévén azt a titkár vállairól, külön tanácsjegyzőre (protocollista) bízta.

b) Iroda

Az 1670-es évek előtti egyszerű állapothoz képest, amikor még a titkár alá rendelt két-három írnok látta el a teendőket, az iroda is továbbfejlődött.

Továbbra is a titkár volt az iroda közvetlen felettese, de a kiadományozás munkáját már külön személy, a *kiadói és fogalmazási* tisztelet egyesítő hivatalnok (expeditor et concipista) irányította. Amellett az 1680-as években két osztályra vált szét az iroda a német kiadványok növekedése miatt (cancellaria Latina és Germanica), melyeket a latin és német titkár irányított a XVIII. század elején külön latin és német kiadó közreműködésével. (1690-ben a két osztályt egyesítették, de azok rövidesen ismét szétváltak.) A Breiner-bizottság az irodán belül a kiadóhivatalt bizonyos fokig külön is választotta, külön helyiséget jelölt ki számára. A jegyzők vagy „kancellisták” (szám szerint általában 6-8) megoszlottak az iroda két osztálya közt. Közvetlenül a kiadó adta ki a titkártól kapott fogalmazványokat letisztázásra, majd összeolvasta, bemutatta az elnöknek (aki ebben az időben az elfogadás jeléül azt már rendszerint kézjeggyével látta el), és gondoskodott a kiadvány megpecsételéséről, elküldéséről. Ez idő tájt a kiadó készített lajstromot a kamarához érkező összes beadványról is (Protocolla universorum actorum).

c) Levéltár és számvevőség

Volt róla szó, hogy a számadásokat és az ezzel kapcsolatos iratokat őrző levéltár már a század közepe óta bizonyos, első fokon a számadások formai ellenőrzésére

szorítkozó, számvevői feladatokat is ellátott, egyben a kassai pénztár ellenőrének szerepét is játszotta. Az 1673-i utasítás továbbra is úgy rendelkezett, hogy a levéltár őrre csak előzetes ellenőrzést gyakoroljon, a számadásokat – mind a központi pénztárét, mind a vidéki tisztviselőkéit – a magyar kamara számvevősége vizsgálja felül, sőt e célból készítsék el és küldjék Pozsonyba a levéltár részletes leltárát is. Ám az adminisztrátorok 1674-től egyáltalán nem küldtek Pozsonyba számadásokat, azok revízióját a megnövelt létszámú levéltárra bízták, úgyhogy az 1680-as évekre a levéltár (a levéltári őrrel, segédjével és immár hat jegyzővel) valóságos számvevői segédhivatallá alakult át. Sőt, az adminisztrátor az udvari kamara elnöke útján, a magyar kamarát megkerülve királyi rendeletet is kieszközölt (1680. november 29.), amely formálisan is a szepesi adminisztrációra bízta a számvevés teendőit. A levéltári őr vizsgálta át a beérkezett számadásokat, és az adminisztráció tanácsa fogadta el azokat. (Míthogy felsőbb ellenőrzés nem érvényesült, a számadások állapota meglehetősen zavaros képet mutatott, egyes tisztviselők évekre visszamenően hátralékban maradtak stb.) A levéltári őr vezette a központi pénztár ellenőri naplóját is szolgáló utalványkönyvet (*Liber assignationum*), melybe évenként és jövedelmi áganként időrendbe vezette be az összes bevételt; ugyancsak a levéltáros szignálta a pénztáros nyugtáit.

1690-ben a Breiner-bizottság a levéltárat formálisan is számvevőséggé (*officina rationaria*) szervezte át, és pontosan szabályozta a számvevés módját. Ebben a tekintetben – mint sok más vonatkozásban is – az 1567-es és 1571-es instrukciókat vették alapul, és a számvevés területén is az 1570-es évek gyakorlata állt vissza. A számadásokat a számvevőhivatal munkája és jelentése alapján első fokon a kamarai tanács hagyta jóvá, de végső jóváhagyásra a magyar kamarának kellett megküldeni azokat.

A katonaság ellátását szolgáló – a kincstári birtokokról, tizedbérletből stb. származó – gabonával, az élelsházakkal kapcsolatban megnövekedett számvevésre a Breiner-bizottság külön hivatalt, *gabonaügyi számvevőséget* (*officina rationaria annonaria*) szervezett, amely viszont az udvari kamarától függött. 1695-ben a feladatkört beolvasztották az egységes számvevőhivatalba, ahol az 1710-es évekig külön gabonaügyi számvevő (*ma + gister rationum annonae*) szolgált, amikor is a gabonaügyet kivonták a kamara hatásköre alól. A *kincstári birtokok prefektúrájának* az 1680–90-es években ugyancsak külön számvevője (*exactor rationum*) volt, de 1695-ben ez az állás is beolvadt a számvevőségbe.

A számvevőhivatal szervezete és létszáma a századforduló körül továbbfejlődött (l. a fentebb közölt táblázatot), s az 1570-es évekhez hasonlóan két – *latin és német* – *osztályra* vált szét, latin–német számvevői segédekkel és jegyzőkkel. A kamara 1710 utáni újjászervezése után a jelek szerint két évig nem működött számvevőség (1712-ben a státusok már megvoltak, de kinevezett személyek még nem), 1713-tól azonban némileg egyesült szervezettel ismét megkezdte munkáját.

d) Pénztár

A XVII. században az adminisztráció mellett, de attól bizonyos fokig függetlenül és közvetlenül a magyar kamara irányítása alá rendelt felső-magyarországi pénztári hivatal sorsa az 1670-es évektől megegyezett az egész hivatalával. Ahogy maga az adminisztráció függetlenítette magát a magyar kamarától, úgy magához ragadta a pénztárügyet is: a befolyt jövedelmekkel az adminisztrátorok rendelkeztek. A pénztáros mellett 1673-tól ismét feltűnik az ellenőr (contrascriba).

A kamara státusának rendezésekor: 1690-ben a pénztárat a szepesi kamara alá rendelték, de pontosabban körülírták működésének módját (pénztári napló vezetése, nyugták formája, kifizetések módja stb.) Az utalványozási jog az uralkodó, illetőleg az udvari kamara mellett most már formálisan is a kamarai tanácsra szállt át.

A pénztárügy szervezetében csak az 1710-es években végrehajtott pénztári reform hozott alapvető változást. Ekkor a pénzkezelést kivonták a kamarai hatáskörből, és külön központi szervre, az *Universalis Bancalitas*-ra ruházták. E reform következményei azonban a felső-magyarországi pénzkezelésben csak az 1710-es évek végén éreztették hatásukat.

e) Irattár

Külön lajstromozói (registrator) tisztséggel már 1680-ban találkozunk, ez azonban még a levéltár szervezeti kereteibe illeszkedett be. Az állás szervezésére nyilván azért volt szükség, mert a levéltári személyzet a számvevés teendőivel lévén elfoglalva, a szorosán vett irattárosi feladatokat nem tudta ellátni.

Miután 1690-ben a levéltár számvevőséggé alakult át (és átvette a számadásokkal kapcsolatos iratanyagot), a tulajdonképpeni kamarai regisztrátúra, a konfiskált birtokokról beszállított családi levéltárakkal, illetőleg töredékekkel együtt külön segédhivatallá vált, élén a lajstromozóval, illetőleg az irattárossal és annak egy vagy két segédjével. Feladata volt az iratok őrzése, kikeresése (erre a tanácstól írásbeli commissiót kapott), visszahelyezése, az egyes, régtől kialakult alaki iratsorozatoknak lajstromokkal és mutatókkal történő ellátása, a többi iratnak pedig sommás számbavétele. Az 1710-es évek elején a kiadói, fogalmazói és irattárosi tisztet egyazon személy viselte, de 1716-ban az irattárosságot újból különválasztották.

3. TERÜLETI HATÁSKÖR

1672 után a teljes, Liptó megyétől Máramarosig és a partiumi megyékig terjedő Felső-Magyarország felett rendelkezett az adminisztráció (tizenhárom vármegye). A valóságban az 1672-től kibontakozó kuruc mozgalom a tényleges területi hatáskörben hosszú éveken át jelentős ingadozásokat hozott. Mindjárt 1672 őszén elfoglalták a bujdosók Kálló, Ónod, Tokaj, Szendrő, Putnok várát és környéküket, Petróczy kurucainak Kassa alá nyomultak, majd bevették Bártfát, Késmárkot, Lőcsét stb.

E támadást októberben leverték ugyan a császáriak, de a következő évtizedben minden évben ismétlődtek a támadások, rajtaütések időleges sikerekkel. Ezek során Felső-Magyarországnak főleg a déli, keleti, a Partiummal határos vidéke sűrűn cserélt gazdát; a várak hol a császáriak, hol a kurucok kezében voltak, majd 1678-tól, miután Thököly a mozgalom élére állt, évente egy-egy hadjárat irányul hol Szendrőn, Murányon át a bányavárosok felé (1678), hol a Szepességen át Trencsénig, Késmárkig (1680), hol a hajdúvárosok, Kálló elfoglalásáért (1681). Végül 1682 nyarán Thököly kurucai elfoglalják csaknem az egész Felső-Magyarországot, magát Kassát is (1682. augusztus 14.), és megalakul Thököly „felső-magyarországi királysága”. 1682 elején maga a szepesi adminisztráció is megszűnik.

A következő évet a császári hadak ellentámadása és Thököly hadainak visszavágása jellemzi. Az adminisztráció 1684 tavaszán a császáriaktól 1683 decemberében visszafoglalt Lőcsén rendezkedik be, de a háború tovább folyik, a várak sűrűn cserélnek gazdát. Az év elején Thököly visszaveszi az északi részt (Késmárk, Kisszeben, Eperjes), júniusban elfoglalja Ungvárt, de Schulz tábornok és Barkóczy királyi seregei augusztus – szeptemberben újra megszállják Késmárkot, Kisszebent, majd Bártfát, Makovicát, Sztrópkót, Eperjest pedig ostrom alá fogják. Közben (1682 augusztusától 1684 őszéig) a Thököly ellenőrzése alatti területek a Thököly-féle kassai kamara, a császáriak által fokozatosan elfoglalt szepességi részek 1684 áprilisától az újra megalakuló, Lőcsén, illetőleg a Szepességben működő királyi adminisztráció igazgatása alatt állnak. Az 1685 őszén, nyarán meginduló császári támadás során aztán sorra királyi kézre kerül a Kassától északra elterülő egész vidék (Eperjes szeptember 13-án elesik), majd Tokaj, Ónod, Kálló, Kisvárd, Szerencs, október 25-én maga Kassa, néhány nap múlva pedig Szádvár, Patak, Regéc, Ungvár. Ezzel 1685 november elejére – az egyetlen Munkács vára kivételével, amelyet 1688 elejéig Zrínyi Ilona védett – Felső-Magyarország visszahódoltatása befejeződött.

1685 után megindult a török hódoltságot felszámoló felszabadító háború, melynek során az évtized végéig a török kiszorult az ország középső területeiről. Az újonnan felszabadított országrészben számos olyan megye volt, amely a szepesi kamara felállító I. Miksa-féle 1567-i utasítás értelmében elvileg ennek hatásköre alá esett volna. (1567-ben mintegy 28 vármegyét utaltak a kamara alá, ezek egy része akkor már részben vagy teljesen a török hódoltsághoz tartozott.) A „iure belli” kezelt újszerzeményi területeket azonban nem kapcsolták vissza a magyar és a szepesi kamara alá, így az eredetileg elvben a szepesi hatóság igényét képező megyék közül Pest, Solt, Heves, Békés, Csongrád, Csanád, Arad, Temes, Torontál, továbbá Zaránd egy része a nyolcvanas évek végétől részben a budai felügyelőség, majd adminisztráció, részben az aradi felügyelőség hatáskörébe került. Az 1567-i instrukcióban szereplő partiumi megyék, Máramaros, Közép-Szolnok, Kraszna és Zaránd egy része az önálló erdélyi fejedelemség megszűnése, az 1690-i Lipóti diploma után is évtizedekig Erdélyhez kapcsolva maradt. Az első években a szepesi kamara és a budai adminisztráció közti határmenti területek hovatartozása miatt a két hatóság között többször is súrlódás, vita keletkezett. Így a kilencvenes években a szepesi

kamara kiterjesztette hatóságát – régi instrukciójára hivatkozva – az újonnan felszabadított Borsod és Heves megyei területekre, ott provisorokat és uradalmi tisztviselőket állított, de ezeket néhány év múlva a budai adminisztráció elmozdította, és maga látott hozzá a szervezet kiépítéséhez. Nagyváradnak a török alól történt felszabadulása (1692. június) után a vár uradalmát, a debreceni és szentjobbi harmincad- és sóhivatalokkal, a Belényes-papmezei uradalommal együtt (bihari kerület) újszerzeményi birtokként előbb a budai adminisztráció alá rendelték, és csak 1694-ben utalták a szepesi kamara hatáskörébe. Végül a kilencvenes évek derekától nagyjából szilárdan kialakultak a terület határai; az 1660-i állapottal szemben egyedül Bihar megye jelentett gyarapodást. E korban tehát a szepesi kamara területét alkotta: Szepes, Gömör, Kis-Hont, Nógrád (keleti részei), Sáros, Abaúj, Torna, Borsod (déli részei nélkül), Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szabolcs, Szatmár és Bihar megye.

E helyzetet a Rákóczi-szabadságharc változtatta meg, miután 1703–1704 folyamán egész Felső-Magyarország a fejedelem kezére került, 1704 őszén maga a szepesi kamara is megszűnt, és az országrész csak 1709–1711 folyamán jutott fokozatosan a császáriak birtokába.

4. ÜGYKÖRÖK

a) A kamara alapfeladata

A kamarai igazgatás vonatkozásában az 1670 utáni félévszázadban a felső-magyarországi helyzetet alapjaiban a megszálló császári csapatoknak az országban való tartózkodása, az ebből adódó pénzügyi és közigazgatási teendők, valamint a korábban alárendelt szerepet játszó kamarai jövedelmi ágak, igazgatási ügykörök (fiskalitások, kincstári uradalmi gazdálkodás, szőlőművelés, sóügy, bányaügy) fokozódó súlya és szerepe jellemzi.

A Wesselényi–Nádasdy-összeesküvés lelepleződése után, 1670 májusában minden ellenállás nélkül 8–9000 főnyi császári sereg szállta meg az országot Spork János tábornok parancsnoksága alatt. 1671 végén Lipót rendeletileg mintegy 8000 főt elbocsátott a magyar végvári katonaságból, mindössze 3000-t tartott meg, de ezek túlnyomó része az ország nyugati felén maradt. Felső-Magyarországon a szélnek eresztett magyar végváriak helyét – akik beálltak a bujdosók közé, és a Felső-Tisza vidékéről meg a Partiumból a következő években megannyi támadást intéztek a császáriak ellen – csaknem kizárólag idegen zsoldosok foglalták el. 1672 táján a nagyobb végvárakban (Szatmár, Kálló, Tokaj, Szendrő) egyenként 3000 főnyi őrség, a felső-magyarországi városokban mintegy 5000 német katona tartózkodott. Az idegen seregek ellátása minden tekintetben a vidék lakosságára, a megyékre és a szepesi kamarára hárult. A főkapitányok 1670-től császári főtisztek (Spankau, 1675-től Strassoldo, 1677-től Cobb tábornok, majd Caprara stb.). Az 1681-ben újra összehívott országgyűlésen az uralkodó megígérte ugyan az országot kiszípolozó

idegen katonaság kivezénylését, ám már a következő évben Thököly ellen, majd az 1683-ban meginduló törökellenes hadjáratban minden eddiginél nagyobb létszámú császári sereg özönlött be. A harcok lezárulása után, az 1690-es években bekövetkezett a végvárak teljes felosztása, lerombolása; az 1710-es években már csak két végvár, a Lengyelország felé fenntartott Munkács és Ungvár állt, és tartozott a szepesi adminisztráció alá. A császári ezredek azonban továbbra is állomáshelyükön maradtak, majd a kérdést az 1715-i országgyűlés szabályozta, törvénybe iktatva az állandó katonaságot. Az állandó katonaság megteremtéséig (ennek ellátására külön országos szervezetet létesítettek) a császári katonaság léte nemcsak hogy súlyos feladatokat állított a szepesi kamarai hatóság elé, de bizonyos értelemben *meghatározta* működését: a jövedelmek nagy részét az 1710-es évekig a katonaság emésztette fel, és igazgatási teendői minduntalan katonai vonatkozásokkal ölelkeztek.

b) *Harmincad*

A legbiztosabb és legállandóbb kincstári jövedelem ezekben az évtizedekben is a harmincad volt, amely kiegészült a rendek által általában továbbra is megajánlott *félharmincaddal* és az elkobzott *csempészárúkkal*. Ez a jövedelmi ág az előző korszaknál többet, évente 70-80000 forintot hozott a kincstárnak, fly módon az 1670-1700-as években az évi pénzbevételnek mintegy felét, az 1710-es években (a fiskális uradalmak és bányák hozamának jelentős emelkedése miatt) mintegy negyedt-harmadát alkotta. Mintegy négy évtizeden át a lengyel határ, illetőleg a Partium és Erdély felé felállított harmincadhelyek nagyjából megegyeztek a XVII. század első felében kialakultakkal (l. az előző fejezetben), azzal a különbséggel, hogy a filialisok megszaporodtak, és az 1690-es évek második felétől a török alól felszabadult Bihar megyei harmincadok: Várad, Belényes, Margitta, valamint Debrecen is a szepesi kamara alá kerültek. A 25-30 harmincadhely (alattuk mintegy 15-20 filialis) a magyar kamara előtt túlméretezettnek látszott. Ezért már a XVII. század végén többször sürgette a tisztviselők létszámának csökkentését, több filialis szervezését, majd végre az 1715: 91. tc. elrendelte a harmincadhálózat általános átszervezését és redukcióját. Ennek értelmében már a következő évtől 18-ban állapította meg a harmincadok számát, amelyek alatt 30 filialis működött. Maguk az állomások nagyrészt egybeestek a korábbiakkal: a lengyel határ mentén nyugat felől keletre haladva Késmárk (filialis: Frankova, Lócse, Viborna), Ófalu, Lubló (Knyázd, Kamjonka), Palocsa (Csizes, Kisszeben, Orlov), Bártfa (Zboró, Gáboltó), Eperjes; majd délnek, illetőleg újra nyugatnak fordulva Máramaros a Partium, Erdély felé: Sztropkó (Ladomér, Kurima), Homonna (Csertész), Ungvár (Berezna, Szerednye), Munkács (Beregszász, Zavatka, Szentmiklós), Nagyszőlős, Nagybánya (Felsőbánya), Szatmár (Berkes, Nagykároly), Margitta (Diószeg, Szentjobb), Nagyvárad (Belényes, Solyomkő), Tokaj (Luc, Ónod, Bodrogújhely), Debrecen és Jászó (Szepsi, Szikszó). A nagybányai harmincadot az 1670-80-as években rendszerint a város bérelte. Az egyes harmincadállomások tisztviselői személyzete az előző kor-

szakhoz hasonló. Minden főharmincados mellett egy ellenőr (contrascriba) szolgált. Az olyannyira fontos pénzjövödelmet kezelő hivatalok ellenőrzése, a visszaélések (kereskedők és harmincadosok összejátszása, hamis számadások, a vámcédulákkal való visszaélések stb.) kiküszöbölésére való törekvés e korban fokozottan előtérbe került. Meghatározott, kijelölt tanácsosoknak szabály szerint évente kétszer, de legalább egyszer minden harmincadhivatalt alaposan meg kellett vizsgálni. Fokozott törekvés érvényesült arra, hogy a bevételeket ne helyben fizessék ki kamarai utalványokra, hanem negyedévenként lehetőleg az egész jövedelmet a központi kassai pénztárba szolgáltatassák be. A hanyag tisztviselőkkel szemben szigorú eljárást folytattak le, végső esetben a kamara – mint saját tisztviselőinek bírói fóruma – ítélkezett felettük. A harmincadhivatalok szedték be az 1681:15. tc.-ben megajánlott *sóvámot* (vectigal salis), melyet Felső-Magyarországon a Tiszán vagy szárazföldön behozott só után (minden darab kósó után 2, illetőleg 1 dénár) fizettek.

c) Bányaugy

A felső-magyarországi bányászat e korszakban lép a fejlődés útjára, miután a szepesi kamara felsőbb – elsősorban udvari kamarai – ösztönzésre fokozatosan hozzálát az eddig jórészt magánkézen lévő vagy teljesen elhanyagolt bányák kincstári kezelésbe vételéhez, a bányauzemek technikai fejlesztéséhez, úgyhogy a korszak vége felé a korábban alig valamit számító jövedelmi ágból a legjövedelmezőbb bevételi forrás válik.

A Szomolnok-vidéki rézbányászat

A két nagy felső-magyarországi bányavidék közül az egyik, a Szomolnok-Gölnic környéki 1671-ben a Csáky család hűtlensége folytán ismét a kincstárra szállt, de akkor – nyilván elsősorban tőkehiány miatt – az adminisztráció a korábbi bérlőnek, Joanelly Szilveszternek bocsátotta bérbe. A bérleti szerződés lejárta után, az 1680-as évek elején a jelek szerint rövid időre az adminisztráció próbálta átvenni a bányákat, ám az akkori háborús viszonyok közt mit sem tudott azokkal kezdeni, a bányák műveletlenül heverték, jövedelmet nem hoztak. Ezért 1684-ben a szokásos évi 2500 forintért újra bérbe adta azokat a urbura jövedelemmel együtt, ezúttal Csáky Ferenc felső-magyarországi főkapitánynak. 1688-ban viszont ismét a szepesi adminisztráció kezelésébe kerültek. A bányügy rendezése, az igazgatás szervezeti kereteinek megállapítása azután a Breiner-bizottság érdeme, amely elsőrendű céljának tekintette az elhanyagolt felső-magyarországi bányászat fellendítését.

A szomolnoki rézvállalat (Kupferhandlung) élén már 1688-tól a szepesi kamarától függő *intéző* (Verwalter, praefectus) és a mellérendelt ellenőr (Gegenhandler) állt. Részletes utasításukat 1692-ben kapták meg. Feladatuk az összes kincstári birtokban levő *szomolnoki, schwendleri, gölnici és aranyitkai* rézbányák, kohók, erdők

közvetlen igazgatása, valamint a sóvári sóbányavállalat és az aranyitkai ezüstabányák felügyelete volt. Bizonyos bányarészek továbbra is magánkezelésben, bányapolgárok kezén maradtak. A bányavállalat magába foglalta a bányauzemet és a kibányászott réz finomítására szolgáló kohóüzemet.

A kibányászott és kifinomított réz értékesítése talán az első időkben még nem volt közvetlenül kamarai kézen, de a XVIII. század elején már ezt is a vállalat intézte. Ennek megfelelően az 1700-as évek elején a bányai igazgatási szervezet továbbfejlődött, élén immár *felügyelő* (inspector), mellette egy ellenőr állt, és jelentős létszámú hivatalnokszerkezetre támaszkodott. A Rákóczi-szabadságharc után 1711-ben külön kamarai bizottság rendezte a bányaugyet, újjászervezte és továbbépítette a felügyelőséget. A fokozatosan szélesedő igazgatási szervezetben az intéző, illetőleg felügyelő alatt a legfőbb szerepet a bányamester (montium magister) játszotta (a munkások felügyelete, a bányászat közvetlen technikai irányítása volt a feladata, továbbá a bányamunkásokkal kapcsolatos ügyekben közigazgatási és bírói hatáskörrel rendelkezett), akinek az írnok volt segítségére. Az ellenőr szerepét 1711 után számvevő (rationista) vette át. A kohóüzemet ügyelők (Huttman) közreműködésével kohósáfár (Hüttenschaffer) irányította. A központi szervezetet provizor, kulcsár, kohóírnok stb. egészítette ki. Alattuk még kiterjedt – 15-20-as létszámú – irányító és ellenőrző személyzet közbeiktatásával öt bányában és több kohónál dolgoztak a bányászok és a kohók munkásai. A vállalathoz jelentős kiterjedésű erdőgazdaság, valamint kamarai uradalom tartozott a kisebb királyi haszonvételek gyakorlásával (sörfőzés, borkimérés stb.) együtt. A bányafelügyelőség munkáját közvetlenül az 1690-ben újjászervezett szepesi kamara, majd 1711-től újra adminisztráció irányította, rendeleteket intézett hozzá, a felügyelőség pedig neki küldte jelentéseit. A tanácsosok egyikének bányaszakértőnek kellett lennie, aki a tanácsban referálta az ügyeket, évente egyszer vagy kétszer kiszállt a helyszínre, és részletes személyes vizsgálatnak vetette alá a felügyelőség működését. A bányaszámadókat a szepesi kamara számvevősége vizsgálta felül. A szepesi kamara feladata volt a bányavállalat fejlesztése, beruházások, építkezések folyamatba helyezése, újabb tárnák nyitvatása, újabb kohók létesítése, az értékesítés, a rézkereskedelem irányítása, a kapcsolt gazdasági ágak (uradalom, erdőgazdaság stb.) jövedelmezőbbé tétele, a bányavárosok közigazgatási ügyeinek intézése stb. A bányaugy tehát a XVII. század végére a kamara egyik legtöbb teendőt adó tevékenységi ágává vált. A szomolnoki bányák már az 1680-as évek végén évente több mint 30000 forint jövedelmet jelentettek; a fejlődést mutatja, hogy az 1710-es évek végén a vállalat évente már 110-140000 forint jövedelmet hozott, és ezzel valamennyi igazgatási ág közül a leggazdagabb bevételi forrássá vált. E jövedelememelkedést a bányászat és a kohóüzem további fejlődésén túl elsősorban a szepesi adminisztráció által irányított rézkereskedelem eredményezte: a félig finomított szomolnoki rézet nagy tételekben külföldre, elsősorban Hollandiába szállították.

A másik jelentős bányavidék: Nagy- és Felsőbánya az 1660-as évektől visszazárt az uralkodóra, de a kincstári bányászat megszervezése itt is a Breiner-bizottság működésének köszönhető. Az addig főként a város kezelésében levő bányák jó részét az 1689. október 25-i szerződés értelmében a város átengedte a kincstárnak, ennek fejében teljes adómentességet nyert. Korábban egy felügyelő vezette a kincstár kezén levő aránylag kiterjedelmű bányákat és pénzverőházat, amelynek évi jövedelme a 60–80-as években az 5-6000 forintot alig haladta meg, az 1689-ben átvett bányarészekkel együtt viszont a jövőbeli várható évi jövedelmet a Breiner-bizottság évi 100000 forintra becsülte. Ez ugyan túlzásnak bizonyult, de az 1710-es évekre már mindenesetre évi 60-70000 forintot hoztak a bányák. Az itteni bányászat szoros összefüggésben állt a pénzverőházzal, sőt a fontosabb szerepet az utóbbi játszotta.

A tisztviselőhálózat élén Nagybányán is felügyelő (inspector) állt, aki a bányák, a választómű és a pénzverés közvetlen irányítását tartotta kézben. Mellette a 90-es évektől számvevő-ellenőr (conservator et contrascriba, 1711 után rationista) végezte a helyi ellenőrzést, alattuk bányamester, pénzverőmester (monetae magister), vésnök (sculptor) választómester (separatorius), pénzverők, lakatosok stb. dolgoztak a pénzverőházban és a választóműben, és e szervezet irányította magát a bányászatot is. A pénzverőüzem kapacitását mutatja, hogy az 1710-es években 40-50 márka aranyat és 900-1200 márka ezüstöt választott ki és vert pénzzé. A szepesi kamara irányító szerepe ugyanolyan volt, mint a szomolnoki rézvédlő felett. A nagybányai pénzverőház látta el a vidék nemesércebeváltását.

A kassai pénzverő

Az 1690-es években feltámasztották a kassai pénzverőházat is, amely rövid ideig, mintegy évtizedig működött (csak krajcárokat és pfennigekeket vert). Egy felügyelő (Münzinspector, inspector domus monetariae) vezette, alatta, a szepesi kamara felsőbb irányítása alatt, pénzverők, lakatosok és kovácsok dolgoztak.

A sóvári sóbányászat

A XVII. században hosszú ideig Eperjes város kezén levő sóvári sóbányákat az adminisztráció 1673-ban konfiskálta és újra kamarai kezelésbe vette. A bányát, a sófőző üzemet, valamint a vele összakapcsolt sóvári uradalmat és erdőgazdaságot e korban egy praefectus vezette (mellette ellenőr, erdőmester és sómérő mester alkotta a felsőbb személyzetet). 1692-ben a szomolnoki bányafelügyelőség felügyeleti jogát kiterjesztették a sóvári sóbányákra is, amelyek egyébként az országész sószükségletének továbbra is csak jelentéktelen hányadát tudták kielégíteni.

d) Sóügy

A sómonopólium gyakorlása a XVII. században kicsúszott a kamara kezéből. Az országrész sószükségletét Lengyelországból és az Erdély kezén lévő máramarosi sóbányákból nagyrészt magánosok biztosították, a kincstár tevékenysége e téren alig volt számottevő. Az 1690-es évektől – a Breiner-bizottság utasításai alapján – a szepesi kamara újra kizárólagos joggal gyakorolni kezdte ezt a jelentős jövedelmet biztosító monopóliumot. A sóhivataloknak vagy lerakóhelyeknek (*loca depositionis*) egész sora létesült 1689 után. A főhivatal *Tokajban* volt, itt székeltek a sóügyi praefectura (alatta ellenőr, számvevő, sóvásárlók, mérők végezték a munkát), amellet Tiszabecsen, Munkácson, Beregszászon, Ungváron, Debrecenben, Nagyváradon, Nagybányán stb. voltak lerakóhelyek, élükön sótisztékkal. A kamara által készpénzen vásárolt máramarosi kősót a sóügyi szervezet vízi úton vagy szekéren szállította Tokajba, illetőleg a lerakóhelyekre, a felső-magyarországi sókereskedelem központjaiba, ahol a só tálolták, és kereskedőknek, illetőleg magánosoknak kimérték, eladták. A sókereskedelem jelentős pénzjövedelmet hozott (a nyolcvanas évek végén évi átlagban 19000 forintot), amely többnyire a helybeli harmincad hivatal pénztárába folyt be. A szepesi kamara feladata volt a szükséges máramarosi sómennyiség lekötése, megvásárlása, a szállítás, elosztás, eladás megszervezése, a sóhivatalok rendszerének irányítása és ellenőrzése. A rendkívül jövedelmező sóügyet (*salis commercium*) a XVIII. század tízes éveinek végén kivonták a szepesi kamara hatásköre alól, és az egész sókereskedelmet hivatali szervezeteivel együtt közvetlenül az *udvari kamara irányítása* alá rendelték, ahol külön bizottság foglalkozott a magyarországi sóügy kérdéseivel.

e) Konfiskációk

A tárgyalt korszak azzal indult, hogy az adminisztráció – a hírhedt Sinzendorf Lajos gróf elnöklete alatt működő udvari kamara, illetőleg a Lőcsén székelő Rottal-féle bizottság irányítása alatt – a Wesselényi-összeesküvésben részt vettek és gyanúsítottak tömegeinek birtokait kobozta el a kincstár számára, és azt lehet mondani, e fél évszázad során a konfiskáció lett a felső-magyarországi hatóság egyik legfontosabb jövedelemforrása és tevékenységi területe. A birtokelkobzások a politikai helyzet alakulását követve hullámszerűen követték egymást. Az 1670–71-es hullámot követte az 1672-es kuruc támadásban részt vettek birtokainak elkobzása (végig a hetvenes években), majd újabb nagy hullámot vont maga után a Thököly-szabadságharc, végül a Rákóczi-szabadságharc leverése. A megmozdulásokban részt vettek és részt nem vett „ártatlanok” százainak és százainak birtokai jutottak a kincstár kezére, amely – hasonlóan a XVI. század végi nagyarányú konfiskációhoz, de még sokkal jelentősebb méreteken – valóságos hadjárat-szerűen folytatta le a hűtlenségi pereket, illetve kobozta el minden peres eljárás nélkül – császári, katonai segédlettel – az értékesnél értékesebb birtokokat.

A konfiskációk kétféle módon gyarapították a kincstárat: a birtokok egy részét újra eladták vagy zálogba vetették, másik – értékesebb – részét közvetlen kamarai kezelésbe vették. Az első komoly pénzbevételt jelentett, az utóbbi a XVII. század politikai és hadi viszonyai miatt szétzilálódott és igen szűk keretekre korlátozódott kamarai uradalmi gazdálkodás kiszélesítésének, új alapokra fektetésének feltételeit teremtette meg. A konfiskációk és az uradalmi gazdálkodás bevezetése – kapcsolatban az országot előzőlő császári katonaság ellátásának problémakörével – a hetvenes évek elejétől centrális feladattá vált: az első német adminisztrátor kinevezését az ügyek „könnyebb előrevitele” mellett azon megnövekedett jövedelmekkel kapcsolatos megduzzadt teendőkkel indokolta 1673-i leiratában az uralkodó, amelyek a „rebellio” miatt a kincstárra szállt és a jövőben még várhatóan a kincstárra háramló javakból illetik a királyt. Csak 1670–72-ben Felső-Magyarországon a Nádasdy, Wesselényi, Zrínyi, Forgách, Bocskai, Csáky, Bónis, Szepesy, Szuhay, Keczer, Szemere-féle birtokokból és sok más nagy-, közép- és kisbirtokos család elkobzott javaiból befolyt jövedelem készpénzben 85830 forintot jelentett (terményben 23023 köböl búza, 5614 köböl árpa, 8080 köböl zab, 2318 hordó borjövedelem). 1672–73-ban a tanácsulések túlnyomórészt az elkobzott birtokok ügyeivel foglalkoztak, külön jegyzőkönyvet fektettek fel róluk (Protocollum fiscum concernente et rebelles).

A méretekre pontos fényt vet a Breiner-bizottság zárójelentése: 1670–1688 közt (a Rákóczi-javakat nem is számítva) 150000 hold elkobzott jószág került a szepesi adminisztráció kezére, amelynek egy részéből kamarai uradalmakat szerveztek, másik részét a király rendeletére avagy egyszerűen az adminisztrátorok önálló határozatából eladták vagy zálogba vetették összesen 437645 forint értékben, végül titulo gratiae eladományoztatott 146000 forint értékű birtok. Munkács várának feladása, 1688 után a hatalmas Rákóczi-birtokok is a kamara kezelésébe kerültek II. Rákóczi Ferenc nagykorúvá válásáig, 1694-ig, majd miután Rákóczit felségárulás címén elfogták (1701. április 17.), az uradalmak – a Bercsényi-féle javakkal együtt – a szabadságharc kitöréséig ismét kamarai irányítás alá kerültek. A szatmári béke után a Rákóczi, Bercsényi, Vay és Csáky uradalmakat (összesen 1260000 rénes forint értékű birtok) a kamara konfiskálta. Ezeket kisebb részben az uralkodó újra eladományozta (Patak és Regéc: Trautsohn, Sáros: Illésházy), részben kincstári uradalmakká szervezte. Nemcsak az újonnan kialakított kamarai uradalmak (ezekre l. alább) biztosították a kamarai jövedelmek komoly arányú emelkedését, hanem az eladott, bérbe-, zálogba adott, eladományozott konfiskált javak is állandó jövedelemforrást, az 1700-as évek elején például évi 15-20000 forintot jelentettek.

A hűtlenség, felségárulás címén elkobzott javak mellett a kamara továbbra is átvette a magvaszakadt családokról a királyra szálló megüresedő birtokokat (caducitasok). A kamara tanácsosai minden ilyen esetben kiszálltak, leltárt készítettek, felbecsülték a birtok értékét, s javaslatot tettek – a magyar, illetőleg az udvari kamarán keresztül – az uralkodónak a birtok felhasználására. Ugyancsak véleményezték az összes felső-magyarországi javakra vonatkozó birtokkérelmeket. E megnö-

vekedett teendők indokolták, hogy a *jogügyi aligazgatói* (causarum regalium vice-director) állásra már a hetvenes évek elejétől külön szakképzett jogászt nevezzenek ki (korábban e tiszte az adminisztráció titkára látta el), aki a fiskális ügyek tárgyalásakor részt vett a tanácsüléseken, és minden ilyen természetű ügyben írásbeli véleményt nyújtott be. Részben a Pozsonyban székelő jogügyigazgatónak, részben az adminisztrátornak, illetőleg a kamarának volt alárendelve, fizetését az utóbbitól kapta. A teendők felszaporodásával az aligazgató nem győzte egyedül a munkát. Ezért a XVIII. század első éveitől három *kincstári ügyvéd* (fiscalis procurator) működött alatta, akik közül a rangban első (primarius) az aligazgatót is helyettesítette annak távolléte alatt, opiniót adott, és a jogi ügyek intézésében segítségére volt a tanácsnak, a másik kettő a fiskális uradalmakkal kapcsolatban az illetékes bíróságok előtt indított perekben védte a kincstár érdekeit.

f) *Kincstári uradalmak*

Az 1670-től meginduló nagyarányú konfiskációk teremtették meg a feltételeket a kamarai uradalmi gazdálkodás kiszélesítéséhez. Az elkobzott (kisebb részben kihalás folytán a kincstárra szállt), az országrész különböző területein szétszórtan fekvő birtokokból az adminisztráció, majd kamara kiválasztotta a legértékesebbeket, azokat nagyobb uradalmakká tömörítette, élükre kamarai tisztviselőket helyezett. Az újonnan kialakult kincstári uradalmak jellege és funkciója az előző évszázadhoz képest lényegesen megváltozott: immár nem egy-egy vár közvetlen ellátására rendelt, a végvárakhoz simuló várbirtokokról van szó, hiszen a végvárak két évtized alatt elvesztették korábbi szerepüket, és a kilencvenes években meg is szűntek. Az új uradalmak lényegesen nagyobbak a korábbi várgazdaságoknál, a fő törekvés a jövedelmezőbb gazdálkodás bevezetése, majorságok kialakítása, a pénzjövedelem emelése; a jövedelmekkel pedig a szepesi kamara központilag rendelkezik. Az uradalmak szervezésénél a fő ösztönző, mozgató erő e korszakban az a tény, hogy a megszálló idegen katonaság terménnyel való ellátása – a kiszélesített élelügyi szervezeten keresztül – nagyrészt a szepesi kamarára várt, másrészt a katonai megszállás a pénzjövedelmek emelését követelte.

A XVII. századi nagyméretű eladományozások következtében 1670 előtt csak Kálló és Szatmár körül voltak számottevőbb váruradalmak. A 70–80-as években ezek mellett Murány, a Szepességben (volt Csáky-féle birtokok), Diósgyőr, Nagybánya, Sóvár, Szomolnok körül terülnek el jelentősebb kincstári uradalmak (az utóbbi három szoros összefüggésben a megfelelő bányaszervezettel), majd a kilencvenes évek derekán a budai adminisztrációtól átcsatolt nagyváradi uradalom került a szepesi kamara irányítása alá. 1688–1694 közt, majd 1701–1703-ban a hatalmas Rákóczi-birtokkomplexum (Tokaj, Patak, Regéc, Munkács, Sáros, Makovica, Ónod) és Bercsényi ungvári uradalma is a kamara felügyelete alá jutott, bár itt egy közbeiktatott adminisztrátor gondoskodott az uradalmak további egységes irányításáról. 1711 után az újra konfiskált Rákóczi–Bercsényi stb. uradalmakkal

együtt (a szatmári béke után mindjárt eladományozott javak nélkül) a következő, részben átszervezett, átcsoportosított uradalmak tartoztak az adminisztráció alá: Munkács, Szentmiklós, Ungvár, Tokaj, Diósgyőr, Várad, Ónod, Nagybánya, Szatmár, Sóvár, Kálló, Szomolnok és a szepesi uradalom. A legnagyobbak (Munkács, Ungvár, Tokaj, Várad) átlagos évi jövedelme 10000 forint körül, a kisebbeké 2-6000 forint közt mozgott.

A felszaporodott kincstári uradalmak irányítása már a hetvenes években megkívánta egy, a szepesi adminisztrátor alá rendelt, de valamennyi uradalmat mégis bizonyos részleges önállósággal, egységesen irányító, közbeiktatott hivatal felállítását. Ez volt a *kincstári javak prefekturája*, élén az 1674-ben vagy 1675-ben kinevezett Draheim Vilmossal (praefectus bonorum fiscalium). Az állás fontosságát mutatja, hogy fizetése csaknem elérte a tanácsosokét. A praefectus közvetlenül érintkezett az uradalmak élén álló provizorokkal, de a felsőbb irányítást az adminisztráció tanácsától kapta, az adminisztráció tehát a praefectuson keresztül gyakorolta az uradalmi igazgatást.

A prefekturában 1677-től egy számvevő (exactor rationum) dolgozott, az uradalmi számadásokat ugyanis nem a levéltár, hanem a prefektura vizsgálta meg és terjesztette elfogadásra a tanács elé. A hivatal írásbeli munkáját jegyzők (notarii oeconomicae) végezték. A praefectusnak több lovasszolga állt rendelkezésére (Draheim 1682-85-ben Thököly kassai kamarája alatt is tovább szolgált). A praefectura a kamarává történt átszervezés: 1690 után is fennmaradt, csupán külön számvevőségét olvasztották be 1695-ben az egységes számvevőhivatalba. A Rákóczi-szabadságharc leverése után egy ideig szükségtelennek tartották a külön közbeiktatott hivatalt, de 1717-ben a sokirányú gazdasági feladatok mégis rákényszerítették az adminisztrációt annak megszervezésére. A számvevés a központi számvevőségénél maradt.

Az egyes uradalmak élén udvarbíró (provisor) vagy – a legnagyobbak élén – felügyelő (inspector) állt; alattuk a hagyományos, az uradalom kiterjedtségétől függő létszámú személyzet (számadó, esetleg külön pénztáros, kulcsár, sáfár, ispánok, erdőkerülők stb.) szolgált. Az uradalmi tisztviselői hálózatot az adminisztráció, majd kamara jelölte ki, és ennek alapján nevezte ki az uralkodó.

A praefectus feladata volt (a kamarai tanács állandó irányítása alatt) a provizorok munkájának irányítása, személyes ellenőrzése, az uradalmak összeírása, felbecslése, a majorsági gazdálkodás, s egyáltalán az uradalmak jövedelmezőségének fejlesztése, a gazdasági építkezések, meliorációk eszközlése, a jobbágyság bizonyos fokú védelme az uradalmi tisztviselők túlkapásaival és a katonaság kihágásaival szemben stb., tehát az uradalmak igazgatása és ellenőrzése. Minden fontosabb uradalmi ügyben jelentést kellett tenni a kamarai tanácsnak, és a végső döntést az hozta meg.

Ha a korábbinál jóval szélesebb alapokon fejlődött is ki az uradalmi gazdálkodás, sok nehézség és döccenő akadályozta kibontakozását. A 70-80-as évek szinte megszakítatlan hadi állapota, a császári és kuruc seregek dúlásai nem éppen ked-

veztek a gazdálkodás jövedelmezőségének. Ilyen téren a kilencvenes években, a századforduló körül, majd még inkább 1711 után tapasztalható komolyabb felledülés. A hetvenes években az adminisztrátor még azt panaszoja, hogy a fiskális uradalmakból pénzbevételre jóformán nem lehet számítani (a terményjövedelmet egészében a katonai magtárakba szállítják be), a nyolcvanas évek végén átlagban már évi 20000 forint jövedelemmel számolnak, ez 1700 körül időnként 30000 forintra emelkedik, az 1710-es évek végén pedig az évi jövedelem 60000-70000 forint közt mozog. Az uradalmak jövedelméhez jelentős mértékben hozzájárult, hogy a legtöbb bevételt jelentő *kisebb királyi haszonvételeket* a kamara igyekezett saját kezelésben kiaknázni (másokat bérbe adott), így több uradalomban saját kezelésben levő italmérések, sörházak, mészárszékek, malmok működtek.

g) Kincstári szőlőgazdaság

Az uradalmi gazdálkodástól elkülönítve kezelték a kincstári szőlőgazdaságot. Az értékes hegyaljai szőlők egész sora ugyancsak konfiskációk útján került kamarai kézbe. A külföldön is igen nagy becsben tartott hegyaljai bor értéke indokolta, hogy már 1670-ben nagy gondot fordítottak a kamarai szőlőművelés megszervezésére, maga a Rottal-féle bizottság adta az első instrukciót az adminisztrációnak a szüretelés mikéntjéről. Az elkobzott szőlőbirtokok esetében is, akárcsak az uradalmaknál, a legjobban termő hegyeket vették kincstári kezelésbe, a többieket bérbe adták. A kincstár legértékesebb szőlői a Hegyalján, Tokajon, Tarcalon, Keresztúron, Bényén, Tállyán, Tolcsván, Mádon, Zomborban feküdtek már a hetvenes években (túlnyomórészt konfiskált szőlők), amelyekhez a nyolcvanas években újabbak járultak. Allodiális szőlőbirtokok terültek még el a munkácsi, ungvári, diósgyőri, váradi és szatmári uradalomban. A szatmári béke után, a Rákóczi-féle szőlőbirtokok konfiskációja után a hegyaljai szőlőket tömörítették, nagyobb egységekbe szervezték: ekkor Tokaj, Tarcal, Zombor, Keresztúr, Liszka, Bénye és Újhely központokkal több mint 40 nagy kiterjedésű allodiális szőlőbirtok volt a kincstár kezelésében.

A szőlőgazdálkodás az uradalmi gazdálkodáshoz hasonlóan egy közbeiktatott központi hivatalnok, az 1673 óta szereplő *bor és szőlőfelügyelő* (vinorum et vinearum inspector) egységes irányítása alatt állt. Segéde és helyettese az alfelügyelő (vice-inspector) volt. Ahogy a központi prefektus az egyes uradalmak provizorait, úgy irányította a szőlőfelügyelő az egyes allodiális szőlők élén álló *vinicolákat*. (A „vinicola” ez esetben nem „szőlőmunkást” jelent, hanem egy-egy szőlőgazdaság vezetőjét.) Felügyelete alatt nem csupán a hegyaljai szőlők álltak, hanem valamennyi uradalom szőlőgazdasága. A Rákóczi-birtokok borkereskedelmét 1688–1694, 1701–1703 közt az uradalmak élén álló adminisztrátor irányította. A szőlőfelügyelő irányította – a kamarai tanács felsőbb utasításai alapján – a szőlőmunkákat a nyitástól a szüretig, biztosította a szőlőmunkásokat és azok bérét, személyesen felügyelt a szüretre, a must hordókba öntésére, a bor minőségének megőrzésére stb.

A különböző minőségű borokat külön-külön hordókba öntve (a hordókat lepecsételve és lajstromba foglalva), központi gyűjtőhelyekre, Tokajba, illetőleg a kamara kassai pincéibe szállították. Ugyancsak a szőlőfelügyelő gyűjtötte egybe a kincstár által bérelt bortizedet is. A silányabb bort a kincstári birtokokon és Kassán a kamarai kezelésben levő italmérésekben kimérték, az értékesebbeket külföldre, elsősorban Lengyelországba szállították. Időnként tekintélyes mennyiségű bort szállítottak fel az udvarhoz. A fiskális szőlők borkereskedelme az 1680-as évek végén évente átlag 20000 forint jövedelmet jelentett a kincstárnak, (a Rákóczi-birtokoké külön évi 9000 forintot), az évi bevétel az 1710-es években még ezt is gyakran túlhaladta (például 1719: 47116 forint). Az 1710-es évek végén az allodiális és tizedbortermelés mennyisége 1000–2000 (3 pozsonyi akós) hordó közt mozgott. (Ugyanakkor a szőlők feljavítására és a szőlőmunkások bérére fizetett összegek állandó, jelentős kiadási tételként szerepelnek: gyakran évi 5–8000 forint.)

h) Tizedbérlet

Míg a kincstári birtokokon termelt és a tizedből beszedett bort a kamara saját italméréseiben kimérette, illetőleg kereskedett vele, az uradalmak egyéb terményeit, elsősorban a gabonaféleségeket nagyrészt közvetlenül az országban tartózkodó császári seregek élelmezésére kellett fordítania. Az uradalmak termése önmagában azonban távolról sem fedezte a szükségleteket. Ezért a kamara továbbra is élt az országgyűlések által felkínált tized előbérlet jogával (*praearendatio decimae*). A bérleti szerződés megkötése, a tized behajtása lényegében ugyanazon formák között zajlott le, mint az előző korszakban. A jobban jövedelmező tizedeket a kamara maga hajtotta be, a többit újra bérbe adta. Az egyháztól bérelt tizeden kívül a kamara hajtotta be az egész országrész *királyi tizedét* (*decima regia*). E jövedelemforrást az 1701. április 9-i királyi rendelet újította meg: a hadi szükségletekre hivatkozva elrendelte, hogy minden tized tizedrésze a királyt illeti, bárki is szedi be az egyházi tizedet, és ezt a meghatározott helyőrség magtárába kell beszolgáltatni.

i) Gabonaügy

A kincstári uradalmak terményeinek és a tizedbérlet királyi tized útján biztosított terményeinek az összeggyűjtése, a szállítás megszervezése és lebonyolítása, az élelmiszereknek a katonaság számára történő biztosítása, a felhasználás ellenőrzése különálló, önmagában is igen bonyolult feladatkört jelentett, amelyet összefoglaló néven élésügynek vagy gabonaügynek (*res victualia* vagy *annonaria*) neveztek. Az élésházak vagy katonai magtárak (*granariumok*) hálózata az 1710-es évek derekáig a kamara igazgatása alatt maradt, és az előző korszakhoz képest tovább szélesedett. Az 1670–80-as években az élésházak még kapcsolatban álltak a nagyobb végvárakkal (nagyobb élésházak voltak: Kassa, Szendrő, Eperjes, Patak, Ónod,

Kálló, Tokaj, Putnok, Balog, Murány, Szatmár, Kisvárda stb.). A 90-es években azonban a főbb katonai központokban azoktól független, önálló élésügyi szervezet alakult ki. A központi élésház Kassán volt (filialisai: Eperjes, Lőcse, Makovica, Szendrő, Szepes), azonkívül Tokajban, Kállón, Szatmáron (filialisai: Huszt, Kővár, Nagybánya), Munkácson, Ungváron, Murányban tartottak fenn magtárakat.

A nagyobb élésházák élén prefektusok, a kisebbekén élelmezési tisztek (*annonae officiales*) álltak, akik a kamarai tanács irányítása alatt működtek. Az egyes központokban kisebb-nagyobb létszámú alsóbb tisztviselőgárda és munkások (élés-sütők) dolgoztak. Az udvar szempontjából oly fontos feladatkör bizonyos fokú elkülönítése a kamara egyéb ügyköreitől már az 1690-es években megindult. Az élésházák számadásait a kamarán belüli külön gabonaügyi számvevőség vizsgálta felül, és elfogadásra közvetlenül az udvari kamarához terjesztette fel azokat. Már a hetvenes évektől közvetlen rendeletek útján az udvari kamara szabályozta a legapróbb részletekbe menően a gabonaszállítás, felosztás, értékesítés, kimérés kérdéseit. A Breiner-bizottság a gabonaügy vonatkozásában nyíltan is az udvari kamara alá rendelte a szepesit, és – a magyar kamara tiltakozása, valamint a határozat bizonyos fokú módosítása ellenére is – az udvar közvetlen irányító szerepe a továbbiakban is itt érvényesült a leghatározottabban. 1695-ben a külön gabonaügyi számvevőséget megszüntették ugyan, de a számadásokat továbbra is az udvari kamarához kellett felküldeni. Emellett az uralkodó külön főgabonabiztost (*superior annona commissarius*) küldött ki Kassára, aki a kamarával együtt intézte ugyan az élésügyeket, de annak nem volt alárendelve. Végül az állandó hadsereg felállítását követően, az 1710-es évek második felében a katonaság élelmezésének szervezetét új alapokra fektették, és a gabonaügy igazgatását végleg kivonták a kamara hatásköréből. Erre a célra külön, katonai igazgatás alatt álló nagy központi magazinok szolgáltak (Kassa, Eperjes, Lőcse, Munkács, Ungvár, Várad). A katonaság ellátásának terhe annyiban továbbra is a szepesi adminisztrációra nehezedett, hogy a szabályok szerint a fiskális uradalmakban termelt valamennyi gabonát, továbbá az ezután is bérlet és behajtott tizedgabonát be kellett szolgáltatnia a katonai magazinokba, annak további sorsára nézve azonban már nem volt befolyása.

j) Adók

A hadiadó kezelése már 1635 óta kikerült a kamarai igazgatás alól, és a megyék feladatává vált. A Lipót-féle abszolutizmus idején maga az adóügy is átalakult. Az új rendszert 1671-ben császári nyílt parancs vezette be, amely szerint minden megye vagy város köteles volt az ott tartózkodó katonaságot eltartani. Pénzbeli adó helyett az egyes falvakra, városokra terményekben rótták ki a katonák eltartására szolgáló „porciót” (élelem, takarmány, lakás, fűtés stb.). Az adó felosztása: a *repartitio* elvben továbbra is a megyék és a városok feladata lett volna, a gyakorlatban azonban a porciót legtöbbször maga a katonaság vetette ki és hajtotta be szörnyű kegyetlenkedések, kihágások, véres jelenetek közepette, önkényesen és a megállá-

óitottnál nagyobb mennyiségben. A kamarai hatóságnak e téren csak bizonyos ellenőrző jogköre maradt: meg kellett állapítania, hogy a repartitio, a porták össze- számlálása szabályosan történt-e, valamint segítséget kellett nyújtania a behajtáshoz, főként a kamarai uradalmak területén. Mindez azonban nem az adókezelés jogcímén történt, hanem a katonaság és a polgári lakosság közti egyeztetés, tehát a kamara közigazgatási feladatköre alapján.

A régi adófajták közül az 1670-es években még a megyék által néha behajtott *koronapénz* folyt be a kassai pénztárhoz, valamint a továbbiakban is a városok által beszedett, és a kamarának átadott szabad királyi városi *cenzus* és *taxa*, a *hajdúvárosok* adói, a *zsidó türelmi taxa* és a *görögkeletiek cenzusa*. Ezek elsősorban ellenőrzési és pénzkezelési, nem pedig igazgatási feladatot jelentettek.

Új adófajta volt az 1672. május 25-i nyílt paranccsal bevezetett fogyasztási adó, az *accisa*. Meghatározott adókulcs szerint a városi lakosság fizette az ital- és húsmérés után. Az *accisa* igazgatása, behajtása 1672-től az adminisztrációra hárult. Minden városba egy adószedőt (*perceptor accisarum*) küldött, aki állandóan ellenőrizte a kocsmákat és mészárszékeket, a beszedett adót pontos napló és számadás mellett a kamarának szolgáltatta be, ez pedig átutalta a központi hadipénztárba (esetleg a helyi harmincadhivatalon keresztül vagy közvetlenül a hadipénztárba folyt be a jövedelem). Ez az új adó, amelyet a hadiadón, a repartitión kívül kellett a városi lakoságnak viselnie, súlyos megterhelést jelentett. Kassán 1672–75 közt több mint 14000 forint folyt be az *accisából*. Egyes városok, például a hetvenes években Lőcse és Bártfa meghatározott évi összegért (1674: 4000 forint) bérbe vették az *accisát*, és saját hatáskörükben hajtották be.

k) A bevételek alakulása

A tárgyalt fél évszázadban a kamarai bevételek abszolút összegei fokozatosan, lényegesen felülmúlták az előző korszakét, de az egyes jövedelmi ágak közti arányok is alapvetően megváltoztak. A Breiner-bizottság az 1686–1689-i évi bevételek megvizsgálása során jövedelemáganként kiszámította az évi átlagos kamarai jövedelmet, és ezt akkor – az újonnan szervezett felsőbányai aranybánya hozama nélkül – összesen mintegy 180000 aranyforintra becsülte. A XVIII. század első éveiben az évi bevétel tovább emelkedett. (1701: 267235, 1702: 226464 aranyforint). A Rákóczi-szabadságharc után, az 1710-es évek elején megint lesüllyedt 100000 aranyforint köré, de az évtized végére elérte a csúcst: 1718: 351577 aranyforint, 1719: 402090 aranyforint, 1720: 394275 aranyforint.

A legbiztosabb, legállandóbb és legnagyobb jövedelmi forrás továbbra is a *harmincad* maradt (az egész korban 70-80000 forint), amely mellé jelentőségben fokozatosan a szomolnoki és a nagybányai felügyelőség *bánya- és pénzverési* jövedelmei emelkedtek, sőt a szomolnoki *rézkereskedelem* (a réz hollandiai exportja) fellendülésével a XVIII. század elején, majd főleg az 1710-es évektől a bányajövedelem túlszárnyalta a külkereskedelmi vámét is. Elsősorban ennek köszönhető az összebev-

tel ugrásszerű emelkedése: míg a 80-as években a bányák együttes jövedelme 40-50000 forint volt, az 1710-es évek végén már 170000-200000 forint. A sóvári sóbánya évi jövedelme a nyolcvanas években 5000 forint körül mozgott, majd 1690-től a szomolnoki felügyelőség jövedelmei közt jelentkezett.

Fokozatosan emelkedő tendenciát mutat a harmadik fontos jövedelmi csoport, a *kincstári uradalmak* és a *kincstári szőlők*, a *borkereskedelem* pénzbevétele: a nyolcvanas években és a XVIII. század elején együttvéve évi 50000 forint körül mozgott, de az 1710-es évek elején már elérte az évi 80-100000 forintot. A *háramlott javak eladása*, eladományozása, bérbe adása is gyakran évi 10-20000 forintot jelentett. A sómonopólium gyakorlása, a máramarosi sóval folytatott kamarai kereskedelem is a 80-90-es években, s az 1710-es évek elején mintegy 20000 forint jövedelmet hozott. E bevételi forrás azonban az 1710-es évek végén – miután az udvari kamara közvetlenül átvette azt – kiesett. Végül kisebb pénzbevétel származott a *tizedbérletből* (újra bérbe adott praearendalt tizedek, eladott gabona), e korban maximum 2-3000 forint; az *adójövedelmekből* (városi census és taxa, zsidó türelmi taxa, görögkeletiek censusa), együttesen évi 1000-3000 forint. Az említettekhez néha még kisebb rendkívüli jövedelmek, kölcsönök járultak. A gabonaügy pénzbevételét nem jelentett, a gabonát természetben adták át az élésházaknak, az *accisa* pedig a hadipénztárba folyt be.

1) A kamara és a katonaság

A jövedelmek nagyobbik felét e korszak első felében is a katonai jellegű kiadásokra fordították. A terményjövedelmek felhasználásáról fentebb már esett szó. Amíg a végvári rendszer fennállt, az adminisztráció továbbra is fizette egyes várak őrségét, parancsnokait (főként *Szendrő* őrségének és kommandánsainak fizetését kellett vállalnia); fedezte a felső-magyarországi tüzérség személyi szükségleteit (a kassai, eperjesi, szendrői, murányi, tokaji, pataki, szatmári, munkácsi, ungvári *artellariusokét* és *pixidariusokét*), nagyobb összegeket fordított az erősségek *építésére*, restaurációjára, a katonaság *élelmezését szolgáló gabona szállítására*, az élésházak tárgyi és személyi szükségleteire stb. E korban tovább folyt Szabolcs megyében, Kálló környékén, majd Várad felszabadulása után Bihar megyében is a puskaporgyártáshoz szükséges *salétromkészítés*. Helyi vezetője egy felügyelő (inspector salis nitrii) volt, aki a kamarának tartozott elszámolással. A kamarának beszolgáltatott, illetőleg eladott salétrom évi mennyisége az 1670-80-as években meghaladta a 200 mázsát. Továbbra is tőle kapta évi fizetését a végvári generális (Gränzgeneral) és helyettese, továbbá több központi katonai tisztviselő (hadbíró, mustramester, hadiépítész, hadifizető, hadititkár stb.). 1672-ben Kassán az udvari tanács alá rendelt központi hadipénztárat (cassa bellica) állított fel az uralkodó. A katonaság fizetése úgy történt, hogy a központi kamarai pénztárból vagy az egyes harmincadok, sóhivatalok stb. pénztárból megfelelő időközökben átadták a befolyt összegeket a hadipénztárosnak, aki e kamarai eredetű jövedelmek hova fordításáról a kamarának nyugtákkal számolt el. A jövedelmek mintegy 50-60%-a e korban is a katonai ellá-

tást fedezte. A döntő különbség az előző korszakkal szemben az, hogy míg régebben a szepesi kamarai hatóság közvetlen felügyeletet gyakorolt a végvárok felett, ez a hatásköre a császári katonaság benyomulása után az 1670–80-as években jelentősen lecsökkent, majd teljesen megszűnt: a császári ezredek ügyeibe nem szólhatott bele, a hadipénztáron keresztül a katonaság ellátására előirányzott összegek felhasználása a katonai közigazgatás feladata lett, amely pusztán utólagos elszámolással tartozott. Az 1690-es években a jövedelmek helyi átutalása fokozatosan megszűnt. A szepesi kamara jövedelmei nagy részét köteles volt az udvarba felküldeni (a Breiner-bizottság 100000 forintban határozta meg ezt a „quota annualist”).

A kamarai jövedelmek másik, rendszerint kisebbik felét az adminisztráció az 1670–80-as években megnövekedett belső és külső tisztviselőgárdájának fizetésére, továbbá a kincstári uradalmak meliorisatiojára, a kincstári szőlőgazdaság javítására és munkabéreire, a bányák karbantartására és fejlesztésére, a felső-magyarországi postaszervezet fizetésére, és az udvar vagy a magyar kamara által utalványozott egyéb, rendkívüli kiadásokra fordította. A kilencvenes évektől a helyben fel nem használt összeget a szepesi kamara a magyar, illetőleg udvari kamarához küldte fel.

A katonasággal kapcsolatos teendők távolról sem szorítottak szorosan a pénzügyekre és a katonaság terménnyel való ellátására. A császári ezredek állandó jellegű benntartózkodása az országban nap mint nap súlyos közigazgatási feladatokat rótt a kamarai hatóságra. A katonaság erőszakoskodása, sűrű kihágásai, véres brutalitása a legszörnyűbb terhet jelentette e korszakban az egész városi és falusi lakosságra, az adó behajtása, a „porcióztatás” rendszerint féktelen kegyetlenséggel, zsarolások, összetűzések közepette zajlott le. A panaszok, kérelmek özöne a kamarai hatósághoz futott be, amely ezeket részben továbbította a magyar, illetőleg az udvari kamarához, de gyakran azonnal közbe kellett lépnie a katonai parancsnokoknál, és megkísérelnie a helyzet tisztázását, az egyeztetést. Másfelől a kamara kötelessége volt a contributio és az elszállásolás ügyeiben támogatni a katonai hatóságokat, illetőleg adott esetben a katonaságra mint végrehajtó erőre kellett támaszkodnia. Így a kamara tulajdonképpen állandóan két tűz között mozgott, és ezen a súlyos problémán nemigen tudott úrrá lenni, minthogy ez az adott helyzetben valóban a lehetetlennel volt határos. Ezen ügykomplexummal való foglalkozása azonban számunkra fontos mozzanatát őrizte meg a közvetlen katonai elnyomás korának. Miután a kormányzat belátta, hogy e súlyos és sokrétű országos problémák megoldására a kamarai hatóságok önmagukban képtelenek, 1696-ban az egész országot három kerületre osztva biztosokat, majd 1697-ben három kollegiális, állandó bizottságot nevezett ki, és a katonai és polgári lakosság közti súrlódások ügyét, a katonai elszállásolás, a contributio vitás kérdéseinek megoldását ezek hatáskörébe utalta. A kassai bizottság (Commissio subdelegata) kerülete a szepesi kamara kerületével volt azonos, és 1704-ig működött szoros kapcsolatban, állandó érintkezésben a szepesi kamarával, amelynek egyébként egyik tanácsosa rendszeresen részt is vett a bizottság minden egyes ülésén.

Egyébként is az országrész igazgatásának szinte minden mozzanatában átfedték egymást a katonai és polgári igazgatás területei, ezért a szepesi kamarai hatóság állandó személyes és írásbeli érintkezésben állt a katonai parancsnokokkal, mindegyiket a főgenerálissal. E fejezet elején volt szó a lipóti abszolútizmus körülményei közt megszületett elméletre, amely szerint a Habsburg-ház számára a katonaságnak és a kamarának azt a szerepet kell játszania, mint az emberi testben az „erős kar” és az „örkődő szem”. A kamara feladata volt széles tisztviselőhálózatán keresztül állandó figyelemmel tartani az országrész politikai hangulatát, a császár-ellenes mozgalmakat, a „köznyugalom” megbontására irányuló összeesküvéseket, és az országrész hangulatáról, az erdélyi helyzetről, hadmozdulatokról stb. szerzett értesüléseit azonnal jelentette az udvarnak vagy a főgenerálisnak, hogy a „Felséges ház erős karja” idejében lecsaphasson, és ezzel „megelőzzék a veszélyt”. A felső-magyarországi kamarai hatóság tehát továbbra is a katonasággal (amely ebben a vonatkozásban a fegyveres végrehajtó hatalom szerepét töltötte be) karöltve látta el az országrész „köznyugalomának” (publica tranquillitas) fenntartását. E tevékenysége ezen izzó évtizedekben, a bujdosó-kuruc mozgalom megszületése, megerősödése és többszöri nyílt kirobbanása idején (hetvenes évek első kuruc támadásaitól Thököly szabadságharcán, a hegyaljai felkelésen át Rákócziig) az általános „közrendészeti” kereteken túl kifejezetten politikai jelleget nyert. Ismeretes, hogy 1670-től éppen a szepesi kamara területe, főként a Felső-Tisza-vidék és a szomszédos partiumi megyék a „rebellio” fő gócai.

m) Közigazgatás, városok

Szoros értelemben vett közigazgatási ellenőrzést és felügyeletet a szepesi adminisztráció, illetőleg kamara a *szabad királyi városok*, a *hajdúkerület* városai, valamint a *kamarai uradalmak* mezővárosai és falvai felett gyakorolt. A régi, középkori kiváltságokkal rendelkező öt felső-magyarországi város, Kassa, Bártfa, Eperjes, Lőcse, Kiszseben mellé már 1655-ben megkapta a szabad királyi városi rangot Késmárk, majd 1693-ban Debrecen, 1697-ben pedig Nagybánya és Felsőbánya. A hajdúkerület mezővárosai: Böszörmény, Hadház, Nánás, Dorog, Polgár, Szoboszló és Vámospércs. A XVIII. század folyamán kiépült hajdúvárosok belső közigazgatási és bíraskodási autonómiája; az egyes városok élén egy-egy kapitány, hadnagyok, 12 tagú magisztrátus állt, a század végén kialakult a hajdúvárosok egyeteme, universitása, élén a főkapitánnyal, amely a szepesi kamara főhatósága alatt állt. A jelentősebb kamarai mezővárosok: Szikszó, Szerencs, Tokaj, Ungvár, Munkács, Kálló, Szatmár voltak. A kamara alá tartoztak a bányavárosok: Szomolnok, Gölnic, Rozsnyó, Svedlér, Stosz stb. – A kamarai hatóság és a városok viszonyában éppen az 1670-es évek hoztak jelentős változást. Az előző évszázadban a szepesi kamarai hatóság elsősorban és csaknem kizárólag arra törekedett, hogy a városi adók rendszeresen befolyjanak, illetőleg a városi kiváltságok ügyeivel foglalkozott. Most viszont

egyre közvetlenebbül és erőteljesebben kezd beavatkozni a városok belső életébe is. Ez is a Lipót-féle abszolútizmussal és az udvarból irányított nagyarányú rehabilitációval függ össze. A korszak első, 1673-i utasítása legelső artikulusában a katolikus hit védelmét, előmozdítását és propagálását köti az adminisztrátor lelkére. (A protestáns városi tanácsok mindig a felkelésekhez húztak.) A kamarai hatóság erős nyomást fejt ki, hogy a magisztrátusok összetétele megváltozzék. Ezért a hetvenes évektől az évi városi tisztújításokon rendszeresen részt vett egy kamarai biztos (valamilyen tanácsos vagy titkár stb.), ellenőrizte a választás lefolyását, és igyekezett befolyásolni annak eredményét. Ha az eredmény nem volt kielégítő, az adminisztrátor nem egyszer közvetlenül és durván beavatkozott. Emellett minden erővel a katolikus térhódítást szolgálta (templomépítések, kedvezmények, alapítványok, katolikus papok ellátása, szerzetesrendek támogatása stb.). A kamarai hatóság írásban vagy személyes megbízottja révén avatkozott be a városi belviszályokba. Ellenőrizte a városok gazdálkodását, a háziadót kezelő házipénztár évi számadásait, a kórházakat, a városi egészségügyet, az árakat, a mértékeket stb. Egyszóval e korszakban hirtelen, ugrásszerűen megnövekedett a szepesi kamara befolyása a városi belkormányzat és háztartás, a közigazgatás, közrendészet területén, amelybe korábban alig avatkozott be. A helyzet ilyen alakulását elősegítette, hogy a városok nagy része a hetvenes-nyolcvanas évek küzdelmeiben „hűtlenségbe esett”. – A megnövekedett kamarai uradalmakban a szepesi kamarai hatóság gyakorolta az összes földesúri jogot, kinevezte a bírót és esküdteket, úriszéket tartott, gondoskodott a plébániák betöltéséről (nagy gondot fordítva a rehabilitáció előmozdítására) stb.

A megyei önkormányzat ügyeibe a kamarai hatóság nem szólt bele, de számos kérdésben (a contributio, a repartitio, a katonai excessusok, a kamarai uradalmak és a megyei szervek közti súrlódások) aránylag sűrűn érintkezett az alispánokkal.

n) Posta

A felső-magyarországi postaszervezetet e korszakban is a szepesi kamara tartotta fenn, fizette a postaállomások postamestereit és alsóbb hivatalnokait (veredarii). A postavonal az előző évtizedekkel szemben meghosszabbodott Bihar megye felé: Erdélyt és „Alsó-Magyarországot” kötötte össze. A következő helyeken voltak állomások, élükön egy-egy postamesterrel: Lőcse, Eperjes, Kassa, Tokaj, Kálló, Szatmár, Nagybánya, (a kilencvenes évektől még:) Debrecen, Várad.

o) Külső tisztviselő-hálózat

A kamarai igazgatás vidéki hálózata (status externus) a hetvenes évektől fokozatosan a korábbinak többszörösére duzzadt, és belső szerkezetében is erősen differenciálódott. Az egyes jövedelmi, igazgatási ágak irányítására a kamara központi

szervezete alatt sorra külön alhivatalok (felügyelőségek, prefekturák) alakultak külön ügyvitellel, egyenként többnyire jelentős számú alsóbb tisztviselőgárdával és segédszemélyzettel. Az országrész határán köröskörül elterülő harmincadhivatalok, a kincstári uradalmak prefekturája (alatta az egyes uradalmak tiszttartóságai), a szőlőfelügyelőség (alatta a kincstári szőlőgazdák), a sóügy prefekturája (alatta a sóhivatalnokok), az élésházak prefektusai és tisztjei, a szomolnoki bányafelügyelőség (alatta a sóvári bányaprefektura), a nagybányai bányászat és pénzverés felügyelősége által foglalkoztatott kamarai tisztviselőgárda létszáma – az alsóbb személyzetet, munkásokat, szolgálkat, lovasokat stb. nem számítva – mintegy 250–300 személyre tehető. (A nyolcvanas évek végén a külső tisztviselők fizetése évi 25000 forint körül mozgott!) Ez a széles hálózat lényegében a 80-as évek elejére kiépült, később alapvető változások már nem következtek be a szervezetben, legfeljebb bizonyos módosulások a létszámban. A kinevezéseket a német adminisztrátorok 1672 óta meg lehetőségen önállóan eszközölték (a magyar kamara beleegyezését, sőt a királyi reszlutiót sem kérték ki). 1690 után a kamarai rang elnyerésével a kinevezési és elbocsátási hatáskör – természetesen formailag királyi reszlutióhoz kötve – lényegében a kamarai tanácsra szállt, 1711 után viszont a magyar kamara befolyása ismét megnövekedett. A kamarai tisztviselők felett a kamara bírói hatáskört gyakorolt. Az alsóbb kamarai hivatalok közvetlenül a kassai központtal álltak levelezésben, illetőleg a közbeiktatott felügyelő szervek és az alsóbb hivatalok (pl. a kincstári uradalmak prefektusa és az uradalmi provizorok) közt külön levelező viszony állt fenn. A döntés minden ügyben a kassai tanácsülés elé tartozott, amely a fontosabb ügyeket a magyar vagy az udvari kamarához terjesztette fel.

1. A HIVATALSZERVEZET TÖRTÉNETE (1723 – 1773)

a) *Megváltozott feltételek*

A XVII. és XVIII. század fordulóját közvetlenül megelőző és követő évtizedben mindazon lényeges viszonylatokban, amelyek eladdig meghatározták a felső-magyarországi kamarai hatóság létét és működését, gyökeres változások következtek be. Megszűnt Felső-Magyarország déli határán a török hódoltság, feloszlottak, leromboltattak a végvárak, megszűnt az önálló erdélyi fejedelemség, majd Rákóczi szabadságharcának bukásával kilobbant a nemzeti függetlenségi harcok, Habsburg-ellenes mozgalmak tüze; a rendiség és az uralkodó „kibékült”, a lipóti abszolutizmus után a rendi alkotmányosság helyreállt és megerősödött, az ország kormánya új alapokra helyeződött, 1724-ben megalakult a Helytartótanács. Csupa olyan alapvetően új feltétel, amelyek az egész kamarai igazgatás korábbi alapjainak felülvizsgálatát és újrarendezését, ezen belül is különösen a felső-magyarországi hatóság helyének a változott viszonyok közepette a pontos és hosszabb időre szóló meghatározását követelték. Az 1710-es évek második felében egymást érő vizsgálatok, bizottságok, részletes elaborátumok, tárgyalások eredménye a tényleges változásokhoz képest évtizednyi késéssel kidolgozott 1723-i részletes új utasítás, a szepesi kamarai hatóság „restauratio”-ja. A vizsgálatok szemügyre vették a szepesi kamara egész korábbi történetét, elemezték rendeltetését. A kiindulópont: I. Miksa annak idején, 1567-ben nem pusztán a kamarai jövedelmek kezelésére, hanem legalább ilyen súllyal az ország rész közigazgatási és a haza védelmével összefüggő katonai szükségletek ellátására (...pro cumprimis ad providendum viribi rebus politicis, militarumque ad defensionem patriae in plano ac fortalitiis excubentium provisione) állította fel a kamarát, mégpedig egyrészt a török elleni védekezés, másrészt Erdély elszigetelése (ob separationem Transylvaniae) céljából, és több átszervezés, megszűnés és újrászervezés közepette a legutóbbi időkig, ti. a XVIII. század elejéig e feladatokat látta el. A törököt azonban kiűzték, Erdély a Habsburg-jogar alá került, az ország kormánya új szisztéma szerint átalakult, a felső-magyarországi hatóság rendeltetése is átformálódott, szerepe jelentősen lecsökkent. Az új helyzetben a jelek szerint az udvari és a magyar kamara egyetértett abban, hogy a hatóság (miként az már 1712 óta ténylegesen is működött, és ahogy az 1715:18. tc. kimondta) a továbbiakban mint *kamarai adminisztráció* a magyar kamarától függő viszonyban álljon fenn. Tulajdonképpen felvethető a kérdés, hogy volt-e egyáltalán létjogosultsága a XVIII. században egy különálló, továbbra is jelentékeny tisztviselőhá-lózzal, kollegiális tanáccsal, külön pénztárral, számvevőséggel rendelkező – bár a magyar kamara alá rendelt – hatóságnak, amikor a déli részektől eltekintve az

egész magyarországi pénzügyigazgatás elismerten a magyar kamara hatásköre alá tartozott. (A budai adminisztráció megszűnt 1709-ben.)

A szepesi adminisztráció szervezetében és funkciójában, az alá rendelt terület nagyságát illetően továbbra is jelentősen eltért az e korban felállított különböző partikuláris adminisztrációktól: jelentősebb szerepet játszott azoknál, holott ezt sem török, sem erdélyi veszéllyel, állandó hadikészenléttel, sem Felső-Magyarország elszigeteltségével, a közlekedés, postaforgalom bizonytalanságával magyarázni már nem lehetett. Mindezek ellenére ekkor még a magyar kamarában sem merült fel a régi keretek radikális felszámolása, az adminisztráció létjogosultságának tagadása (e gondolat érlelődésére csak a század derekától mutatnak a magyar kamara egyes intézkedései, majd 1774-ben az adminisztráció megszüntetésének ötletét is felvetik). A vizsgálatok és tárgyalások részben az adminisztráció 1710-es évekbeli jövedelmeinek, igazgatási módszereinek aprólékos elemzése, részben az alapvetőnek tekintett 1567-i és 1690-i instrukciók egyes pontjainak „modernizálása” körül forogtak. Hogy a külön szepesi kamarai hatóságot mégis megtartották, abban a készen álló szervezeti keretek, a megszokás, a hagyományokhoz való ragaszkodás és a munkamegosztás szükségessége a magyar kamara részéről feltétlenül döntő szerepet játszott, az udvari kamarát viszont az ország megosztottsága bizonyos fokú fenntartásának igénye vezethette. Az adminisztráció „restaurációjának” előkészítéséhez báró Viechter Ignác udvari kamarai tanácsos 1716-i biztosi működése, 1718-tól báró Thavonath Lajos királyi biztos ténykedése, valamint a magyar kamara és az ugyancsak megkérdezett szepesi adminisztráció 1718–1722 közti javaslatai szolgáltak alapul. A 92 artikulusból álló, „a kamarai ügyintézés új státusa” értelmében kidolgozott utasítást, amely egy fél évszázadra meghatározta a hatóság működését, III. Károly 1723. december 23-án adta ki. (Az általános, az adminisztráció tanácsához szóló utasítás mellett ugyanezen a napon külön instrukció készült a titkár és az iroda, kiadóhivatal, irattár és külön a számvevőség részére.) A következő reformig, 1773-ig az adminisztráció ennek az utasításnak a szellemében működött. Közben csak 1770. március 16-án adott ki a magyar kamara egy újabb utasítást; ez azonban néhány – főként az ügyköröket és az ügyintézés egyes mozzanatait érintő – részletmódosítástól eltekintve az 1723-i alapokat nem változtatta meg. A hatóság működését hosszú időre meghatározó szabályzatot 1724. február 28-án kapta kézhez az adminisztráció, és az ügyintézésben az új rendszerre 1724. március 10-től tért át.

Az új helyzetet az állandóság, megállapodottság jellemzi. Megszűntek azok az okok, amelyek a hatóság történetének előző másfél évszázadát oly változatossá, tarkává tették. Az országrészt nem érinti háború, állandó hadikészenlét, mint a megelőző korban; nem fenyeget a török, nem grasszálnak császári seregek, nem vonulnak erdélyi hadak, kuruc seregek az országon át. Sem külső, sem belső körülmények nem indokolják az előző időkre jellemző sűrű átszervezéseket; a hatóság külső története sokkal egyszerűbb és kiegyensúlyozottabb. A hivatal működésének keretei határozottabbak, a szervező utasítás és a mindennapi igazgatási gyakorlat közt nincs olyan szakadék, mint korábban. Az előző másfél évszázadban a szepesi

kamara működését inkább befolyásolták a sűrű politikai változásoktól motivált helyi szükségletek, a gyakran ellentétes politikai tendenciák harcai, a tisztviselők egyéni álláspontja és rátermettsége, mint a felsőbb utasítások, most felsőbb igény és helyi valóság közelebb kerültek egymáshoz. Másrészt – a fentiekből következően – megszűnt a hatóság „mindenes” szerepe, hatásköre; feladatkörei összevonódtak, egyszerűsödtek; néhány nagyobb ügykör a szorosan vett „cameralia” köré csoportosult (harmincad, kincstári uradalmak, bányaügy, sóügy, tizedügy, királyi jogok érvényesítése, városok); a hivatal tevékenysége pontosabban körülvonalazott, egyszerűsödött, azaz szűrkébb, mint a megelőző másfél száz esztendőben.

b) Szervezet

A hatóság hivatalos címe: *szepesi kamarai adminisztráció* (Cameralis Administratio Scepusiensis). A hivatal élén mint elnök egy mindig főrangú *adminisztrátor* állt (első e tisztségben a korábbi adminisztrátor, báró Mednyánszky Pál volt), aki egyszerűsödött pozsonyi kamarai tanácsos is volt; mellette három-, a harmincas évektől négytagú *tanács* intézte az ügyeket (consiliarius primus, secundus stb.), akikhez rendszerint egy vagy két létszámfeletti tanácsos járult; ezek idővel a kihalt rendes tanácsos helyére léptek. A tanácsosok közül kettő általában a főrendiek, a többi a köznemesek közül került ki. A tanács mellett egy (a hatvanas évektől két) *titkár*, valamint a tanácsülésen a jegyzőkönyvet vezető *jegyző* (protocollista) működött. Az *iroda* és *kiadóhivatal* közvetlen főnöke a kiadó (expeditor) alatt egy másik kiadó vagy kiadóhivatali segéd és egy „kiadó és fogalmazó” (expeditor et concipista), valamint 5-6 cancellista és 1-2 járulnok (accessista) szolgált. A *sámvevőség* vezetője: a számvevőmester alatt általában két segéd (coadjutor) és hat számvevői jegyző (officinista) dolgozott. Az irattárban az irattárost vagy lajstromozót (registrator) és segédjét alkalmazták. A *pénztár* 1746-ig teljesen független volt az adminisztrációtól; egyébként személyzetét egy pénztáros (perceptor) és egy ellenőr alkották. Végül egy kapus, fűtő, két-három futár (cursor) és általában tíz hajdú jelentette az alsóbb szolgaszemélyzetet. E keretek 1773-ig (sőt részben azután is) változatlanok. A fentebb közölt táblázatból látható, hogy a szervezet alig tér el báró Wallsegg adminisztrátorsága alatt, 1680 körül kialakult, illetve a Breiner-bizottság által 1690-ben meghatározott, majd az 1712 után újjáéledt szervezettől; a változás mindössze egy-két tisztviselői állást érint. A hivatal belső struktúrája tehát némi ingadozással az 1670-es évek végétől egy évszázadon át fő vonásaiban azonos, ha címe, rangja, függése, ügyköreinek összetétele és ügyintézése ez évszázad első felében jelentős változásokon, átalakulásokon ment is keresztül.

A főhatóság kérdése, amely az előző másfél évszázadban annyi ingadozást mutatott, és a valóságban csak ritkán alakult egyértelműen, szabályozást nyert, és ami a fő: a tényleges helyzet hosszú időre meg is felelt a szabályozásnak. Az adminisztráció nemcsak elvben, hanem *ténylegesen* is a pozsonyi magyar kamara irányítása és befolyása alá került. Megszűnt az a korábbi állapot, hogy a kassai hatóság elvben is bizonytalan kettős – ti. az udvari és a magyar kamarától való – függés alatt állt, illetve a magyar kamarától való „*dependentia*” pusztán tartalmatlan, vagy legalábbis alig érvényesíthető formula maradt, és amikor a kamarai, hol adminisztrációs címet (a XVII. században hosszú ideig elegyesen mindkettőt) viselő hivatal nagyfokú önállósággal, az udvari kamara erősödő-gyengülő, de nagymértékben *közvetlenül* ható befolyása alatt működött (ti. 1567-től 1604-ig, majd részben az 1610-es években is, és 1670 óta). A magyar kamara főhatóságát az uralkodó már 1712-ben elismerte, majd miután ezt az elvet az 1715-i országgyűlés is kimondta, 1720-ban III. Károly a magyar kamara tanácsosainak számát azért emelte kettővel (hatról nyolcra), mert a szepesi adminisztráció alárendelése megnövelte a pozsonyi kamara teendőit. Igaz ugyan, hogy a szepesi adminisztráció 1723-i utasítása mindjárt 1. és 2. artikulusában még mindig bizonyos legális közvetlen befolyást hagy az udvari kamarának. Eszerint az adminisztráció a *magyar kamarától* függ ugyan, de „*fontos, halasztást nem tűrő*” ügyekben (in rebus momentuosis et quae moram non patiuntur) az adminisztráció közvetlenül az *udvari kamarához* fordulhat rendelkezésért, az irat másolatát viszont egyidejűleg meg kell küldenie a magyar kamarának is. Másrészt az ilyen jellegű ügyekben válaszként leküldött közvetlen, Pozsonyt nem érintő udvari kamarai rendeleteknek az adminisztráció éppúgy tartozik engedelmessé válni, mint a magyar kamara rendeleteinek. Egyébként a hivatali levelezés szabályos útja az, hogy az adminisztráció jelentéseit a magyar kamarának küldi meg (ez pedig, ha szükséges, az ügyet az udvari kamarán keresztül az uralkodóhoz terjeszti fel); ugyancsak a magyar kamara közvetíti a felsőbb rendeleteket, illetve irányítja saját rendeleteivel az adminisztráció munkáját. Ha olyan természetű ügyről van szó, amelyben királyi rendelet (benigna resolutio) szükséges, vagy amely természeténél fogva felsőbb tudomásulvétel igényel – mondja ki a 89. artikulus –, az adminisztrációnak a magyar kamarához kell jelentését és véleményét megküldenie, de „ha a szükség úgy hozza” (si necessitas ita exigerit), egyenesen az udvari kamarához fordulhat.

Ezek a tudatosan nyitva hagyott ajtók az *első két évtizedben*, a negyvenes évek derekáig teret engedtek az udvari kamara bizonyos fokú közvetlen befolyásának. Bár a jelentések zöme a magyar kamarához futott be, és a felsőbb rendeleteket az közvetítette (a legtöbb, a szepesi adminisztrációt érintő királyi vagy udvari kamari rendelet is Pozsonyba érkezett, azok *másolatát* saját rendelete mellékleteként a magyar kamara küldte meg Kassára; *eredeti* királyi rendeletet például aránylag ritkán, kivételesen fontos esetben kapott az adminisztráció), a kincstári érdekek szempontjából lényeges és sürgős kérdésekben fennmaradt a közvetlen levelezés

Bécs és Kassa közt. Ez is mutatja a szepesi adminisztráció fontosságát: közvetlenül egyetlen más alárendelt kamarai hatóság (adminisztráció, felügyelőség stb.) nem levelezett, még kivételképpen sem az udvarral.

Az első évtizedekben a mindkét felet kölcsönösen érintő ügyekben a *magyar kancellária* és a *helytartótanács* is levelezett közvetlenül a szepesi adminisztrációval. Erre vonatkozóan az a megszorítás érvényesült, hogy például a fiskus ügyeit érintő kancelláriai átiratok ügyében addig nem lehetett intézkedni, amíg a magyar kamarán keresztül az uralkodót nem informálták, és resolútiót nem kaptak. Ugyancsak ha birtokadomány, zálog, birtokba iktatás stb. ügyében a magyar kancellária a bécsi udvari kamara tudomása nélkül adott ki valamely kiváltságlevelet, az adminisztráció az ilyennek helyt nem adhatott.

A magyar kamara jelentősen megnőtt, de nem kizárólagos irányító szerepe tulajdonképpen a magyar és az udvari kamara közti viszony függvénye volt. A magyar rendiségnek még az 1720-as években sem sikerült elérnie az udvari kamara kiiktatását a magyar kincstári ügyek intézéséből. A magyar kamara javaslatait továbbra is az udvari kamara terjesztette – előzetes tanácskozás után – a király elé, így az uralkodói döntés gyakran az udvari kamara véleménye alapján született meg. A magyar kamara és az uralkodó közvetlen érintkezését, magyar ügyekben a bécsi kamara illetéktelenségét az 1723-i országgyűlés sem tudta kioroszakolni. Csak az 1741-i országgyűlés törvénycikke mondta ki (14. artikus), hogy a magyar kamara az „udvari kamarától való függetlenség (independentia) demonstrációjaképpen” jelentéseit ezentúl közvetlenül (immediate) a királyhoz intézi, és a leiratokat ugyancsak közvetlenül kapja. E közjogi fejlődés eredménye, hogy az 1748. július 24-i rendelettel a magyar kamara elnyerte a magyar udvari kamara (Camera Regia Hungarico-Aulica) címet. Hogy a valóságban hogyan alakult a továbbiakban a magyar kamara és az udvari kamara viszonya, egyelőre ismeretlen, annyi azonban bizonyos, hogy a magyar kamara szerepének emelkedése a szepesi adminisztrációval való viszonyában már a negyvenes évek derekától fogva éreztette hatását.

A magyar kamara szerepkör-növekedése szemmel láthatóan az egész magyarországi kamarai ügy teljesebb kézbevétele, a közvetlen irányítás fokozódását vonta maga után. Az utalványozási jogot például 1749-től kizárólagos hatáskörrel a magyar kamara kapta meg, az udvari kamarának abba nem volt befolyása. Az alsóbb tisztviselők számadásait a magyar kamara most már nemcsak felülvizsgálta és véleményezte, hanem végső fokon maga fogadta el, és nem továbbította Bécsbe. A szepesi kamarai adminisztrációnál a viszonylagos (maradványaiban élő) önállóság teljes megszűnése figyelhető meg. A negyvenes évek derekától nincs már közvetlen levelezés a szepesi adminisztráció és az udvari kamara között. A királyi rendeleteket *minden esetben* a magyar kamara közvetíti Kassára. Más központi kormányhatóságok (kancellária, helytartótanács) ugyancsak a magyar kamara közvetítésével leveleznek az adminisztrációval. Az irányítás tehát minden tekintetben, teljes joggal a magyar udvari kamara kezébe kerül. Ezzel párhuzamosan megkezdődik az

adminisztráció ténylegesen gyakorolt *hatáskörének fokozatos, tudatos csökkenése* is.

A sort egy királyi intézkedés nyitja meg: 1744 végén az uralkodó az egész magyarországi bányáügyet, így a *felső-magyarországi bányászatot* (Szomolnok, Nagybánya) is kivonta a kamarai kezelésből, és előbb egy külön udvari bizottság, majd (1747) egy udvari igazgatókollégium irányítása alá rendelte. A többi intézkedés azonban már kizárólag a magyar kamarától eredt. A XVIII. század tízes-harmincas éveiben a nagy kiterjedésű, értékes *kincstári uradalom* egy részét fokozatosan kivonták a szepesi adminisztráció hatásköréből, és közvetlenül a magyar kamara vagy valamelyik újonnan szervezett partikuláris adminisztráció, illetőleg külön kinevezett, bizonyos fokú önállósággal rendelkező direktorok alá rendelték. Erre a sorsra jutott a 40-es évek derekától a 60-as évek végéig az ungvári, nagyvárad, diósgyőri, püspökladányi, egy ideig a sóvári uradalom, egyesek (munkácsi, szentmiklósi, szepesi, ónodi, szatmári stb.) magánkézbe kerültek, úgyhogy 1770-re az 1720 táján még mintegy 15 uradalomból összesen *három* (Tokaj, Peklin, Sóvár) maradt az adminisztráció kezelésében.

A *sóvári bányafelügyelőség* ugyancsak közvetlenül a magyar kamara irányítása alá került. Az 1743-ban az udvari kamarától az adminisztrációhoz visszarendelt *sóügyet* 1756-ban részben egyenesen a magyar kamara, részben az akkor szervezett máramarosi adminisztráció alá utalták. A máramarosi adminisztrátor eleinte függő, levelezési viszonyban volt ugyan a szepesi adminisztrációval, de irányítását rövidesen mindenben a magyar kamara vette át. A *harmincadok* egy részét egyenesen a magyar kamarának rendelték alá (1749: Debrecen, Nagyvárad, Margitta), más részét a máramarosi adminisztrátor és a sóvári felügyelő alá helyezték (1753, 1768), és csak egy szűkebb, az ún. kassai kerület felügyeletét hagyták meg nála; a számadások revízióját közvetlenül a pozsonyi számvevőség vette át. A kassai *pénztár számadásrevízióját* 1746-tól elvonták a kassai számvevőségtől, és ugyancsak a pozsonyi számvevőség feladatává tették. A *fiskális birtokügyek*, háramlások stb. intézését Felső-Magyarországra nézve is nagyrészt a magyar kamara vette kézbe, amely a szepesi adminisztrációnak sokszor még véleményét sem kérte ki.

Az adminisztráció szerepkörének, jelentőségének az 1740-es évek derekától az ötvenes-hatvanas években fokozódó csökkenése, a magyar kamara kizárólagos irányító szerepe fejeződött ki abban, hogy az adminisztráció soron következő újabb utasítását (mivel 1723-tól „az egész magyarországi kamarai ügy helyzete és ügyvitele változáson ment át, az egészében immár udvari rangot viselő magyar kamarának rendeltetett alá”) a „kamarai ügy új kívánalmainak megfelelően” 1770. március 16-án a *magyar kamara* bocsátotta ki. Az új utasítás egyébként nem érintette az 1723-i szervezeti alapokat, hangsúlyozta viszont az 1740-es évektől a gyakorlatban már megvalósult állapotot: a magyar kamara egyedüli és kizárólagos főhatóságát, regisztrálta az ügykörök szűkülését, és az ügyintézés új formáját (bizottságok) írta elő.

Az adminisztráció egyre inkább sérelmezte hatáskörének csökkentését, és végül 1772-ben egy belső bizottságot küldött ki (két tanácsos, a számvevő és az irattáros részvételével) annak megállapítására, hogy mely vonatkozásban érte sérelem a szepesi hatóságnak a „rég, folytatólagosan gyakorolt aktivitását és jurisdictióját”. A belső bizottságnak 1772. június 25-én a tanács elé terjesztett elaborátuma rámutat többek közt, hogy bár az 1723-i „fundamentális” instrukció 16. cikkulusa kimondja: az adminisztráció a korábbi hatáskörrel rendelkezék, míg az uralkodó másként nem rendelkezik, 1746-tól a magyar kamara a bányaügytől eltekintve saját rendeleteivel önkényesen, királyi beleegyezés nélkül nyirbálta meg az adminisztráció illetékességét. Így tehát az adminisztráció a régi (I. Miksa, Lipót), valamint az újabb, III. Károly-féle 1723-i instrukcióra alapozva a következő pontokon szorgalmazza sérelmeinek orvoslását: adják vissza az adminisztráció igazgatása alá mindazon uradalmakat, amelyeket a negyvenes évek óta elvontak tőle, továbbá az egész felső-magyarországi harmincadszervezet irányítását, beleértve a vizitációkat és a számadások ellenőrzési jogát, nem különben a kassai pénztár számadásrevízióját; fontos ügyekben engedjék a közvetlen levelezés helyreállítását a bécsi udvari kamarával; minden felső-magyarországi vonatkozású birtokháramlási, fiskális ügyben a kamarai adminisztráció véleménye alapján járjanak el; a felső-magyarországi területre vonatkozó valamennyi kamarai ügyben a magyar kamara egyenesen a szepesi adminisztrációhoz, ne pedig azt megkerülve, az egyes partikuláris szervekhez (máramarosi adminisztráció, sóvári felügyelőség) forduljon, ezzel gyengítve az adminisztráció tekintélyét; végül felvetették a „szepesi kamara” cím visszaadását is.

E projektumhoz Jabroczy jogügyi aligazgató is csatlakozott: az ország törvényei (1715:18. tc.) és a kamarai utasítások is pusztán azt írják elő, hogy a szepesi adminisztráció a magyar kamarától függjön, de azt nem, hogy jurisdictiója csökkentessék; így a század második felében a magyar kamarától kiinduló szabályozások nem törvényesek, amellet nem is hasznosak, mert azért, hogy a Kassához közel, Pozsonytól viszont távol fekvő jövedelmi ágak a magyar kamarához csatoltattak, az ellenőrzés kevésbé hatékony, és („qui procul a Jove, procul a fulmine”) több visszaélésre nyílik lehetőség.

Az adminisztráció e részletesen dokumentált elaborátuma talán hozzájárult ahhoz, hogy az egész kamarai ügynek küszöbön álló átszervezése során, ha nem is az alapkérdésekben, de néhány részletvonatkozásban ismét kibővítették a felső-magyarországi dikasztérium hatáskörét. Az 1773. július 1-jén ezúttal ismét az uralkodó által kibocsátott új utasítás zárta le az itt tárgyalt ötvenéves korszakot.

2. ÜGYVITEL, SEGÉDHIVATALOK

Az újjászervezett kamarai adminisztráció hivatali struktúrája lényegesen nem különbözött az előző fél évszázadban kialakulttól. Az adminisztráció épülete a XVIII. században két, egymásba épített kétemeletes házból állt: a régi kamarai

épületből és a hozzá csatlakozó konfiskált, ún. Bakai-féle házból Kassa nyugati fertályában, homlokzattal a „nagy utca” (magna platea), hátsó frontjával a hátsó utca (platea posterior) felé. A földszinten, a bejárattól balra található a *pénztár* (officina genualis perceptoratus) három, egymással szomszédos, ablakaival az utcára néző szobája; az első a hivatali helyiség, a másik kettőben pénzt, illetőleg egyéb értékeket tartottak. A bejárattól jobbra, az utcai fronton egy nagy szobában volt az *irattár* (officina registraturae), mellette egy boltozatos helyiségben a *levéltár* (archivum camerale) régi iratokkal és konfiskált családi levéltárakkal telezsúfolva. Az első emeleten közepén, az utcai fronton rendezték be a tanácstermet, amelyből kétoldalt ugyancsak hivatali helyiségek nyíltak: jobbra a *számvevőség* (officina rationaria) két szobája, balra az *iroda* (cancellaria) és a *kiadóhivatal* (expeditoratus) két helyisége. Ez utóbbiakból nyílt két szoba, ahol a *futárok* (cursor) tartózkodtak, és egy harmadik: az adminisztrátor szolgálóinak lakása. Az első emelet egyéb helyiségei az adminisztrátor személyi használatára szolgáltak, illetőleg egy udvari szoba a *titkár* külön hivatali helyisége volt. A második emeleten a tanácsterem feletti nagy ebédlő, az abból kétoldalt nyíló két-két szoba, valamint az udvari fronton még két helyiség és a konyha az adminisztrátor lakosztályához tartozott. A földszinti hátsó, udvari részen található a kapus, a fűtő, a kocsis, a hajdúk szállása, különböző raktárak (ahol sőt, salétromot stb. tároltak), valamint egy 24 ló befogadására alkalmas istálló és a kocsiszín. Az épület alatt a kincstári szőlőgazdaságokból beszállított bor befogadására alkalmas nagy pincék húzódtak.

1750 körül az adminisztráció még három épületet birtokolt a fenti kamarai székházzal átellenben egy egyemeletes, ún. Márai-féle fiskális házat (itt kamarai tisztviselők lakása, bérbe adott részek és kamarai raktárak voltak); továbbá a város másik részében a régi pénzverőházat, amelyik a XVIII. században (a pénzverés megszűnével) ugyancsak hivatali célokra szolgált: itt volt a fő harmincadfelügyelőség hivatala és a felügyelő lakása; végül a régi „domus fusoria”, a keleti fertályban, amelyet a kamara szertár céljaira a helyőrségnek bocsátott át. – A hivatalok munkaideje a XVIII. században de. 8–12, du. 3–7 (télen 6-ig), tehát 8, illetőleg 7 óra.

a) A tanács

A tanácsülés

Az adminisztráció tanácsa hétköznaponként rendszerint délelőtt, ha az ügyek sokasága úgy kívánta, délután is 3-3 órát ülésezett a tanácsteremben. Az üléseken az adminisztrátor, ennek távollétében az első tanácsos elnökölt, a tanácsosokon kívül részt vett rajtuk a jogügyi aligazgató és – véleményadási, de nem szavazati joggal – a titkár, gyakran a számvevő, és mindig a tanácsjegyző. A tanácsüléseket megelőzte az ügyek *előkészítése*.

A tárgyalásra kerülő ügyek sorrendjét az elnök állapította meg. Minden iratot ő bontott fel (rávezette a kézhezvétel dátumát, a praesentátumot), majd a titkárral és

a számvevővel megbeszélte: melyek a legsürgősebb, legfontosabb ügyek, és az ülésen ezeket vették előre. A titkár azután előkészítette az egyes ügyeket (előiratokat, a tárgyalásnál várhatóan fontos dokumentumokat keresett ki, tanulmányozta azokat stb.). Jogi vonatkozású kérdésekben az adminisztrátor előzetesen kikérte a jogügyi aligazgató írásbeli opinióját is. Gazdasági kérdésekben a számvevő adta be véleményét. A fontosabb, nagyobb súlyú ügyeket már e korban néha a kérdéshez leginkább értő tanácsos még az ülés előtt megkapta tanulmányozásra. Az ülésen az elnök bevezető szavai után a titkár ismertette az egyes ügyeket, majd az elnök felszólította először a kérdéshez legjobban értő tanácsost, hogy fejtse ki véleményét, azután rang szerint tette meg hozzászólását a többi tanácsos. Végül minden egyes ügyet az elnök foglalt össze, majd sor került a szavazásra. Ha a szavazatok egyenlő arányban oszlottak meg, az ügyet a vélemények pontos rögzítése mellett továbbították eldöntésre a magyar kamarához. Ha többségi döntés mellett is valamelyik tanácsos ragaszkodott különvéleményéhez, ezt a magyar kamarához szóló felterjesztés mellé csatoltan ugyancsak megküldték Pozsonyba.

A tanács határozatát már 1716 óta a *tanácsjegyző* (protocollista), abban a sorrendben, ahogy azok tárgyalásra kerültek, bevezette a tanácsülési jegyzőkönyvbe. A határozat alapján a *titkár* elkészítette az ügyben szükséges fogalmazványt, illetőleg fogalmazványokat, amelyeket a következő ülés elején ismertetett, illetőleg – a fontosabbakat – teljes szövegében felolvasott. A titkár segédei voltak a fogalmazásban a *fogalmazók* (conciplistae). A tanács által elfogadott fogalmazványt az expediálhatóság jeléül az ülés elnöke és a titkár írta alá. Ugyancsak aláírásukkal hitelesítették az előző ülés jegyzőkönyvét.

Bizottsági ügyintézés

A tanácsi ügyintézés tehát lényegében két fontos fázisból állt: az előkészítésből és az érdemi döntésből. Az előkészítés túlnyomórészt a titkár, illetőleg titkárok feladatköre volt, tehát olyan tisztviselők, akik nyilváníthattak ugyan véleményt a tárgyalás során is, de szavazati joguk nem volt, az érdemi döntésbe nem folyhattak bele.

Ebben a tekintetben a szepesi adminisztrációnál (mintegy két évtizedes késéssel a magyar kamarához képest) az 1760-as évek végén következik jelentős változás. Ennek lényege, hogy az ügyek előkészítésének folyamatát olyan ügyek esetében, amelyek szélesebb körű előzetes vizsgálatot, előiratok tanulmányozását, nagyobb körültekintést igényelnek, vagyis amelyeket a tanácsülésben kielégítően elintézni nem lehetett, a titkár kezéből kiveszik, és az adminisztráció bizonyos tanácsosaiból alakult, *szakosított kebelbeli bizottságok* (commissio) kezébe adják. Ezáltal az ügyek mélyrehatóbb, szakszerűbb előkészítése vált lehetővé: ugyanazon tanácsosok ugyanazon ügykörökre specializálták magukat. 1768–1770-ben négy bizottságot alakítottak az adminisztrációnál, a legfontosabb négy ügykörre: *harmincadügi* (tricesimalis), *gazdasági*, azaz uradalmi ügyekkel foglalkozó (oconomica), *városi* (ci-

vitatensis) és *jogi*, illetőleg fiskális (juridica commissio) bizottságot. (A jogi bizottság már 1768-ban, a többi valószínűleg csak 1770-ben alakult meg.) A tanácsosokat az adminisztrátor osztotta be bizottságokba, mindegyik mellé kirendelte a két titkár egyikét és egy jegyzőkönyvvezető aktuáriust. A jogi bizottságban rendszeresen részt vett a jogügyi aligazgató, a gazdaságiban a számvevő. A bizottságok belső ügyviteli szervek voltak, döntési, intézkedési joggal nem rendelkeztek, külső szervekkel nem levelezhettek, hatáskörük csupán a számukra kiosztott ügyek tanácsbeli tárgyalásának szakszerű előkészítésére terjedt ki. A döntés joga tehát továbbra is a teljes tanácsülésnél maradt. Emellett azonban az egyes bizottságok külön szervezettel és ügyvitellel rendelkeztek.

A bizottságok elé utalandó ügyeket a teljes tanácsülés jelölte ki. A megfelelő ügydarabokat az illetékes bizottsághoz beosztott titkár vette át, aki átadta azokat a bizottság actuáriusának, hogy a bizottsági ülésjegyzőkönyv számára kivonatolja őket. Azután a titkár vette újból kézbe az iratokat, kikérte az elődokumentumokat, esetleg kikérte a számvevőség véleményét, ha a szükség úgy kívánta, az ügyet előzetesen köröztette a bizottság tanácsosai közt stb., majd az összeült bizottság előtt előadta az ügyet. A bizottsági tárgyalás után az aktuárius a határozatot, helyesebben: bizottsági véleményt (votum) bevezette a bizottsági ülésjegyzőkönyvbe (protocollum commissionale), amelyet az elnök, a titkár és az aktuárius írt alá. E jegyzőkönyv alapján folyt le azután a tárgyalás a legközelebbi teljes tanácsülésen, ahol a szokott módon határoztak. A döntés többnyire a bizottság véleményének megfelelően született meg, de ez utóbbit a tanácsülés meg is változtathatta. Bizottsági üléseket nem rendszeresen, meghatározott napokon tartottak, hanem aszerint, ahogy a felmerült ügyek megkívánták.

A bizottsági ügyintézés fontos lépést jelentett előre a munkamegosztás, szakszerűsítés terén, ám az adminisztrációnál csak a korszak utolsó négy évében honosodott meg, és csupán bizonyos ügykörökre, azokon belül is csak bizonyos bonyolultabb, fontosabb ügyekre szorítkozott. A bizottságok elé nem utalt ügyeket továbbra is titkárok készítették elő, és ismertették az üléseken. Az adminisztrációnál a hatvanas években már két titkár szolgált, köztük az ügyeket részben formális, részben tárgyi alapon osztották fel. Az egyik intézte az uralkodó rendelkezése alá tartozó (negotia publica), a magyar kamarának jelentett ügyeket, továbbá a jogi, városi és gazdasági, uradalmi kérdéseket, a másik részben ugyancsak gazdasági, továbbá a harmincadokkal összefüggő és a befutott kérvényekkel, magánügyekkel, belső adminisztrációs kérdésekkel foglalkozott. A tanácsjegyző a tanácsülés előtt legalább két nappal jegyzék mellett átküldte a megfelelő szaktitkárhoz a következő ülésen sorra kerülő ügyek iratait.

Olyan sürgős ügyeket, amelyeknek nem volt nagyobb jelentőségük, nem érintettek fontos kamarai érdekeket, az elnök tanácson kívül is elintéztethetett, megparancsolva a titkárnak a fogalmazvány elkészítését: de a soron következő ülésen utólag az ilyen expedíciót is ismertetni kellett.

A titkár által elkészített, és a tanácsülésen elfogadott fogalmazványokat, mielőtt lemásolásra kerültek, a titkár átküldte a *számvevőségek* (rávezetve az iratra: „Videat officina rationaria”), hogy ott, ha az ügynek pénzügyi, gazdasági kihatása volt, a szükséges lépéseket megtegyék. A számvevőség egy külön, ún. „Vidit liber”-ben tartotta nyilván a hozzá érkező iratokat. Ha a számvevő a kiadmányon változtatást látott jónak, egy külön íven összefoglalta véleményét, és azt az iratokkal együtt visszaküldte a titkárnak, ő viszont az adminisztrátornak mutatta be azokat, és ha szükségesnek látszott, végrehajtották a számvevőség által proponált változtatást. Miután a számvevőség láttamozta a fogalmazványt (Vidit officina rationaria), az ügyiratokat a *kiadó* kapta kézhez, aki a fogalmazványokat lemásolásra kiadta a kancellistáknak, majd összeolvasta a fogalmazvány és a tisztázat példányait, és megcímezte az expedíciót. A fogalmazványra a kancellista rávezette a lemásolás, a kiadó az összeolvasás idejét. Ugyancsak a kiadó gondoskodott az esetleges mellékletek másolatban vagy eredetiben történő csatolásáról (ennek mikéntjét a titkár már korábban rávezette a fogalmazvány hátlapjára: „fiat copia et accludatur”, originale accludatur, copia asservetur”, vagy egyszerűen: „detur ad acta” stb.). Ezután a kiadó megpecsételésre vitte a kiadványt.

Az adminisztrációnak – az előző korszakkal szemben – saját *titkos pecsétje* (sigillum secretum) volt, amelyet a tanácssteremben egy kéztáras ládikában tartottak: egyik kulcsa az adminisztrátornál, illetőleg helyettesénél, másik a titkárnál volt. Titkos pecsétet használtak a felterjesztéseknél, alsóbb tisztviselőknél adott rendeleteknél, utalványozásoknál, szerződéseknél, szabad királyi városoknak szóló leveleknél stb.; egyéb kiadványokat az adminisztrátor és a tanácsosok *saját pecsétjükkel* erősítették meg. A megpecsételt iratot sajátkezűleg írta alá a titkár, illetőleg a magyar kamarához, szabad királyi városokhoz szóló iratok esetében az adminisztrátor is. Az expedíció elküldéséről, az expedíálás napját rávezetve a fogalmazványra, a kiadó gondoskodott. Ugyancsak a kiadó válogatta ki az ügyiratokból a fogalmazványokat, azokat havonta fascikulásokba kötötte, a kiadói segédekkel pedig segédkönyvet készítettett hozzájuk. A fogalmazványok sorozatát a kiadóhivatal őrizte, az ügyiratok többi darabját viszont az expedíálás megtörténte után a kiadó átküldte részben az irattárba (ti. a felsőbb rendeleteket, alsóbb hivatalok jelentéseit, magánosok vagy egyéb szervek átiratait, illetőleg beadványait és ezek mellékletét), részben a számvevőségbe (az iratok gazdasági, számviteli érdekű mellékleteit, összeírásokat, leltárakat, becsléseket, számadásokat, kivonatokat stb.).

Az egymáshoz szorosan kapcsolódó két segédhivatalban, a kiadóhivatalban és az irodában alkalmazott fogalmazók, kiadói segédek, kancellisták és járulnokok közvetlen előljárója a kiadó, magasabb főnöke a titkár, illetőleg titkárok voltak. Emellett a tanácsosok egyike hetenként köteles volt ellenőrizni a segédhivatalok munkáját.

c) Irattár

Az adminisztráció irattára kétféle iratanyagot őrzött: részben az *adminisztráció ügyvitel*e során keletkezett, azaz a kiadóhivataltól átküldött iratokat, részben *idegen provinenciájú* iratokat, mint például kihalt vagy hűtlenségbe esett családok, egyes személyek levéltárait, levéltártöredékeit. (Ez utóbbiakból is például a kincstár anyagi érdekeit érintő összeírás, leltár, becslés, urbárium stb. iratfajtákat a számvevőség tárolta.) Ezért az iratokat őrző segédhivatal neve váltakozva hol „registratura”, hol „conservatorium”, hol „archívum”. De a szóhasználat következetlensége ellenére is megfigyelhető, hogy a XVIII. században *irattár* (registratura) alatt elsősorban a folyó ügyvitel során keletkező iratok összességét, *levéltár* (conservatorium, archivum) alatt a régi kamarai iratok és az idegen, családi stb. eredetű levéltárak összességét értik, és e két rész bizonyos fokig – ha nem is következetesen – el is volt egymástól különítve.

Az irattáros vagy lajstromozó (registrator) az évszázados szokás szerint e korban is iratfajták szerint helyezte el az ügyiratok darabjait: külön a királyi rendeleteket, felsőbb kamarai leiratokat, alsóbb hivatalok jelentéseit, magánosok beadványait stb., és ezekhez a *lajstromozó segéd* közreműködésével lajstromokat és mutatókat készített. Ugyancsak rendezte és segédlettel látta el a régebbi vagy vegyes eredetű iratok egy részét (a nagyobb kötegekben, zsákokban, ládákban levő iratokról többnyire csak sommás kimutatást készített), ám ezek nagyobbik része általában rendezetlenül, egymásra halmozódva, áttekinthetetlenül porosodott az irattárban vagy levéltárban. Az őrzésen és lajstromozáson kívül az irattáros feladata volt, hogy a titkár vagy a tanács rendeletére iratokat keressen ki. A tanácsosok, bizottságok vagy a titkár által ideiglenesen kikölcsonzött iratokról külön lajstromot (kölcsonzési naplót) vezetett. A tanács írásbeli rendeletére az irattáros az irattár *külön pecsétje* alatt másolatot készített.

d) Pénztár

A törökkel folytatott háború, valamint a spanyol örökösödési háború hatalmas pénzszükségei indították a Habsburg-birodalom kormányzatát arra, hogy az egész állami pénztár- és hitelügyet átszervezze. A XVIII. század elején egymást követő különböző kísérletek ismertetése nem tartozik ide (1703-ban felállították az első állami bankot, a „Banco del Giro”-t, ennek szerepét 1706-ban a Bécs városi bank vette át), mert egyelőre nem érintették a szepesi adminisztrációt. 1714. december 14-én hagyta jóvá az uralkodó az *Universalis Bancalitas* (állami bank) szabalmát: eszerint felső fokon az államhitel, pénzkezelés, államadósság ügyeit elvonták az udvari kamarától, és az új intézmény alá rendelték. A kamaránál csupán a pénzügyigazgatási feladatok maradtak. Az első években a reform nem érintette a magyar kamarát, a Bancalitas hatásköre csak az örökös tartományokra terjedt ki, 1718-ban azonban Pozsonyban is felállították egy *Bancalrepraesenstanz*-ot. Ezzel a

pénzkezelést kivonták a magyar kamara hatásköréből, valamennyi magyarországi kamarai jövedelem a Bancalitas pénztárába folyt be, a *pénzkezelésre* tehát a kamarai szervezetnek semmi befolyása nem volt többé, a pénzügyigazgatás három fő ága közül csupán az igazgatás, és bizonyos tekintetben az *ellenőrzés* maradt kamarai kézen.

E reform eredményeként Kassán is felállítottak egy „*Generalis Cassa*”-t, amely közvetlenül a Bancalitástól függött, jöllehet továbbra is a kamarai házban működött. Az adminisztráció valamennyi bevételét a Bancalitas pénztárába kellett beszolgáltatni, amelynek élén a Bancalitas által kinevezett pénztáros (*perceptor*) és ellenőr (*contrascriba*) állt. A pénzkezelésbe sem a magyar kamara, sem a szepesi adminisztráció nem avatkozhatott be, a *költségvetési és utalványozási jog* a Bancalitast illette (ti. a bécsi *Universalis Bancalitast* és a pozsonyi *Bancalis Repraesentatio*-t). Csupán annyit engedtek meg, hogy kivételesen sürgős esetben az adminisztráció is utalványozhatott 100 forinton aluli összegeket, mégpedig az adminisztrátor, illetőleg helyettese, egy tanácsos és a titkár aláírásával.

Noha a pénzkezelést ezzel függetlenítették az adminisztrációtól, a pénzkezelés *ellenőrzésének* jogát meghagyták neki. A kassai pénztár összes bevételeit és kiadásait – akárcsak korábban a kamarai pénzkezelésben – a számvevőség is külön naplókban tartotta nyilván, a Bancalitas pénztárának helyi pénztárosa két példányban készítette el negyedévenkénti kimutatását, év végén pedig számadását: egyiket a Bancalitasnak küldte fel, a másikat pedig a kassai tanácsnak nyújtotta be; a kassai számvevőség felülvizsgálta azokat, majd az adminisztráció tanácsának véleménye alapján a pozsonyi magyar kamarának küldték fel őket.

Ez a rendszer 1746-ig állt fenn. Már 1745. március 19-én feloszlatta az uralkodó az Univerzalis Bancalitast, és a pénztárügyek átmenetileg egy külön szervezetre, a „*General-Cassa-Oberdirection*”-ra, majd 1746. január 21-i rendeletével ismét az udvari kamarára ruházta, amelyen belül egy külön *Kameralzahlamt*-ot szervezett. A pénzkezelés Magyarországon is a kamarai szervekre szállt vissza: Kassán újra *kamarai pénztárat* (*Generalis preceptoratus v. cassa*) szerveztek. A XVII. század végi helyzettel szemben azonban az évi költségvetést Pozsonyban dolgozták ki, a nagyobb összegek utalványozási joga 1749-től a magyar kamarát illette, az adminisztráció csak kisebb összegek felett (100 Ft-on alul) diszponálhatott, a kassai pénztár számadásainak ellenőrzését kivonták a kassai számvevőség és a tanács ellenőrzési köréből: azokat egyenesen Pozsonyba kellett felküldeni. Az adminisztráció tanácsának csupán annyi ellenőrző jogkör maradt, hogy az adminisztrátornak vagy két tanácsosnak évente egyszer felül kellett vizsgálni a pénztár működését, és amennyiben hiányt találtak, jelenteniük kellett azt a magyar kamarának.

e) Számvevőség

Az adminisztráció legfontosabb segédhivatala e korszakban is a számvevőség volt, amely a tanácsnak alárendelten az adminisztráció *ellenőrzési* funkcióit gyako-

rolta, gazdasági tanácsadói, *szakértői* szerepet játszott a tanács mellett. A számvevőségnek a központi pénztár mellett betöltött ellenőrzési szerepe a Bancalitas idején is sértetlenül fennmaradt: pontos kimutatásokat vezetett az összes központi bevételről és kiadásról (*Generalis proventuum liber*), a Bancalitas és az adminisztráció utalványozásairól (*Assignmentum liber*), a tisztviselők fizetéseiről, kegydíjakról stb. (*Solutionum liber*), valamennyi adósságról (*Debitorum liber*) és így tovább.

1746-ig legfőbb feladata volt a központi pénztár, valamint az egész korszakban az alárendelt pénzkezelő tisztviselők (harmincad-, só-, bányá-, uradalmi szervezet, a városok házipénztárosai) évnegyedes jövedelmi *extractusait* és évi számadásait felülvizsgálni. Minden tisztviselő számára adott időpontot tűztek ki számadásának átnézésére, felülvizsgálására (*revisio, censuratio rationum*). Ha ő az első terminust elhalasztotta, egy másikat tűztek ki, ha ezt is elhalasztotta, állásából felfüggesztették, a harmadik mulasztásnál pedig elbocsátották. Ha a beérkezett számadás formailag nem volt megfelelő, egyes tételei utalvánnyal, nyugtával nem voltak dokumentálva, a számvevőség visszavetette azt. A számvevést egy-egy számvevői segéd (*coadjutor*) végezte, majd a munkát maga a számvevőmester ellenőrizte: a számadás minden rovatát gondosan egybevetették egyrészt a számadást tevő tisztviselő számadás-mellékleteivel, másrészt a központban vezetett nyilvántartásokkal. A számvevés eredményéről a tanácsnak adtak véleményes jelentést. A tanács a számadásokat újra átnézte, és ha semmi kifogás nem merült fel, megadta a felmentő levelet (*littera absolutionales*), amelyet az adminisztrátor, a titkár és a számvevő írt alá. Ha hibát találtak a számadásban (*difficultas*), megadták a lehetőséget, hogy a tisztviselő védje magát (*replica*). Bonyolultabb esetben bizottságilag (*commissionaliter*) vizsgálták ki a kérdést. Enyhébb esetben a hiányt levonták a tisztviselő letétbe helyezett biztosítékából, *cautiójából*. (Minden pénzkezelő kamarai tisztviselő hivatalba lépésekor legalább a jövedelmi ágában várható negyedévi bevételnek megfelelő *cautiót* helyezett le 5%-os kamat mellett a kincstárba.) Súlyosabb esetben felfüggesztették, elbocsátották, vagy az adminisztráció bírósága elé állították. Az uradalmi provizorok számadásait előbb átnézte a kincstári uradalmak prefektusa, és véleményével együtt juttatta el a számvevőséghez. Az átnézett és jóváhagyott számadásokat végső jóváhagyásra a magyar kamarához kellett felküldeni.

A számvevőség őrizte a harmincados pecsétet (*sigillum tricesimale*), és adta ki pontos kimutatás mellett a számcédulákat (*schaedae*) a harmincadosoknak; a felhasznált vámcédulák ugyancsak a számvevőséghez kerültek vissza.

Volt már róla szó, hogy a tanács írásbeli rendelete (*commissio*) alapján a gazdasági vonatkozású ügyekben a számvevő adott véleményt kiadományozás előtt, és minden kiadmány a számvevőségen futott keresztül. Ezért az adminisztráció gazdasági jellegű iratait a számvevőség őrizte (számadások, kivonatok, összeírások, leltárok, *commissiók* és általában „*universa scripta ad rationes pertinentia*”). Emellett másolati könyveket vezetett például az adminisztrációt érintő valamennyi szerződésről, zálogolásról, bérbeadásról, valamennyi gazdasági ügyben kiadott felsőbb rendeletről stb. E korban az összes fontosabb királyi rendeletről évszázadok

óta vezetett „Liber regiusokat” is a számvevőség őrizte. A számvevőség külön levéltára mennyiségben és fontosságban vetekedett az irattárral, sőt gazdasági szempontból lényegesen fontosabb volt annál.

A számvevőség szerepe az 1740-es évektől jelentősen csökkent azáltal, hogy a központi pénztár, továbbá az egész bányaszervezet, több uradalom, jónéhány harmincad, az egész sóügy számadásait immár egyenesen a pozsonyi számvevőségnek kellett felküldeni. Egyéb funkcióit azonban továbbra is a korábbi alapon gyakorolta.

3. TERÜLETI HATÁSKÖR

Az 1723-i szervező utasítás a területi hatásköréről úgy rendelkezett (16. art.), hogy az adminisztráció „jurisdictio”-ja mindaddig, amíg az uralkodó másként nem rendelkezik, ugyanazon megyékre terjedjen ki, mint korábban. A tényleges helyzetben mindössze annyi változás következett be, hogy Kis-Hont és Nógrád megye bizonyos keleti vidékei (Szécsény, Fülek környéke), amelyek korábban időnként a szepesi hatóság hatáskörében voltak, végképp kikerültek abból, így tehát *tizenhárom vármegye*, illetőleg az azokban levő kincstári jövedelmek, ügykörök tartoztak teljes egészében az adminisztráció alá (Szepes, Gömör, Borsod, Sáros, Abaúj, Torna, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szabolcs, Szatmár és Bihar), valamint az e területen fekvő szabad királyi városok, bányavárosok és a hajdúkerület oppidiumai. A korábbi másfél évszázadra jellemző sűrű területi ingadozások megszűntek, mert megszűntek azok a külső okok, amelyek annak idején kiváltották azokat. Egyetlen probléma maradt: a XVI. század második felétől általában Erdélyhez kapcsoltság magyarországi Részek, a Partium hovatartozása, miután Erdély is a Habsburgok alá került. A XVIII. század első három évtizedében ebben a vonatkozásban sem történt változás: a Partium az erdélyi Gubernium kormányzása alatt maradt. A kérdést az 1732. december 31-i királyi resolutio rendezte véglegesen. Krasznát, Középszolnokot, Kővár vidékét Erdélynél hagyta, Zarándot megosztotta Erdély és Magyarország közt, Aradot és Máramarost viszont a királyi területéhez csatolta. (Bihar a török alóli felszabadulás után azonnal királyi igazgatás alá került.) *Máramaros* megyét a szepesi adminisztráció a sóbányászat és sókereskedelem nélkül vette át, mert az ekkor még közvetlenül a bécsi udvari kamara igazgatása alatt állt (a sóügy 1743-ban került vissza az adminisztráció felügyelete alá). A helyzet akkor változott ismét, amikor az 1754. június 14-i királyi rendelet a magyar kamara javaslatára felállította a *máramarosi (particularis) adminisztrációt*, és alája rendelte Máramaros, Ugocsa, Szatmár és Bihar megye sóhivatalait, valamint Bocskó, Huszt, Nagyvárad és Solyomkő uradalmait. A szepesi kamarai adminisztráció felügyelete ezzel nem teljesen szűnt meg e területen (a máramarosi adminisztrátor levelezési viszonyban maradt Kassával), de az igazgatás teendői közvetlenül az új adminisztrációra, és ezen keresztül a magyar kamarára hárultak. Egyébként Felső-Magyarország a fenti keretek közt elvileg az egész korszakban a szepesi kamarai adminisztráció hatáskö-

rében maradt, bár ezen belül a század második felében egyes jövedelmi ágakat elvontak tőle.

4. ÜGYKÖRÖK

Történt rá utalás, hogy a XVII–XVIII. század fordulója előtti és utáni évtizedben bekövetkezett külső politikai és belső kormányzati változások következtében a kamarai adminisztráció szerepköre jelentősen összeszűkülött a XVI–XVII. századhoz képest: a katonai és közigazgatási feladatok nem terheltek többé; előbbit a katonai szervek és a „Commissariatus Provincialis” vette át, utóbbit jórészt az 1724-ben felállított Helytartótanács (bár bizonyos, vegyesen kamarai közigazgatási feladatok továbbra is megmaradtak), de a század folyamán ezen túl a szorosan vett kamarai igazgatásban is fokozatos szerepcsökkenés figyelhető meg.

Az 1723-i utasítás az adott terület viszonylatában sommásan a rendes és rendkívüli kincstári jövedelmek kezelését, a kincstár jogainak védelmét tűzi feladatul az adminisztráció elé. A rendes jövedelmek: a réz- és egyéb ércbányák, a bérelt tizedek, a kincstárra kihalás vagy hűtlenség címén szállít vagy a jövőben háramló javak, kincstári uradalmak, harmincadok és egyéb vectigaliák, az országgyűlési taxa, a városok, mezővárosok, hajdúvárosok, a zsidók, rácok, görögkeletiek cenzusai (15, 16, 19. art.).

a) Harmincad

A külkereskedelmi vám továbbra is a legjelentékenyebb kamarai jövedelem maradt, a harmincadszervezet az adminisztráció legfontosabb vidéki tisztviselőhálózata. A harmincadállomások és filialisai rendszere az 1715-i átszervezés óta fő vonalakban azonos maradt, bár az adminisztrációnak joga volt – a magyar kamara engedélyét kikérve – a forgalom alakulása szerint bizonyos átszervezéseket eszközölni, és eszközölt is ilyeneket (főharmincadok filialissá való átszervezése és fordítva, egyes állomások megszüntetése vagy újak felállítása stb.). A harmincadosok utasítását a magyar kamarától kapott főbb irányelvek alapján, de a konkrét helyi viszonyok szükségleteit figyelembe véve a titkos pecsét alatt az adminisztrátor, egy tanácsos, a titkár és a számvevő aláírásával az adminisztráció adta ki. A tisztviselők (harmincados, kerülők, áruvizsgálók, írások stb.) kinevezésére az adminisztrátor tett javaslatot, miként más állásoknál is, rendszerint két-három nevet terjesztve fel a magyar kamarához, amely aztán a legmegfelelőbbnek látszót fogadta el. Az elenőrt minden főharmincados mellé 1746-ig a Bancalitas nevezte ki, akinek működése független volt a kamarai hatóságtól.

A Bancalitas egyébként pénzügyekben közvetlenül levelezett a harmincadosokkal. A bevételeket szabály szerint évnegyedenként teljes összegben be kellett szolgáltatni a kassai pénztárba, a helyi utalványozásokat és kifizetéseket igyekeztek kiküszöbölni. Az adminisztráció legfőbb feladata amellet, hogy állandó levelezésben állt a harmincadosokkal, közvetítette a magyar kamara rendelkezéseit, illetőleg sa-

ját utasításaival irányította a hivatalokat, a tisztviselők ellenőrzése volt, tehát az időszakos jövedelmi extractusok és az évi számadások tüzetes megvizsgálása és a személyes vizitációk. A tanácsosoknak a szükséghez mérten, de évente legalább egyszer meg kellett látogatniuk minden egyes harmincadhivatalt, ott alapos, körültekintő vizsgálatot folytatni, kiterjeszkedve a hivatalok egész évi működésére (pénztár, pénzkezelés helyzete, személyi problémák, iratkezelés stb.), és a látogatósokról a magyar kamarának részletes beszámolót kellett küldeni. A harmincadokkal összefüggő kérdések alaposabb és szakszerűbb intézésének előkészítésére 1770 körül állandó, az adminisztráción belül működő kebelbeli bizottság alakult.

A harmincadszervezetet mint a kamara legszélesebb tisztviselőhálózatát az adminisztráció e szoros értelemben vett teendőin kívül felhasználta egyéb kamarai feladatok elintézésére is: a harmincadosokat adott esetben a hivatal körzetében különböző vizsgálatok megtartására (főként a kincstárra háramló javakkal kapcsolatban), városi ügyek eligazítására, megyegyűlésekre stb. küldte ki. A harmincadok jobb ellenőrzése, egységes irányítása érdekében az 1740-es években kassai székhellyel egy, az adminisztrációnak alárendelt hivatalt: főharmincad-felügyelőséget (supremus tricesinarum inspectoratus officium) állítottak fel.

A század derekától indult meg a fentebb már említett folyamat, amelynek során egyes hivatalokat a magyar kamara teljesen elvont az adminisztráció hatásköréből, másokat a felügyeleti hatáskör szempontjából rendelt egyéb hivatalok alá. 1749-ben a *nagyváradi* és *debreceni* harmincadhivatalok filialisaiikkal együtt közvetlenül a magyar kamara igazgatása alá kerültek, számadásaikat és jövedelmüket is egyenesen Pozsonyba kellett felküldeniük. 1751-ben ugyanerre a sorsra jutott a *margittai* harmincadállomás. 1753-ban a *máramarosszigeti*, *nagybányai*, *munkácsi*, *ungvári*, *huszti*, és *szatmári* harmincadokat a pénzkezelés szempontjából a helyi sóhivatalokhoz, illetőleg a sándorfalvai és rónaszéki sópénztárakhoz kapcsolták. A jövedelmekről (amelyek a sóhivatalokon keresztül a pozsonyi pénztárba folytak be) a sópénztárak csak nyugtákban számoltak el a kassai pénztárnak. Az 1760-as években az ellenőrzés hiányosságai, rendszertelensége miatt a magyar kamara a felső-magyarországi harmincadok felügyeleti rendszerét is átszervezte. Ebből a szempontból az országrész hivatalait három kerületre osztotta: a harmincadok keleti csoportját a máramarosi adminisztrátor, északnyugati csoportját a sóvári felügyelő, és csak a „kassai kerületbe” tartozókat; a *kassai* vagy *jászói*, *újhegyi*, *eperjesi*, *ófalu* és *lőcsei* harmincadokat ellenőrizte ezután a *szepesi* kamarai adminisztráció. Ettől fogva a jelek szerint a pénztárkezelés és a számadás-revizió is megoszlott: Kassán csupán a kassai terület számadásait ellenőrizték, a többinek jövedelme és számadásai az említett hivatalokon keresztül egyenesen Pozsonyba futottak be.

b) Bányauügy

A tárgyalt korszak *első két évtizedében* a felső-magyarországi bányauügy lényegében az 1690-ben kiépült, majd az 1710-es években megszilárdult szervezeti alapo-

kon nyugodva a szepesi kamarai adminisztráció közvetlen igazgatása, felügyelete és ellenőrzése alatt maradt. A bányaugyben kölcsönösen gyakori felsőbb uralkodói és udvari kamarai rendeleteket általában a magyar kamara közvetítette, de ezen a téren figyelhető meg leginkább, hogy az udvari kamara élt az 1723-i instrukcióban nyitva hagyott lehetőséggel, a közvetlen levelezéssel. (A bányászat fejlesztése ebben a korban összbirodalmi méretekben előtérbe lép.) Az adminisztráció tanácsának feladata volt a felsőbb rendeletek szellemében irányítani a három bányafelügyelőség: a *szomolnoki* rézbányászat és kereskedelem, a *nagy- és felsőbányai* arany-ézüstbányászat és pénzverés, valamint a *sóvári* sóbányászat és kereskedelem működését, a felügyelőkkel (inspector) való levelezés és személyes vizitációk formájában; a bányászat és kereskedelem pénzjövödelmei a kassai pénztárba folytak be, és a bányaszámadásokat a kassai számvevőség ellenőrizte. Bár az adminisztráció főhatósága a magyar kamara volt, bányaugyi vonatkozásokban – főként a bányatechnika, szervezés kérdéseiben – közvetlen levelezésben állt az ún. alsó-magyarországi bányászatnak az udvari kamara alá rendelt főnökével: a főkamara gróffal. Az adminisztráció irányító tevékenysége kiterjedt a bányászat és kohászat gazdasági, technikai vonatkozásaira (bányafejlesztés, új tárnák nyitása, karbantartás, beruházások, építkezések, bányászat, kohómunkások bérkérdései, az érkereskedelem, a pénzverés ügyei stb.); feladata volt a bányaközigazgatás és jogszolgáltatás ellenőrzése, a bányakiváltságok elbírálása, a nemesérc-monopólium gyakorlása, a nemesérc kivitele, hamis pénzverés megakadályozása és így tovább.

Az 1740-es évek derekán Mária Terézia az egész birodalom bányaugyét átszervezte. 1744. december 12-i rendeletével a felső-magyarországi rézbányászat és kereskedelem irányítását felső fokon báró Wieshütten Ferenc udvari kamarai tanácsosra és hadipénztári igazgatóra bízta, e tekintetben alája rendelve a szepesi adminisztrációt. A következő évben ugyanő udvari bizottságot küldött ki, mely rövidesen (1745. szept. 13.) független udvari dikasztérium rangjára emelkedett (Bergwerk-consilium), élén gróf Königsegg Károly Ferdinánddal; végül 1747-ben a „Münz und Bergwesens-Directions-Hofcollegium” címet nyerte. A szepesi adminisztráció 1745 óta valamennyi felső-magyarországi bányaugyet illetően az új főhatósággal állt levelezési viszonyban. Az új hatóság már 1745-ben két osztályra tagolódott: az első alá tartozott több örökös tartomány mellett Alsó-Magyarország és Erdély, a másik alá Bánát, a határőrvidék, Stajerország, Karintia, Krajna, Tirol, Elő-Ausztria mellett az egész felső-magyarországi ércbányászat, tehát Szomolnok és Nagybánya vidéke is. Végül az uralkodó 1747. április 25-i és június 28-i rendeletével a szepesi kamarai adminisztrációt az egész felső-magyarországi bányászat középfokú igazgatása és felügyelete alól felmentette. A szomolnoki és Nagybánya környéki bánya- és pénzverés ügyét első fokon a Szomolnokon felállított főhivatal (primarium officium montanum) alá rendelte (a továbbiakban a nagybányai pénzverő és a bányák jövödelme is a szomolnoki bányapénztárba futott be), amely a főkamaragrófságtól, illetőleg legfelsőbb fokon az udvari bányakollégiumtól függött. A szomolnoki provizorátust egyesítették a szomolnoki bányavállalattal, így ez is ki-

került az adminisztráció hatásköréből. Az átszervezett főhivatalhoz tartozó bányák számadásait egyenesen az udvarhoz kellett felküldeni. A szepesi adminisztrációt az uralkodó felszólította, hogy a bányaugyre vonatkozó iratokat és számadásokat adja át a szomolnoki főhivatalnak. Így tehát 1747-től az adminisztrációnak a felső-magyarországi ércbányászatra semmiféle befolyása nem volt.

A sóvári sóbányászat és kereskedelem (élén a sóvári inspektorral) rövid ideig még az adminisztráció felügyelete alatt maradt, de valószínűleg már az ötvenes években, legkésőbb az 1760-as évek elején közvetlenül a magyar kamara irányítása alá került.

c) Sóügy

Az egész magyarországi sómonopólium és sókereskedelem ügye 1743-ig a bécsi udvari kamara közvetlen irányítása alatt állt (ahol is e korban külön referens, illetőleg bizottság foglalkozott a kérdéssel), Mária Terézia azonban (1743. március 15-i resolutiojával) ismét visszabocsátotta a magyar kamara hatáskörébe. A magyar kamara még ebben az évben az összes felső-magyarországi sóhivatal, depositarium irányítását a szepesi kamarai adminisztráció alá rendelt *sóigazgatóra* (Partium Regni Hungariae superiorum salis director), az adminisztráció egyik tanácsosára bízta. Működése azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ezért a magyar kamara 1756. május 10-i rendeletével megszüntette e rendszert, a tokaji főhivatalt összes filiálisával közvetlenül a magyar kamarának, a munkácsit, újvárit és tárkányit a máramarosi adminisztrációnak rendelte alá. (Egyébként a Máramaros, Ugocea, Szatmár és Bihar megyei sóhivatalok felügyeleti hatáskörét már 1754-ben az akkor felállított máramarosi adminisztráció kapta meg.)

d) Fiskális és jogi ügyek

A királyi jog érvényesítése (a kihalt vagy hűtlenségbe esett családok, személyek ingatlan és ingó javaira vonatkozó lappangó kincstári jogok felkutatása: javaslatétel ezen javak lefoglalására, átvételére, felbecslésére, összeírására, felhasználására; ezek átszervezése kincstári uradalommá, illetőleg elzálogosítása, bérbeadása; éppen zálogban, bérben levő korona- vagy kincstári javak visszaváltása; véleményadás birtokadomány ügyekben stb., amely ügykört *negotia fiscalia* néven foglaltak e korban össze), valamint a legkülönbébb kincstári jogi ügyekben való szakvéleményadás, a kincstári perek irányítása az illetékes bíróságokon, a királyi jövedelmek, adók alóli immunitások, exemptiók, a városi privilégiumok időnkénti felülvizsgálata, a kincstárral szemben vagy a kincstár részéről fennálló követelések ügye (*negotia iuridica*) e korban is egyik legtöbb feladatot adó ága volt az adminisztráció ügykörének. A teendők e téren ugyanazok maradtak, mint az előző századokban (jellemző, hogy az 1725-i instrukció csaknem szóról szóra megismétli az 1567-i utasítás megfelelő artikulusait), azzal a különbséggel, hogy a múltban egyes korszakokra

jellemző tömeges és önkényes konfiskációk megszűntek, a birtokok lefoglalása a törvényes bírósági fórumokon lezajlott fiskális perek ítéletei alapján történt, és az adminisztráció minden ilyen irányú lépéséhez a magyar kamara hozzájárulása is szükséges volt. Sőt, a század második felében a magyar kamara igen gyakran az adminisztráció véleményének előzetes kikérése nélkül járt el felső-magyarországi birtokjogokkal kapcsolatos ügyekben. A rejtett, lappangó kincstári jogok felkutatása érdekében az uralkodó úgy rendelkezett, hogy a megalapozottnak bizonyult bejelentés (denuntiatio) után a bejelentő megszabott jutalmat kapjon. A denuntiatiók kivizsgálása e korban önmagában is jelentős feladatkomplexum volt. Az adminisztráció tanácsa minden jogi vonatkozású ügyben tett intézkedés, jelentéstétel előtt kikérte a *jogügyi aligazgató* véleményét (aki egyébként a század második felében már mint az adminisztráció rendes, kebelbeli tanácsosa szerepelt). Az aligazgató indította és tartotta kézben a kincstári pereket, miután azokat előzetesen tüzetesen tanulmányozta. Minden kincstári per elindításához a magyar kamara rendelete, a nagyobb jelentőségűekéhez pedig királyi resolutio volt szükséges. A tanács és az aligazgató rendelete alatt működtek a nagyobb uradalmakban az uradalmi fiskálisok, akik a bírói fórumokon a kincstári pereket vitték, foglalkoztak az uradalmak jogi ügyeivel, és eljártak a helyszínen mindazon kincstári jogi vonatkozású ügyben, amelyre a tanácstól utasítást kaptak.

e) Kincstári uradalmi és szőlőgazdálkodás

A korszak elején több mint tíz nagy kincstári uradalom tartozott a kamarai adminisztráció igazgatási hatásköre alá. Egyes uradalmak azonban a fél évszázad során átmenetileg vagy véglegesen magánkézre kerültek. Így pl. a *munkácsi* és a *szentmiklósi* uradalmat 1729-ben az uralkodó a herceg Schönborn családnak adományozta el. A szepesi uradalom 1721-ben zálogba, majd 1727-ben végképpen magánkézre jutott. Magánbirtokká vált az 1720-as években az *ónodi* uradalom is. Az *ungvári* uradalmat 1727-ben gróf Szentiványi Józsefnek mint a szepesi adminisztrációnak számadással tartozó, de attól lényegében függetlenül működő uradalmi adminisztrátornak adták át, majd 1735-től 1764-ig báró Gyulai Ferenc bírta zálogban. 1764. május 1-jén a magyar kamara kiváltotta, de az uradalom igazgatását nem adta vissza az adminisztrációnak, hanem saját közvetlen igazgatása alá rendelte. A *díósgyőri* uradalmat 1743-ban Erdődy Antal egri püspök kapta bérletbe, majd a bérlet lejártá után a magyar kamara saját igazgatása alá vonta. Ugyancsak kiemelte a kamara a szepesi adminisztráció igazgatása alól 1749-ben a *nagyvárad*i uradalmat, amelynek felügyeletével aztán 1754-től a máramarosi adminisztrációt bízta meg. A *szomolnoki* és a *nagybányai* uradalom provizorátusát 1747-ben az ahhoz szervezett szomolnoki bányahatósághoz utalták, és azzal együtt igazgatását is a bányafőkamara-grófság, illetőleg az udvari bányakollégium – majd később az udvari kamara – vette át.

A század közepére tehát mindössze a *tokaji* és a *sóvári* uradalom maradt az adminisztráció igazgatása alatt, amelyekhez aztán a *peklíni* uradalom járult. Ám a tokaji uradalomtól a magyar kamara 1764-ben a püspökladányi gazdaságot a nagyváradi uradalomhoz, 1772-ben a tiszatarjáni gazdaságot a diósgyőri uradalomhoz csatolta át, a sóvári uradalmat pedig 1763-ban a sóvári bányafelügyelőség alá rendelte. Így ez utóbbi is a magyar kamara jurisdikciója alá került; de a jelek szerint csak átmenetileg, mert az 1770-i utasítás már Tokajjal és Peklinnel együtt az adminisztráció igazgatási és felügyeleti hatósága alatt említi. Az elcsatolt uradalmak jelentésüket, jövedelmeiket és számadásaikat egyenesen Pozsonyba küldték, és onnan kapták a rendeleteket; az évi vizitációkat részben a magyar kamara, részben a megbízott partikuláris adminisztrációk tartották, és tettek róluk jelentést Pozsonyba.

Az első két évtizedben, amikor még jelentős számú uradalom tartozott az adminisztráció hatásköre alá, az adminisztráció tanácsának felsőbb rendeletei értelmében a már előző korszakban is működő kincstári javak prefektusa irányította az uradalmak gazdaságát, beleértve a rendszeres vizitációkat, sőt mielőtt azok a kaszai számvevőhivatalba kerültek, az uradalmi számadások átnézését is. Ugyancsak a prefektus tett javaslatot az uradalmi tisztviselők személyzeti kérdéseiben, és közvetítette a tanácshoz az alsóbb tisztviselők jelentéseit. E szerepkörrel állt az összes kincstári szőlők élén a *szőlő- és borfelügyelő*. Az egyes uradalmakat provizorok vezették, alattuk a nagyobbakban külön pénztáros, továbbá számadók, kulcsárok, kasznárok, az egyes kerületek élén ispánok, az erdőgazdaságokban erdőmesterek és kerülők alkották a megfelelő alsóbb személyzetre támaszkodó tisztviselőgárdát. Az uradalmi igazgatás fő kérdései, amelyekre a prefektusnak és a provizoroknak különös gondot kellett e korban fordítaniuk: a majorsági gazdálkodás fellendítése, meliorációk eszközlése, a regalejövedelmek minél gyümölcsözőbb kihasználása (adott esetben a legelőnyösebb módon bérbe adása), a jobbágyszökések megakadályozása, szökött jobbágyok visszahozatala, telepítések, az uradalmi épületek, hidak, gátak, utak építése és karbantartása, a jobbágyok megvédése a katonaság excessusaitól, illetőleg az uradalmi tisztviselők önkényétől, az állattenyésztés fejlesztése, úriszék tartása stb. Továbbra is az adminisztráció irányította a kincstári szőlőgazdaságok borkereskedelmét.

Miután a húszas-harmincas években az uradalmak nagy része magánkézre, a negyvenes években pedig a magyar kamara közvetlen igazgatása alá került, a központi prefektúra állása szükségtelenné vált és megszűnt. Ezzel szemben az uradalmak élén álló tisztviselő prefektusi címet és jogkört nyert. A szőlőfelügyelői állás a tokaji uradalmon belül a tokaji prefektusnak alárendelten megmaradt. A század második felében megkövetelték, hogy a prefektus elnöklete alatt az uradalmi tisztviselők hetenként egyszer ülést (*sessio oeconomica*) tartsanak, ahol a felmerült kérdéseket közösen megtárgyalva szabályos jegyzőkönyvet vettek fel, amelyet hetenként az adminisztrációnak továbbítottak.

f) Tokaji híd, kassai malmok

A tokaji uradalom szervezetétől elkülönítve igazgatták a *tokaji és rakamazi Tisza-híd* jelentékeny vámjövendelmét. Élén már az 1710-es évektől felügyelő (inspector pontis et telonii) állt egy ellenőrrel, pénztárossal, vámszedőkkel. A kamara közvetlen kezelésében, külön felügyelő vezetése alatt működtek a kassai *császár-malmok* (molae Caesariae).

g) Tizedbérlet

A kincstárnak az 1715. évi országgyűlés által megerősített előbérleti joga értelmében az adminisztráció a korábbi időkhöz hasonlóan évente bérleti szerződést kötött bizonyos mennyiségű tizedterményre, amelyet részben bérbe adott nagybirtokosoknak, részben maga szedett be, és adta el a katonai szerveknek.

h) Kegyuraság

A király kegyúri joga alapján foglalkozott az adminisztráció egyházi vonatkozású kérdésekkel. A király adományozási joga alá tartozó megüresedő egyházi javadalmakat lefoglalta, és betöltésükig gondoskodott a birtokok igazgatásáról (például az 1720–30-as években igazgatta a nagyváradi püspökség birtokait). A kincstári uradalmakban gondoskodott a plébániák betöltéséről, a papság fizetéskiegészítéséről, javadalmazta a tanítókat, templomokat, iskolákat épített, anyagilag támogatta a szerzetesrendeket, erőteljes befolyást gyakorolt a városok vallásügyére.

i) Városok

A felső-magyarországi városok és hajdúvárosok (ezek köre azonos az előző fejezetben említettekkel, mindössze *Szatmárnémeti* gyarapította még a szabad királyi városok sorát) részben az adóügy vonatkozásában, részben a városi háztartás és pénzkezelés felügyelete, sőt közigazgatási téren is – annak ellenére, hogy a Helytartótanács illetékessége is kiterjedt a városokra – az adminisztráció hatáskörében maradtak. A tanács feladata volt a városok „úgy közigazgatási mind gazdasági helyzetét” (1723. instructio 88., 1770: 22.) évente rendszeresen – ha szükséges, kiküldött bizottság útján – megvizsgálni, a hiányokat és abúzusokat kiigazítani, a tisztújításnál felügyeletet gyakorolni és ellenőrizni a házipénztárakat (amelyek számadásait a kassai számvevőség vizsgálta felül). A városok gazdálkodásának felügyeletét ugyanis megosztották a Helytartótanács és a Kamara közt; ezen belül a városi háztartást tükröző házi számadásokat (rationes domesticae) a kamarai hatóságok ellenőrzése alá rendelték (1730. január 12. királyi rendelet). A házi pénztár és a tisztújítások ellenőrzése egyben viszonylag széles utat nyitott a szepesi adminisztráció

számára a város belső életébe, igazgatásába, intézményei sorsába való beavatkozás számára, különösen mivel az uralkodói rendeletek kifejezetten feladatává is tették, hogy ha bármely publicus vagy magánjellegű panasz érkezik hozzá, szabálytalanságokról, belső zavarokról szerez tudomást, küldjön ki biztost az ügy eligazítására; ha pedig fontos ügyről van szó, a magyar kamarához tegyen részletes jelentést.

Elvértve, ad hoc jelleggel más ügyek is kerültek az adminisztráció tanácsa elé. Felső-Magyarország távolsága az ország kormányzati központjaként továbbra is megmaradt Pozsonytól, ha nem is olyan mértékben, mint az előző időkben, érezte hatását. Így az ország távoli központja helyett megyék, városok, egyházi intézmények és magánosok néha a legkülönbélebb, nem szorosan kamarai természetű ügyekben is a kassai hatósághoz fordultak. Maga az 1723-i instrukció is tartalmazza még „az országrész valamennyi szükségletéről” való gondoskodás követelményét. A katonai parancsnokokkal való levelezés ugyancsak fennmaradt. Hiszen ha a katonai és kamarai teendők világosan szét is váltak, a kétféle hatóság sok tekintetben a továbbiakban is egymásra volt utalva.

VI. A KAMARAI ADMINISZTRÁCIÓ TÖRTÉNETE 1773 – 1813

1. A CAMERALIS ADMINISTRATIO SCEPUSIENSIS SEU CASSOVIENSIS (1773–1774)

a) A kassai adminisztráció létrejötte és szervezete

A pozsonyi magyar udvari kamara ügyintézésének az 1772. november 14-i királyi utasítással elrendelt megreformálását rövidesen követte a szepesi kamarai adminisztráció ügyintézésének új alapokra fektetése, a „moderna rerum cameralium systema” bevezetése. A 110 cikkelyből álló részletes utasítást 1773. május 8-án adta ki Mária Terézia (eredeti példányát l. Camera Hungarica Archivum, Diversae instructiones 3/131.). Az új rendszer 1773. július 1-jei hatállyal lépett életbe. Az újonnan bevezetett szisztéma részben az ügykörök és a hatáskör terén hozott változásokat (hatásköre egyes pontokon, főleg a só- és harmincadügy terén az 1773. előtti, a század második felében fokozatosan kialakult állapothoz képest bővült), részben pedig az ügyek intézésének mikéntje és az azt tükröző irattári rendszer módosult. Ez utóbbit illetően az egész 1773 előtti korszakkal szemben 1773. július 1-jével új fejezet kezdődik az adminisztráció történetében.

Az újjászervezett hivatal neve hivatalosan – már az utasításban is következetesen – *kassai adminisztráció*: de az első hónapokban a gyakorlatban a hagyomány erejénél fogva ez még váltakozva szerepel a régebbi „*Cameralis Administratio Scepusiensis*” elnevezéssel. A régi címet 1773 augusztusában szorítja ki végleg az „*Administratio Cassoviensis*” illetőleg „*Kaschauer Administration*”. (Az adminisztráció pecsétjén a köriratot októberben változtatják meg.)

A hivatal élén, mint az adminisztráció elnöke (cum caractere administrationis praesidis) Szendrői Török József – egyben a bécsi és a pozsonyi udvari kamarák tanácsosa – állt: a mellette működő tanács létszámát 2 főúri és 3 nemesi tanácsosban állapították meg, akikhez tanácsosi rangban a jogügyi aligazgató járult. A gyakorlatban a tanács még 3–4 létszámfeletti tanáccsal bővült ki, valóságos létszáma tehát 10 körül mozgott.

A tanács mellett 4 titkár, 2 fogalmazó, 1 tanácsjegyző teljesített szolgálatot. Ezen kívül külön segédhivatalok voltak – mindegyik többtagú személyzettel – az iroda, a kiadóhivatal, az irattár és a számvevőség. Az adminisztráció mellett működő pénztári hivatal (perceptoratus) – akárcsak korábban – független volt az adminisztrációtól.

Az adminisztráció jogi helyzete azonos volt azzal, amely a század második felében kristályosodott ki, és amelyet a magyar kamara által kiadott 1770-i utasítás egyértelműen körülírt: minden tekintetben a Pozsonyban székelő magyar királyi udvari kamara alá volt rendelve, más dicasteriummal közvetlenül nem, csak a magyar kamara közvetítésével érintkezhetett. Jelentéseit minden esetben Pozsonyba küldte: az adminisztrációt érintő királyi resolúciókat, bécsi kamarai leiratokat és

más udvari hatóságok (pl. a magyar udvari kancellária) átiratait pedig – másolatban csatolva – a magyar kamara közvetítette hozzá. Konkrét ügyekben, ha az adott ügy nem lépte túl annak döntési jogkörét (*decisionum sphaera*), a magyar kamarától kapta a döntést; ha viszont túllépte, akkor az ügyet a magyar kamara terjesztette fel – a királyi resolútiót várva – az uralkodóhoz, illetőleg a bécsi udvari kamarához. Az adminisztráció csak egészen kivételes és végső esetben fordulhatott közvetlenül Bécshez: csupán akkor, ha a magyar kamara határozatát sérelmesnek találta.

b) Az adminisztráció hatásköre

Az adminisztráció hatásköre elvben az északkeleti részek 14 vármegyéjében levő valamennyi kamarai hivatal és ügy felügyelete és igazgatása (*inspectio et directio*) volt. (E megyék: Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Máramaros, Ugocsa, Szatmár, Bihar, Szabolcs, Abaújvár, Borsod, Torna és Gömör.) De csak elvben, mert az e területen szervezett *máramarosi* (*particularis*) *adminisztráció és a sóvári felügyelőség* (*inspectio*), a hozzájuk tartozó kamarai uradalmakkal és az egész felső-magyarországi sóbányászattal, mint külön, közvetlenül a magyar kamarától függő hivatalok, függetlenek voltak a kassai adminisztrációtól; továbbá több nagy kamarai uradalom, amelyeket a XVIII. század folyamán folyamatosan vontak ki az adminisztráció hatásköre alól, közvetlenül a pozsonyi kamara igazgatása alatt állt. Végül hatáskörén kívül esett az egész felső-magyarországi *bányaügy* (ezt még 1747-ben vonta el az uralkodó).

Sóügyek

Az egész felső-magyarországi *sóügy*, tudniillik a sómonopólium gyakorlása az adott területen, a sóhivatalok, lerakodóhelyek felügyelete és igazgatása a kassai kamara hatáskörében maradt. (Maga a sóbányászat az említett két hatóságon keresztül a magyar udvari kamara alá tartozott!) E vonatkozásban némileg bővült is az adminisztráció hatásköre, mert a korábbi évtizedekben a tőle elvont hivatalok (pl. a tokaji, munkácsi, ungvári) ismét alája rendeltettek. A szállítással és értékesítéssel kapcsolatos kérdések tartoztak ide: idegen só behozatala, csempészügyek, a szállítmányok elosztása, a sóhivatali pénztárak és a sótisztviselők személyi ügyei.

Harmincadügy

A *harmincadügy* területén az előző évtizedekkel szemben annyi változás következett be, hogy az 1750–60-as években az adminisztráció felügyeleti hatásköréből kivont harmincadokat ismét alája rendelték; így az említett 14 megyében fekvő valamennyi harmincadállomás felügyeletét az adminisztráció vette kézbe az ügy valamennyi igazgatási, pénzügyi és személyi vonatkozásával együtt. Továbbra is bírói

fórum maradt a 400 forintot meg nem haladó csempészárúk ügyeiben; a nagyobb ügyeket a magyar kamara elé kellett terjesztenie döntés végett.

Kamarai uradalmak

A felső-magyarországi *kamarai uradalmak* közül ekkor a peklini, tokaji, ungvári, diósgyőri uradalom, valamint a nemrég visszaváltott tizenhárom szepesi város – a lublói uradalommal – tartozott igazgatása alá. Az adminisztráció hatásköre kiterjedt az uradalmi gazdálkodás valamennyi problémájára (uradalmi tisztviselők felügyelete és ellenőrzése, a gazdaság karbantartása, a jövedelem emelése, a majorsági gazdálkodás fejlesztése, bizonyos termelési ágak népszerűsítése, jobbágypanaszok felülvizsgálata, telepítési ügyek stb.). A birtokigazgatás és gazdálkodás sokágú feladatkomplexumán belül külön csoportot alkottak – ahogy ezt az ügymenet is tükrözte – a kamarai birtokokon történt építkezések ügyei (gazdasági és egyéb rendeltetésű épületek, iskolák, parochiák karbantartása, újak emelése, ezzel kapcsolatban a tervek és költségvetés átvizsgálása, az *építkezések* lefolyásának ellenőrzése stb.; a 100 Ft-on aluli építkezésekről az adminisztráció saját hatáskörében dönthetett, az ennél jelentősebbeknél a döntés joga a magyar kamarát illette).

Fiskalitás

A *fiskalitások*, a háramlási jog érvényesítése vonatkozásában, a kincstár jogi ügyeiben, a kincstári perek vitelében a 14 megye viszonylatában az adminisztráció ténykedési köre azonos volt az előző korokban vitt szerepével. Ez ügyekben minden esetben kikérte a jogügyi aligazgatót, illetőleg a kincstári ügyvédek írásbeli véleményét. (Kincstárra háramló birtokok nyilvántartása, konfiskálás, értékesítésére nézve javaslatétel; adott esetben fiskális per indítása; feljelentések felülvizsgálata; birtokok esetleges zálogba, bérbe adása vagy visszaváltása stb.)

A szabad királyi városok

Az adminisztráció alá tartozó *szabad királyi városok* (Kassa, Bártfa, Kisszeben, Eperjes, Késmárk, Lócse, Nagybánya, Debrecen, Szatmárnémeti) évi censusa és az országgyűlési taxa továbbra is a kassai pénztárba folyt be. Az adminisztráció feladata volt a városok – mint királyi birtokok – épségére, jólétére való felügyelet, a „közjé és béke” fenntartása. Ilyen címen az adminisztráció ellenőrizte, sőt befolyásolni igyekezett az évi tisztújítást; ellenőrizte a városok házipénztárát; különféle sérelmek, viták kapcsán bizottságokat küldött ki. Vitás esetekben maguk a városi hatóságok – a céhek is – az adminisztrációhoz fordultak. Az adminisztráció alá tartoztak a hajdúkerület városai is.

A felsorolt öt ügykör intézése alkotta az adminisztráció fő feladatait, működésének súlya ezekre esett már 1773 előtt, de az átszervezés után is. (Ezt némileg érzékelteti, hogy az iratanyagnak mintegy 50%-a ezen ügykörökre vonatkozik.) Ezekhez mint törzshöz kapcsolódott egy sor egyéb – magában az ügyintézésben és az irattári rendszerben is az alább ismertetendő módon egymástól pontosan elkülönített – ügykör. Így például az *egyházi ügyek*. A kamarai birtokokon levő plébániák kegyuraságát a kamara gyakorolta; az adminisztráció jelölte ki az új plébánost (a kinevezés a magyar kamarától függött), üresedésben levő plébániák teendőinek ellátására káplánról gondoskodott. Az uralkodó adományozási jogköre alá eső egyházi javadalmakat üresedés esetén lefoglalta, az új javadalmat bevezette stb. Az államilag megadóztatott nagyobb egyházi javadalmak (az egri, nagyvárad püspökség, szepesi prépostság, melyek jövedelmük 10%-át a lelkézpénztárnak, további 10%-át az erődítmények javítására voltak kötelesek fizetni) által küldött összegeket Pozsonyba továbbította. Az adminisztráció foglalkozott az 1773-ban felosztott felső-magyarországi *jezsuita rendházak* (Sárospatak, Ungvár, Eperjes, Lőcse, Kassa stb.) ügyeivel; levelezést folytatott a jezsuita vagyon lefoglalásával, összeírásával, a volt rendtagok ellátásával megbízott kamarai biztosokkal. Az adminisztráció hatásköre alá tartoztak a járványok elleni védekezés céljából a lengyel határ mentén felállított *vesztegő állomások* (stationes vagy domus contumaciales), ezek finanszírozása, élelemmel ellátása, személyi ügyei, illetőleg átszervezésük vagy felosztásuk. Az adminisztráció szedte be az alája tartozó területen a *zsidó türelmi taxát* (taxa tolerantiae). Végül foglalkozott a saját kebelbeli segédhivatalai (*számvevőség, irattár, pénztár*) ügyeivel, belső és külső tisztviselői rendszeres ellenőrzésével, gondoskodott a megüresedett állások betöltéséről, minden egyes esetben javaslatát – jóváhagyás végett – megküldte a magyar kamarának.

c) Az adminisztráció alárendeltsége

Az adminisztráció jogi helyzetéből következett, hogy valamennyi hatásköre alá tartozó fontosabb, jelentősebb ügyet – megfelelő előzetes tárgyalás, kidolgozás és véleményezés mellett – döntés végett a magyar udvari kamarához kellett felterjesznie. A különféle hivatalok (sóhivatalok, harmincadok, uradalmak), tisztviselői, szabad királyi városok és hajdúvárosok, a jogügyi aligazgató és uradalmi fiskálisok stb. jelentéseit ugyancsak az adminisztráció továbbította (másolatban) a magyar kamarának. Az adminisztrációnak csak kisebb jelentőségű, bizonyos – legtöbb esetben összegszerűen meghatározott – pénzbeli értékhatárt meg nem haladó ügyekben volt döntési joga.

d) A hivatali nyelv

A hivatali nyelv kezdetben a latin volt, de már az 1773. augusztus 18-i resolutio elrendelte, hogy az uradalmi és általában gazdasági vonatkozású, továbbá harmincadokkal, sóüggyel kapcsolatos, pénztári és hitelügyekben mind a felsőbb hatóságokkal, mind az alsóbb tisztviselőkkel való levelezés németül történjék. A kísérlet meg is indult (a magyar kamara ez ügyekben ettől fogva németül írta leiratait), de minthogy még a kebelbeli tanácsosok közül sem tudott mindenki jól németül – nem is szólva az alsóbb tisztviselőkről –, az uralkodó e rendelkezést októberben visszavonta, majd decemberben közvetítő megoldás jött létre: a tisztviselők nyelvtudásától tették függővé a hivatali nyelvet. Az említett ügyekben tehát a németül tudó alsóbb tisztviselők, illetőleg referens tanácsosok németül írták repraesentatióikat, a többiek latinul, a magyar kamara rendeletei pedig vegyesen, latin és német nyelven keltek.

e) Az adminisztráció megszűnése

A kamarai adminisztráció az 1773. július 1-jével bevezetett alapon nem sokáig működött. A magyar udvari kamara egyébként már a század dereka óta állandóan csökkentette az adminisztráció hatáskörét, és az újjászervezés előtt, mikor véleményét kérte ki az uralkodó, kifejezetten annak felosztatását javasolta (1773. március 17.). Főleg azt nehezményezte, hogy 1773-tól ismét az adminisztrációra bízta az egész felső-magyarországi só- és harmincadügy felügyeletét és igazgatását. Az átszervezés után azután számos probléma keletkezett: az adminisztráció tanácsán belül ellentétek, torzalkodások ütötték fel fejüket; több súlyos kifogás merült fel a jogügyi aligazgató ellen; a magyar kamara túl költségesnek és túlméretezettnek találta az adminisztráció szervezetét, amellet az volt a véleménye, hogy a bevezetett új szisztéma lassítja az ügyintézt; úgy vélte, hogy a jogi, fiskális és uradalmi ügyek vitelére elég lenne egy rátermett adminisztrátor néhány segéderővel, a só- és harmincadügyet viszont egyenesen a magyar kamara alá kellene rendelni, és az adminisztrációt mint dicasteriumot felosztatni. (1774. április 8-i felterjesztése.) A kamara sürgetésére, valamint néhány felszínre került fegyelmi vétség láttán végül is az uralkodó 1774. július 18-i rendeletével nyugdíjazta az adminisztráció elnökét, szolgálaton kívüli viszonyba helyezte a tanácsosokat, és elrendelte, hogy az adminisztráció hatásköre alatti kamarai hivatalnokok és a szabad királyi városok ezután közvetlenül a magyar kamarához, a kincstári ügyvédek pedig a jogügyigazgatóhoz küldjék jelentésüket és számadásukat. E rendeletet 1774. július 26-án a magyar kamara közölte az adminisztrációval, egyidejűleg Kassára küldte gróf Csáky József és Hentl János Péter tanácsosokat mint kamarai biztosokat, hogy az újabb átszervezésig az ügyvitel ne szenvedjen kárt. A leiratot az adminisztráció tanácsa 1774. augusztus 5-i – utolsó – ülésén tudomásul vette, és ezzel működése alig több mint egy év után megszűnt.

2. A KASCHAUER KAMERAL ADMINISTRATION (1774–1785)

a) A kassai adminisztráció újjászervezése

A pozsonyi magyar kamara a kassai adminisztráció ügyében eredetileg két javaslatot terjesztett az uralkodó elé: vagy oszlassa fel az adminisztrációt mint dicasteriumot, vonja el attól a só- és harmincadügyet, s nevezzen ki helyébe egy adminisztrátort néhány segéderővel; vagy – ha ezt a megoldást nem tartja megfelelőnek – legalább jelenlegi jogi helyzetét megtartva csökkentse az adminisztráció létszámát.

Mint láttuk, Mária Terézia az első megoldást választotta, és (1774. július 18-i rendeletével feloszlatta a még csak egy éve kinevezett tanácsot) két magyar kamarai tanácsos, gróf Csáky József, valamint Hentl János Péter Kassára küldésével egyidejűleg elrendelte, hogy mindazok az alsóbb kamarai hivatalok, amelyek eddig a kassai adminisztráció alá tartoztak, a kérdés végleges rendezéséig közvetlenül a magyar kamarával legyenek korrespondentiában. Ezen átmeneti korszak 1774. augusztus 5-től (a feloszlattott adminisztráció utolsó ülésétől december 28-ig – az újjászervezett adminisztráció első üléséig) tartott. E korszak iratanyaga, a biztosok működésének írásbeli lecsapódása hiányzik.

Időközben a magyar udvari kamara új javaslatot dolgozott ki az adminisztráció átszervezésére, amelyet az uralkodó jóvá is hagyott. (Erre vonatkozó, a magyar kamarához szóló rendelete 1774. október 3-án kelt.) A királyi jóváhagyás alapján a kamara az új adminisztráció részletes működési szabályzatát, új instructióját 1774. november 22-én adta ki. Az átszervezés egy szélesebb körű kamarai igazgatási reform része volt. Eszerint három, teljesen uniformizált, azonos szervezetű és a maga területén azonos hatáskörű adminisztrációt állítottak fel: Kassa, Sziget (Máramarossziget) és Zombor központtal. Az utóbbi hatásköre az ország déli vidékére terjedt ki; az előbbi kettő közt viszont arányosan felosztották a korábban kassai adminisztráció alá tartozó területet. Az új kassai adminisztráció területe Felső-Magyarország hagyományos nyugati határa és nagyjából a Tisza vonala közé esett (tehát Szepes, Sáros, Gömör, Torna, Abaúj, Borsod, Zemplén megye), a Tisza vonala és Erdély közt fekvő, korábban ugyancsak a szepesi, illetőleg a kassai adminisztráció alá tartozó területet (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Bihar) pedig az új szigeti (vagy máramarosi) adminisztráció alá rendelték. Ily módon a kassai adminisztráció korábbi hatásköre – már csak területi szempontból is – erősen lecsökkent, a korábbi máramarosi partikuláris adminisztráció (mely eddig csak a máramarosi sóbányászatot és -kereskedelmet, valamint a vele egybekapcsolt uradalmat kezelte) hatásköre pedig megnőtt, rangban a kassai mellé lépett.

Mindhárom adminisztrációt azonos személyi létszámmal állították fel. Élükön egy-egy adminisztrátor állott a mellé beosztott két tanácsossal, munkájukat egy aktuárius és három irodai segéderő (cancellista) támogatta. A kamarai adminisztráció esetében a régi, tízes létszámú tanácsból senkit nem vettek át; adminisztrátorrá a volt sárosi alispánt, Péchy Zsigmondot nevezték ki, az első tanácsos Gromann

Zsigmond, a második Mogyoróssy Ignác, az adminisztráció korábbi egyik titkára lett, aktuáriussá Krasosenics Mihályt (korábban szintén titkárt) nevezték ki. A segédhivatalokat, az irodát, kiadóhivatalt, irattárat és számvevőséget feloszlatták; azok korábbi teendői részben megszűntek (az új adminisztráció számviteli teendőket nem látott el, valamennyi számadást egyenesen Pozsonyba továbbították), részben az aktuáriusra és a három kancellistára hárultak. Az aktuárius látta el a korábbi titkárok (számuk előzőleg négy volt), a tanácsjegyző, az irattáros, a kiadó és a fogalmazó munkakörét. Az első kancellista végezte az iratok lajstromozását és mutatózását, az irattárban iratokat keresett ki, az expeditiókat összeolvasta, és adott esetben az aktuárius helyettesítette. A második kancellista tisztázta le a tanácsülési jegyzőkönyveket, készítette a lajstromoknak évente Pozsonyba küldött másodpéldányát. A harmadik kancellista a kiadványokat tisztázta. A szervezet a 80-as évek elején – amikor gróf Sztáray Mihály lett az adminisztrátor – némileg bővült: a tanácsosok száma 3-ra, majd 4-re emelkedett, az irodai munkában pedig egy-két járulnok (accessista) segédkezett.

Az újonnan kinevezett hivatal 1774. december 28-án tartotta első ülését, ahol is az ügyeket addig ideiglenesen intéző két kamarai biztos – az új instrukció ismertetése mellett – átadta az irányítást az adminisztrátornak.

b) Az új adminisztráció a hivatali hierarchiában

Az új adminisztráció – akárcsak már elődje – minden tekintetben a magyar udvari kamara alá volt rendelve, más hatósággal levelezést közvetlenül nem folytatott. A rendeleteket a magyar kamarától kapta, és azokat köteles volt késedelem nélkül végrehajtani. Az alsóbb hivatalok jelentéseit továbbította Pozsonyba. Egyszerű végrehajtó közeg volt tehát, amely önálló döntési joggal csak apróbb, efemer jellegű, csekély pénzügyi kihatással bíró ügyekben rendelkezett; minden egyebet a magyar kamarához kellett döntésre felterjesztenie. A döntő különbség az előző korszakkal szemben nem is ebben rejlik, hiszen a jogi helyzet már évtizedek óta lényegében ugyanez volt, hanem abban, hogy az adminisztráció a korábbihoz képest mintegy felére csökkent területen, ezen belül pedig több vonatkozásban is lényegesen csökkentett hatáskörrel folytatta tevékenységét.

c) Hatáskör

Só- és harmincadügy

Mindenekelőtt a *sóügyet* (tudniillik az állami sómonopólium gyakorlását, a sóhivatalok ténykedését) és a *harmincadügyet*, a két legnagyobb pénzbevételt jelentő igazgatási ágat kell említeni. E két terület *igazgatását* (directio) ezután közvetlenül a magyar kamara intézte, csak *ellenőrzését* és felügyeletét (inspectio) hagyták meg

a kassai adminisztrációnál. Azaz „az ügyvitel meggyorsítása érdekében” a kassai adminisztráció kerületében (Bezirk) fekvő só- és harmincadhivatalok is közvetlenül a magyar kamarától kapták a rendeleteket; egyenesen hozzá küldték felterjesztéseiket, jelentéseiket is; az adminisztrációnak az igazgatási kérdésekben elvileg semmi szerepe nem volt. Feladata lett viszont a kerületébe tartozó hivatalokat évente egyszer – illetőleg a kamara esetenkénti utasításainak megfelelően többször – ellenőrizni (visitatio), a hivatalnokok munkáját, pénzkezelését a legapróbb részletekbe menően felülvizsgálni és erről a kamarának részletes jelentést küldeni. Ez volt az elv; a gyakorlatban az adminisztráció számos részletkérdésben belefolyt e két igazgatási ág ügyeinek intézésébe. Már a hivatali utasítás is tartalmazott egy olyan mondatot, amely szerint a kamara, ha a szükség úgy kívánja, egyes konkrét esetekben utasíthatja az adminisztrációt egyes teendők ellátására, információk adására, problémák megoldására. A gyakorlatban azután elég sűrűn élt is ezzel. Éppen ezért a kamara már eleve minden sóügyi vagy harmincadügyi vonatkozású szabályrendeletét, körlevelét megküldte az adminisztrációnak tudomásulvétel végett. Ily módon a közvetlen igazgatási teendők egy része a valóságban mégiscsak az adminisztrációt terhelte. A kassai kerületbe a következő harmincadállomások tartoztak (fiálistakkal együtt): Óvár, Bártfa, Eperjes, Homonna, Késmárk, Lőcse, Lubló, Tokaj, Sztropkó, Palocsa, Újhely és Kassa. A sóhivatalok (részben az előbbiekkal egyesítve): Bártfa, Homonna, Késmárk, Lubló, Nagymihály, Sóvár, Smizsány, Sztropkó, Tárkány, Terebes, Tokaj, Turdosin, Hradek, Rosenberg, Szucsán és Kassa. (A többi, korábban a kassai adminisztráció alá tartozott só- és harmincadhivatalt a tiszántúli és Erdéllyel határos megyékben azonos feltételek közt a szigeti vagy máramarosi adminisztráció kerületébe osztották be. A máramarosi adminisztráció iratanyaga ebből a korszakból nem maradt meg.)

Jogi és fiskális ügyek

Egy másik nagy ügykörkomplexum, amelyet 1774-ben nagyrészt ugyancsak kivontak az adminisztráció hatásköréből: a *jogi* (juridica) és *fiskális* ügyek (fiscalitates, Fiskalitäten), tehát a jus regium érvényesítésének feladatköre, caducitások, kincstárra szálló javak kinyomozása, átvétele, elidegenítése, kincstári perek stb. Ez a kincstári jogügy-igazgatóságnak 1774 végén végrehajtott teljes átszervezésével függött össze. Ez év novemberében a Causarum Regalium Directoratust megnövelt, önálló hivatalszervezettel Pestre helyezték át, közvetlenül alárendelve a kincstári ügyvédek (fiscales procuratores) egész hálózatát. A XVII. század óta Kassán székelő, 1723 óta kebelbeli tanácsosi rangban szolgáló jogügyi aligazgató (Causarum Regalium Vice-Director) tisztségét ebben a formában megszüntette az uralkodó, székhelyét ugyancsak Pestre helyezte át. A reform következtében az adminisztrációknak – így a kassainak is – a fiskális természetű ügyekre bárminemű közvetlen, aktív befolyása megszűnt; ezen a téren az ügyeket az egész országra nézve közvetlenül a kamara és az átszervezett jogügy-igazgatóság irányította. Így tehát

a kassai kerületben, az egyes uradalmi központokban működő kincstári ügyvédek bizonyos fokú alárendeltségi viszonya a kassai adminisztrációval megszűnt, egyenesen a jogügy-igazgatósággal léptek szolgálati viszonyba, a rendeleteket onnan kapták, és oda küldték jelentéseiket. Ám ezen elvi változás ellenére a gyakorlatban e téren sem tudták teljesen kikapcsolni az adminisztrációt. A jogügy-igazgatóság és a kincstári ügyvédek az egyes konkrét, felső-magyarországi vonatkozású ügyekben minduntalan megkeresték, úgyszintén a magyar udvari kamara is gyakran kért tőle információkat, a fiskális prokurátorok minden fontosabb ügyben ugyancsak kikérték véleményét, mielőtt jelentésüket a jogügyigazgatóhoz beküldték. A felső-magyarországi fiskális, háramlási ügyek, zálogosítások, bérbeadások, visszaváltások, uradalmi regálék, denuntiatiók, továbbá uradalmi úriszékek ügyei tehát részben továbbra is szerepeltek az adminisztráció ülésein, ha nem is hivatalból automatikusan minden ilyen természetű ügy, hanem esetenkénti megkeresés formájában és csak információszolgáltatás szintjén.

A fiskalizáció elvi elvonásának következménye volt, hogy 1774-ben megkezdődött és a következő években részben meg is történt az adminisztráció régi iratainak, levéltárának elszállítása Kassáról. Ezt a munkát még az 1774. augusztus elsején kiküldött kamarai biztosok (gróf Csáky és Hentl) indították meg. Az első nagy iratszállítmányt (30 nagy láda iratot: a levéltárnak a XVI. századig visszanyúló iratsorozatait, újonnan lajstromozott iratait, részben rendezetleneket) ekkor, 1775. január 20-án bocsátották útra Pozsonyba, hogy ott a kamarai archívumban helyezték el, és a továbbiakban a felső-magyarországi érdekű fiskális ügyek tanulmányozásához, egyes ügyek kidolgozásához helyben használják fel. Ugyanakkor az 1774-ben feloszlott korábbi adminisztráció volt irattárosát, Korponay Sándort néhány segéderővel a magyar kamara továbbra is alkalmazta, hogy a még Kassán maradt, birtokjogi természetű – tehát a fiskális ügyek kidolgozásánál használható – iratokat lajstromozza és folyamatosan küldje fel Pozsonyba. A szepesi kamara levéltárának ma is meglévő, 1773 előtti sorozatai tehát ily módon, az 1774-i átszervezés következményeképpen kerültek fel 1775-ben, majd további részletekben a 80-as években a pozsonyi kamarai archívumba; ugyanakkor a régi számvevőség levéltárát a pozsonyi számvevőség vette át, és az utóbb ennek pusztulásával enyészett el.

Városi ügyek

A városi ügyeket a magyar kamara ugyancsak generálisan kivonta a kassai adminisztráció hatásköréből, és 1774 után közvetlenül intézte; ám – akárcsak az előbbieken ismertetett ügykörök esetében – egyes rendeletekkel sűrűn bízta meg a hivatalt egyes városi ügyek (cenzus, tisztújítások, házipénztár, városi közállapotok, egyenletlenségek) kivizsgálásával, ellenőrzésével, elintézésével.

A kassai pénztári hivatalt (perceptoratus) 1774 augusztusában a magyar kamara feloszlatta. De a pénzjövedelmek összegyűjtésére mégis szükség volt egy központi jellegű pénztárra. Ezzel a szerepkörrel 1775 márciusában a kamara a *kassai egyesített só- és harmincadhivatalt* (Vereinigte Salz und Dreissigist Amt zu Kassau) ruházta fel. Az új központi jellegű pénztár teljesen független volt az adminisztrációtól, igazgatásilag kizárólag a magyar kamarától, illetőleg a fő-fizetőhivaltól (Hauptzahlamt) függött. A harmincadok és sóhivatalok a jövedelem összegyűjtése szempontjából a kassai kerületen belül két kisebb kerületre osztottak fel; egyik csoportjuktól a lublói, a másiktól a homonnai „collector” vette át évnegyedenként a jövedelmeket (pontosan előírt kimutatások mellett, részben készpénzben, részben – a helyszíni kifizetésekről – nyugtákban), és szolgáltatta be Kassára. Az egyes uradalmak pénzkezelő tisztviselői, a zsidó türelmi taxa beszedői, a volt jezsuita birtokok, illetőleg a tanulmányi alap kezelői stb. ugyancsak a kassai pénztárba adták át negyedévenként a jövedelmeket, amely azután a fő-fizetőhivatalba továbbította ezeket, illetőleg ennek tartozott elszámolással. Az adminisztráció pénzügyekben elvben nem diszponálhatott. Az udvari kamara által évente kidolgozott költségvetés keretében évi kiadási kerete volt, ez összegeket a magyar kamara utalványai értelmében többnyire a kassai egyesített só- és harmincadhivatal, esetleg az egyes uradalmi, illetőleg harmincad- vagy sópénztárak fizették ki. A rendes évi kereten túli kifizetésekre esetenként a kamarától kellett engedélyt kérnie, és csak legvégső esetben (ha a késedelemből a kincstárra nézve kár származhatott) utalványozhatott – a saját, egy tanácsos és az aktuárius aláírásával – az adminisztrátor, illetőleg a rendes vizitációk, napidíjak esetében 150 Ft-on alul.

e) Uradalmi ügyek

Az egyetlen terület, amelynek vonatkozásában az új adminisztráció épségben megtartotta korábbi hatáskörét: a *kamarai uradalmak* ügyei (Dominalia – Domänenwesen, illetőleg Oeconomica – Wirtschaftswesen). Már az átszervezésekor alárendelték a korábban is a kassai adminisztráció alá tartozott *peklini, diósgyőri és tokaji*, valamint az 1774 előtt közvetlenül alá nem rendelt *hradeki, likavai és sóvári* nagy kamarai uradalmakat (utóbbiit egyelőre a sóbányászat nélkül). Ezekhez járult 1775 végétől az 1774–75-ben átmenetileg a máramarosi adminisztráció által kezelt *ungvári* uradalom (bár jövedelmei továbbra is a máramarosi sóhivatalba folytak be). A *sárospataki* és *regéci* értékes kettős uradalom 1775 végén szállt vissza Trautsohn János Vilmosról a kincstárra, ezt 1776. január 1-jétől ugyancsak a kassai adminisztráció igazgatása alá utalta a kamara, de 1777 novemberében kivonta hatásköre alól, és igazgatására külön, közvetlenül a magyar kamarától függő particularis (vagy localis) adminisztrációt szervezett Jablanczy Ignác, a korábbi kassai adminisztráció tanácsosa vezetésével. 1783-ban megszüntette ezt a szervezeti formát, és

1783. május 1-jétől a két uradalmat ismét a kassai adminisztráció hatáskörébe rendelte. Ezekon kívül 1777 végétől az adminisztráció alá rendelték a *nagyváradi* majd az *élesdi* és a *szolnoki* uradalmakat is.

Az új adminisztráció működésének súlypontja az uradalmi gazdálkodás irányítása: a legértékesebb magyarországi kamarai uradalmak gazdálkodásáért volt felelős. Valamennyi uradalmi tisztviselő (inspektorok, praefektusok, szőlőfelügyelők, kulcsárok, kasznárok, erdőfelügyelők stb.) az adminisztrációhoz küldte jelentését, oda küldték fel az uradalmi tisztviselők (oconomica sessio) jegyzőkönyveit, és onnan kapták a rendelkezéseket is. Az adminisztráció látta el az uradalmak ellenőrzését, az évi vizitációkat. A legapróbb részletekig foglalkozott a kamarai gazdálkodással, termeléssel, uradalmi építkezésekkel, a termények értékesítési kérdéseivel, a gazdaságfejlesztés módozataival, úrbéri jellegű ügyekkel, az uradalmi jobbágyság különféle ügyeivel, az uradalmak kegyúri vonatkozású ügyeivel, az iskoláztatás, az újonnan bevezetett „nemzeti iskolák” kérdéseivel és így tovább. Természetesen minden uradalmi vonatkozású fontosabb, nagyobb jelentőségű ügyet döntés végett továbbra is a magyar kamarához kellett felterjesztenie, egyebeket pedig neki utólag jelentenie. Az adminisztráció irattára e korszakban az uradalmi gazdálkodás vonatkozásában a leggazdagabb.

f) A sóvári főszóhivatal

A kamarai adminisztráció tevékenységi köre az idők során még egy nagy és lényeges ügykörrel bővült. Az 1780. október 13-i kamarai rendelettel hatáskörébe utalták a magyar kamara által már évtizedek óta közvetlenül irányított sóvári felügyelőséget, illetőleg új nevén a *sóvári főszóhivatalt* (Saltz-Ober-Amt) az egész Sóvár környéki sóbányászattal és sókereskedelemmel, és ennek irányítására az egyik tanácsost a helyszínre rendelték. Ettől fogva tehát a főhivatal tisztviselői az adminisztrációval léptek közvetlen érintkezésbe, ide küldték be ülésjegyzőkönyveiket, és az adminisztráció is külön tartott üléseket e tárgyban.

g) Az adminisztráció működésének problémái

Bármennyire is szűkre szabta tehát a magyar udvari kamara az átszervezés alkalmából az új adminisztráció hatáskörét, idők folyamán maga bővítette ki azt részben újabb uradalmak és az önmagában külön feladatkört képező sóbányászati átcsatolásával, részben azzal, hogy az elvont ügykörökben is egyre több megbízást adott számára, persze mindvégig azzal a fenntartással, hogy mindezek esetenkénti, alkalmi megbízások, nem az adminisztráció rendes „jurisdictionja” alá tartozó feladatkörök. Ily módon az adminisztráció hovatovább ismét rendszeresen foglalkozott ülésein a fiskalitások ügyeivel, jogi kérdésekkel, harmincad- és sóügyi problémákkal, a városok ügyeivel, a felosztatott rendházak vagyoni kérdéseivel, alapítványi ügyekkel stb. Ezáltal kétségtelenül ellentmondás keletkezett a továbbra is érvény-

ben levő alaputasítás megszorításai, meg a gyakorlatban bővülő tevékenységi kör és az ennek ellátására immár elégtelennek bizonyuló igen csekély létszámú tisztviselői kar között. Az adminisztráció 1784-ben több ízben rá is mutatott ezekre az ellentmondásokra, egyszersmind a megnövekedett munkákkal adekvát megnövelt jogkört és tisztviselői létszámot igényelt. Csakugyan lehetetlen helyzet állt elő azáltal, hogy például a számadásra kötelezett uradalmi tisztviselőknek kimutatásaikat, számadásaikat az adminisztrációt nem érintve egyenesen a pozsonyi számvevőségbe kellett beküldeniük, ugyanakkor az adminisztráció volt felelős a gazdálkodási ügyekért, tehát egy sor területen nem volt beleszólása olyan kérdésekbe, amelyekért pedig felelősséggel tartozott. Vagy például egyre több fiskális ügyben kellett véleményt formálnia, de a fiskalitások ügyének intézéséhez szükséges levéltár nem volt Kassán, hanem felszállították Pozsonyba.

h) II. József kamarai reformja

A konzekvenciák levonására azonban már nem volt idő. Időközben megérlelődött a II. József-féle kamarai reform: a magyar udvari kamarát Budára költöztették és 1785-ben egyesítették a helytartótanáccsal, az adminisztrációknak pedig egészen új rendszerét és területi beosztását hozták létre: az országban felállított 10 közigazgatási kerület mindegyikében szerveztek egy-egy adminisztrációt, ezek egyike lett az új kassai adminisztráció. Az udvari kamarával egyesített helytartótanács 1785. október 11-i leiratában küldte meg mellékelten az új hivatali utasítást, amelyet az adminisztráció 1785. október 29-i – ebben a szervezeti formában utolsó – ülésén ismertettek, tudomásul vettek, pontról pontra hozzáfűzték megjegyzéseiket, és ezzel az adminisztráció átadta helyét az új szervezeti formának. Iratanyaga ez utolsó üléssel lezárul.

i) A hivatali nyelv

1774 és 1785 közt, a jogi és fiskális ügyek (*juridica et fiscalia*) kivételével – ahol a latin megmaradt – az egész ügyintézésben a német a hivatalos nyelv; már az alapinstrukció is az adminisztráció történetében először németül kelt, ugyancsak németül vezették az ülésjegyzőkönyveket. Ennek ellenére az alsóbb hivatalokkal való levelezés egy kisebb része latinul folyt, tekintettel arra, hogy nem minden tisztviselő tudott németül. A lajstromozás az illető iratok nyelvétől függően nagyrészt németül, kivételesen latinul történt, a mutatók kivonatait viszont latinul készítették.

A Kaschauer Kameral Administration 1785–1790 közt keletkezett anyagának legnagyobb része nem a szepesi Kamara irategyűjtéséi közt, hanem a II. József-kori adminisztrációk csoportjában (E 311. törzsszám alatt) található.

3. AZ ADMINISTRATIO CASSOVIENSIS (1788 – 1813)

a) A Helytartótanács irányítása alatt

A kassai adminisztráció az 1785-i reform értelmében, a magyar kamarával egyesített Helytartótanács irányítása alatt, a királyi biztossal (kerületi főispánnal) együttműködve intézte, akárcsak a többi kilenc adminisztráció, és a kerületében (Kaschauer Bezirk) rábízott kamarai és korábban a Helytartótanács, ill. a megyék hatáskörébe tartozó közigazgatási ügyeket; működése a kamarai és politikai igazgatás összevonása következtében lényegesen kiterjedtebb és sokoldalúbb volt, mint a reform előtt, illetve II. József halála után.

b) II. József reformjának felszámolása

Az adminisztráció szervezetében és hatáskörében változás II. József halála után, újításainak fokozatos felszámolása kapcsán két lépcsőben – 1790–91-ben, majd 1793-ban következett be. A kamarai és helytartótanács hatáskör újbóli szétválasztása felé az adminisztráció viszonylatában az első lépést a Helytartótanács 1790. április 9-i rendelete jelentette, amely meghagyta, hogy a szorosan kamarai természetű ügyekben május 1-jétől a Budán immár külön tárgyaló kamarai tanácshoz terjessze fel jelentéseit.

Egyébként a kerületi főispánságok megszűnése a megyei autonómia helyreállítása, a tartományi biztosságnak a régi alapon való újrafelállítása stb. egyelőre még nem érintették alapjaiban az adminisztráció 1785-től kialakult hatáskörét (közigazgatási illetékességét); ebben a tekintetben a magyar kamara felállítása (1791. április 20.), majd a helytartótanács és kamarai hatáskör szétválasztását részleteiben szabályozó királyi resolutio (1791. október 24.) hozta meg a változást.

A királyi rendelet elvben kimondta, hogy az ügyek intézése 1791. november 1-jével kezdődően az 1780. évi módra állítandó vissza.

c) A hatáskör változása

A Helytartótanács és a magyar kamara felső szinten való szétválasztása a gyakorlatban mégsem minden vonatkozásban jelentette az 1781-i állapotokhoz való visszatérést. Így például az adminisztrációk *szervezetét, területi beosztását* illetően az 1785-i keretek is 1793-ig fennmaradtak. Átmenetileg ugyancsak meghagyták az adminisztrációk kezelésében a közalapítványi (vallásalap, tanulmányi alap) birtokokat, e tekintetben mindössze a Helytartótanács alá rendelték azokat. 1791. november 1-jétől a kassai adminisztráció az alapítványi ügyekben a Helytartótanácshoz, a kamarai ügyekben (in objectis cameralitas) a magyar kamarához küldte jelentéseit. Lényeges változást jelentett azonban, hogy a szorosan vett *közigazgatási* feladatok

1791 novemberétől – az 1780. évi állapotnak megfelelően – kiestek az adminisztráció tevékenységi köréből. Ide tartozik mindenekelőtt a *Politicum* címszóval összefoglalt ügykörkomplexum (általános közigazgatás, a *contributio* kérdései, a katonai magazinok ellátása, a Tartományi Biztossággal és a katonai igazgatással érintkező feladatok, katonaszökevények ügye, az igazságszolgáltatással, megyei törvényszékekkel érintkező ügykör, gonosztevők, gyanús elemek üldözése, szegényügy, jobbagység szabad költözésének ügye stb.), a *Religionarium* (a katolikus vallás ügyei), a *Politiae* (rendészeti ügyek), a *Sanitatis* (egészségügy), *Judaicum* (a zsidó taxa ügyei), *Scholare* (iskolaügy) stb.

A városi ügyekben (*Civitatense*) az adminisztrációnak 1785, de főleg II. József 1787. március 1-jei rendelete óta jelentékeny hatásköre volt, elsősorban a városok (Kassa, Lőcse, Késmárk, Eperjes, Bártfa, Kisszeben, Szatmárnémeti, Nagy- és Felsőbánya) gazdálkodásának ellenőrzésében (háziadó, házipénztár, városi háztartás, haszonvételek bérleti ügyei, alapítványi ügyek, építkezések stb.), a városi tisztújítások ellenőrzésében, belső viszályok, panaszok kivizsgálásában stb.; a Kamara és Helytartótanács szétválasztása után visszaállt a városok kettős függése, az „*oeconomicum civitatense*”; a tisztújítással kapcsolatos teendők kamarai feladatok maradtak ugyan, de az újra felállított magyar kamara az igazgatási teendőket az adminisztráció közbeiktatása nélkül vette kézbe. Városi vonatkozású ügyekkel az adminisztráció 1790 júliusától már nem foglalkozott. A magyar kamara 1791. december 28-án elrendelte, hogy mivel az ügykör kiesése miatt a városi vonatkozású aktákra Kassán nincs szükség, valamennyi ilyen iratot lajstrom kíséretében küldjön fel a magyar kamarához. Ez 1793 októberében meg is történt; a városi referencia fennállása idejéből (1785 november–1790 július) származó iratok lajstromkönyve a „*Kaschauer Administration 1785–1787*” c. állagban található. A Budára küldött városi iratokat később – miután a jelen állag is a kamarai levéltárba került – visszahelyezték, így 1790-ig helyükön találhatók.

d) Szervezet

1790–91-ben tehát korábbi ügyköreinek egy része kiesett az adminisztráció hatásköréből. A hivatal egyelőre a korábbi szervezettel, 1791. november 1-jétől a magyar kamarának (ill. az alapítványi ügyek tekintetében a Helytartótanácsnak) alárendelt, a főhatóság és az alsóbb kamarai tisztviselők közé helyezett középfokú hatóságként folytatta tevékenységét. Élén továbbra is báró Vétsey Miklós adminisztrátor állt, mellette három rendes és egy létszám feletti tanácsos, egy – titkári, jegyzőkönyvvezetői, kiadói és irattárosi funkciót ellátó – aktuárius, négy irodai kancalista és egy járulnok, valamint a segédszemélyzet (irodai szolgálta, házmester, futár), továbbá a kebelbeli számvevőség alkotta a „*gremium*”-ot. A számvevőségben egy vezető és egy másodszámtiszt, négy számvizsgáló és két járulnok szolgált. Az ügyeket általában hetente egyszer tartott tanácsuléseken intézték.

A hivatalra bízott ügykörökben az adminisztrátor, illetőleg a tanácsosok évente legalább egy alkalommal személyes vizitációt tartottak, amelyekről részletes jelentést küldtek a főhatóságnak. Az alsóbb kamarai hivatalok közül szoros értelemben csak az uradalmi tisztviselőhálózat volt az adminisztrációnak alárendelve. Az uradalmi tisztviselők minden ügyben az adminisztrációhoz tettek jelentést, illetőleg a heti uradalmi tiszt ülések (oconomica sessio) jegyzőkönyveit hetente felküldték Kassára. Kisebb jelentőségű ügyekben maga az adminisztráció döntött, de jegyzőkönyveit hetente előterjesztette a magyar kamarának; nagyobb jelentőségű ügyekben döntést várva, véleményes javaslatot tett a kamarának. A magasabb rangú tisztviselőket (tanácsosok, aktuárius, uradalmi prefektusok) az adminisztrátor javaslatát figyelembe véve a magyar kamara nevezte ki, az alsóbbakat maga az adminisztrátor. A főhatóságon kívül a hivatal egyes felmerült ügyekben más kamarai hivatalokkal is (szomolnoki főbányahivatal, sóvári felügyelőség, más adminisztrációk, harmincad- és sóhivatalok) közvetlen levelezésben volt, és adott esetben megcsökkent hatásköre következtében (aránylag ritkán) a megyékkel és városokkal is.

Az alárendelt uradalmak számadásait első fokon a kebelbeli számvevőség vizsgálta felül, majd másodfokú átnézésre és jóváhagyásra a kamarának – illetőleg alapítványi birtokok esetében a helytartótanácsnak – küldték fel. Központi kamarai pénztár e korban Kassán nem volt; a kassai kerületben levő pénztári hivatalok (harmincad- és sóhivatalok, valamint az uradalmak pénztárai) közvetlenül a magyar kamarától függtek. Az adminisztrációnak csak bizonyos meghatározott rovatokban volt önálló utalványozási joga (napidíjak, helyettesítési illetékek, kisebb segélyek stb.), egyébként csak előzetes felsőbb jóváhagyásra utalványozhatott.

e) *Ügykörök*

Az adminisztráció 1791-ben ügyköreinek módosítását átfogóan rögzítő újabb utasítást nem kapott. Ebben a tekintetben a magyar kamara 1791. november 4-i szabályrendelete volt irányadó, amely az 1780. évi állapothoz való vissztérést rendelte el azzal a lényeges módosítással, hogy az alapítványi birtokok továbbra is az adminisztráció kezelésében maradnak.

Uradalmi gazdálkodás

A hivatal működésének súlya az *uradalmi gazdálkodás* irányítására esett. Ide tartoztak a kamarai uradalmak, a *vallásalap* birtokai, a *tanulmányi alap* birtokai, valamint a *világi alapítványok* javai.

Ezekben az években hat kamarai uradalom tartozott a kassai adminisztráció irányítása alá: a sárospataki, a regéci, a tokaji, a lubló, a podolini, valamint a peklini (Sáros vm.) uradalom. A nagyobbak élén (Patak, Regéc, Lubló, Tokaj) prefektusok álltak; alattuk általában egy-egy provizor, pénztáros, kasznárok, kulcsár, erdő-

tisztviselők, Tokajban külön borfelügyelő, szőlőfelügyelő, hídfelügyelő alkotta a központi személyzetet; Podolinban egy, a lublói prefektustól függő provizor, Pék-lénben egy számtartó vezette a gazdaságot. A három legnagyobb uradalmi székhelyen, Tokajon, Patakon és Regécen részben a jogügyi aligazgató alá, részben az adminisztrátor alá rendelt uradalmi fiskális intézte az uradalmak és általában a kassai kerület jogi ügyeit.

Az 1780-ban alapított és az 1781. november 23-i rendelettel a kincstárba bekebelezett és 1785 óta az adminisztrációk által igazgatott (nagy részét a felosztatott jezsuita rend vagyonából alakult) tanulmányi alap (fundus studiorum) birtokai közül a *mislyei* uradalom (Zemplén megye), több épület, a felosztatott kassai kollégium és más korábbi rendházak, továbbá az 1782-ben az újonnan felosztatott szerzetesrendek vagyonából alapított vallásalap (fundus religionarius) birtokai közül ugyan-csak 1785 óta a *jászói*, *leleszi* és *lehnici* uradalom, valamint a *varanói*, *terebsi* és *új-hegyi* birtok tartozott a kassai kerületbe, az adminisztráció igazgatása alá. Az alapítványi uradalmak élén provizorok álltak (alattuk a kamarai uradalmakhoz hasonló alsóbb személyzet), a kisebb birtokok élén számtartók. Az uradalmakban – akár-csak a kamaraiakban – egy-egy uradalmi fiskális működött.

A *világi alap* birtokában kisebb fekvőségek, házak voltak. (Az árva-, szegényházak, kórházak, konviktusok stb. fenntartására szegények, tanulók segélyezésére szolgáló világi alapítványokat 1784-ben kebelezték be a kincstárba. Ide tartoztak az 1787-ben felosztatott polgári vallási társulatok ügyei is.)

E nagy kiterjedésű birtokok gazdálkodásának irányítása volt az adminisztráció fő feladata (ügyiratainak mintegy 90%-a e tárgykörre vonatkozik). Az egyes uradalmak ügyeinek, gazdálkodásának intézése közvetlenül a prefektusokra és az uradalmi tisztviselő személyzetre hárult. Az adminisztráció kötelessége volt a prefektusokkal és más tisztviselőkkel való sűrű iratváltás, az ügyek folyamatos szemmel tartása, és időnkénti személyes ellenőrzések útján dönteni valamennyi kisebb-nagyobb kurrens ügyben; a nagyobb jelentőségű ügyekben viszont a kamarai birtokok vonatkozásában a kamarához, az alapítványi birtokok esetében a Helytartótanács-hoz küldte be jelentését, és e két hatóságtól kapta a felsőbb rendeleteket.

Az uradalmi prefektusok, provizorok, számtartók, pénztárosok, kasznárok stb. időszaki jelentéseiből, felterjesztéseiből, kimutatásaiból (készpénz-, termény-, anyagkészlet), napi levelezéséből, ezek mellékleteiből, a kebelbeli számvevőségnek a tanács elé terjesztett kimutatásaiból és véleményeiből, az uradalmi fiskálisok leveleiből stb., valamint az ezekre adott válaszokból, illetve az ezekkel kapcsolatban keletkezett felsőbb kamarai rendeletekből az uradalmak élete, gazdálkodása, a job-bágság élete sokoldalúan bontakozik ki. Az iratok tükrözik a földművelés, szőlő-gazdaság, állattenyésztés, erdészet fejlődését (allocalis, tized-, úrbéres termény- és pénzjövedelem, a termények eladása, vetés, aratás, robot állása, munkaerő-szükséglet, uradalmi regálék, boreladás, fakitermelés stb.). Különösen érdekesek a pénztárosok, számtartók negyedévi kimutatásai az összes bevételekről és kiadások-

ról, a prefektusok összefoglaló jelentései, valamint az évi vizitációkról szóló jelentések.

A regáléjövodelmeket (bor-, és húskimérés, szeszfőzés, malmok, vám stb.) általában nyilvános árveréseken bérbe adták; az árverések lefolyásáról a prefektusok jelentést tettek, a bérleti szerződéseket pedig jóváhagyás végett az adminisztráció felterjesztette a főhatóságnak.

Harmincad- és sóügy

Az uradalmak igazgatása, a gazdálkodás irányítása mellett az adminisztrációra 1791-től bízott egyéb ügykörök fontosságban – és az iratok mennyiségén lemérhető arányban – egészen eltörpülnek. Az uradalmi tisztviselőhálózaton kívül más kamarai hivatal nem állt az adminisztráció igazgatása alatt. A *harmincad- és sóügy* a kassai kerületben is közvetlenül a magyar kamara irányítása alatt állt az egyes kerületekben működő felügyelők (inspectri) közbeiktatásával. A helyzet tehát hasonló az 1774 után kialakult állapotokhoz azzal a különbséggel, hogy a sócsempészet, a csempésztett só (salis contrabanda) elkobzása, az ezzel kapcsolatos eljárás és elszámolás a Helytartótanács 1786. május 6-i rendelete óta a magyar kamara 1791. november 4-i rendeletéig a kassai kerületben az adminisztráció feladata volt, amikor is a hivatalt e feladatkör alól felmentették.

Ennek ellenére a kamara ad hoc jelleggel a továbbiakban is megbízta az adminisztrációt egyes, a sóüggyel kapcsolatos problémák kivizsgálásával, egyes sóhivatalok vizitációjával, sócsempészeti ügyek kivizsgálásával, a sóhivatalnokok személyi ügyeinek elintézésével, illetve a sóhivatalnokok bizonyos esetekben eljártak az adminisztráció feladatköreiben (pl. caducitasok kivizsgálásában).

Jogi ügyek

A kassai kerület kincstári-jogi ügyeit közvetlenül ugyancsak a magyar kamara irányította, az adminisztráció ebben a vonatkozásban is csak egyes, alkalmi megbízásokat teljesített, illetőleg levelezett az uradalmi fiskálisokkal.

f) Újabb ügyköri és szervezeti módosítások

1793 elején a Helytartótanács és a magyar kamara közt tárgyalások folytak a két hatóság tanácsosaiból alakult vegyes bizottságban a kamarai és a közigazgatási ügykörök teljes szétválasztása (gänzliche Trennung der Cameralis vom Politics) ügyében, amelyek napirendre hozták a II. József-féle kerületi adminisztrációknak 1791-ben még meg nem bolygatott szervezeti kérdéseit is. A vegyes bizottság 1793. február 3-i elaborátuma, valamint a magyar kamara április 12-i javaslata alapján az

uralkodó 1793. július 19-i, majd augusztus 2-i felsőbb elhatározása az alapítványi birtokokat kivonta az adminisztráció kezelése alól; egyidejűleg a nélkülözhető adminisztrációk (pozsonyi, győri, besztercebányai, pesti, nagyváradai, munkácsi, pécsi és zágrábi) feloszlását mondta ki. A II. József-féle igazgatási rendszer, az egyesített kamarai-közigazgatási feladatkör megszűnével, az alapítványi ügyek pedig eleve, az adminisztrációk nagy része immár pusztán felesleges költségöbbséget jelentett; csak azokat az adminisztrációkat hagyták meg továbbra is, amelyek – elsősorban az uradalmi igazgatás terén – hasznos közbeiktatott szervek maradtak a kamarai igazgatás hálózatában: a temesvári, a zombori, a kassai és a 16 szepesi város adminisztrációját.

A kassai adminisztrációt elsősorban az alapítványi ügyek vonatkozásában érintette az átszervezés. Már 1793. július 27-én elrendelte a magyar kamara az összes közalapítványi pénztáraknak a kamaraiaktól való elválasztását. 1793. november 1-jétől felmentette az adminisztrációt a vallásalappal, a tanulmányi alappal és egyéb alapítványokkal kapcsolatos valamennyi ügy intézése alól azon utasítással, hogy a függőben levő ügyeket a határidőig lehetőleg intézze el, az iratokat pedig küldje fel Budára. Később a határidőt december 1-jéig meghosszabbították. 1793 végétől tehát az alapítványi birtokok igazgatása is kikerült az adminisztráció hatásköréből: a Helytartótanács, illetőleg az 1794-ben megszervezett Közalapítványi Igazgatóság vette azt át. (A továbbiakban a kassai kerületbe tartozó alapítványi birtokokat az Igazgatóság irányítása alatt az újonnan szervezett jászói kerületbe osztották be.)

Az általános átszervezés során a kamarai uradalmak beosztását is megváltoztatták, és szükségessé vált a kassai adminisztráció státuszának átalakítása is. 1793. november 1-jei hatállyal feloszlatták a kassai kerület külön *kebelbeli számvevőségét*; a jövőben az alapítványi birtokok kiesése következtében lecsökkent számvevőségi teendőket teljesen a kamara számvevőhivatala vette át, az adminisztrációnak e téren – a formális előzetes átnézésen kívül – nem volt a továbbiakban teendője. A tanácsosok számát csökkentették: Sztáray Miklós adminisztrátor alatt a továbbiakban csak két tanácsos szolgált, viszont az előző időszakkal szemben két aktuárius, továbbá három kancellista és egy járulnok egészítette ki a belső szervezetet. Ez az állapot fennmaradt 1813-ig.

A kamarai uradalmak közül a lublóit és a podolinit 1793. november 1-jétől kivonták az adminisztráció hatásköréből, így tehát csak a *sárospataki, regéci, tokaji* és a *pekléni* uradalom a *licsérdi* (Sáros m.) birtokkal maradt meg jogkörében, amelyekhez viszont feladattöbbletként a korábban külön adminisztrátor vezetése alatt álló *ungvári* uradalom, a *tiszaijlaki* (Ugocsa vm.) gazdaság (oconomia) és a *bilkei* (Bereg vm.) birtok igazgatása járult.

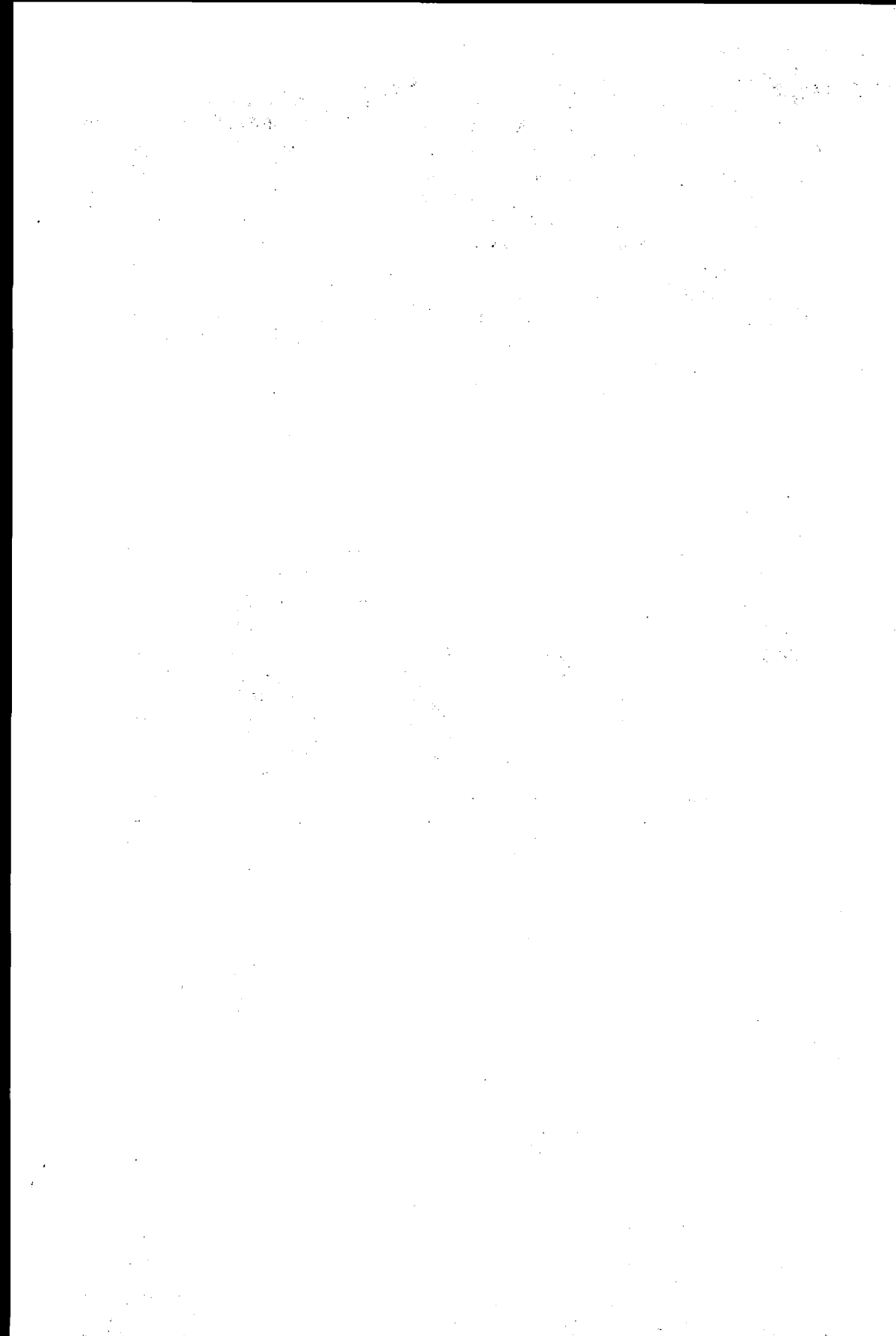
Az uradalmak igazgatási szervezete részben tovább differenciálódott. Sárospatakon és Regécen továbbra is egy-egy prefektus állt – közvetlenül az adminisztrációnak alárendelve – az uradalmak élén, alattuk egy uradalmi írnokkal, pénztárossal, provizorral, kasznárral, a pataki uradalomban a pataki és vencesellői, a regéciben a tállyai, főnyi, szántói telkibányai és erdőhorváti ispánnal. Tokajban a prefektus

alatt írnok, pénztáros és provizor, szőlőfelügyelő, borfelügyelő, borgondnok, kasznár, híd- és vámfelügyelő (külön pénztárossal, ellenőrrel és számtiszttel), valamint Kenézlőn, Tarcalon, Rakamazon és Tiszaladányban egy-egy ispán szolgált. Az ungvári uradalom élén a prefektus alatt provizor, pénztáros, számtartó, kasznár, írnok, Darócon, Ungváron, Remetén, Dubrincson egy-egy ispán, valamint külön adóhivatal (erdőmester, számtartó, erdőtisztviselők, kerülők) működött. A pekléni uradalom élén számtartó állt, alája tartozott a licsérdi birtok is. A tiszaujlaki gazdaságot provizor, a bilkei birtokot számtartó vezette. 1807 tavaszán az uradalmak közül a két legnagyobb, a sárospataki és a regéci is kikerült a kamarai igazgatás alól: az uralkodó a Bodeni-tó mellett fekvő Lindau városért és tartozékaiért cserébe gr. Bretzenheim Károly Augusztinak adományozta azokat.

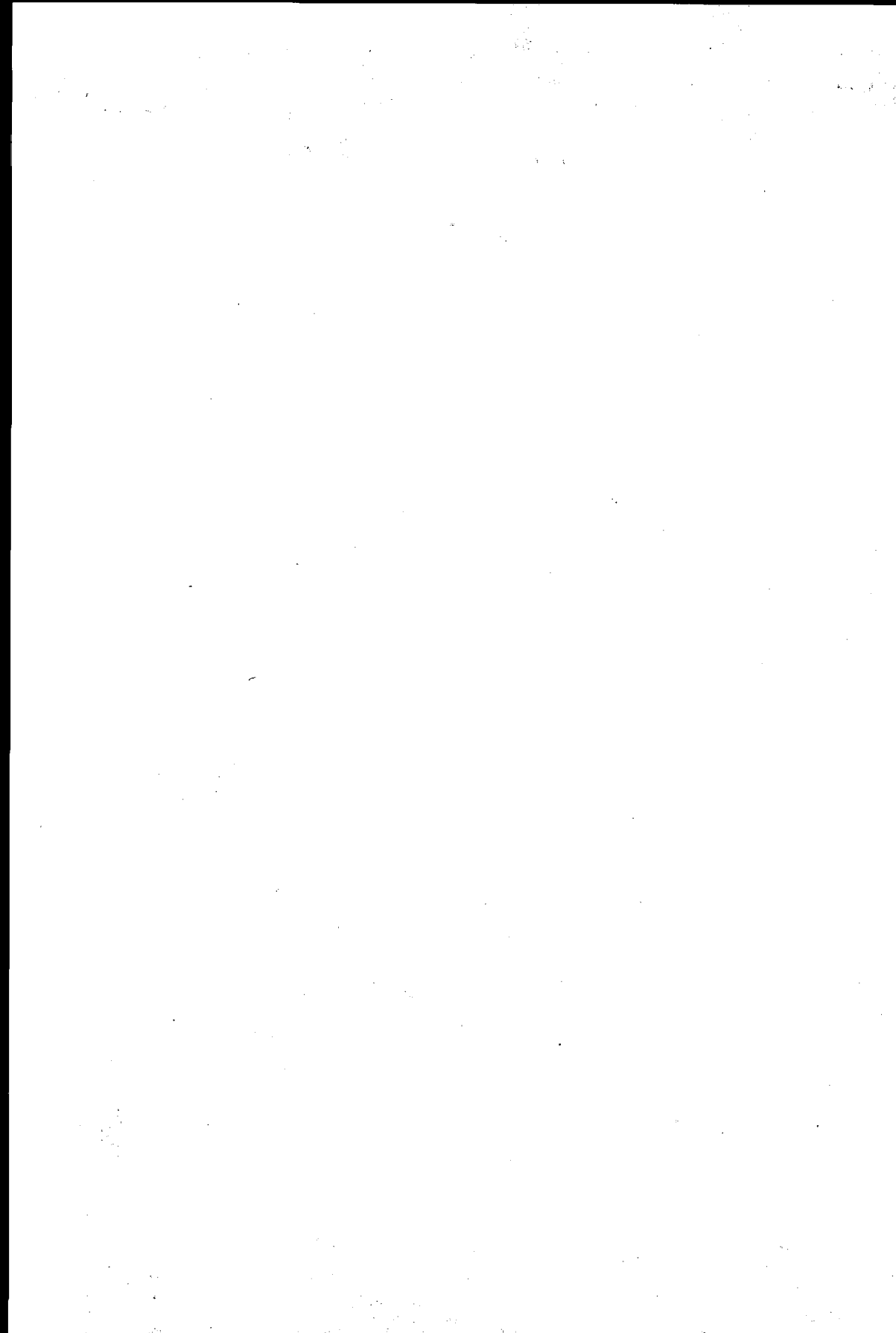
1793 decemberétől 1813 májusáig az adminisztráció jóformán kizárólagos feladata a kamarai uradalmak igazgatása.

g) Az adminisztráció feloszlatása

Az adminisztráció megszüntetését az 1813. január 7-i királyi resolutio rendelte el. Az adminisztráció igazgatása alatt álló uradalmakat (1807-től csak Ungvár, Tokaj, Peklén és Licsérd) a magyar kamara közvetlen irányítása alá vette, az ungvárit külön prefektus, a tokajit a diósgyőri prefektus, Peklént és Licsérdet a sóvári sófelügyelőség alá rendelve. A feloszlatott adminisztráció helyett mindössze egy kamarai adminisztrátort hagyott meg az uralkodó egy aktuariussal és egy kancellistával, a magyar kamarára bízva, hogy feladatait határozza meg. A magyar udvari kamara 1813-tól bizonyos felügyeleti jogkörrel ruházta fel a továbbiakban egészen 1848-ig Kassán székelő adminisztrátort (a kerületi váltócédula és hitelpénztár felügyelete, a tokaji és tolcsvai borkereskedelem irányítása, esetenként a kamara megbízása alapján a hajdúvárosok és Kassa, Eperjes, Kisszeben, Bártfa tisztújításának ellenőrzése, az üresedésben levő egyházi javadalmak átvétele, visszaadása; kincstári építkezések felügyelete, valamint általában minden olyan ügy, amellyel az uralkodó vagy a magyar kamara megbízta). Az adminisztráció a korábbi formában 1813 májusáig állt fenn, amíg a függőben levő ügyeket elintézte (1813. május 19-én tartotta ülését).

IRATOK

E 240. PROTOCOLLA ET DIARIA CONSILII

(Tanácsülési naplók és jegyzőkönyvek)

(1653) 1655–1773

16 csomó, 23 kötet

Az első kötetben a tanács pénzkiutaló rendelkezéseinek jegyzőkönyvei: „Liber deputationum” 1653–1655, valamint: „Deputationes penes commissiones” (1665–1771) 1655–1773. Füzetek, kötetek: 16 csomó, 23 kötet

A Felső-Magyarország pénzügyeit és közigazgatását 1567 óta kisebb megszakításokkal és gyakori szervezeti változások közepette közvetlenül irányító hivatalnak, akár kamarai, akár igazgatósági rangot viselt („Camera Scepusiensis”, illetőleg „Administratio /cameralis/ Scepusiensis”), legfőbb szerve a tanács (*consilium*) volt. Elvben ugyanis a kamara vagy igazgatóság hatáskörébe vágó, ahhoz érkezett valamennyi ügyet tanácsülésen: „cameraliter” vagy „consistoraliter” kellett megtárgyalni, és benne döntést hozni. E szabály alól csak azon évek jelentenek kivételt, amelyekben a politikai viszonyok alakulása, a király kezén levő felső-magyarországi részek összezsugorodása, vagy az ilyen időszakokat követő szervezeti nehézségek miatt átmenetileg a tanács egyáltalán nem vagy csak névlegesen működött, és a pozsonyi kamara kiküldött megbízottja (mint igazgató, „adminisztrátor”) egyedül intézte az ügyeket (mint például 1622–1631, 1646–1648, 1684–1685 körül), vagy amikor a hivatal vezetője önkényesen, a tanács megkerülésével intézkedett (e gyakorlat több szakaszban is megfigyelhető, például mindjárt az első években, 1567–70-ben, majd az 1630-as, 1670-es években, az 1710-es évek elején stb.). E kivételes állapotoktól eltekintve azonban többnyire a gyakorlatban is megvalósultak a kamarát megalakító 1567-i királyi utasításnak a tanácsülések rendjét nagy vonalakban szabályozó artikulusai (1–8.), amelyeket a XVII–XVIII. századi utasítások többnyire csaknem szó szerint megismételnek, legfeljebb helyenként bizonyos pontokon részletesebbé tesznek, korszerűsítenek.

A tanácsüléseket rendszerint két részre osztva, hétköznaponként délelőtt és délután 3-3 óra hosszat tartották; ha az ügyek sokasága úgy kívánta, a hivatali idő meghosszabbodott. Állandó résztvevői az elnöklő kamarai *elnök* (*praefectus*) vagy – az igazgatóság korszakában – az *adminisztrátor* (ezek távollétében a rangidős tanácsos), valamint a kamara székhelyén tartózkodó valamennyi *tanácsos* szavazati joggal, továbbá a *titkár* (1670-es évektől 1704-ig két titkár; bizonyos korszakokban a titkár mellé rendelt altitkár is) és 1716-tól a *tanácsjegyző* szavazati jog nélkül. A tanácsosok száma időszakonként váltakozott. 1567–1619 közt az elnökön kívül 3-4, 1622–1672 közt vagy egy igazgató és egy tanácsos (néha csak igazgató), vagy pusztán két tanácsos (*primus* és *secundus consiliarius*) állt a szervezet élén. 1673 után az igazgató mellett 2, majd 3 tanácsosból, a kamara 1690-ben történt visszaállítása

után 4-6 tanácsosból, az 1710-es évektől a korszak végéig általában 3 tanácsosból, a kamara 1690-ben történt visszaállítása után 4-6 tanácsosból, az 1710-es évektől a korszak végéig általában 3 tanácsosból állt a „consilium”. Időnként, pusztán tanácskozási joggal meghívták a tanácsülésekre a *számvevőt* (1622–1690 közt, amikor külön számvevősége nem volt az igazgatóságnak, az annak szerepét bizonyos tekintetben ellátó *levéltári őrt*) vagy a *helyettes jogúyigazgatót* is. Ilyen esetekben kibővített tanácsülésről beszélhetünk.

A tanács elnöke az ülés előtt rendszerint megbeszélte az ügyeket előkészítő titkárral, hogy a beérkező iratokat – mérlegelve az ügyek fontosságát – milyen sorrend szerint tűzzék napirendre. Majd az ülésen sorjában előterjesztette az ügyeket, amelyekhez a tanácsosok rangsor szerint hozzászóltak. Ha a vélemények eltértek, szavazásra került sor. Végül az elnök összefoglalta a tanács határozatát (*decisio consilli*), amelynek alapján az elküldendő iratot a titkár fogalmazta meg. Ugyancsak a tanácsülésen készítették el a kebelbeli segédhivatalokhoz, a pénztárhoz, s egyéb kamarai tisztviselőkhöz szóló írásbeli rendeleteket (*commissio*), itt adtak felmentést vagy támasztottak kifogásokat az alsóbb tisztviselőknek a kamarához felterjesztett és előzetesen a számvevőség által már véleményezett számadásaival kapcsolatban stb. Először az 1770-i utasítás tér ki rá, hogy akadhatnak olyan sürgős elintéztést kívánó, ugyanakkor semmi nehézséget nem jelentő ügyek (*urgentia*, *nulli alias difficultati obnoxia*, *celerem tamen expeditionem exposcentia*), amelyeket az elnök a tanácson kívül (*extra consilium*) elintéztethet és expediáltathat, de utólag ezeket a következő tanácsülésen ugyancsak ismertetnie kell. Az ügyintézésnek ez az útja egyébként gyakorlatilag már korábban is szokásban volt.

A tanácsülésekről a szepesi kamaránál hosszú ideig nem vezettek a szó szoros értelmében vett tanácsülési jegyzőkönyvet. Az 1567-i utasítás és nyomában a XVII. századiak általánosságban csak annyit mondanak ki, hogy a határozatokat a titkár foglalja írásba (*quidquid autem conclusum fuerit, id secretarius camerae nostrae scripto complectatur... 1567:2. art.*). A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a titkár még a tanácsülés tartama alatt egy papírlapra feljegyezte a maga számára emlékeztetőül a határozatok alapján megfogalmazandó kiadmányok rövid tartalmát. Ezek a hevenyészett, többnyire csak egy-egy tanácsülésre vonatkozó feljegyzések (ha egyáltalán van címük, az rendszerint: *Memoriale*) tekinthetők a tanácsülési jegyzőkönyvek őseinek; ezek azonban nem a jelen sorozatban találhatóak, hanem – ha fennmaradtak (csak gyér számban maradtak fenn) – a *Minutae* című sorozatban, a megfelelő dátumnál vannak elhelyezve.

A „*Memoriale*”-k után a fejlődés következő lépése az, hogy a tanácsüléseken megtárgyalt ügyekben a titkár a fogalmazandó kiadmányok tartalmi kivonatait ülésenként, a tárgyalás sorrendjében folyamatosan füzetekbe vagy kötetekbe jegyezte fel. Ezek a titkári *naplók* (*diarium*). A jelen sorozat 1655-ben ezekkel, a tanácsülési jegyzőkönyvek közvetlen elődjeinek tekinthető naplókkal kezdődik. Már a címek is mutatják, hogy e füzetek és kötetek kifejezetten a kiadmányok megfogalmazásával kapcsolatban készültek: „*Diarium actorum consistorii...*” (1655–1657, 1658–1662,

1662–1664. évi köteteknél) vagy a „*Diarium diversarum expeditionum*” (1672–1673. évi köteteknél); ugyanezt írja elő az 1663-i instrukció a titkár, illetőleg az altitkár számára, hogy tudniillik a tanácsban hozott határozatokat „*pro adjutanda expeditione in diurnum suum diligenter adnotabit*” (2. art.).

Az 1672 december és 1673 február közt tartott ülésekről vezetett „diarium” az előzőkhöz képest annyiban bővül, hogy az elküldendő iratok regesztáit ülések szerint világosabban tagolja, és az ülés dátumának feljegyzése után gyakran azt is megadja, hogy az ülést hol tartották (a tanácsteremben, az adminisztrátor vagy valamelyik tanácsos lakásán stb.), valamint minden esetben feltünteti a tanácsban részt vevők neveinek kezdőbetűit. Ily módon ugyan csupán egy betűsört kapunk, de ennek alapján könnyűszerrel megállapíthatók maguk a személyek is. Az ülésen részt vevők neveinek ilyenfajta feltüntetése az 1720-as évekig maradt szokásban.

Először 1676-ban jelenik meg a címben a *protocollum* szó (*Diarium seu protocollum camerale*, az 1676. január-decemberi négy füzetnél). Ez azután 1689-től állandósul, bár a kötetek jellege 1716-ig ugyanaz marad, mint az előző évtizedekben – eltekintve attól, hogy az éppen működő titkár szűkszavúbb vagy bőbeszédűbb tartalmi kivonatokat készített, gondosabb vagy elisietettebb munkát végzett. Mint-hogy a XVII. század végén és a XVIII. század elején két titkára volt a szepesi kamarának, akik mindketten részt vettek a tanácsüléseken, s az egyik a latin és a magyar, a másik pedig a német expedíciókat fogalmazta, az általuk intézett ügyekről külön-külön vezettek jegyzőkönyvet, illetőleg naplót. Így párhuzamos kötetek maradtak fenn, például az 1689 áprilisa és 1694. novembere, valamint az 1697 januárja és 1699 júniusa közötti időszakról Rau János Jakab német titkár (*secretarius germanicus*) naplója, az 1690 júniusa és 1694 szeptembere és 1699 januárja és decembere közti időszakról Cziffka János és az őt követő latin–magyar titkárok (*secretarii latino–hungarici*) naplója. (Mivel Cziffka halála után 1691 januártól áprilisis nem találtak utódot, a latin expedíciókat is a német titkár látta el, l. az 1689–1694. kötet végén: „*Interimale protocollum expeditionum cancellariam latino-hungaricam pertinentium*”...)

Az 1700-as évek elejéről csak néhány, az adminisztráció 1711 utáni újjászervezése utáni öt évből is mindössze egy-két lapnyi jegyzőkönyvtöredék maradt fenn. Ennek magyarázata – mint az 1716-os, a jegyzőkönyvek vezetésében is fordulatot hozó kamarai vizsgálat irataiból kiderül – az, hogy báró Fischer Mihály adminisztrátor 1702-i halála után a kamara, majd 1712 után ismét „*administratio*” vezetését átvévő gróf Szentiványi László első tanácsos a tanácsot rendszerint nem hívta egybe, önkényesen intézkedett, a kiadmányok nagy részét pedig saját írnokaival készítette és küldette el. Az ügyeket az 1716. május 5-i királyi rendelettel kiküldött királyi biztos: báró Viechter Ignác magyar kamarai tanácsos vizsgálta felül 1716–1717 folyamán. Egyik első intézkedése az volt, hogy helyreállította az ügyek kollegiális intézését, és megreformálta maguknak a jegyzőkönyveknek vezetési módját. Az első ülésen – 1716. július 17-én – az egyik kancellistát *tanácsülési jegyzővé* (*protocollista consistorialis*) léptette elő, az ülésjegyzőkönyvek készítését – kivéve azt a titkár fel-

adatköréből – önálló feladattá tette és meghatározta annak új módját is. A kamarai adminisztráció egész ügyvitelének 1723-i újjászervezése során az ülésjegyzőkönyvek vezetését illetően a király már csak megerősítette az 1716 óta érvényben levő gyakorlatot (1723-i instrukció 4., 20. art.).

1716. július 17. óta a korábbi, az expedíciókkal kapcsolatban készült titkári naplókkal szemben a szó szoros értelmében *jegyzőkönyvek* maradtak fenn. Már az 1716. július – 1717. júniusi jegyzőkönyv (*Protocollum decisionum consistorialium*) a következő rendszer szerint készült: az ülésen részt vevő protocollista az ülés dátumának feljegyzése után azon sorrendben, ahogy az elnök ismertette az adminisztrációhoz érkezett iratokat, „perleguntur” vagy „perlegitur” bevezetéssel feljegyezte az irat, az ügy tartalmát, majd utána folytatólagosan „rescribitur”, „intimatur” stb. bevezetéssel az egyes ügyekben kelt tanácsi határozatokat, tehát az elküldendő válaszirat tartalmát. Tartalmazzák a jegyzőkönyvek – folyamatos előadásban – az ülésen lezajlott egyéb mozzanatokot is. Végül az ülésen részt vettek nevei következnek, egyelőre még mindig csak kezdőbetűk formájában, a húszas évektől azonban már általában kiírva.

1725-ben az előzőkhöz képest annyi változás következik be a jegyzőkönyvek külső formájában és jellegében, hogy ettől fogva az ülésen részt vevők nevei következetesen elől, az ülés dátuma után és teljes szövegükben kiírva található, valamint minden egyes tárgyalt ügy esetében az ügy érdemének rövid ismertetése után következik a *conclusum* szó, kitérve arra is, hogy a határozat egyöntetűen született vagy véleményeltérések voltak (előbbi esetben: „conclusum unanimiter”, utóbbiban az eltérő vélemények feltüntetve); majd ezután következik a határozat, illetőleg az elküldendő levél vagy levelek rövid tartalma.

A továbbiakban a jegyzőkönyvek jellege alapján nem változik, eltekintve attól, hogy a protocollista személyétől függően hol bővebbek, hol szűkszavúbbak a bejegyzések (például az 1750-es évek elején átmenetileg igen összevontak a jegyzőkönyvek). Pusztán külső alaki változás, hogy itt-ott már a 30-as években, de következetesen csak 1755-től kéthasábosakká válnak a protocollumok: a bal hasábon (*assumpta* cím alatt) a beadványokat, a jobb hasábon (*conclusa* cím alatt) a határozatokat jegyezték fel.

A jegyzőkönyvek sora az 1773. június 30-i ülés jegyzőkönyvével ér véget. 1773 júliusában ugyanis életbe lépett a Mária Terézia által a szepesi (ettől fogva „kassai”-nak nevezett) adminisztráció számára kiadott 1773. május 8-i utasítás, amely az ügyosztályi (departamentális) rendszert vezette be; ettől fogva az ülésjegyzőkönyveket is ügyosztályok szerint vezették és helyezték el.

Meg kell jegyezni, hogy a sorozat első kötetének elején „*Liber deputationum*”, majd a kötet közepétől, az 1655 – 1657. titkári napló után „*Deputationes penes commisiones*” címmel a tanács pénzkiutaló rendelkezéseinek jegyzőkönyve található az 1653 január – 1655 augusztus, illetőleg 1665 június – 1671 március közti időből. A különböző instrukciók rendelkezései értelmében a tanács csak írásbeli utalvány (*commissio*) mellett – ezt az igazgató, egy tanácsos és a fenti évkörökben a levél-

tár öre írta alá – utasíthatta a kamara pénztárosát vagy valamelyik vidéki pénzkéz-
zelő tisztviselőt (harmincados stb.) bizonyos kifizetésekre. Az említett jegyzőköny-
vek e kiutalások, illetőleg commissiók rövid tartalmi kivonatát adják a jelzett évkö-
rökből időrendben, külön kivétve az utalványozott összegeket. Az első részt a tit-
kár, a másodikat a fogalmazó (concipista) készítette. A sorozat utolsó csomójában
az 1726., 1729. és 1732. évi tanácsülési jegyzőkönyvek fragmentumai vannak elhe-
lyezve. Az 1682. január 20. és 1684. március 18. közti tanácsülések naplóját tartalma-
zó kötetben az 1682. augusztus 22-től kezdődő rész a *Thököly-féle kassai kamara*
üléseiről vezetett napló. Miután ugyanis Thököly elfoglalta Kassát, és a kamarát a
maga szolgálatába állította, egyszerűen folytatták a régi jegyzőkönyvet.

A sorozat azokból az évkörökből, amelyekből fennmaradtak a naplók, illetőleg
jegyzőkönyvek, lényegében a kamara, illetőleg az igazgatóság egész ügyforgalmát
regisztrálja. Ily módon a levéltár valamennyi iratsorozata közül a legteljesebb képet
nyújtja – habár csak kivonatos feljegyzések formájában – a kamara működéséről.
Tartalmi vonatkozásban a sorozat felöleli a kamara valamennyi ügykörét.

(A naplók és jegyzőkönyvek sorozatát – amelyet egykorúan általában a tanács-
teremben őriztek – a mai állapotában, tehát a jelenlegi hiányokkal 1775 tavaszán
szállították fel egy ládában a pozsonyi kamarai archívumba, majd ennek anyagával
együtt került a Magyar Országos Levéltárba.)

Mivel a sorozat nem teljes, bizonyos évkörök naplói és jegyzőkönyvei hiányoz-
nak, az áttekinthetőség kedvéért az alábbiakban adjuk a *megelevő* kötetek évköreit.
(Azt nem tüntetjük fel, hogy az alább jelzett évkörök hány konkrét őrzési egységet,
füzetet, kötetet ölelnek fel.)

- 1655. január – 1664. augusztus *Diaría (actorum inclitae consistorii vagy diversarum expeditionum)*
- 1672. január – 1673. február
- 1676. január – december
- 1678. január – február (töredék)
- 1682. január – 1684. március
- 1686. (töredék)
- 1689. április – 1694. november (német titkár)
- Protocolla (super relatis et conclusis in consistorio vagy decisionum consistorialium vagy consilii stb.)*
- 1690. június – 1694. szeptember (latin titkár)
- 1697. január – 1699. június (német titkár)
- 1699. január – december (latin titkár)
- 1700. január – július (latin titkár)
- 1700. december – 1701. április (latin titkár)
- 1703. június – július (töredék) (latin titkár)
- 1714. július (töredék) (latin titkár)
- 1716. július – 1720. június (protocollista)

- 1724. január – 1727. július (protocollista)
- 1728. január – május (protocollista)
- 1732. április – 1743. december (protocollista)
- 1751. január – 1773. június (protocollista)

Az 1716 július és 1719 december közti, valamint az 1765., 1766., 1767., 1768. és 1769. évi kötetek mellett egykorúan készült másodpéldányok találhatóak. Az 1716 július és 1717 júniusi kötetnek harmadpéldánya is fennmaradt.

A titkári naplók és tanácsülési jegyzőkönyvek nagy részéhez semmiféle *segédlet* nem készült, ezeket tehát kutatás esetén évkörökön belül, illetőleg tanácsülések szerint végig kell olvasni. Kivételesen az 1689 április és 1694 november, továbbá az 1716 július és 1717 június és az 1766., 1770. és 1771. évi kötetekhez rendelkezésre állnak a kötetekbe kötött *mutatók*, amelyek a megtárgyalt ügyek személy- és helyneveit vetítik ki.

A jegyzőkönyvekben kivonatosan említett beadványok, tehát maguk az üléseken tárgyalásra került iratok a *Benigna mandata...*, *Litterae camerae Posoniensis...* és a *Repraesentationes, informationes et instantiae* című sorozatokban, a rájuk adott válaszok fogalmazványai a *Minutae* című időrendi sorozatban találhatóak. Ha a kutató a jegyzőkönyvben említett iratot teljes szövegében és eredetiben kívánja látni, azt az iratfajta megállapítása után napi dátum szerint keresheti az említett sorozatokban, feltéve, ha a jegyzőkönyv rögzítette a kérdéses irat pontos napi keltét; ha nem tartalmazza ezt a dátumot, akkor a tartalmi kivonat alapján az említett sorozatok mutatóihoz kell fordulni, és ezek alapján lehet visszakeresni magát az iratot.

Kérőlapon és idézésnél a sorozat címe és az év, illetőleg a *tanácsülés napi dátuma* tüntetendő fel!

E 241. COMMISSIO IURIDICA

(A jogi bizottság iratai)

1768 – 1772

1 csomó, 2 kötet

1. Bizottsági ülésjegyzőkönyvek (Protocolla iuridica), 1768. január 4. – 1772. június 16. 2 kötet
2. Vegyes iratok
 - a) Az adminisztráció tanácsa jogi ügyekben tartott üléseinek jegyzőkönyvei, 1772. augusztus 10. – december 21.
 - b) A magyar udvari kamarához felterjesztett iratok jegyzékei, a bizottság fogalmazványai, feljegyzései. 1 csomó

A szepesi kamarai adminisztrációnál a bizottsági ügyintézés a magyar udvari kamarához képest későn, csak az 1760-as évek végén honosodott meg; a négy állandó

kebelbeli bizottság közül az egyik az ún. jogi bizottság – vagy ahogy szintén nevezték: *Commissio fiscalitatum* – volt.

A bizottság elnöki tisztét Okolicsányi József töltötte be, az üléseken a mellé besztott tanácsosokon kívül az adminisztráció egyik titkára (Mogyoróssy Ignác) és a jegyzőkönyvvezető, „aktuárius” vettek részt. Hivatalból a bizottság tagja volt a jogügyi aligazgató is. A kamarai adminisztráció tanácsa elé kerülő minden bonyolultabb, tüzetesebb tanulmányozást és előkészítést igénylő, a kincstár jogi vonatkozásait érintő ügyet feldolgozásra előzetesen a jogi bizottságnak adtak ki. Az ilyen jellegű ügyekben az adminisztrációhoz érkezett felső leirat, átirat vagy felterjesztés hátlapjára a tanácsülésen a tanács határozatából a titkár rávezette: „Pro elaboratione dirigitor ad ordinatum commissionem juridicam (vagy: fiscalitatum)”. Az iratot az aktuárius vette át, és kivonatolta azt; e kivonat lett a bizottsági előterjesztés alapja. Ezután a bizottság kijelölt titkára készítette elő a bizottsági ülést: utasította az irattárost vagy a számvevőséget az egyes ügyek tanulmányozásához szükséges iratok kiemelésére, ezeket csatolta (esetleg a számvevőségtől írásbeli véleményt kért, ha az ügy természete úgy kívánta), majd magán az ülésen az ügyet referálta. A bizottsági ülések csak 1771–72-ben váltak rendszeresekké (gyakran hetente egyszer), korábban a bizottság az ügyek számától függően, alkalomszerűen rövidebb-hosszabb időközökben ült össze; megesett, hogy néhány hónap is eltelt ülés nélkül. A bizottság az előkészített mellékletek és dokumentumok alapján dolgozta ki véleményét (esetleg további vizsgálatot tartott szükségesnek, és az ügyet a következő ülésre napolta el), amelynek összefoglalását az aktuárius jegyzőkönyvbe vette. A soron következő tanácsülésen aztán a bizottság ismertette javaslatát, amely rendszerint irányadó volt a tanács határozatában. A bizottságnak tehát belső ügyviteli szerepe volt: az adott szakterületre nézve véleményt mondott, az ügyet minden szempontból megvilágítva vitte a tanács elé, ezzel mintegy megkönnyítve annak munkáját; az érdemi döntés azonban továbbra is a tanács hatásköre maradt.

A jogi bizottság általában a kincstári jogokat érintő kérdésekkel foglalkozott. Megvizsgálta a kincstárra szálló birtokok jogi helyzetét, véleményt mondott az elzálogosítandó, illetve bérbe adandó kincstári jószágokkal kapcsolatban kötött szerződések mikéntjéről; megvizsgálta, hogy a királytól adományba kért birtokok eladományozhatók-e, és kifejtette a kincstár érdekeit az eljárásra vonatkozóan; a denunciált fiskális javak helyzetét kinyomozta, a kincstári ügyvédek ezzel kapcsolatos jelentéseit felülvizsgálta. Jogi szakvéleményt adott a kincstárral szemben vagy a kincstár részéről fennálló követelések, továbbá az aktív és passzív kincstári perek ügyében (a kincstári ügyvédek összefoglaló jelentéseit ilyenekre vonatkozóan felülvizsgálta), és egyáltalán: a kamara előtt megfordult bonyolultabb jogi kérdéseket általában a jogi bizottsághoz tették át.

A bizottság ülésein az aktuárius vezette a jegyzőkönyvet, amelyet az adminisztráció következő tanácsülésén ismertettek, majd a kamarai adminisztráció esetenként a megfelelő csatolt iratokkal együtt a pozsonyi magyar udvari kamarához terjesztette fel azt. A jelen két kötet az egyes tanácsülési jegyzőkönyveknek folyama-

tos, egybekötött, az eredetivel megegyező *másolata*. A jegyzőkönyvek a bizottsági ülés számával és napi dátumával kezdődnek, majd két hasábra oszlanak. A bal hasábon *Assumptia* címmel a tárgyalás alapjául szolgáló, a bizottsághoz a tanács által áttett beadvány (illetve beadványok) tartalmi kivonata, illetőleg az ügy előzményeinek összefoglalása található. Minthogy az üléseken rendszerint több ügy került napirendre, az egyes ügyeket üléseken belül megszámozták. A jobb hasábon *Sentimentum* cím alatt a bizottságnak az egyes ügyekre adott véleménye, a kidolgozott javaslat összefoglalása van rögzítve. Az első kötetben (1768. január 4. – 1772. február 28.) a margón az egyes ügyek ismertetése mellett ki vannak vetítve a főbb személy-, illetőleg birtoknevek mint címszavak – ezeket a kötet végén található betűrendes *mutató* feltünteti. A mutató a címszavakon kívül a jegyzőkönyv oldalszámát (*pagina*) adja meg. A második kötethez (1772. január 4. – június 16.) nem készült mutató.

A jegyzőkönyvek két kötetéhez egy vékony iratcsomó csatlakozik. Ebben egyrészt a kamarai adminisztráció tanácsa által 1772. augusztus 10. – december 21. közt tartott 10 ülés jegyzőkönyvei található (az ülések folytatólagosan foglalkoztak a Nánássy kincstári ügyvéd által referált fiskális ügyekkel), másrészt különböző, a jogi bizottság munkája kapcsán keletkezett vegyes iratok: a bizottság egyes ülésjegyzőkönyvei mellékleteként a magyar udvari kamarához felterjesztett iratok jegyzékei (*elenchus*) az 1768–1772 közötti évekből, továbbá a jegyzőkönyvek felterjesztése kapcsán készült kamarai fogalmazványok, a bizottság és az iratok csatolására hivatott irattáros alkalmi feljegyzései (*Nota*). Az iratok rendezetlenek. E csomóhoz segédlet nem áll rendelkezésre, azt darabról darabra át kell nézni.

Kérőlapon és idézésnél a jegyzőkönyveknél az ülés pontos dátumát, az iratoknál az irat megnevezését és dátumát kell feltüntetni (ez esetben az egész csomót nem kell kikérni).

E 242. COMMISSIO OECONOMICA

(A gazdasági bizottság iratai)

1770–1773

2 csomó

1. Bizottsági ülésjegyzőkönyvek kamarai (birtok-) ügyekben (*Protocolla commissionis oeconomicae in materia camerali*), 1770. április 25. – 1773. május 27. 1 csomó
2. Bizottsági ülésjegyzőkönyvek nyugdíjügyekben (*Protocolla commissionis oeconomicae in materia pensionaria*) és nyugdíjügyi iratok, 1770. április 10. – 1772. július. 1 csomó

A gazdasági bizottságot a szepesi kamarai adminisztrációnál a magyar udvari kamara 1770. március 16-i utasítása nyomán hozták létre. Ügyrendje azonos volt a többi bizottságéval. Elnökét az adminisztráció tanácsosai közül jelölték ki (válta-

kozva gr. Döry Gábor és Melczer Pál viselte e tisztséget, mellette egy tanácsos, egy titkár, a számvevő, illetőleg egy számvevőségi segéd és a jegyzőkönyvvezető aktuárius vett részt a bizottsági üléseken. A bizottság külön üléseket tartott a kamarai birtokügyekben (in materia camerali) és nyugdíjügyekben (in materia pensionaria).

A birtokügyekben tartott ülések általában a kamarai kezelésben levő uradalmak ügyeit tárgyalták. Valamennyi, a kincstári gazdálkodást érintő fontosabb iratot, tisztartók, praefectusok, inspectorok, uradalmi fiskálisok és egyéb uradalmi tisztviselők felterjesztéseit, jelentéseit, javaslatait stb. a kamarai adminisztráció tanácsa a bizottsághoz tette át. Mindenekelőtt a kamarai uradalmak gazdaságfejlesztése, jövedelmeinek emelése, különböző jellegű beruházások, gazdasági építkezések ügyei kerültek itt tárgyalásra, továbbá különféle haszonvételek (malmok, mészárszékek, kocsmáltatás, sörfőzés stb.) ügyei, a kamarai bérletek, arendatorokkal kötött szerződések, valamint uradalmak átszervezésének, uradalmi tisztviselők fizetésének, ki-nevezésének és leváltásának kérdései. A bizottság foglalkozott a kamarai uradalmak kegyuraságával összefüggő ügyekkel is.

A bizottság üléseiről az aktuárius vezette a jegyzőkönyvet. Az ülés napjának, valamint a résztvevők nevének feltüntetése után a bal hasábon *Assumpta* címszó alatt az ügy tárgya, a beadvány tartalmának összefoglalása, a jobb hasábon *Sentimentum* vagy *Votum commissionis* címmel a bizottság álláspontjának összefoglalása található. Az egy-egy ülésen megtárgyalt ügyeket sorszámossal látták el. Jelen sorozatban a jegyzőkönyvek eredeti példányai találhatók, amelyeket a kamarai adminisztráció tanácsa elé terjesztettek: minden egyes ülésről van külön jegyzőkönyv, amelyeket sajátkezűleg aláírt az elnök, a titkár, a számvevőség jelenlevő képviselője és a jegyzőkönyvvezető. (Az 1770. április 25. és 1773. május 27. közt tartott ülések jegyzőkönyvei sorszámot viselnek: Nr. 1–57.) A jegyzőkönyvekhez segédlet nem áll rendelkezésre, a kutatónak egyenként kell átnézni azokat.

Az állag másik vékony csomója a gazdasági bizottságnak nyugdíjügyekben tartott üléseiről vezetett eredeti jegyzőkönyveket és azokkal kapcsolatos iratokat tartalmazza. A jegyzőkönyvek („Protocollum commissionis pensionariae” vagy „commissionis oeconomicae in materia pensionaria”) kiöregedett kamarai tisztviselők – főként harmincadosok – és ezek özvegyeinek nyugdíjával kapcsolatos felterjesztések, illetőleg kérvények felülbírlását rögzítik. Rendszerük megegyezik a fentebb ismertetett protocollumokéval. E jegyzőkönyvek (1770. április 10. – 1772. július) mellett néhány egyéb nyugdíjügyi vonatkozású irat is található. Egy, a bizottság külön irattárában őrzött, a nyugdíjügyekre általánosságban, továbbá egyes konkrét személyek nyugdíjaira vonatkozó felsőbb leiratok és egyéb iratok csomójának darabonkénti jegyzéke (*Elenchus fasciculi actorum commissionis cameralis oeconomico-pensionaria*), valamint néhány eredeti beadvány, kérvény, továbbá a nyugdíjügyekben vidéki kamarai tisztviselőkhöz intézett expeditiók fogalmazványai és a gazdasági bizottság feljegyzései találhatóak itt. A jegyzőkönyvek időrendben következnek egymás után, a többi irat rendezetlen. Segédlet nem áll rendelkezésre, az iratokat darabonként kell átnézni.

Kérőlapon mindkét csomó esetében az egész csomót kell – a címet feltüntetve – kérni.

E 243. COMMISSIO TRICESIMALIS
(A harmincadügyi bizottság jegyzőkönyve)

1770
1 füzet

Bizottsági ülésjegyzőkönyv (Protocollum commissionis tricesimalis), 1770. december 10. 1 füzet

Egyetlen eredeti ülésjegyzőkönyv a harmincadügyi bizottság 1770. december 10-én tartott üléséről. A bizottság előtt ekkor Gyurkovics Miklós számvevőségi segéd terjesztette be részletes jelentését a kamarai adminisztráció ellenőrzése alá tartozó harmincadhivataloknak és fiilaléknak általa megejtett vizitációjáról. A vizitáció kiterjedt az egyes hivatalok állapotának, pénztári helyzetének, iratkezelésének, személyi állományának, általában egész ügymenetének és problémáinak megvizsgálására. A jegyzőkönyv az egyes hivatalok sorrendjében a bal hasábon (*Assumpta* cím alatt) a számvevőségi segéd jelentésének, illetve javaslatainak összefoglalását – a jelentést egyes harmincadokon belül külön pontokra tagolva – adja, a jobb hasábon (*Sentimentum* cím alatt) a bizottságnak az egyes pontokhoz fűzött megjegyzését és véleményét tünteti fel. A jegyzőkönyvet sajátkezűleg aláírta a bizottság elnöke, valamint a bizottság ülésén részt vevő számvevő és a titkár.

A harmincadügyi bizottság többi jegyzőkönyve nincs meg. (A bizottsági ülésjegyzőkönyvek egykori sorozatában ez a 29. számot viselte.)

Kutatás esetén a jegyzőkönyvet végig kell lapozni. Kérőlapon a címet kell feltüntetni.

E 244. MINUTAE
(EXPEDITIONES CAMERALES)
(Kiadványok fogalmazványai)

1563–1773
326 csomó, 88 kötet

1. Iratok (Minutae), 1563–1773. 326 csomó
2. Segédkönyvek
 - a) Mutató rendszerű lajstromkönyvek (*Liber registrationis minutarum*), 1665–1773. 57 kötet
 - b) Lajstromkönyvek (*Extractus minutarum*), 1680–1726. 4 kötet
 - c) Számvevőség lajstromkönyvei a bemutatott fogalmazványokról (*Liber inprotocollationis minutarum*), 1724–1726, 1733–1736. 3 kötet
3. Másolati könyvek

- a) Az Uralkodóhoz intézett iratok másolatai (*Liber copialis expeditionum ad S. M. directarum*), 1571–1619 (5 kötet egykorú, 5 kötet másodpéldány). 10 kötet
- b) A magyar kamarához intézett iratok másolatai (*Liber informationum...*), 1633–1644, 1657–1665, 1678–1781, 1684–1687. 4 kötet
- c) Különböző hatóságokhoz, személyekhez intézett iratok másolatai, 1657–1658, 1679–1680. 2 kötet
- d) Kötelezvények, szerződések stb. másolatai (3 kötet egykorú, 3 kötet másodpéldány), 1575–1638. 6 kötet
- e) Vegyes másolatok, 1571. 2 kötet

1. Iratok

Az iratok kezelésében, rendszerezésében, őrzési módjában a szepesi kamaránál (1622–1690 közt, valamint 1712-től megszűnéséig: kamarai igazgatóságnál), akár csak a pozsonyi magyar kamaránál, a kamarai szervezet felállításától a XVIII. század utolsó negyedéig lényegében azonos szemlélet, s ennek következtében azonos gyakorlat uralkodott. E szemlélet nem az ügyintézés során szervesen egymáshoz tartozó iratok összességét, modern szóval az *ügyiratot* tekintette az irattári rendszer alapegységének és vezérelvének; sőt ezt az ügyvitel során már *de facto* kialakult egységet teljességgel ignorálta, és az iratokat – konkrét tárgyi, tartalmi összefüggéseiktől elvonatkoztatva – mint *iratsajtákat* tekintette, az ügyiratokat tehát felbontotta, és az egyes iratokat az irattárban alaki sorozatokban helyezte el. A középkori szemlélet élt ily módon évszázadokig tovább, miközben maga az ügyintézés már új utakra lépett. (E jelenség a jelzett időszakban valamennyi központi kormány szervre jellemző.)

Pedig az ügyirat a kollegiális ügyintézés természeténél fogva a szepesi kamara megszervezésétől, 1567-től fogva az ügyvitel egy bizonyos fázisában már együtt volt, mégpedig a titkár kezében. Egymás mellett feküdtek a tanácsülés alatt és után az ügyet elindító beérkezett irat (pl. királyi, udvari kamarai leirat, magyar kamarai átirat, alsóbb hivatalnok jelentése avagy magánszemély beadványa), továbbá annak esetleges mellékletei, valamint a tanácsülés határozata alapján a titkár által elkészített fogalmazvány és esetleg egyéb csatolt iratok, illetőleg ezek másolatai. Miután azonban ezek együtt a titkártól az irodába kerültek, a fogalmazványt letisztázták és a kiadmányozás megtörtént, tehát az ügy egy fázisa lezárult, az ügyirat darabjait annyiféle külön iratsorozatban helyezték el, amennyit e formai elveken nyugvó szemlélet megkívánt. Így mindenekelőtt a fogalmazványt (*minuta* vagy *conceptus expeditionum*) választották külön, és azt előbb a tanácsteremben vagy az irodán (*cancellaria*), később az irattárban (*registratura*), majd a XVIII. században ismét az iroda egyik részében, a kiadóhivatalban (*expeditura*) külön sorozatban helyezte el és lajstromozta – korszakoktól függően – az irattáros vagy a fogalmazó, illetőleg a kiadó vagy segédje. Az iratok másik csoportja: a kamarához beérkezett iratok

(exhibita) általában az irattárba kerültek, mégpedig külön sorozatokba a királyi leiratok (*benigna mandata* vagy *benignae resolutiones*) és a bécsi udvari kamara, valamint a pozsonyi magyar kamara rendeletei (*intimationes, litterae, decreta*), külön sorozatba az alsóbb tisztviselők jelentései (*repraesentationes, informationes*), valamint más hatóságok, magánosok iratai, kérvényei (*litterae, instantiae*). Végül a csatolt iratok közül a gazdasági ügyekkel kapcsolatos iratfajtákat („rem oeconomicam aut rationes concernentes”), tehát például az összeírásokat, becsléseket, urbariumokat, nyugtákat stb. a számvevőség külön irattárába küldték át. Ha az ügyvel kapcsolatban a Kassán székelő helyettes jogügyigazgató írásbeli véleményét (*opinio*) bekérték, ezt ismét külön sorozatba helyezték el. E rendszer következtében egy-egy ügyirat darabjai legalább két (tudniillik beadvány és elintézésfoglalmazvány), de sok esetben három, négy vagy öt, általában egyszerű időrenden alapuló és külön lajstromozott vagy mutatózott – esetleg segédlettel egyáltalán el nem látott – iratsorozatba kerültek, és ilyen módon találhatók ma is.

Az iratoknak ilyen párhuzamos alaki sorozatokban történő elhelyezése a szepesi kamaránál, illetőleg igazgatóságnál 1773 júniusáig tartott; júliusban érvénybe lépett Mária Teréziának 1773. május 8-án kibocsátott, az igazgatóságot sok tekintetben átszervező és ügyintézését is megreformáló utasítása, mely az irattár vonatkozásában az iratoknak ügyosztályok (*departamentum*) szerinti elhelyezését rendelte el.

A szepesi kamara megalakulásától 1773-ig terjedő mintegy két évszázadot átfogó párhuzamos sorozatok egyike, és pedig egyik legterjedelmesebbje a jelen sorozat. (L. még a „*Benigna mandata, Litterae camerae Posoniensis*” és „*Repraesentationes, Informationes et Instantiae*” c. sorozatokat.) A fogalmazványok elkészítésének feladata kezdettől a kamara vagy igazgatóság *titkárára* (*secretarius*) hárult, aki a tanácsülések előtt előkészítette az ügyet, részt vett a tanácsülésen, az ott hozott határozatokról naplót (*diarium*) vezetett, majd ennek alapján megfogalmazta az elküldendő iratot, a kiadmányt (*expeditio*).

A kamara titkára mellett bizonyos időszakokban (például az 1570–80-as, majd az 1670-es években) altitkár (*vice-secretarius*) is működött, aki az „egyszerűbb ügyekben” (*leviora negotia*) készítette el a fogalmazványokat. A kamarának az 1670-es évek derekától 1704-ig két titkára volt, akik közül az egyik a latin, a másik a német nyelvű kiadmányok fogalmazványait készítette el; ennek megfelelően az iroda is kettévált (*Cancellaria latina* illetőleg *germanica*). A kamara 1711 utáni, igazgatóság formájában való átszervezése után ismét egy titkár működött, majd a XVIII. század derekától számuk újra kétfőre nőtt, de kétfőjük közt a munkamegosztás most már nem nyelvi alapon, hanem meghatározott ügykörök szerint történt.

Az elkészített fogalmazványt a titkár átnézésre és esetleges átvizsgálásra bemutatja a kamara elnökének, később az igazgatónak (*administrator*), illetőleg helyettesének. Ez a mozzanat hivatali utasításban először csak 1663-ban szerepel ugyan („*pro approbatione vel correctione*”, be kell mutatni a fogalmazványokat expedálás előtt), de a fogalmazványok tanúsága szerint többé-kevésbé már 1567 óta gya-

korlat volt. Az átnézés tényét a XVII. század utolsó harmadától a tanács elnöke által az iratokra rávezetett „revisa” szó, illetőleg az elnök kézjegye bizonyítja. 1690-től az elkészített fogalmazványt teljes szövegében vagy (kevésbé fontos ügyek esetén) csak kivonatossan a titkár a következő tanácsülésen felolvasta, és 1724-től a fogalmazvány baloldali üres hasábján a tanács elnöke és a titkár is aláírta.

A jóváhagyott fogalmazványt a titkár átküldte az irodába (cancellaria). A XVII. század utolsó harmada előtt az iroda mindössze néhány írnokból állt (2-4 „scriba”, majd „juratus notarius”, a XVII. század vége felé „cancellista” néven nevezett alkalmazottból). Az iratok lemásoltatását és az egész expedíálást közvetlenül a titkár irányította. Ezen időszakban az iroda munkáját még nem írták körül és nem uniformizálták hivatali utasítások; a másoló írno hol rávezette a fogalmazványra a letisztázás tényét rögzítő „scriptum”, „descriptum” jelet, hol nem; hol ellátta ezt kézjelével, hol nem; hol rávezette ugyancsak a juratus notarius az „expeditum” jelet az iratra, hol nem. Igen sok fogalmazványon csak az egyik vagy éppenséggel egyik irodai jegyzet sem szerepel. Rávezették még az uralkodóhoz, a bécsi udvari vagy pozsonyi magyar kamarához szóló kiadmányok fogalmazványaira (általában csak ezekre és itt nem következetesen) az elküldendő iratot aláíró, illetőleg megpecsételő, tehát az ügy tárgyalásában részt vett elnök és tanácsosok neveinek kezdőbetűit. Csak 1665-ben jelenik meg egy új tisztviselő, aki a titkárnak a fogalmazványok elkészítésében és a kiadmányozásban segítségére van, és közvetlenül irányítja az írno munkáját: a *fogalmazó* (conciipista). Ennek funkciójából nő ki a *kiadó* (expeditor) állása, és az 1690-es évektől az irodán belül bizonyos fokig különálló segédhivatal: az *expeditoratus*. 1696-tól már két (latin és német) kiadó irányítja a kiadmányozást, és vezeti rá a fogalmazványra – bár még ekkor sem következetesen – az expedíálás jelét.

A titkár és az iroda teendőit többek közt a fogalmazványokkal kapcsolatban is a szepesi kamarai adminisztráció tanácsa számára kiadott 1723. december 23-i királyi utasítás (20. cikk) és az iroda számára ugyanazon napon kiadott utasítás (5–15. cikk) írta szabatosan körül, és határozta meg az 1773-ig követett gyakorlatot. A jóváhagyott, és az elnök és titkár aláírásával ellátott fogalmazványt, a hozzá tartozó iratokkal, a titkár ezután nem közvetlenül az irodába küldte át, hanem valamennyit előbb a számvevőségre szignálta, rávezetve a fogalmazvány hátlapjára: „Videat officina rationaria”. Ha a számvevőnek bármilyen megjegyzése volt az ügghöz, azt egy külön papírra (schedula) feljegyezte, az iratokat visszaküldte a titkárhoz, aki a fogalmazvány esetleges átjavítását az igazgatóval, illetőleg helyettesével beszélte meg. Ha a számvevőnek semmi észrevétele nem volt, akkor a fogalmazványra rávezette: „vidit officina rationaria”, és a csatolt iratokkal együtt átküldte az irodába, a kiadóhoz.

A kiadó, aki egyben fogalmazói tisztet is viselt, az iroda közvetlen főnökeként kiadta a fogalmazványt letisztázásra, majd a tisztázattal összeolvasta, a kiadmányt megcímezte, aláíratta, megpecsételtette és elküldte. A fogalmazványra a másoló cancellista rávezette névjelét, úgyszintén szignálta a kiadó is, a fogalmazvány bal

hasábjának alján feljegyezve az összeolvasás és az expedálás időpontját. (Hogy a csatolt iratokkal mi történjék, azt a titkár a mellékelt iratjegyzéken vagy magán a fogalmazványon jelezte.)

Miután a lemásolás, összeolvasás és expedálás megtörtént, az irodán különválasztották a fogalmazványokat a többi irattól, és 1723 előtt az irattáros (registrator), 1724 után maga az expeditor lajstromozta, rávezetve (1724 előtt alkalomszerűen, azután rendszeresen) az irat külsejére is a rövid tartalmi kivonatot, továbbá a lajstromozás tényét rögzítő „registrata” jelet, majd a fogalmazványokat havonta fascikulusokban helyezte el.

A fogalmazványok iratsorozatát a XVI–XVII. században váltakozva hol az irodában, hol az irattárban, 1724-től a sorozatnak a pozsonyi magyar kamara archívumába történt beszállításáig (1770-es évek vége) az irodában, illetőleg egy amellet levő boltozatos helyiségben őrizték.

Jelen iratsorozat *tartalmilag* – jellegénél fogva – felöleli a kamara, majd az igazgatóság valamennyi ügykörét, működési területét, hiszen bárki fordult a kamarához, az adott ügyben kelt válasz fogalmazványa itt található. Mégis különösen kiemelendő ez a kutatások során mindeddig meglehetősen mellőzött sorozat, azon belül is különösen az uralkodó, a bécsi vagy pozsonyi kamara rendeleteire adott válaszok forrásértéke. Míg a kamarához küldött leiratok rendszerint valami rendelkezést, valamilyen ügyben információkérést tartalmaznak, a kamarának ezekre adott válaszai, helyzetismertetései, gyakran aprólékos és részletes jelentései a hatásköre alá rendelt országrész tényleges helyzetét, problémáit tükrözik. Minthogy pedig a felső-magyarországi részekben a szepesi kamara hatásköre igen kiterjedt volt, e jelentések igen lényeges pontokon engednek bepillantást – hogy csak néhány kiemelkedő problémacsoportot említsünk – a XVI–XVII. századi végvári élet, a XVII. századi, Erdélyből kiindult függetlenségi harcok, a XVII. század utolsó harmadában éppen az országrészben kibontakozó bujdosó-kuruc mozgalmak, a kamarai birtokok, szőlők, bányaművelés stb. problémáiba. (Ezen „információk”, „repraesentatiók” bizonyos évkörökből másolati könyvekben is fennmaradtak.) Értékes adatokat tartalmaznak a felső-magyarországi katonai szervekkel (főkapitányok, várkapitányok, éllemezési tisztek), alsóbb kamarai tisztviselőkkel, továbbá a megyékkel, a szabad királyi városokkal és a kamarához forduló magánosokkal folytatott levelezés fogalmazványai is.

A sorozatból az 1568–1731. évek közt kelt, a kincstár szempontjából birtokjogi-lag fontosnak látszó, rejtett kincstári jogokat megvilágító fogalmazványokat a magyar kamara 1776. október 25-i rendelete értelmében az ezt követő években kiemelték, külön sorozattá alakították és a pozsonyi magyar kamara archívumába szállították. (Ld. *Minutae neo-regestratae* című sorozatot.) A munkát végző Korponay Sándor, a kassai kamarai igazgatóság korábbi irattárosa, ebből az alkalomból a fogalmazványok egész sorozatát revideálta (ennek nyoma az 1731 előtti iratokra rávezetett „revisa” szó), a kincstár szempontjából „hasznos” iratokat különválasztotta a „nem hasznosaktól” (*separatio utilium ab inutilibus*), majd az elő-

zőket lajstromozta. E revízió egyben a birtokjogilag fontosnak nem tekintett fogalmazványok – tehát a jelen sorozat – bizonyos fokú selejtezését is jelentette, ami elsősorban a XVII. század dereka előtti iratokra terjedt ki, s azt eredményezte, hogy a jelzett időszakban a fogalmazványok sorozata meglehetősen csonka; elsősorban a királyhoz, az őt helyettesítő főhercegekhez és az udvari kamarához írt jelentéseket tartották meg, például a XVI. század utolsó harmadának bizonyos éveiből csak ezek maradtak az utókorra (holott ezek teljes szövegű másolatait például 1571–1619 közt hiánytalanul fenntartották a másolati könyvek). Ez a magyarázata, hogy a sorozat csak 1575-tel kezdődik, holott 1776-ban még 1567-től kezdődően teljes volt. A XVII. század második felétől a „Minutae neo-regestratae”-ba áthelyezett fogalmazványoktól eltekintve a sorozat lényegében teljesnek tekinthető, még a kebelbeli segédhivatalokhoz (pénztár, irattár, számvevőség) szóló írásbeli „commissiók” fogalmazványai is megtalálhatók.

A fogalmazványok nyelve általában latin, kisebb részben (főleg a német főkapitányokkal, egyéb katonai tisztviselőkkel, valamint időnként a bécsi udvari kamarával való írásbeli érintkezésé) német. A XVII. század húszas éveitől a magyar nyelv is megjelenik, főleg a bécsi béke óta a magyar főkapitányokkal, várkapitányokkal, a nádorral évtizedeken át folyó levelezésben, de részben a pozsonyi kamarával és a vidéki tisztviselőkkel való érintkezésben is, hogy azután 1670-et követően ismét átadja helyét a latinnak és németnek.

Hiányoznak a fogalmazványok 1604–1607 között (amikor Bocskai szabadságharca következtében a kamara működése szünetelt), 1619 augusztus–1629 március közt (Bethlen Gábor vette át a kassai kamarát), 1644–1645-ből (I. Rákóczi György támadása), 1682 szeptember–1684 március közt (Thököly vette át a kamarát) és 1705 január–1711 október közt (Rákóczi-szabadságharc). 1646–1647-ből csak az I. Rákóczi György kezén levő kamara archiváriusának magyar nyelvű fogalmazványai maradtak fenn.

A fogalmazványok *rendszere* 1575-től 1686-ig, valamint 1694-, 1696-, és 1701-ben minden jelzet nélküli egyszerű időrend. Ezen belül is 1650-nel bezárólag egyes évek – esetleg több év – iratai normál alakban vannak egymástól elkülönítve és átkötve. 1651-től az egyes hónapok külön fraktur alakú kisebb fascikulusokat képeznek. Egy-egy hónapon belül a napi időrend sok helyen össze van zavarva.

1687-től 1773-ig (és kivételképpen az 1674. évben) a fogalmazványok szintén havonta, kisebb fraktur alakú fascikulusokban találhatóak, egy-egy hónapon belül azonban az iratok nem keletkezésük sorrendjében, tehát időrendben fekszenek, hanem az irat címettje, esetleg tárgya vagy iratfajtája nevének kezdőbetűje, tehát havonta A-Z betűk alatt, az egyes betűkön belül pedig elvileg napi rendben. E rendszer lényegét, amely egyébként az iratok lajstromozásában már 1665-től is érvényesült, a XVIII. század elején így fogalmazták meg: a magánosokhoz (privatis) írt fogalmazványokat családnevük kezdőbetűje szerint, a közügyekben (in communi) kelt fogalmazványokat pedig a hivatal nevének, illetőleg székhelyének kezdőbetűje szerint kell havonta elhelyezni és lajstromozni. Tehát pl. C betűnél: *Camerae*

Hungaricae írt jelentések, Csáky Istvánhoz, *Civitatibus liberis, Cibiniensi civitati, Cassoviensi tricesimatori* (de esetleg T alatt: tricesimatori Cassoviensi), *conservatori camerae* stb. stb. írt fogalmazványokat, de időnként iratfajták szerint is pl. *commisio, circolare* valamely ügyben. Az egyes betűkön belül a fogalmazványok helyét keletkezésük sorrendjének, tehát napi dátumuknak kellene meghatározniuk, ez a rend azonban a legtöbb betűn belül megbomlott; ilyen esetben a rendszerint valamelyik irattal mint palliummal átfogott, egyazon betű alá elhelyezett iratokat darabonként át kell nézni, hogy a keresett fogalmazványt megtaláljuk. Előfordul, hogy egy-egy hónapon belül a betűk alfabetikus rendje is összezavarodott.

2. Segédkönyvek

Az 1665 előtti időből nem maradt fenn segédkönyv; semmi jel sem mutat arra, hogy a fogalmazványok egészére kiterjedő segédletet készítettek volna; csak a fontosabbnak tartott fogalmazványokat másolták be teljes szövegükben különböző másolati könyvekbe; a XVII. század utolsó harmada előtti utasítások előírásai is csak erre korlátozódnak. Csupán a magyar kamara részéről 1663-ban lefolytatott, az ügyvitel nagyobb pontosságát szorgalmazó vizsgálat, majd a kamarai igazgatóság 1673-tól kibővülő szervezete és egyre kiterjedtebb ügyforgalma vetette fel a fogalmazványok darabonkénti lajstromozásának szükségét, bár a gyakorlat egy ideig továbbra sem egyöntetű, és a segédkönyvek sora sem hiánytalan.

Noha az első segédkönyvet (1665–1667) a fogalmazó (concipista) készítette, a fogalmazványok őrzése, rendezése és lajstromozása 1723-ig az irattáros (registrator) feladata volt. Az 1670-es évektől az irattáros kétféle könyvet tartozott vezetni. Hivatali utasítás ugyan csupán 1690-ben (35. art.) írja ezt pontosan körül, a gyakorlat azonban több-kevesebb rendszerességgel már másfél évtizeddel korábban ez volt. Az *egyik könyvbe* az irattáros időrendben, keletkezésük sorrendjében havonta jegyezte fel a fogalmazványok tartalmi kivonatait (*juxta menses per extractum et quo ad meritum rei...*), a *másik könyvbe* ugyanezen tartalmi kivonatokot abban a betűs rendszerben vezette be, amelyet az iratok rendszerével kapcsolatban már fentebb ismertettünk (*secundum alphabeticum...*).

Az első típusú segédlet (külső formájában többnyire egy-egy hónap lajstromait magában foglaló füzetek) címe általában: *Extractus minutarum*, és egyszerű lajstromkönyv jellegű; ebből csak töredékek maradtak fenn. A másik típusú segédlet eredeti címe: „*Liber registrationis minutarum*”, amely szintén a fogalmazványok tartalmi kivonatait és dátumát adja meg, de nem egyszerűen keletkezésük sorrendjében, hanem kötetenként (amelyek általában egy, néha több évre vonatkoznak), az iratok rendszerénél már ismertetett címszók szerint betűnként, azokon belül keletkezésük sorrendjében. E kötetek tehát bizonyos értelemben mutatójellegűek; mégsem mutatók, hanem – amint címük is mutatja – egy sajátos lajstromozási elv termékei, ezért „mutató rendszerű lajstromkönyveknek” lehetne azokat nevez-

ni. Ez utóbbi segédlettypus rövidesen ki is szorítja az előzőt, és a lajstromozás az 1720-as évektől kizárólag az alfabetikus rendszer szerint történik.

Az 1723-i utasítás annyiban változtatott a korábbi gyakorlaton, hogy az irodába érkező fogalmazványokat a fogalmazó és kiadó (concipista et expeditor) nem adta át az irattárnak, hanem a fent jelzett módon maga lajstromozta, az iratokat ugyan-csak ő helyezte el havonta fascikulusokba, és a sorozatot irodában őrizte.

A segédkönyvek ismertetett két fajtáján kívül található még a sorozatban három kötet, amelyeket viszont a számvevőség készített az 1723-i instrukció ama rendelkezése következtében, hogy minden fogalmazványt az irodán történő lemásolás előtt a számvevőségnek be kell mutatni, amely a nála megfordult fogalmazványokról a „Liber registrationis”-nál követett gyakorlathoz hasonlóan alfabetikus lajstromot készített.

Mintthogy e háromfajta segédlettypust képviselő köteteket a XIX. században helytelenül egyetlen sorozatban, „Index minutarum” címmel folytatólagosan rak-számozva helyezték el, a könnyebb áttekintés kedvéért a következőkben soroljuk fel:

a) Liber registrationis minutarum (mutató rendszerű lajstromok)

- 326. raksz. 1665. január – 1667. május
- 327. raksz. 1674. január – december
- 329. raksz. 1675. november – 1678. december
- 330. raksz. 1687. január – december
- 331 – 333. raksz. 1688. január – 1690. július
- 334. raksz. 1691. július
- 384. raksz. 1692. augusztus – 1693. május; december; 1694. február – május
- 336. raksz. 1695. január – december
- 385. raksz. 1697. (töredék); 1699. január – december; 1700. (töredék)
- 337. raksz. 1701. január – december
- 338 – 343. raksz. 1712. szeptember – 1719. december
- 344. raksz. 1720. január – 1725. december
- 345 – 349. raksz. 1726. január – 1732. december
- 350 – 382. raksz. 1733 – 1773

b) Extractus minutarum (lajstromok)

- 328. raksz. 1674. augusztus – 1675. október
- 383. raksz. 1680. augusztus – szeptember, 1682. március – május, 1685. január – 1687. június
- 335. raksz. 1695. január – 1696. december
- 386. raksz. 1721. január – szeptember, 1720 – 1726 (töredékek)

c) *Liber inprotocollationis minutarum...* (a számvevőség lajstromai)

387. raksz. 1724–1725

388. raksz. 1525–1726

389. raksz. 1733–1736

A kutatásnál természetesen elsősorban a b) alatt felsorolt segédkönyveket kell használni. (Az 1665–1773. közti időszakra vonatkozóan nincs segédlet a következő évkörökre: 1667. június–1673; 1675. január–október; 1679–1686; 1690. augusztus–1691. június; 1691. augusztus–1692. július; 1693. június–november; 1694. január; 1694. június–december; 1696–1698; 1702–1712. augusztus.)

3. *Másolati könyvek*

Már az 1567-i utasítás (42. art.) előírta, hogy a kamara szempontjából fontos iratokat a titkár vagy az irattáros különböző kötetekbe másolja be; minthogy azonban a kamara különböző kezdeti nehézségekkel küzdött, az irattárosi állás sem volt az első években betöltve, csak a kamara ügyvitelét rendbehozó 1570-i bizottság intése nyomán, 1571-től kezdtek, az irattáros (registrator) és segédje, vezetni a másolati könyveket. A kamarának 1622 utáni, igazgatóság formájában történt újjászervezését követően ez a feladat a levéltárosra (conservator archivi) hárult, aki segítségül az iroda jegyzőit (juratus notarius) is felhasználta. Az irattárosi állásnak az 1670-es években bekövetkezett újjászervezése után ismét a registrator végezte ezt a munkát. A számvevőség is készített másolati könyveket a saját irattárában őrzött iratokról. Mivel a másolati könyvek több típusra oszlanak, sorozatuk távolról sem homogén, jellegük is korszakok szerint más és más, az alábbiakban bizonyos tárgyi csoportosításban adjuk ismertetésüket.

a) *Liber copialis expeditionum ad S. M. directarum. 1571. február–1619. augusztus 5 kötet. 390–394. raksz.)* Az uralkodóhoz és az udvari kamarához küldött iratok másolatai. Ennek másodpéldányai. 5 kötet (395–399. raksz.)

A kötetek a jelzett időszakból *valamennyi*, a szepesi kamarától az uralkodóhoz, az őt helyettesítő főhercegekhez és a bécsi udvari kamarához küldött jelentés teljes szövegű (illetőleg elvéve, kevésbé fontos tárgyak esetében kivonatos) másolatait tartalmazzák, elhagyva a megszólítás és záró részek formuláit. A másolatok szoros időrendben következnek egymás után, minden egyes fogalmazvány másolata felett kiemelten, nagyobb betűvel az irat rövid tartalmi kivonata és dátuma szerepel. Hosszabb, több tárgyat felölelő iratok esetében a tárgyak címszavai ki vannak vetítve a margóra. Ugyancsak a margón találhatóak 1572 júniusától ugyanezen év végéig

az elküldött iratot aláíró és megpecsételő elnök és tanácsosok nevei, vagy – többnyire – neveik kezdőbetűi. A kötetek egykorúak, a registrator készítette őket, mégpedig igen gondos munkával. Az 1571–1619 közti időszak egyik legértékesebb és legkönnyebben kezelhető forrás csoportja; iratai tartalmilag felölelik a kamara valamennyi működési területét, és lényegében szükségtelenné teszik az 1619 előtti fogalmazványok eredeti jeinek átnézését, mert a XVIII. században az ez évtizedben kelt eredeti fogalmazványok sorozatát nagymérvű selejtezésnek vetették alá, és nagyrészt amúgy is csak az uralkodóhoz és az udvari kamarához címzettekét hagyták meg, de azokat sem teljes számban. A fennmaradt eredeti fogalmazványokkal összehasonlítva a másolati könyvek sorozata a teljesebb.

Használatukat az egyes kötetek elején található, ugyancsak egykorú *mutatók* könnyítik meg. A mutatók az egyes másolatok fejléceként szereplő tartalmi kivonatok címszavai szerint készültek, főleg helyneveket és személyneveket vetítenek ki, részben tárgyakat is; aránylag ma is jól használhatók. (Megjegyzendő, hogy a személynevek – a kor szokása szerint – nem a családnevek, hanem a keresztnév kezdőbetűjénél keresendők.)

A másolatok 1604 október és 1607 március közt, a kamara működésének átmeneti megszakadása miatt hiányoznak. Az első kötet elején 1571-ben kelt, fontosabbnak tartott királyi rendeletek teljes szövegű másolatai találhatóak, mutatóikkal együtt.

Az öt kötetet néhány más másolati könyvvel együtt 1755 végén végleges elhelyezésre Kassáról a pozsonyi magyar kamara archívumába szállították. A kötetek pontos másolatait, az ugyancsak öt kötetnyi másodpéldányokat a kamarai archívumban készítették, és az eredetiek pótlására 1772-ben megküldték a szepesi kamarai adminisztrációnak. A kassai iratanyag végleges Pozsonyba szállításával azután ezek is a kamarai archívumba kerültek.

b) A magyar kamarához küldött iratok másolatai:

1. Liber informationum. 1633. február–1644. január. 1 kötet (400. raksz.)
2. Liber seu prothocollum Incl. Cam. Scep. pro expeditionibus cameralibus inchoatus. 1657. január–1665. június. 1 kötet (401. raksz.)
3. Protocollum expeditionum Incl. Cam. Scep. ... ad Aulam et Incl. Cameram Hungaricam fartarum. (1678–1681. március). 1 kötet (402. raksz.)
4. Liber diversarum informationum ex Cam. Scep. ad Augustam S. M. Aulam et incl. Cameram Hungaricam transmissarum. 1684–1687. május. 1 kötet (403. raksz.)

A különböző évkörökből származó és különböző című másolati könyvek jellege azonos: a pozsonyi magyar kamarához intézett jelentések teljes szövegű másolatait tartamazza szoros időrendben, az egyes iratok másolatai előtt feltüntetve az irat

rövid tartalmi kivonatát is. Az 1622 után igazgatósági (administratio) rangra leszállított hivatalszervezet a királyi udvarral közvetlenül alig vagy – egyes időszakokban – egyáltalán nem érintkezett; valamennyi jelentését a magyar kamarához küldte, és ez továbbította Bécsbe, illetőleg Prágába azokat. Az utolsó két kötet is, címével ellentétben, csak a magyar kamarához küldött jelentéseket foglalja magában. Helyenként e kötetek is feltüntetik a margón vagy az egyes iratok másolatai alatt az aláíró és megpecsételő tanácsosok neveinek kezdőbetűit. A másolati könyveket a registrator vagy ennek felügyelete alatt a juratus notariusok készítették.

Mutató az első három kötethez nincs, az 1684–1687. évihez van a kötet elején.

Az 1622–1633, 1645–1656, 1665–1677. és 1687 utáni évekre vonatkozóan a felsőbb szervekhez küldött információk másolati könyvei nem állnak rendelkezésünkre, ezeket tehát az eredeti fogalmazványok közt kell keresni.

c) Különböző hatóságokhoz, személyekhez intézett iratok másolatai:

1. Prothocollum seu liber expeditionum Incl. Cam. Scep. ad diversas personas factorum. 1657. január – 1658. szeptember. 1 kötet (404. raksz.)
2. Liber registrationis expeditionum Incl. Cam. Scep. 1679. január – 1680. február. 1 kötet (405. raksz.)

Megyékhez, városokhoz, alsóbb kamarai tisztviselőkhöz (harmincadosok, tizedszedők, udvarbírák stb.), várkapitányokhoz, magánszemélyekhez intézett – fontosabbnak, tehát lemásolásra méltónak ítélt – iratok teljes szövegű másolatait tartalmazzák a kötetek a megjelölt évkörökből, időrendben. Mutatója csak a második kötetnek van.

d) Kötelezvények, szerződések stb. másolatai: Liber copialis obligationum per Cameram Scep. aliis datarum ac diversarum informationum et expeditionum. 1575–1579, 1579–1586, 1582–1638. 3 kötet (406–408. raksz.) Másodpéldányok 3 kötet (409–411. raksz.)

A szepesi kamara számvevőségében, majd 1622 után a számvevőség megszűnővén, az annak funkcióit korlátozott mértékben átvevő levéltárban készített másolati könyvek a kamara (majd igazgatóság) által felvett pénzkölcsönökkel, a bérbe adott, zálogba vetett kamarai jószágokkal és jövedelmi ágakkal kapcsolatban a kamara által kiállított kötelezvények, záloglevelek, szerződések, nyugták stb. teljes szövegű másolatait tartalmazzák, nagyjából időrendben. Ezen túl az említett ügyletekkel kapcsolatban a kamarához intézett királyi, udvari kamarai leiratoknak, valamint bizottságok, a kamarával érintkezésben álló – főleg katonai – hatóságok, kamarai tisztviselők és más személyek leveleinek másolatai, továbbá ez ügyekben kelt kamarai kiadványok másolatai is találhatóak a kötetekben.

Mindhárom másolati könyvhöz, valamint a másodpéldányokhoz is a kötetek elejéhez kötött *mutató* áll rendelkezésre.

A három kötetet 1755-ben a pozsonyi magyar kamara archívumába szállították, a másodpéldányokat már itt készítették, és 1772-ben megküldték a szepesi kamarai igazgatóságnak, majd az iratanyag végleges Pozsonyba szállításakor ezek is a kamarai archívumban nyertek elhelyezést.

e) Vegyes másolatok:

Liber minutarum. 1571 1 kötet (412. raksz.)

Legkülönbözőbb, egymással semmi belső kapcsolatban nem álló iratok (királyi leiratok, tisztviselők jelentései, egyéb személyek levelei, kamarai fogalmazványok stb.) teljes szövegű másolatait tartalmazó 39 lapos füzet. Az utolsó lapokon néhány korábbi keltezésű oklevél másolata.

Protocollum informationum, aliarumque litterarum in diversis negotiis anno 1571. expeditarum. 1 kötet (413. raksz.)

Egy-két kivételtől eltekintve (pozsonyi kamarához intézett irat stb.) az uralkodónak tett jelentések teljes szövegét tartalmazó másolati könyv. (A másolatok kivétel nélkül megvannak a *Liber copialis expeditionum* első kötetében: 390. raksz.)

Megjegyzendő, hogy a fentiekben ismertetett másolati könyveken kívül ilyenek még találhatóak a „*Városi és kamarai iratok gyűjteményében*” is.

Mínthogy az 1665 előtti fogalmazványokhoz nincs segédkönyv, az iratokat csomónként kell kikérni, és darabról darabra átnézni; az 1619 előtti időszakra vonatkozóan először a *Liber copialis expeditionum* c., öt kötetnyi másolati könyvet ajánlatos áttekinteni, mínthogy ez hiánytalanul tartalmazza a kamarának az udvarba küldött jelentéseit, és mutató is van hozzá (míg az eredeti fogalmazványok sorozata ebben a vonatkozásban sem teljes). A magyar kamarához küldött jelentések viszonylatában ugyanez áll az 1633–1687 közti időszakról fennmaradt négy kötetnyi másolati könyvre. 1665 után a felsorolt segédkönyvek nyújtanak segítséget az iratokban való tájékozódásban. Ha a segédkönyvben feltüntetett irat nem található a helyén, a *Minutae neo-regestratae* c. sorozatban keresendő.

Kérőlapon és idézésnél a következő adatokat kell feltüntetni: az *iratoknál* 1575–1686-ig (1674. kivételével), valamint 1694-, 1696- és 1701-ben a sorozat címe és pontos napi dátum; 1687-től 1773-ig (valamint 1674-nél) a sorozat címe, a pontos napi dátum és a betűjelzés, esetleg a címzett kiírása. (Tehát pl. vagy: „*Minutae 1698. március 21. C.*” vagy „*Minutae 1698. március 21. Camerae Hungaricae.*” Utóbbi megkönnyíti a visszakeresést.) A *segédkönyveknél* a kötet évköre irandó a kérőlapra, a *másolati könyveknél* a kötet címe és évköre (idézésnél a fóliószámra vagy az idézett másolat pontos napi dátumára egyaránt lehet hivatkozni.)

Megjegyezzük, hogy a letisztázott, aláírt, megpecsételt és elküldött fogalmazványok közül a Magyar Országos Levéltárban a pozsonyi magyar kamarához frottak egységes sorozatban, mutatókkal ellátva megtalálhatók a magyar kamara levéltárának *Litterae camerae Scepusiensis* c. sorozatában.

E 245. MINUTAE NEO-REGISTRATAE
(Birtokjogi, rejtett királyi jogokra vonatkozó fogalmazványok)
1568 – 1731
26 csomó, 6 kötet

1. Iratok (Minutae), 1568 – 1731. 26 csomó
2. Segédkönyvek
 - a) Lajstromkönyvek (Elenchus... circa diversa in superioribus regni Hungariae partibus existentia bona et jura fiscalis submissarum informatio-num), 1568 – 1731. 4 kötet
 - b) Családnévmutató (Index generalis familiarum), 1568 – 1731. 1 kötet
 - c) Helynévmutató (Index generalis locorum), 1568 – 1731. 1 kötet

1. Iratok

A pozsonyi magyar királyi udvari kamara 1776. október 25-én a kassai adminisztrációhoz intézett leiratában elrendelte, hogy a szepesi kamara, később igazgatóság, régi fogalmazványainak egységes időrendi sorozatából (ezeket akkor az iroda melletti boltozatos helyiségben őrizték) az adminisztráció korábbi irattárosa (registrator): Korponay Sándor válogassa ki és foglalja lajstromba azokat a fogalmazványokat, amelyek lappangó, „rejtett kincstári jogok megvilágítására” alkalmasak (zur Aufklärung verborgener Fiscal Rechten dienlich seyn können...), majd ezeket szállítsák fel a pozsonyi kamarai archívumba. Korponay egy melléje beosztott napidíjas gyakornokkal, Erneyi Lászlóval 1776 novemberében hozzá is látott a munkához, amelynek tulajdonképpen három fázisa volt: a fogalmazványok egész sorozatát revideálta (ennek jele a valamennyi 1731 előtti fogalmazvány hátlapjára rávezetett „revisa” szó), majd a birtokjogilag „hasznosakat” különválasztotta a „nem hasznosaktól” (separatio utilium ab inutilibus), végül pedig az előzőket leszámozta és egy-egy év iratanyagáról elenchus-füzeteket készített, amelyeket – egy év lajstromainak elkészülte után – felküldött Pozsonyba. 1777 januárjában már az első két év (1568 – 1569) elenchusait felküldték a kamarai archívumnak, majd successive a továbbiakat; ezeket aztán később négy kötetbe kötötték be. Bár a munkát kezdetben 3 évre tervezték, 7 évig: 1783 márciusáig tartott; eredménye a jelen sorozat, amely a fogalmazványok egységes időrendi sorozatából különválasztott több mint 13000, 1568 – 1731 közti, iratot tartalmaz.

A sorozat, amint általánosságban az elenchusok címei is meghatározzák, „részben az udvari kamarához, részben a magyar kamarához felküldött, felső-magyarországi kincstári jogok és birtokok ügyében kelt információk” fogalmazványait tartalmazza. A szepesi kamarának, majd igazgatóságnak adott hivatali utasítások egytől egyig annak egyik fő feladatául tűzték ki a királyi jog (*ius regium*) érvényesítését az alája rendelt országrészben (l. pl. 1567:27–32, 59–66; 1673:15; 1690:53. stb.; 1723:61–72. art.). A kamarának állandóan figyelemmel kellett kísérnie – együttműködve a Kassán tartózkodó, és a kamarával szoros kapcsolatban álló, majd kifejezetten annak tisztviselőjeként működő helyettes jogügyigazgatóval (*Causarum regalium vice-director*) – az ország törvényei szerint a koronára visszaszálló vagy várhatóan visszaháramló birtokokat; ezekről a XVII–XVIII. században külön könyveket, kimutatásokat is vezettek. Állandóan törekednie kellett arra, hogy a jogtalanul elidegenített kincstári birtokokat visszavegyék, illetőleg a zálog vagy utalványozás (*assignatio*) avagy egyéb címen idegen kézen levő birtokoknál időről időre vizsgálatot kellett végeni, hogy birtoklója jogosan tartja-e kézben vagy sem. Elvileg minél több elzálogosított birtokot vissza kellett váltani, és ha kamarai kezelése gyümölcsözőnek látszott, részben vagy egészben kamarai birtokká alakítani, ellenkező esetben viszont javaslatot kellett tenni a kincstár szempontjából leghasznosabb értékesítésére. A kamara a helyettes jogügyigazgatóval együtt állandóan figyelte a felső-magyarországi törvényszékeken lezajló birtokpereket, és ha kiderítettek, hogy ez vagy az a birtok a királyt illeti, javaslatot tettek lefoglalására. A család kihalása, magszakadás, hűtlenség stb. miatt a királyra visszaszálló javakat a kamara lefoglalta; rendszerint két tanácsos szállt ki a helyszínre, összeírást, leltárt készített a birtokról, majd a kamara adott véleményt a birtok hasznosításáról, amely tehát lehetett: kamarai birtokká átalakítás, eladományozás (az adományok ebben az időben általában „*donationes mixtae*”, tehát pénz lefizetéséhez kötöttek), illetve bérbé, zálogba adás. Ha várat, megerősített helyet idegenítettek el átmenetileg, a kamara ezt időnként ellenőrizte és jelentést tett róla. Ha valaki birtokadományozás iránt kérelmet nyújtott be az udvarba, azt – ha felső-magyarországi vonatkozású volt az ügy – az udvari kamara közvetlenül vagy a magyar kamarán keresztül a szepesi kamarához küldte le véleményezésre.

A kamara azonban nemcsak ezeket a törvényes – tehát a rendiség ellenállásába nem ütköző – utakat járta a *jus regium* érvényesítése kapcsán, hanem bizonyos korszakokban a háramlási jog különböző jogcímeiken való megtámadásával, hűtlenségi perekkel valóságos hadjáratot indított az országrész birtokos nemessége ellen; a XVII. századi függetlenségi, majd bujdosó kuruc mozgalmak aztán jó alapot is szolgáltatottak e tevékenységnek. Különösen két időszakban csapott magasra a konfiskálás hulláma: a Bocskai-szabadságharcot megelőző évtizedekben, főleg az 1580–90-es években, majd a Wesselényi–Nádasdy-összeesküvés bukása (1670), az első bújdosó támadás (1672) és az azt követő Thököly-féle mozgalom kapcsán szinte egyhuzamban a század végéig; majd ezeket a Rákóczi-szabadságharc előtt a hatalmas Rákóczi- és Bercsényi-birtokok elkobzása, a szabadságharc bukása után

még Csáky-, Vay-féle javak konfiskálása követte. (Csak 1670 és 1688 közt másfél millió holdat foglalt le a kincstár Felső-Magyarországon, amelyből az uralkodó 437645 aranyforintért zálogba adott, 146000 forintért eladományozott birtokokat, a többiből kamarai birtokot szervezett a szepesi adminisztráció. Az 1711-ben elkobzott birtokok értéke 1260000 rajnai ft volt.)

Mindeme ténykedéséről a szepesi kamara, illetőleg igazgatóság frásban véleményt, jelentést küldött – pillanatnyi közjogi helyzetétől függően – a bécsi udvari, illetőleg a pozsonyi magyar kamarának; ezen iratok fogalmazványai találhatóak a jelen sorozatban. A nem birtokjogi vonatkozású fogalmazványok a Minutae c. sorozatban találhatóak.

A fogalmazványok *rendszere* szoros időrend; az egyes iratokat az időrendet követő, évszázadonként újra kezdődő sorszámok jelölik (tehát: 1568–1599:No. 1–1097; 1600–1699:No. 1–8277; 1700–1731:No. 1–3922). A sorszám az iratok külső oldalának jobb sarkában olvasható.

2. *Segédkönyvek*

Az 1776–1783 közt készített *lajstromkönyvek* (Eredeti címük: „Elenchus... circa diversa in superioribus Regni Hungariae partibus existentia bona et jura fiscalisa submissarum informationum”, a kötetek bordáján feltüntetett cím: „Extractus minutarum cameralis administrationis Scepusiensis”), az iratok rendjét tükrözve, tehát időrendben feltüntetik a fogalmazványok számát, pontos napi dátumát és a XVIII. századi szükségletek szerinti szabatos, pontos tartalmi kivonatát. A bal hátsón ki vannak vetítve azok a hely- és személynevek, melyek az alább említett mutatók vezérszavai.

Az igen jól használható *mutatókönyvek* („Index generalis familiarum” és „Index generalis locurum”) az iratokban szereplő valamennyi fontos személynév, illetőleg helységnev szerint feltüntetik e vezérszavakat, majd az iratoknak a lajstromkönyvhöz képest rövidebb tartalmi kivonatát, az irat keltének évét (hónapját, napját nem) és a számot.

Kutatásnál az említett mutató- és lajstromkönyvekből kell kiindulni. Kérőlapon és idézésnél az iratoknál az *évet* és a *számot*, a mutatókönyveknél a címet, a lajstromkönyveknél a címet és évet kell megadni.

E 246. EXTRACTUS HEBDOMADALES EXPEDITIONUM

(Kiadványok heti kimutatásai)

1768–1773

1 csomó

A kiadványok hetenként összeállított jegyzékei (*Extractus hebdomadales expeditionum inclitae Regiae Cameralis Administrationis Scepusiensis*) 1768. január–1773. június. 1 csomó

1768. január első hetével kezdődően az irodán belül a kiadóhivatalban (*expeditoratus*) – ahol a titkárok által elkészített fogalmazványokat a kancellisták letisztázták, összeolvasták, majd a kiadó a kiadmányokat aláírta, megpecsételtette és elküldte – a kiadó (*expeditor*) minden hét végén jegyzéket készített az azon a héten elküldött kiadmányokról, és azt sajátkezűleg aláírta. A jegyzékek az egy-egy hét folyamán elküldött iratok rövid tartalmi kivonatát adják (napi keletezésüket azonban nem), és kizárólag nyilvántartási célokat szolgáltak a kiadóhivatal számára. A hetenként készített jegyzékek 1773 júniusával bezárólag időrendben vannak elhelyezve; 1773 júliusától az 1773-i új utasítás értelmében a kiadóhivatal már jóval részletesebb, az egyes fogalmazványoknak a kamarán belül megtett útját és a kiadványozás fázisait is rögzítő kimutatásokat készített.

Mivel a jegyzékeknek kizárólag belső ügyviteli jelentősége volt, a kutatásnál használatuk mellőzhető; az elküldött kiadmányok fogalmazványai és ezek segédletei a *Minutae* c. sorozatban találhatók.

E 247. ADMINISTRATOR FREIHERR VON WALLSEGG

(Báró Wallsegg adminisztrátor iratai)

1677–1680, 1682

2 csomó

1. Báró Wallsegg adminisztrátor leveleskönyve (*Prothocoll aller von Ihro Kays. May vnd dero Hochlöblichen Hoff-Cammer an mich freyherrn von Wallsegg in Anno 1677. ergangenen Rescripten vndt Befehlen, wie auch meiner hierüber erstatten Antworten...*), 1677. január–december, 1682. 1 füzet, 1 csomóban
2. Az igazgatóság válaszfogalmazványai Wallsegg adminisztrátor idejéből (*Minutae nomine illustrissimi domini administratoris Wallsegg emanatae*), 1678–1680. 1 csomó

Az első bujdosó-kuruc támadás 1672. október végi leverése szolgáltatott alkalmat és ürügyet a nyílt abszolútizmus útjára lépett I. Lipótnak arra, hogy a korábban magyar tanácsosok által vezetett szepesi (kamarának is nevezett) igazgatóság élére idegeneket, császárhű német adminisztrátorokat nevezzen ki, akik sorában az

1672 decemberétől működő Volkra Ottó Ferdinánd udvari tanácsos után a második báró Wallsegg Wagele Ferenc Bernát alsó-ausztriai kamarai tanácsos volt. Wallsegg 1675 nyarától (utasítását, amely egyébként szó szerint megegyezett a Volkra számára kiadott instrukcióval, 1675. augusztus 2-án kapta) 1682. február 2-ig viselte e tisztséget. Az adminisztrátor fő feladata ebben az első kuruc támadás és Thököly szabadságharca közé eső feszült hangulatú évtizedben a számára kiadott utasítás értelmében a rekatolizáció erőszakos kiterjesztése a felső-magyarországi részekben, a tömeges konfiskálások, az ezen országrészben állomásozó császári katonaság ellátása és nem utolsósorban – egyéb, pénzügy- és közigazgatási feladatokon túl – a felső-magyarországi főparancsnokkal együtt a „lázadozó” politikai mozgalmak, összeesküvések állandó figyelemmel tartása. A német adminisztrátorok, köztük elsősorban Wallsegg törekvése – és ez a törekvés a zavaros viszonyok közt sikerrel is járt – az volt, hogy egyrészt függetlenítsék magukat a pozsonyi magyar kamarától, amennyire csak lehetett (ha hivatalosan hangoztatták is a magyar kamarától való „solita dependentiát”, szokásos függést), és közvetlenül a bécsi udvari kamara függésébe vonják a szepesi igazgatóságot, az ügyeket a magyar kamara megkerülésével intézzék, másrészt, bár a tanács továbbra is működött mellettük, sőt a tanácsosok száma 1678-tól kettőről háromra emelkedett, minél több ügyet a tanácsot megkerülve, önhatalmúan intézzenek. Mindezt az iratok tanúsága mellett a magyar kamara későbbi, 1689-i panaszai tükrözik, és az országgyűlés rendjei is közjogi sérelemnek fogják fel: az 1681-ben, mintegy húszévi szünet után összehívott országgyűlésen követelik, hogy minden idegen (extraneus) tisztviselet, akiknek kinevezése az ország jogai elleni visszaélésnek tekinthető, így többek közt a kassai adminisztrátort is, mozdítsák el (1881:13. tc.).

A jelen, kétszomónyi iratanyag Wallsegg adminisztrátori működése kapcsán keletkezett iratok töredéke. Az egyik csomó Wallsegg saját *leveleskönyvét* tartalmazza: első 36 oldalára azon királyi leiratok és bécsi udvari kamarai iratok vannak bemásolva (helyenként mellékleteikkel együtt), amelyeket 1677. januártól decembe-
rig személy szerint az adminisztrátorhoz – tehát nem az igazgatósághoz – intéztek; a füzetek további lapjain az adminisztrátor ezekre adott válaszáinak, illetőleg azok mellékleteinek másolatai találhatók, ugyanebből az időből. A másolatok mindkét részben időrendben következnek egymás után. Bizalmas jellegű iratok ezek: főleg katonai ügyekkel, a katonaság elszállásolásával, ellátásával és politikai természetű kérdésekkel foglalkoznak; éppen ezért az iratváltás a kamarai tanács tudta nélkül történt. A füzet elején egy „Index” címmel ellátott rövid lajstrom található, amely a másolatok tartalmi kivonatait tartalmazza és azt, hogy a másolat melyik számozott oldalon található. A másik iratcsomó a Wallsegg nevében kelt, egyedül az ő aláírásával és pecsétjével ellátott kamarai kiadványok *fogalmazványai*ból áll, amelyeknek eredetijét a legkülönbözőbb személyekhez (kamarai tisztviselek, megyék, városok, magánszemélyek stb.) címezte, és amelyek legkülönbözőbb kamarai ügyeket tárgyalnak. E kiadványok expedálása, ellentétben az előző leveleskönyv által megörökített iratokkal, a szabályos hivatali úton, az irodán át történt. A

fogalmazványok az 1678–1680. években keltek; egy-egy év iratai nagyjából külön vannak választva, de azokon belül az időrend nem pontos. Segédlet nincs az anyaghoz, az iratokat darabonként kell átnézni.

E 248. PROTOCOLLA UNIVERSORUM ACTORUM

(Beérkezett iratok nyilvántartókönyvei)

1680–1755

24 kötet

Iktatókönyvek. Protocolla (domestica) universorum actorum, 1680–1755. 24 kötet

A szepesi kamaránál a XVII. század utolsó ötödéig a beérkezett iratokat nem iktatták, ilyen követelményt a hivatali utasítások nem is támasztottak. Bizonyos iratfajtákat azonban az ügyeknek a tanácsban történt elintézését és az egyes iratfajtáknak az irattárban eszközölt szétválasztását követően utólag lajstromoztak (királyi, udvari és magyar kamarai rendeletek, fogalmazványok). Az első, az iktatókönyv őséneke tekinthető kötet 1680–81-ből maradt fenn; a szó szoros értelmében még ez is inkább csak bizonyos iratfajták utólag készített lajstromkönyve. Létrejötté báró Wallsegg Wagele Ferenc Bernát adminisztrátor működésével függ össze, aki – sok tekintetben a magyar kamara tudta nélkül – kiszélesítette a hivatalszervezetet és számos újítást vezetett be. A jelzett, 1680. januártól 1681 decemberéig terjedő kötet (eredeti címe nem maradt fenn) valószínűleg a fogalmazó (concipista) munkája, és – a felsőbb királyi, udvari és magyar kamarai rendeletek kivételével – a kamarai adminisztrációhoz érkezett iratok tartalmi kivonatait foglalja magában. Ez is mutatja, hogy itt még inkább lajstromozásról van szó; mivel az említett iratfajtákat új irattárban lajstromozták, e helyen feleslegesnek tartották nyilvántartásukat. A kötet a szepesi kamaránál más sorozatoknál is hagyományossá vált, a lajstromozást és mutatózást egyesítő rendszert követi, azaz az iratokat már eleve egy bizonyos betű alatt vették jegyzékbe, ez esetben a levélfrók neveinek kezdőbetűje szerint. Ily módon tehát a kötet betűk szerint tagolódik, és a tartalmi regeszták egy-egy betűn belül 1680. januártól 1681 decemberéig az iratok keltének sorrendjében következnek egymás után.

A rövidesen meginduló Thököly-szabadságharc megszakította a kamarai adminisztráció működését, de évekig még a kamara feléledése után sincs nyoma bármilyen, iktatáshoz hasonló tevékenységnek. Csak a kamarai adminisztráció működését 1690-ben felülvizsgáló és megreformáló Breiner-féle bizottság lépett fel ismét az iktatás követelményével. Az 1690. március 30-i instrukció 35. cikkulusának egyik pontja előírta, hogy a kiadóhivatal a kamarához érkezett iratok jegyzékbe foglalása céljából (pro prothocollandis ys expeditionibus et actis, quae Ind. huic Camerae transmitti et exhiberi solent) két kötetet fektessen fel, majd pedig – a fogalmazványok jegyzékbe foglalásának mintájára – az egyik időrendben, beérkezé-

sük rendjében adja meg a beérkezett iratok regesztáit, a másik pedig annak mutatója legyen. E rendelkezést azonban csak négy évvel később hajtották végre, amikor az 1694-ben kiszálló báró Aichpüchl-féle bizottság megismételte a Breiner-féle hivatali reformoknak ezt a pontját is. (L. Aichpüchl-féle instrukció 5. art.)

Ennek alapján készítette aztán a kiadói és fogalmazói tisztet viselő tisztviselő (expeditor et concipista) sorozatunk második kötetét, amely – szemben az előző kötettel – immár a kamarához címzett valamennyi iratot, tehát a felsőbb rendeleteket is 1694 novemberétől 1697 decemberéig, magában foglalja. (Pontosabban 1697. szeptember – decemberből csak a felsőbb rendeleteket.)

E kötet rendszere ismét elég különös: szakít az előző kötet betűs rendszerével, időrendre, hónapokra tagolódik, azonban minden egyes hónapot iratfajták szerint négy, illetőleg öt csoportra tagol, és egy-egy csoporton belül adja a hónap napjainak időrendjében a kérdéses irat napi keltét és tartalmi kivonatát. E csoportok közül minden hónapnál elől állnak a királyi rendeletek és felsőbb kamarai leiratok (Benignae resolutiones et Decreta...); ezt követik az Aichpüchl-bizottság rendeletei (csak 1695 végéig), majd magánszemélyek levelei (Missiles privatarum personarum), azután kérvények, vélemények, jelentések (Instantiae, Opiniones, Informati-ones); végül külön csoportban a német nyelvű beadványok német tartalmi kivonatai (Teutsche missiles). E tagolódás havonta ismétlődik. A kötethez az utasításnak megfelelően mutatókötet (1694–1697) készült, amely a személy- és helyneveket kivetítve megadja az irat néhány szavas rövid tartalmi kivonatát és a protocollum főlírószámát. – Az ismertetett protocollummal megegyező szisztéma szerint készült az 1698–99. évi kötet is, ehhez azonban nincs mutató.

1700-ban ismét visszatértek a betűs rendszerhez, e kötetet azonban, amely elvileg az 1700–1704, 1710–1711. éveket ölelné fel, a gyakorlatban nem vezették; a kötet fel van osztva az ABC betűire, egy-egy betűn belül fel vannak tüntetve az évek és hónapok fejcímei, bejegyzés azonban csak elvétve található benne. Ezután több mint egy évtizedig ismét szünetelt az iktatás.

A kamarai adminisztrációt átszervező és működésének évtizedekre irányt szabó 1723-i utasítás egységesítette végül az iktatás rendszerét, és határozta meg azt a következő időkre. A 20. artikulus a *jegyző* (protocollista) feladatává tette az iktatást, egyelőre ugyan mindössze annyit írva elő, hogy az adminisztrációhoz érkező valamennyi iratot a protocollista az elnök által rájuk vezetett „praesentatum”-ok sorrendjében írja be az iktatókönybe. A kötetek ekkor kezdődő, többé-kevésbé folyamatos sorozata általában a „Protocollum domesticum (universorum actorum)” címet viseli, illetőleg hosszabban (például az 1741-i kötet): „Exc. Regiae Camerae Aulicae Viennensis et Ind. R. Camerae Hungaricae Posoniensis decretorum, diversorum item literarum, rescriptorum, repraesentationum, relationum, opinionum, informationum, memorialium, instantiarum, *omnium denique sub quocunque titulo ad Inclitam R. Cam. Administrationem Scepusiensem Cassoviae locatam, emanatarum actorum...* prothocollum”. Miként tehát a cím is mutatja, az iktatókönyvek elvileg valamennyi beérkező iratot számontartottak.

Bár az instrukció 1724-ben lépett érvénybe, az iktatókönyvek sorozata csak 1725 októberével kezdődik. Rendszerük általában alfabetikus, egy-egy kötet – tekintet nélkül arra, hogy egy vagy több évre vonatkozik – az ABC betűire van felosztva, és az időrend valamennyi betűn belül megismétlődik. (Kivétel az 1739-i és 1740-i év, amikor egyszerű időrendben történtek a bejegyzések.) Valamennyi irat a küldő hatóság vagy személy nevének kezdőbetűje alatt van felvéve. Az iratoknak betűkön belüli sorrendjét nem az iratok kelte, hanem a *praesentatum* napja határozza meg. Az első kötetben (1728–1728) az irat kelte egyáltalán nincs feltüntetve, csak a *praesentatum*, a továbbiakban azonban rendszerint a bal hasábon két rubrika szerepel: első helyen a *praesentatum*, másodikon az *irat dátuma* (*dies emanationis*). Ezután következnek az egyes iratok tartalmi kivonatai, majd az irat hivatalos útjára vonatkozó jegyzetek, amelyek egyes köteteknél aláhúzással vannak kiemelve és elkülönítve az irat regesztájától. Ilyen jegyzetek: az ügyet előadó tanácsos neve vagy nevének kezdőbetűje, vagy csak egyszerűen „*in consilio*”. Fel van jegyezve, ha az iratot átküldték véleményezésre a számvevőhivatalnak (*ad officinam datum, transmissum*), a jogügy-aligazgatónak (*ad dominum Vicedirectorem*), majd kiadmányozásra (*ad expeditum*) a kiadóhivatalba (néhol az expedálás napja is szerepel), vagy irattárba helyezték (*ad acta*) stb. Az éppen működő protocollistától függően a jegyzetek hol bővebbek, hol szűkszavúbbak, néhol hiányoznak. Elhelyezésük is más és más: hol a regeszta után következnek aláhúzva (vagy alá nem húzva), hol a baloldali margón a *praesentatum* és a dátum alatt stb. Sőt, az 1740-es évek elejétől a jegyzetek fokozatosan eltűnnek, így az egyes rovatok mindössze a *praesentatum* és az irat keltének napját, továbbá a tartalmi kivonatot tartalmazzák. *Iktatószámot* ez időben még nem alkalmaztak. Az iktatókönyvek sora 1725 és 1755 közt csak 1745–1750 közt szakad meg (ez évekből hiányoznak a kötetek), az 1735–1739-es éveké pedig nem teljes (csak bizonyos betűk alá tartozó bejegyzések maradtak fenn). Az 1755 évvel megszűnik a sorozat, a többi év iktatókönyvei nyilván elvesztek.

Az iktatókönyvek jegyzéke az alábbi:

- 1680. január–1681. december, *Protocollum (in forma indicis) universorum actorum (sine decretis)*.
- 1694. november–1697. december, *Liber improtocolationis universorum actorum ... ad mentem determinationis binarum excelsarum Breüneriana et Aichpüchlliana commissionum...*
- 1694–1697, *Index protocollis* (az előző kötet mutatója).
- 1698. január–június, 1699. január–december, *Liber improtocolationis universorum actorum*.
- 1700–1704, 1710–1711, *Protocollum (in forma indicis) universorum actorum*.
(Töredékes)
- 1725. október–1728. december, *Protocollum domesticum universorum actorum*
- 1729. január–1732. december, *Protocollum domesticum universorum actorum*

- 1733 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1734 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1735 Protocollum domesticum universorum actorum (Töredékes)
- 1736 Protocollum domesticum universorum actorum (Töredékes)
- 1737 Protocollum domesticum universorum actorum (Töredékes)
- 1738 Protocollum domesticum universorum actorum (Töredékes)
- 1739 Protocollum domesticum universorum actorum (Töredékes)
- 1740 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1741 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1742 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1743 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1744 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1751 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1752 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1753 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1754 Protocollum domesticum universorum actorum
- 1755 Protocollum domesticum universorum actorum

Az ezen kötetekben nyilvántartott, kamarához érkezett iratokat fajaik szerint különválogatva helyezték el több alaki sorozatban, és ezekhez az irattárban a registrator (illetőleg 1689–1723 közt a kiadóhivatalban az „expeditor et concipista”) készített külön segédkönyveket, így például a királyi leiratok, az udvari és magyar kamara rendeletei, a jogügyigazgató véleményei esetében. Ilyen iratoknál a kutatónak ajánlatosabb az egyes sorozatok segédkönyveihez fordulnia, ámbár – ha az iktatókönyv megadja az irat pontos napi dátumát – az iktatókönyv adatai alapján a napi dátum szerint is meg lehet keresni a kívánt darabot.

Marad azonban az iratfajtáknak egy komplexuma: egyéb hivatalok átíratái, alsóbb kamarai tisztviselők jelentései, megyék, városok levelei, magánosok levelei és kérvényei stb., amelyeket egyetlen időrendi sorozatban helyeztek el *Repraesentationes, Informationes et Instantiae* címmel, és amelyekhez az irattárban semmiféle segédletet nem készítettek. Ezen iratok esetében azon évektől, amelyekre vonatkozóan a kötetek fennmaradtak, az iktatókönyv az egyetlen segédlet: a protocollumban feltüntetett darabot a napi dátum alapján kell a sorozatból kikeresni. Minthogy azonban a *Repraesentationes...* sorozat az idők folyamán elég sok viszontagságon, pusztuláson, selejtezésen ment keresztül, az iktatókönyvben szereplő irat sok esetben már nincs meg a sorozatban; ugyanakkor: a sorozatban rengeteg olyan irat található, amely a kötetekben nem szerepel (azaz protocollumba való bejegyzés nélkül vagy más iratok mellékleteként került annak idején az irattárba).

Kutatásnál és idézésnél a sorozat címe mellett a kérdéses évet kell feltüntetni.

E 249. BENIGNA MANDATA
(Királyi és udvari kamarai rendeletek)
(1557) 1567–1748 (1772)
78 csomó, 37 kötet

1. Iratok, 1557, 1567–1748. 77 csomó
2. Segédkönyvek
 - a) Mutató rendszerű lajstromkönyvek. „Index benignorum mandatorum” (Egykorú. Eredeti címek: 1567–1652: „Index fasciculorum”, 1653–1694: „Liber registrationis seu index fasciculorum”, 1695–1772: „Liber (registrationis) resolutionum regiarum et decretorum Exc. Aulicae et Incl. Hungaricae Camerarum” v. „Liber decretorum et resolutionum altiorum locorum”, 1567–1772. (A „Litterae camerae Posoniensis et aliorum” c. sorozathoz is szól) 31 kötet
 - b) Lajstromkönyv (1750 körül készült Elenchus benignorum mandatorum), 1567–1748. 5 kötet és 1 csomó
3. Másolati könyv (Liber copialis resolutionum et decretorum), 1567–1604. 1 kötet

1. Iratok

A szepesi kamaránál (majd kamarai adminisztrációnál) 1773-ig uralkodó, az ügyvitel során már kialakult *ügyirategységeket* felbontó és az iratokat bizonyos *iratfajták* szerint csoportosító irattári elv és gyakorlat szerint a feudális szemléletnek megfelelően az irattárban megkülönböztetett kezelésben részesítették és külön iratsorozatban helyezték el az uralkodó leiratait, valamint a felettes hatóságok, a bécsi udvari és a pozsonyi magyar kamara rendeleteit. Az uralkodó leiratainak egykorú elnevezése hol *mandatum*, hol *resolutio*; a kettő közti – nem mindig következetesen alkalmazott – különbségtétel alapja: az előző névvel rendszerint előzetes felterjesztés nélkül kiadott királyi rendeleteket, az utóbbival pedig általában a korábbi felterjesztésre adott királyi válaszokat, határozatokat jelölték. A bécsi udvari kamara és a pozsonyi magyar (1748-tól „udvari” címmel felruházott) kamara leiratainak neve a XVIII. század elejéig általában *litterae (intimatum, rescriptum)*, a XVIII. században: *decretum*.

A kamarához érkezett leiratot a kamara elnöke, illetőleg az igazgatóság adminisztrátora vagy helyettesük bontotta fel, rávezetve a „preasentatum”-ot, a kézhezvétél dátumát. A soron következő tanácsülésen az ügyek közt rendszerint először tárgyalták meg a király vagy a felsőbb hatóságok rendeleteit, majd döntés után az ügyre vonatkozó többi irattal együtt – 1723 után a számvevőségen keresztül – a titkár az irodába küldte át. Itt a kiadó az elintézésfoglalmány letisztázása után az 1720-as évektől az adott ügyben kelt válasz expedálásának idejét és a címzett nevét magára a leiratra is feljegyezte. Ezután az irodában az ügyiratokat iratfajták szerint sétválasztva 1567–1689 és 1724–1773 közt az irattárosnak (registrator), 1689. ápr-

rilistól 1723 végéig – az ún. Breiner-bizottság rendelkezése értelmében – a fogalmazónak és kiadónak (concipista et expeditor) adták át. Ők a továbbiakban a királyi leiratok közül a fontosabbakat teljes szövegükben bemásolták másolati könyvekbe (ezt a tényt az irat külsejére ráírt „registrata” vagy „registrata, inscripta in Librum Regium” jegyzet és a királyi könyv fóliószáma jelzi), majd az irattáros vagy segédje, illetőleg 1689–1723 közt a kiadó az irat külső részére ráírta annak tartalmi kivonatát (a XVII. század második feléig általában az irat címezése alá, később az irat külsejének jobb felső részére), és valamennyi leirat rövid regesztáját egy mutató rendszerű, alfabetikus könyvbe (Liber registrationis...) tárgyi címszók szerint, magukat az iratokat pedig időrendben, havonta fascikulusokban helyezte el. A lajstromozás tényét ugyancsak „registrata” jellel magán az iraton is jelezte, az 1720-as évektől azt is feltüntetve, hogy a segédkönyvben milyen betű vagy betűk alatt lajstromozta.

A szepesi kamaránál 1567-től kezdve a XVIII. század közepéig a királyi leiratokat, az udvari kamara és a pozsonyi kamara rendeleteit *egyetlen közös időrendi iratsorozatban* őrizték, és közös segédlettel látták el. Az iratok e három fajtáját minden megkülönböztetés nélkül időrendben, havonként fascikulusokban helyezték el, és a fascikulusokat sorszámozták. Ezt bizonyítja többek közt a kamara irattárának és levéltárának első, 1622-ben készült leltára, amely szerint „diversa Mandata Caesarea et Regia, suarumque Serenitatum Archiducum Austriae etc. necnon Camerae Aulicae et Hungaricae Poseniensis ab anno 1567. 7 usque ad annum 1619. per menses et annos distincta, cum suis indicibus” egyetlen sorozatban, öt szekrényben tárolták, továbbá világosan tükrözik e rendszert a sorozathoz készült segédkönyvek. A sorozat eredeti címe (a segédkönyvek alapján visszakövetkeztetve): „Benigna mandata (vagy Benignae resolutiones) et decreta Excelsae Aulicae et Inclitae Hungaricae Camerarum”, vagy a XVIII. században egyszerűbben és világosabban rámutatva a sorozat jellegére: „Resolutiones et decreta *altiorum locorum*”.

Az egységes sorozatot csak a XVIII. század derekán osztották két külön sorozatra oly módon, hogy kiválogatták belőle a pozsonyi magyar kamara átiratait, és ezekből külön állagot létesítettek. E munkálat a pozsonyi magyar kamara kebelén belül szervezett *kamarai archívum* létesítésével függött össze. Az 1750-es évek elején több, a szepesi kamarai igazgatósághoz szóló királyi rendelet, majd a pozsonyi kamarai archívumot létrehozó 1755. október 23-i királyi utasítás (2. art.) elrendelte, hogy az igazgatóság régebbi iratanyagát Kassáról Pozsonyba kell szállítani. A pozsonyi archívum igazgatója, Ribics Rudolf még 1755 októberében Kassára utazott, és egyéb iratok közt (különböző másolati könyvek, Liber Regiusok, a Breiner- és Aichpüchl-bizottság iratai stb.) a királyi rendeleteknek és bécsi udvari kamarai leiratoknak már az előző években a korábbi egységes sorozatból kiválogatott 1567–1748 közti sorozatát is a segédkönyveivel együtt sürgősen Pozsonyba szállítandónak jelölte meg. Ezeket az iratokat 1755 decemberében a kamarai archívumba szállították fel. A jelen sorozat ekkor nyerte *mai formáját*: a különválasztott iratokat leszámolták, és vagy még Kassán, vagy már a pozsonyi kamarai archívumban

(ez pontosan nem állapítható meg) e végleges formát tükröző elenchussal látták el. (A korábbi egységes sorozat másik részét, melyből a „*Litterae camerae Posoniensis et aliorum*” c. sorozat alakult ki, csak 1775 márciusában szállították fel Pozsonyba. A szétválasztás nem volt teljesen következetes, mert például ez utóbbi sorozatba is beosztottak bécsi udvari kamarai rendeleteket.)

A sorozat *tartalmi vonatkozásban* felöleli a kamara, majd adminisztráció valamennyi ügykörét, működési területét. Attól függően, hogy a Felső-Magyarország pénzügyigazgatását és közigazgatását ellátó szervezet kamarai vagy csak mindenben a pozsonyi kamara alá rendelt igazgatósági (administratio) rangot viselt, szembeötlően nagyobb vagy kisebb a közvetlenül hozzá intézett uralkodói vagy udvari kamarai leiratok száma. Azon időszakokban ugyanis, amikor a felső-magyarországi pénzügyi szervezet a pozsonyi kamarával többé-kevésbé mellérendelt viszonyban álló *kamara* volt (1567–1619 és 1690–1703 közt), bár a pozsonyi kamara is intézett hozzá átiratokat, működését a legapróbb részletekig királyi és bécsi udvari kamarai leiratok szabályozták. Azokban a korszakokban viszont, amikor *igazgatósági* rangot viselt (1622–1690, 1711-től megszűnéséig), közvetlenül a pozsonyi magyar kamara irányította, ezért az uralkodótól és a bécsi udvari kamarától ritkábban érkeztek hozzá leiratok. Az 1748-i kamarai reform után pedig az immár „udvari” rangra emelt magyar kamara (Caesareo-Regio Camera Hungarico-Aulica) közvetített minden felsőbb rendelkezést. Ez a magyarázata annak, hogy a sorozat ezen évvel lezárul. (A segédkönyvek, „*Libri decretorum*” 1772-ig folytatott és itt található sora a magyar udvari kamara rendeleteinek regesztáit tartalmazza.) Az arányokat az 1567–1748 közti időszakra vonatkozóan a következő hozzávetőleges számok mutatják: amíg abból a korszakból, amikor kamaraként működött a hivatalszervezet (1567–1619, 1690–1703), tehát mintegy 50 évből, a sorozat összes iratainak kb. 80%-a származik, addig az adminisztráció idejéből, 1622–1690 közt, tehát csaknem 70 évből mindössze kb. 4%, 1711–1748 közt, 37 évből 16%.

A Habsburg-királyság és a magyar országgyűlés rendjei közti közjogi harc ingadozásainak, valamint a bécsi abszolutizmus erősödésének érdekes vetületét mutatja a sorozat abban, hogy a királyi rendeletek milyen kancellárián keltek, másrészt mi az aránya a kamara működését irányító királyi és közvetlen udvari kamarai rendeleteknek. A XVI. században és a XVII. század elején a királyi leiratok túlnyomó többségét az udvari kamara expedálta, és csak elvétve találkozunk a magyar kancellárián kelt (főleg birtokügyeket érintő) kiadványokkal. Egyébként már Miksa uralkodása alatt gyakran az őt helyettesítő főherceg adja ki a királyi resolúciókat, főleg azonban Rudolf trónralépte után, 1576-tól 1603-ig a rendeletek többsége valamelyik főherceg nevében szól. (Rudolf 1576. október 13-i rendeletével valamennyi magyarországi ügyben Ernő főherceget nevezte ki helynökéül.) A közvetlen udvari kamarai rendeletek száma a királyi leiratokhoz képest csekély; bár megjegyzendő, hogy az éppen e korszakból származó udvari kamarai rendeletek egy részét a XVIII. században a „*Litterae camerae Posoniensis et aliorum*” c. sorozatba osztották be. A Rudolf korában kettévált udvari kamarán belül a szepesi kamara főleg

a bécsi „hinterlassene Hofkammer”-től kapott rendeleteket, és csak elvétele a prágaitól.

A bécsi béke (1608) után, főleg az 1620-as évektől 1670-ig – a rendiség, az országgyűlés, a nádor nagyobb befolyásának megfelelően – növekszik a magyar kancellárián kelt királyi leiratok száma; bizonyos években, főleg 1650–60 körül több, mint az udvari kamara által expedáltaké. Ugyanakkor a királyi leiratok rovására erősen megrögzad az udvari kamara közvetlen rendeleteinek száma.

Az 1670-es évektől megerősödő abszolútizmus tükröződik abban, hogy a királyi rendeletek ismét csak kizárólag az udvari kamarán keltek, másrészt ezek aránya az udvari kamara saját rendeleteihez viszonyítva erősen és fokozatosan csökken; a 80-as évektől az utóbbiak száma sokszorosán nagyobb, mint a királyi rendeleteké. Az 1672-től jó ideig az udvari kamarától kiküldött, kizárólag német adminisztrátorok a pozsonyi kamara megkerülésével ismét szoros függésbe hozták Bécstől a szepesi igazgatóságot (majd ismét kamarát). E tendencia 1711 után folytatódik, sőt a sorozat az 1710–20-as évektől jóformán átalakul a bécsi udvari kamara decretumainak sorozatává, amelyben csak ritkán található egy-egy uralkodói leirat. (Az 1723-i királyi utasítás, bár formailag megerősíti az 1723:18. tc.-t, hogy tudniillik a szepesi kamarai adminisztráció a magyar kamarától függ, mindjárt hozzá is teszi, – amit a törvény természetesen nem tartalmaz –, hogy „fontos és halogatást nem tűrő ügyekben” az udvari kamara közvetlenül érintkezik az adminisztrációval, s ez ugyanúgy tartozik neki engedelmeskedni, mint a magyar kamarának. – 1, 2. art.) Az 1720-as évektől valamennyi királyi leirat – ahogy ezt most már az 1723-i utasítás 89. cikkulusa egyenesen kimondja – az udvari kamarán kelt.

A leiratok mellett gyakran az intézkedést elindító, s az udvari kamara által a leirathoz csatolt *melléklet* (királyhoz szóló beadvány, kérvény stb.) eredetiben vagy másolatban ma is megvan. A mellékletben rendszerint olvasható az udvari kamara tanácsában a titkár által rávezetett jegyzet. („Camerae Scepusiensi pro informatione et consilio” vagy hasonló szöveg a tanácsülés dátumával.) A melléklet meglétét vagy a leiratban hivatkozott csatolt irat hiányát az 1750 körül készített elenchus feltünteti („adjacet” vagy deest”).

A leiratok hiányoznak azon évekből, amikor a kamara működése szünetelt, tehát az 1604–1606, 1620–1628, 1640–1652, 1682–1684 és 1704–1710-i esztendőkből, 1619 szeptemberétől 1620 végéig viszont (és 1 darab 1628-ból is) Bethlen Gábor által az Erdélyhez csatolt hét vármegyét igazgató kassai kamarához intézett rendeletek találhatók a sorozatban. Hellyel-közzel más eredetű iratok is kerültek a sorozatba, például az 1690-ben újjászervezett magyar udvari kancellária átiratai, Bethlen István, I. Rákóczi György egy-egy rendelete, az erdélyi Gubernium egy átirata stb.

A sorozat *rendszere* eredetileg, amikor még a pozsonyi kamara iratait is magába foglalta, egyszerű időrend volt; egy-egy hónap iratait tartalmazó fascikulusokon belül az egyes iratokat külön jelzettel nem látták el, a fascikulusokat pedig rendszerint több éven, gyakran évtizedeken át folyamatosan számozták (pl. 1567–1571:

1–54. fasc.; 1572–1619: 1–552. fasc. és így tovább, ezen belül pl. fasc. 1: 1567. július, 2: augusztus, 3: szeptember stb).

Amikor a sorozat 1750 körül elnyerte ma is fennálló rendjét, az iratokat szoros időrendben leszámolták, mégpedig általában évenként előlről kezdődő sorszámmal, az első két és az utolsó három év csekélyebb mennyiségű iratait pedig egységében. A számokat piros ceruzával minden egyes irat külsejére, az alsó jobb sarokba írták. (Az iratokat annak idején fascikulásokba is rakták, ennek azonban ma már semmi jelentősége sincs, általában egy év iratanyaga egy fascikulussal volt egyenlő. A fascikulusszámot magukra az iratokra nem vezették rá, ez csak a lajstromkönyvben szerepel.)

2. Segédkönyvek

a) Mutató rendszerű lajstromkönyvek

E segédkönyvek első sorozata az 1567–1694. éveket öleli fel (az anyagnak a Magyar Országos Levéltárban történt felállításakor „Index benignorum mandatorum” címet kapta, és I–XI-ig számolták le). Eredeti címe 1673-ig: „Index fasciculorum” vagy „Liber registrationis seu index fasciculorum”, 1674–1694-ben: Liber registrationis... continens Resolutiones Caesareas, Camerarum Aulicae et Hungaricae litteras.” – Második sorozata 1695–1772-ig terjed, címe – bizonyos változásokkal – „Liber resolutionum regiarum et decretorum Exc. Aulicae et Incl. Hungaricae Camerarum”, vagy egyszerűen: „Liber decretorum et resolutionum”.

A registratorok, illetőleg (1689–1723 közt) az expeditorok készítették e köteteket. De nem a hivatali utasítások szerint (pl. 1690: 35, 1723: 17), amelyeknek értelmében külön lajstromot és ezekhez külön mutatót kellett volna készíteniük, hanem a szepesi kamaránál hagyományossá vált és más sorozatnál is alkalmazott, a lajstromozást és mutatózást sajátos módon egybevonó módszer szerint. Ennek lényege az, hogy az irat tartalmi kivonatát már eleve egy, a lajstromozó szerint az irat tárgyát leginkább meghatározó vezérszó kezdőbetűje alatt vették lajstromba. Ez a vezérszó legtöbbször – XVI–XVIII. század általános mutatózási gyakorlatának megfelelően – az irat tartalmában legjobban megfogható helység vagy családnév, más esetekben az irat tárgya, esetleg fajtája stb.

A segédkönyvek az iratok rövid *tartalmi kivonatát* adják (mégpedig a XVI. században és a XVII. század elején többnyire egészen sommásan, csak néhány szóban, a későbbiekben némileg részletesebben), valamint az első sorozatban, 1567–1694 közt még az *eredeti* – ma már nem érvényes – *fascikulus számát* (hogy ezek a számok milyen hónapot takarnak, arról az egyes kötetek elején levő táblázatok tájékoztatnak), tehát napi dátumot nem; 1695-től 1772-ig a tartalmi kivonat mellett az iratok pontos *napi dátumát* is feltüntetik. A regeszták vezérszavai a XVI. században és a XVII. század első felében, hacsak azok nem helynévből vagy személynévből adódtak (a személynévek a keresztnév alatt vannak kivétve), sokszor igen el-

avultak (például a különféle birtokügyek „Bona...” alatt); a későbbi időben logikusabbak.

A segédkönyvek nemcsak a jelen sorozat irataira utalnak, hanem a „*Litterae Camerae Posoniensis et aliorum*” irataira is, minthogy a két sorozat eredetileg egy volt, sőt az 1748 utáni „*Liber decretorum*” csupán annak a segédletei. Mivel pedig e kötetek legtöbbször csak a tartalmat adják meg, de azt nem jelzik, hogy a feltüntetett irat kitől – az uralkodótól, a bécsi vagy pozsonyi kamarától – érkezett, az egyes iratok megtalálása nem egyszerű. Először is meg kell nézni az alább említendő elenchusban, hogy vajon a jelen sorozatban fekszik-e (annál is inkább ez elenchushoz kell fordulni, mert 1567–1694 közt a mutatókból csak azt a hónapot lehet megállapítani, amelyben az irat kelt, a napi dátumot és jelzetet – a tárgyra figyelve – csupán az elenchusnak az egész hónapra vonatkozó regesztáit áttekintve lehet megállapítani). Ha az elenchus nem tartalmazza a keresett darabot, akkor a „*Litterae Camerae Posoniensis... Regestratae*” c. részéhez készült elenchust kell megnézni. Ha az irat itt sem található, akkor a jelzett sorozat *Irregestratae* c. részének megfelelő csomójában kell keresni (ez csak XVIII. századi iratokat tartalmaz, időrendben, havonta csoportosítva azokat). Végül lehetséges, hogy az irat egyik sorozatban sem található; ez esetben számolni kell azzal, hogy az iratanyag a XVIII. századi átrendezések, esetleg a végleges Pozsonyba szállítás alkalmából elkallódott, és megtalálása reménytelen.

A *Liber registrationis decretorum necnon resolutionum* nevet viselő két kötetet a XVIII. században utólag készítették, az akkor gyakorlatban levő módszer szerint az 1610–1619-es évek iratanyagához, mert – amint az egyik kötetben levő feljegyzés mutatja – a „régii regestrum” ezen évekből hiányzott. Később azonban előkerült, ma is megvan az 1610–1619-es évek „régii” *Liber registrationis*-a, e két kötet használata tehát szükségtelen.

b) Elenchusok

A hat kötetnyi lajstrom a sorozatnak az 1750-es években a pozsonyi kamarai archívumba történt felszállítása előtt vagy után (mindenesetre a sorozat újjáalakítása kapcsán) készült, és az iratok jelenlegi felállítását tükrözi, időrendben adva meg az iratoknak e XVIII. századi lajstromozása során adott számot, pontos napi dátumát és tartalmi kivonatát, megjelölve egyben azt is, hogy a leiratokban említett melléklet megvan-e vagy nincs. (Az első, az 1567–1571. évek leirataihoz készített kötet időközben elveszett, ezt már e században a Magyar Országos Levéltár kamarai referenciái pótolták.)

3. Másolati könyv

Eredeti címmel nem rendelkező, több vékonyabb füzetből egyetlen kötetté alakított másolati könyv, amely az 1567–1604 közti időszakból származó királyi leira-

tok és udvari kamarai rendeletek, valamint helyel-közzel ezek mellékleteit képező iratok teljes szövegű másolatait tartalmazza, de nem pontos időrendben. A szepesi kamaránál az utasítások ismétlődő rendelkezései ellenére sem vezettek a fontosabb királyi rendeletekről olyan másolati könyvsorozatot – az utasítások ismételt rendelkezései ellenére sem –, mint amilyen a pozsonyi kamara levéltárában fennmaradt. Egyes, főleg birtokjogi szempontból értékes leiratokat az ún. „királyi könyvekbe” másoltak be.

A kutatásnál követendő eljárást l. a *Segédkönyveknél* (2/a) kifejtve. Az iratokat kérni és idézni a dátum és elenchusban megadott, illetőleg az iratokra kívül piros ceruzával rávezetett szám megjelölésével kell. A mutatóknál és lajstromoknál csak az év feltüntetése szükséges.

E 250. LITTERAE CAMERAE POSONIENSIS ET ALIORUM

(A magyar kamara és más szervek levelei)

1557–1773

133 csomó, 3 kötet

1. Iratok

- a) Litterae... registratae, 1567–1751. 66 csomó
- b) Litterae... irregistratae, 1557–1773. 67 csomó

2. Segédkönyvek. Elenchus litterarum camerae Poseniensis, 1567–1751 (A „Litterae... registratae”-hoz). 3 kötet

1. Iratok

A szepesi kamaránál (később igazgatóságnál) valamennyi „felsőbb helyről” érkezett iratot (resolutiones et decreta *altiorum locorum*), tehát az uralkodók vagy az őket helyettesítő főhercegek leiratait, továbbá a bécsi udvari kamara és a pozsonyi magyar kamara rendeleteit kezdettől a XVIII. század derekéig *egyetlen közös időrendi sorozatban* őrizték, és közös segédlettel látták el. A pozsonyi kamara levelei a szepesi kamarán belül tehát a következő utat járták be: a beérkező iratot a kamara elnöke, illetőleg az igazgatóság adminisztrátora bontotta fel, rávezette a praesentatumot, a kézhezvétel dátumát; majd tanácsülés elé került, ennek határozata után a hozzá tartozó iratokkal és az elintézésfoglalmazvánnyal együtt a titkár – 1723 után a számvevőségen keresztül – az irodába küldte át, ahol az 1720-as évek óta az adott ügyben kelt válasz expedálásának idejét magára a leiratra is feljegyezték. Ezután a pozsonyi kamara leveleit átadták az irattárosnak (1689–1723 közt átmenetileg a fogalmazónak és kiadónak), aki ráírta az irat külsejére annak tartalmi kivonátát, ezt a regesztát egy – a királyi leiratok és udvari kamarai rendeletek kivonatait is tartalmazó – alfabetikus könyvbe („Liber registrationis...”) vezette be, majd az említett királyi és udvari kamarai rendeletekkel egyenesen, közös időrendi sorozatban helyezte el. A lajstromozás tényét magára az iratra rávezetett „registrata” jel-

lel jelezte a lajstromozó, az 1720-as évektől feltüntetve azt is, hogy a segédkönyvben milyen betű alatt lajstromozta.

A jelen sorozatban található iratokat az eredetileg velük közös sorozatban elhelyezett királyi leiratoktól és bécsi udvari kamarai rendeletektől csak 1750 körül választották külön. Ez utóbbiakat 1755-ben Kassáról a pozsonyi kamara ekkor megszervezett archívumába szállították. A szétválasztás nem volt teljesen következetes és körültekintő, mert számos, főleg XVI. századi és XVII. század eleji bécsi udvari kamarai rendelet kimaradt az 1755-ben elszállított sorozatból, ezeket aztán a pozsonyi kamara leirataihoz osztották be. A jelen sorozat ún. „registratae” részét talán már a „Benigna mandata”-val egy időben vagy rövidebb később, mindenesetre 1751 és 1775 közt rendezték, számozták le, és készítettek hozzá lajstromot azzal a céllal, hogy a korábbi királyi rendeletek és a kamarai archívum 1755-i szervező utasítása értelmében ezt is Pozsonyba küldik. A törekvés szemmel láthatóan az volt, hogy a folyó ügyvitelben már nélkülözhető pozsonyi kamarai iratokat lajstromozzák, így csak az 1700 előttiakat vették fel a sorozatba hiánytalanul, az 1701–1751 közti időszakról mindössze 67 iratot. A fascikulusokra és numerusokra osztott, külön lajstrommal ellátott, 1567-től 1751-ig terjedő sorozatot 1775 tavaszán szállították fel – a kamarai adminisztráció egyéb irataival együtt – a pozsonyi kamarai archívumba, ez képezi a jelen sorozat *registratae* részét; a pozsonyi kamara dekrétumainak Kassán hagyott, 1700-tól 1773-ig terjedő – csak a kassai adminisztráció megszűnte után Pozsonyba szállított – része alkotja e sorozat *irregistratae* elnevezésű másik felét.

A sorozat *tartalmi* vonatkozásában felöleli a kamara, majd adminisztráció valamennyi ügykörét, működési területét. A pozsonyi magyar kamara elvben az egész korszak tartama alatt felettes hatósága volt a szepesi kamarának, illetőleg igazgatóságnak, a gyakorlatban azonban csak bizonyos korszakokban tudta irányító szerepét többé-kevésbé érvényesíteni, és a bécsi udvari kamara közvetlen irányító szerepét némileg háttérbe szorítani. 1567-től, de főleg a 70-es évek közepétől több-kevesebb módosulással 1619-ig a felső-magyarországi pénzügyi szervezet önálló kamaraként működött, a pozsonyi kamarával lényegében mellérendelt viszonyban, közvetlenül érintkezve a bécsi udvari kamarával, a legfontosabb kérdésekben ettől és a magától az uralkodótól kapva a rendeleteket. Ugyanez a tendencia éled fel – most már kifejezetten a Lipót-féle abszolutizmus kibontakozása nyomán – az 1670-es évektől, majd mutatkozik meg abban, hogy 1690-től 1703-ig a felső-magyarországi pénzügyi szervezet ismét kamarai rangot nyert. A közbeeső időszakban viszont a magyar kamara többé-kevésbé de facto is el tudta ismertetni az akkori szepesi adminisztrációval felsőbbbbségét, és lényeges vonatkozásokban irányította is azt, már amennyire a távolság és a feudális pénzügyigazgatás szükségképpen anarchiája engedte.

Az iratanyagra vonatkoztatva mindez azt jelenti, hogy mivel 1567–1619 és 1690–1703 közt a szepesi kamara működését irányító felsőbb rendeletek nagyobb-részt és a főbb kérdésekre vonatkozóan az uralkodótól vagy a bécsi udvari kamará-

tól érkeztek Kassára, a jelen sorozat alárendeltebb jelentőségű, viszont az 1622–1690 közti időszakban jelentősége erőteljesen megnövekszik. (Ez már mennyiségi-
leg is szembeötlő: a pozsonyi kamara rendeletei a korszakot illetően 46 csomót
tesznek ki, míg a királyi és udvari kamarai rendeletek mindössze 2 csomót.) 1711,
majd főleg 1723 után a magyar kamara irányító szerepe ismét erősödik. A kamarai
adminisztráció formájában újjászervezett felső-magyarországi hatóság jogilag egye-
dül a magyar kamara alá van rendelve, attól kapja a rendeletek nagyobbik felét
(bár „fontos és sürgős ügyekben” az udvari kamarával továbbra is közvetlenül
érintkeznek). Ez a helyzet 1748 után, amikor a pozsonyi kamara is „udvari” rangot
nyer, megszilárdul, minthogy ekkor az egész magyarországi „kamarai ügy”-et (res
Camerale) kizárólagos fennhatósága alá rendelik.

Mint említettük, a sorozatba viszonylag nagy számmal kerültek XVI. századi és
a XVII. század első egy-két évtizedéből származó udvari kamarai rendeletek is,
melyeknek a *Benigna mandata...* c. sorozatban lenne helyük. Ezenkívül a XVII.
század 10–60-as éveiből – amikor a nádoroknak bizonyos befolyásuk volt a királyi
pénzügyekre – számos nádori leirat, továbbá elvétve felső-magyarországi főkapitá-
nyok levelei, Bethlen Gábor néhány leirata (az 1619–1628 közt az erdélyi fejedele-
mség alatt álló kassai kamarához), sőt itt-ott egy-egy királyi vagy főhercegi rende-
let is található a pozsonyi magyar kamara leiratainak sorában.

Sok esetben megvan a kamarai leirat mellett az eredetileg azzal együtt érkező
csatolt irat (eredeti vagy másolat) is. Ezt a tényt az alább említendő elenchusok fel-
tűntetik.

A sorozat „*registrata*” részének rendszerét a XVIII. század derekán alakították
ki: az időrendben (néhol nem pontos napi rendben) levő iratokat általában egy, né-
ha több, bizonyos esetekben viszont fél év iratait magukba foglaló, folyamatosan
leszámozott (1–80) *fascikulusokba* helyezték, ezeken belül az egyes iratokat
fascikulusonként előlről kezdődő *numerusokkal* jelezték. A fascikulus-numerus
szám minden irat külső részén, az alsó jobb sarokban van feltüntetve.

A „*Litterae... irregistratae*” minden jelzet nélkül időrendben (egy-egy hónap ira-
tai külön palliumban) vannak elhelyezve.

2. *Segédkönyvek*

A három kötetnyi *lajstrom* (Elenchus litterarum camerae Posoniensis) a sorozat
„*registrata*” részének Pozsonyba szállításával kapcsolatban 1751–1775 közt készült,
és az iratok elhelyezési rendjét tükrözve időrendben tünteti fel az irat számát, pon-
tos napi dátumát és tartalmi kivonatát, megjelölve azt is, hogy az irathoz tartozó
melléklet vagy mellékletek megvannak-e vagy sem. A kötetek megoszlása: I.:
1567–1628, II.: 1629–1672, III.: 1672–1751.

A pozsonyi magyar kamara leveleinek sorozatához is szólnak a *Benigna manda-
ta*-nál feltüntetett, az iratoknak az irattárba érkezésekor egykorúan készített muta-
tó jellegű *lajstromkönyvek*, minthogy a két sorozat egykor egy volt. E *segédköny-*

vek természetesen a jelen sorozat „irregistrata” részéhez is használhatók, valamennyi itt elhelyezett irat tartalmi kivonatát magukba foglalják (persze nem folyamatos időrendben, hanem mutatószerűen), hiszen a sorozatnak ez a része csak annyiban „lajstromozatlan”, hogy nem készült hozzá, mint az 1775-ben Pozsonyba szállított iratokhoz, utólagos lajstromkönyv.

Kutatásnál mutatóul a *Benigna mandata*... mellett elhelyezett, fentebb említett köteteket lehet használni. Itt azonban az a nehézség, hogy e kötetek csak az irat tárgyát és 1567–1694 közt azt a hónapot, amelyben kelt, 1695–1772 közt pedig a pontos napi dátumot adják meg, de azt a legtöbb esetben nem, hogy királyi, udvari kamarai avagy magyar kamarai rendeletről van-e szó (ezt csak a XVIII. századi köteteken tüntették fel, de akkor sem következetesen minden regesztánál). Ha tehát 1567–1700 közt kelt a keresett darab, akkor e sorozat *lajstromkönyveiben* kell – a dátumot és tárgyat figyelve – utánanézni. (Ha itt nem található, a „Benigna mandata”-ban remélhető, ahol ugyancsak a lajstromkönyveket kell megnézni.) Ha az irat 1700–1773 közt kelt, akkor e sorozat lajstromkönyvei III. kötetének végén, illetőleg az „Irregistrata” rész iratai közt kell az elmondottak figyelembevételével keresni.

Ha a kutatás nem tárgyak, hanem szűkebb évkörök szerint történik, célszerűbb és egyszerűbb egyenesen e sorozat *lajstromkönyveit* átnézni.

Kérőlapon és idézésnél a „Regestrata” részt illetően a sorozat címén kívül a *fascikulus* számát és a *numerust* kell feltüntetni, vagy az irat keltének *évét, hónapját és a numerust*; az *Irregistrata* részt illetően a pontos *napi dátumot*. A lajstromkönyveknél csak a címet és évköröket, illetőleg kötetszámot kell megjelölni.

E 251. CAUSARUM REGALIIUM VICE-DIRECTORATUS

(A királyi jogügyi aligazgató iratai)

(1641) 1665–1788

11 csomó, 4 kötet

1. A jogügyi aligazgatók véleményei
 - a) *Iratok* (Opiniones vice-directorales), 1641–1775. 7 csomó
 - b) Lajstromkönyv és mutató (Opiniones vice-directorales cum indice), 1641–1775. 1 kötet
2. A kincstári ügyvédek jelentései
 - a) *Iratok* (Relationes fiscalium procuratorum), 1713–1788. 2 csomó
 - b) Lajstromkönyv (Elenchus relationum fiscalium procuratorum), 1713–1788. 1 kötet
3. Másolati könyv (Conceptus mandatorum pro parte fisci regii emanatorum), XVII–XVIII. század. 2 kötet
4. A jogügyi aligazgatókhoz intézett leiratok, levelek (Acta causarum regalium vice-directorum), 1748–1771. 2 csomó

A királyi jogügyigazgató hivatala a magyar királyság korai századaitól fogva megszakítatlanul tovább élt a feudalizmus korában, és szerepköre is lényegében azonos maradt: a királyi kincstár érdekeinek jogi védelme, jogi tanácsadás a királyi pénzügyigazgatási szervezet (1526 előtt a kincstartóság, 1526, illetve 1531 után a magyar kamara) mellett. A Habsburg-királyság korában a jogügyigazgatók székhelye a kamara székhelyén, Pozsonyban volt; illetékességük kiterjedt az egész királyi Magyarország területére. A szepesi kamara megalakulása után annyiban változott a helyzet, hogy (mivel a távoli, immár külön pénzügyigazgatási hatósággal rendelkező felső-magyarországi területek ügyeit a jogügyigazgató Pozsonyból nehezen tudta figyelemmel kísérni) 1568-tól Kassán külön kincstári ügyvédi (procurator fiscalis) tisztséget szerveztek. A kincstári ügyvéd jogot végzett, az ország törvényeit jól ismerő ember kellett, hogy legyen; alá volt rendelve a pozsonyi jogügyigazgatónak; ugyanekkor a legszorosabb kapcsolatban állt a szepesi kamara tanácsával, fizetését is a szepesi kamarától kapta. A felső-magyarországi pénzügyi hatóságnak igazgatósággá (administratio) átalakulása után, az 1630–50-es években a kincstári ügyvédi tisztség fennmaradt azzal az eltéréssel, hogy gyakran az igazgatóság titkára látta el ezt a szerepkört is.

Hogy az ügyvédi tisztség pontosan mikor alakult át jogügyi aligazgatói (causarum regalium vice-director) tisztséggé, és hogy ez az átalakulás jelentett-e valamilyen lényegbevágó változást a címváltozáson kívül, erre további kutatásoknak kell feleletet adni. Az átalakulásnak az 50-es és 60-as évek fordulóján kellett végbemennie, mert az 50-es évek végén még „fiscalis” szerepel (1658), 1662-ben Andreánszky Péter „secretarius et vice-director causarum regalium” címet visel, az utasítások közül pedig az 1663-i instructio foglalkozik először az aligazgató hivatalával. Bár ekkor még az utasítás szerint is a titkári és aligazgatói tisztelet egy személy látta el, a következő évektől (már 1665-től) az utóbbi különválnak, és különösen az 1670-es években megindult széles körű fiskális pörök idejétől döntő fontosságú állássá válik. A XVIII. század elejétől az aligazgatót kifejezetten a kamarai adminisztráció tanácsa alá rendelik, sőt 1723 után az aligazgató egyben hivatalból tagja a tanácsnak (gremialis consiliarius); ugyanakkor állandó correspondentiában marad a pozsonyi jogügyigazgatóval.

A kincstári jogügyi aligazgatók ténykedési köre a kamarai szervezet egyik fontos feladatkörével függött össze, azt volt hivatva jogi tanácsadással támogatni, és ez az úgynevezett királyi jognak (ius regium) érvényesítése volt a kamara alá rendelt országrészben. Az utasítások kivétel nélkül nagy nyomatékkal tűzik a kamara elé az úgynevezett lappangó királyi jogok kifürkészését, az ország törvényei és jogszokásai értelmében a királyt illető, de magánosoktól elfoglalva tartott birtokok megszerzését, és a jogos örökösök nélkül elhunyt birtokosok birtokainak a kincstári kézbe vételét.

A jogügyi aligazgatónak ismernie kellett az országrész birtokviszonyait, a birtokok jogi helyzetét, ezért nyilvántartást vezetett a várhatóan kincstárra szálló, továbbá átmenetileg elidegenített, elzálogosított stb. jószágokról (Liber fiscalitatum).

Állandóan figyelemmel kísérte az országrészben, különböző bírósági fórumok (mezei törvényszékek, nyolcados törvényszékek, nádori törvénynapok, majd a bírósági reform után a Tiszán inneni Kerületi Tábla) előtt folyó birtokpereket. A fiskálisokkal kapcsolatban bármilyen felmerült kérdést illetően szóban vagy többnyire – a kamarai tanács írásbeli megkeresésére – írásban fejtette ki a véleményét (opinio), amely azután rendszerint a követendő eljárás alapjává vált. Jogi szakvéleményt adott a konfiskálások ellen benyújtott fellebbezések eseteiben; irányította a kincstár jogvédelmét (amelyet az illetékes bíróságokon általában a kincstári ügyvédek képviseltek); véleményt nyilvánított birtokjogi kérdésekben a kamarához kérvénnyel forduló személyek ügyeiben a kamara tudomására jutott jogtalan birtoklások eseteiben stb. Különösen széles körű tevékenységet fejtett ki a korszakokonként mértéktelenül felduzzadt hűtlenségi perekkel kapcsolatban, amelyeket elő kellett készítenie, és bennük a vádat képviselnie. Fontosabb ügyekben a szepesi kamara, illetve adminisztráció közölte – végleges döntést várva – az aligazgató véleményét és saját kialakított álláspontját a pozsonyi jogügyszegzővel, illetve a pozsonyi kamarával. A legjelentősebb ügyekben (nagy birtokkomplexumokat érintő vagy kétes kimenetelű fiskális perek, hűtlenségi eljárások stb.) a javaslatokat a magyar kamarán át az udvarba terjesztették fel, mert ezekhez királyi resolutio volt szükséges.

Az utasítások egyébként általában nyomatékosan felhívják az aligazgató figyelmét a kincstári perek alapos, jogi szempontból körültekintő előkészítésére, nehogy alaptalanul támasztott igényekkel a kincstár nevét lejárássák, és felesleges költségeket okozzanak. Különösen fontos volt ez a XVII–XVIII. században tömeges méretű feljelentésekkel (denuntiatio) kapcsolatban, amelyeknek megvizsgálása és a velük kapcsolatos véleményadás ugyancsak az aligazgató feladatát jelentette. (Akinek lappangó királyi jog tudomására jutott, és erről információt adott, a konfiskáció után jutalomban részesült, mégpedig ha a birtok értéke nem haladta meg a 10000 Ft-ot, az érték 1/3-ának megfelelőt, ha azon felül volt a becsérték, király által megállapított összegű jutalmat kapott. E gyakorlat a hazug vádaskodás, a „denunciáció” özönét indította el.) A jogügyi aligazgatók (személyükben általában nem magyarok) természetesen a kincstár érdekeit képviselték, és igyekeztek azt a birtokügyekben érvényre juttatni a magyar nemességgel szemben, így jogügyi működésük jelentősen támogatta a Habsburg-abszolutizmus törekvéseit. Különösen drasztikusan nyilvánult ez meg a hűtlenségi perek esetében.

A birtokügyeken túl az aligazgatók feladata volt a kincstár ellen elkövetett bármilyen kihágás, bűn ügyében állást foglalni, javaslatát, véleményét a kamarai tanáccsal közölni, és az illetékes bíróság előtt vádat emelni (pl. hamis pénzverés, nemesfémek tiltott kiszállítása az országból, csempészés, kamarai közegekkel erőszakoskodás, kamarai tisztviselők hűtlen pénzkezelése vagy egyéb excessusai stb.). Feladata volt általában a kamarai kezelésben levő birtokok jogvédelmének irányítása (hatalmaskodások kamarai birtokok ellen, magánföldesurak és kamarai birtokkezelő személyzet súrlódásai, birtokhatárpercek, szökött jobbágyok ügyei stb.). Meghatározott időnként a kamarai tanácson át Pozsonyba terjesztette fel a felső-

magyarországi bírói fórumokon a kincstárt aktíve és passzíve érintő perek jegyzékét és azok leírását. Állandóan tanulmányoznia kellett a kamara levéltárát, az ott összegyűjtött, a kamarára háramlott birtokokra, hűtlenségi perekben elmarasztalt családok jószágaira vonatkozó iratok tömegét, sőt szisztematikusan törekednie kellett a legkülönbözőbb provenienciájú iratok gyűjtésére, hogy így szakszerű jogi véleményt formálhasson, illetve újabb lappangó kincstári jogokat fedezhessen fel. Állandó székhelye Kassa volt, ahonnan csak az igazgató engedélyével távozhatott el. Privát ügyekben ügyvédként nem szerepelhetett, viszont – hogy a fiskus ügyeit nagyobb buzgalommal lássa el – fizetésén túl minden sikeres kincstári per után jutalmat kapott, mégpedig az ügy értékétől függően 10000 forintot alul 3%-ot, ezen felül a király által esetenként meghatározott összeget.

A jelen állag a következő részekre bomlik:

1. *A jogügyi aligazgatók véleményei*

a) *Iratok (Opiniones vice-directoralis), (1641) 1665–1775.*

Már az 1663-i instrukció megköveteli, hogy a kamarai adminisztráció tanácsa a királyi kincstárt érintő ügyekben írásban kérje ki a jogügyi aligazgató (aki ekkor még azonos az adminisztráció titkárával) véleményét, majd a későbbi utasítások (1723, 1770, 1773) részletesebben is körülírják ezt, kiemelve, hogy „minden jogi ügyben” kéressék ki az „*opinio vice-directoralis*”. A tanácsülésen – ahol egyébként az aligazgató már korábban is gyakran személyesen megjelent, 1723 után pedig hivatalból részt vett mint a tanácsosok egyike – a kívánt tárgyban írásbeli „*decretum*”-ot készítettek, az aligazgató pedig ugyancsak írásban fejtette ki jogi szakvéleményét. Ezt valamelyik következő tanácsülésen felolvasták, és a tanács ennek alapján hozta meg határozatát, illetve terjesztette fel a tanácsülésen kialakult véleménnyel együtt a vélemény másolatát Pozsonyba. Az ügydaraboknak az irattárba érkezése után az aligazgatók opinioit külön, időrendben helyezték el; így keletkezett e sorozat. Tárgyilag a fentebb ismertetett ügyköröket öleli fel, így a XVII–XVIII. századi felső-magyarországi kincstári birtokperekre, a konfiskálásokra, a birtokviszonyok alakulására vonatkozóan hasznos adatokat szolgáltató forrásanyag.

Az iratok szoros időrendben következnek egymás után, a sorozat I–XXI. számot viselő – pusztán az időrendben levő iratok meghatározott mennyiségét magukba foglaló – „*fascikulus*”-okra bomlik, amelyeken belül az egyes iratok *fascikulus*onként előlről kezdődő sorszámmal vannak jelölve. (A sorozat első darabja 1641-ben kelt, ez azonban nem aligazgatói vélemény, tévesen került a sorozatba, így a vélemények sora csak 1665-el kezdődik.)

- b) Lajstromkönyv és mutató (*Opiniones vice-directoralis cum indice*), 1641–1775.

Az aligazgatói vélemények sorozatához 1775 után, már a pozsonyi kamarai archívumban készült segédkönyv. A kötet lajstromkönyvrésze időrendben haladva megadja az egyes iratok számát, pontos dátumát és tartalmi kivonatát. A kötet elején található mutató az iratokban szereplő hely- és személyneveket vetíti ki, továbbá az egyes iratok néhány szavas tartalmi megjelölését, a fascikulusszámot és a numerust tartalmazza. Mind az elenchus, mind a mutatórész gondos munka, ma is jól használható.

2. *A kincstári ügyvédek jelentései*

- a) Iratok (*Relationes fiscalium procuratorum*), 1713–1788.

A nagyobb arányú fiskális perek, a jelentősebb kincstári birtokok kialakítására irányuló törekvés az 1670-es évek után szükségessé tették, hogy a kamara kezelésében levő jószágok jogi ügyeinek intézésére a jogügyi aligazgatón kívül más, képzett jogászokat is alkalmazzanak. A XVII. század végén és a XVIII. század első évtizedeiben három kincstári ügyvéd (*fiscalis procurator*) szerepel a szepesi kamara, illetve adminisztráció hivatalnoki karában, majd a század derekától a nagyobb kincstári uradalmakban külön fiskálisokat foglalkoztatnak. Szerepük, feladatkörük alsó fokon megfelelt a jogügyi aligazgatóénak (akinek irányítása alatt állottak), vagyis véleményt mondtak az alájuk tartozó uradalom (illetve uradalmak) valamennyi felmerült jogi természetű ügyében, ellátták az illetékes bíróságokon az azokkal kapcsolatos perek védelmét, mindezekben túl részt vettek az uradalmak úriszéki tárgyalásain stb. A szepesi kamarai adminisztráció megkeresésére írásbeli jelentést, véleményt terjesztettek a tanács elé az illetékességük körébe tartozó jogi kérdésekről, jelen sorozatot ezek a jelentések alkotják. A jelentések – tekintet nélkül arra, hogy melyik ügyvédtől származnak – időrendben vannak elhelyezve, I–III. számú eredeti „fascikulusban”, az egyes iratokat fascikulusonként előlről kezdődő sorszám jelzi.

- b) Lajstromkönyv (*Elenchus relationum fiscalium procuratorum*), 1713–1788.

Az iratokhoz a XVIII. században készült lajstrom; tartalmazza az iratok számát és tartalmi kivonatait. A kötetekhez mutató nem áll rendelkezésre.

3. *Másolati könyv (Conceptus mandatorum pro parte fisci regii emanatorum) XVII–XVIII. század.*

A kötetek a királyi kúria ítélmestereihez és egyéb – főként megyei – bíróságokhoz intéztek, a pozsonyi királyi jogügyszagató vagy a szepesi adminisztráció

jogügyi aligazgatója kérésére kiadott királyi rendeletek másolatait tartalmazzák. A rendeletek részben a kincstári perekkel kapcsolatos általános parancsok, részben egy-egy konkrét per ügyében utasítják a bíróságot. A másolatoknak csak egy kisebb hányada vonatkozik a szepesi kamara alá rendelt országrészre. A jelek szerint magukat a köteteket is inkább Pozsonyban készíthették. Hogy miként és miért kerültek a szepesi kamara levéltárába, arra nem adnak választ. A másolatok nagyjából – de nem mindenütt – időrendben következnek egymás után (számos helyen azonban a dátum hiányzik). A kötetekhez mutatót nem készítették.

4. *A jogügyi aligazgatókhoz intézett leiratok, levelek (Acta causarum regalium vice-directorum) 1748–1771.*

A jogügyi aligazgatói irattár töredéke: a pozsonyi magyar kamara elnökétől, a királyi jogügyigazgatótól, a szepesi kamara tanácsától érkezett leiratok, továbbá megyei alispánoktól, magánosoktól stb. érkezett levelek a fentebb összefoglalóan ismertetett ügykörökben. Az iratok mellett sok helyen megvan az ügyet elindító irat általában másolatban, egyes esetekben egész ügyiratok, egy-egy perre vonatkozó akták. A nagyjából – de nem következetesen – időrendben levő iratokat a kamarai adminisztráció egyes sorozatainak Pozsonyba szállításakor leszámozták (1774), és lajstromkönyvet készítettek hozzájuk; ez az elenchus azonban az idők során megsemmisült, pusztán kétlapnyi töredék maradt meg belőle (a második csomó végén található). A leszámozott iratok közül is sok hiányzik: a numerusok sorrendje erősen fogyatékos. A második csomó végén néhány szám nélküli, nagyobb tárgyi csoport van elhelyezve.

Kutatásnál az 1. alatt feltüntetett sorozat esetében a lajstromkönyv és mutató, a 2.-nál a lajstromkönyv használható segédkönyvül; a 3. és 4. esetében a kötetek átnevezésével, illetve az iratok darabonkénti áttekintésével lehet tájékozódni. Kérőlappon és idézésnél az 1. és 2.-nál a fascikulusszámát és numerust, a 3.-nál a kötetek címét, a 4.-nél a számot kell feltüntetni.

E 253. RELATIONES
(Kamarai tisztviselők jelentései)

1664–1767

2 csomó, 2 kötet

1. Jelentések
 - a) Iratok (Relationes), 1664–1727. 1 csomó
 - b) Mutatókönyv (Index relationum), 1664–1763. 1 kötet
2. Jelentések
 - a) Iratok (Diversae relationes), 1673–1767. 1 csomó
 - b) Mutatókönyv (Elenchus diversarum relationum...), 1673–1767. 1 kötet

A szepesi kamara alá rendelt sokféle igazgatási feladat sikeres ellátásának egyik feltétele volt, hogy a Kassán székelő tanácsosok és egyéb tisztviselők állandóan személyesen foglalkozzanak az országrész kincstári vonatkozású közigazgatási problémáival, minél sűrűbben szálljanak ki az egyes jövedelmi ágak állapotának megvizsgálására, a vidéki tisztviselők működésének ellenőrzésére. Már az első instrukciók nyomatékával utasítják a kamarát, hogy rendszeres időközönként küldje ki megbízottját az akkor a kamara feladatkörébe eső igazgatási ágak revíziója végett a végváarak szemléire, bármilyen rendellenesség eligazítására, továbbá minden esetben legyen jelen egy-két megbízott a kincstárra szálló jószágok átvételénél, illetve kincstári javak elzálogosításánál, bérbeadásánál stb.

A XVII. század végétől általában meghatározták, hogy melyik tanácsos melyik igazgatási ág felügyeletét lássa el, és előírták, hogy a számára kiosztott terület legalább évente egyszer keresse fel. A kamara, illetve igazgatóság tanácsosainak korlátozott száma miatt (és mivel a rendszeres ülések megkövetelték, hogy egy tanácsosnál több ne legyen távol) kisebb jelentőségű ügyekben a kamara egyéb tisztviselői, a titkár, a számvevő, az irattáros stb. is gyakran kiszálltak a helyszínre. A kiszállást minden esetben a tanácsülés rendelte el, mégpedig írásban. A kiküldött tisztviselő ugyancsak frott – a kiszállás időtartamától, az ügy fontosságától vagy bonyolultságától függően esetleg több – jelentésben (relatio) számolt be kiküldetése eredményéről, jelentéséhez mellékelte a szükséges bizonyítékokat, a kiküldetés során az adott ügyekben keletkezett iratokat is. A tanács e jelentések alapján hozta meg határozatát, illetve terjesztette fel véleményét a magyar vagy az udvari kamarához.

A kiküldetések kiterjedtek valamennyi igazgatási ágra, illetőleg részben egy-egy harmincadhivatal, kincstári uradalom, bánya, sólerakodóhely, élésház stb. generális vizsgálatára, részben ad hoc felmerült problémákra, nehézségekre irányultak. A kiküldött tisztviselő ilyenkor – szükség szerint bevonva esetleg más szakértőket is – az illetékes vidéki tisztviselőkkel hosszasan tanácskozott, átnézte a pénztári naplókat, elszámolásokat, időnként tanúkat hallgatott ki, és jelentését ezek alapján kellően dokumentálva szerkesztette meg. A kiszállások másik nagy csoportja a királyi jog érvényesítésének feladatkörével függött össze: a magvaszakadt, hűtlenség miatt konfiskált vagy egyéb módon a kincstárra szállt birtokok átvételére a kamara megbízottat küldött ki. Ez számbavette a birtok minden ingó és ingatlan tartozékát, összeírást, leltárakat készített, felbecsülte a jószág értékét, és minderről részletes jelentést tett. Ugyancsak rendszerint valamelyik tanácsos szállt ki, ha kincstári birtokot zálogba adtak, eladományoztak, bérbe adtak vagy a zálogtulajdonostól, bérletől visszaváltottak; mindez a birtokok értékének újabb felméréseivel, újabb összeírásokkal, a meliorációk pontos megállapításával stb. járt. Mindezekon kívül a kamara megbízottai jelen voltak a megyék és városok tisztújításain, azokról jelentést küldtek, hivatalból részt vettek a katolikus-protestáns vallásgyakorlat szabályozásainál a felső-magyarországi részekben stb.

A jelentések nagy részét a jelek szerint – mivel többnyire birtokügyeket vagy gazdasági kérdéseket érintettek – a számvevőség levéltárában őrizték, részben külön sorozatban, részben bizonyos tárgyi csoportokban. Jelen sorozatban az egykor valószínűleg hatalmas mennyiségű jelentéstömegnek csak egy elenyésző kis hányada maradt fenn: egy részük a számvevőség levéltárával nyilván elpusztult, más részüket a pozsonyi kamarához küldött jelentésekhez csatolták mellékletül, további jelentések az irattárba kerültek, s különböző sorozatokba (elsősorban a *Repraesentationes, informationes et instantiae*, „*Negotia miscellanea*”), illetve később a pozsonyi kamara archívumának mesterséges sorozataiba (főként a *Neo-regestrata acta*-ba) sorolták be őket. Az itt ismertetett két kisebb sorozat úgy keletkezett, hogy 1767-ben a számvevőségen őrzött rendezetlen iratok tömegéből a magyar kamara rendeletére (azzal a céllal, hogy felküldik a pozsonyi kamarai archívumba) néhány száz jelentést lajstromba foglaltak és átadtak az irattárnak. Ily módon két, külön-külön segédkönyvvel ellátott (jellegében teljesen azonos) sorozat keletkezett, amelyekből azonban a későbbi években a jelentések nagy részét kiemelték és máshová helyezték, ezért e sorozatoknak is csak a töredéke maradt fenn.

A „*Relationes*” című csomóban mindössze két jelentés található: Potoczky Kristóf irattáros jelentése több Szatmár megyei fiskális birtokügyben (1725) és Stemper András jelentése az Ungvár – Munkács – Szentmiklósi kincstári uradalomnak bérlőjétől, báró Hager Ottó Zsigmondtól való visszavétele (1725 – 1727) ügyében; mindkettő több melléklettel. A sorozat *mutatója* (amely a jelentéstevők neveinek kezdőbetűje szerint betűnként, betűkön belül időrendben tartalmazza a sorozatban egykor megvolt jelentéseket) ma már nem használható, mert azt nem tartalmazza, hogy a hiányzó darabokat hová helyezték át.

A „*Diversae relationes*” című csomóban már több jelentés maradt fenn, de az iratok nagyobb része itt is hiányzik. Kiküldött kamarai tanácsosok és egyéb tisztviselők (titkár, számvevő, fogalmazó, irattáros stb.), jogügyi aligazgatók, kamarai ügyvédek, a kamarai javak prefektusainak jelentései találhatóak itt a XVII. század utolsó harmadától 1767-ig, mégpedig elsősorban kincstári jószágokkal kapcsolatban (kamarai uradalmak vizitációiról, becsléseiről szóló jelentések, az uradalmak átvétele, zálogba-bérbeadása, visszavétele alkalmából, tisztviselők elleni vizsgálatok, kamarai birtokokon végrehajtott meliorációk felmérése stb.), továbbá egyéb jövedelmi ágak állapotára vonatkozóan (harmincadhelyek, arany-, ezüst-, réz-, sóbányák, salétromfőzés); ezen túl vizsgálatok, kamarai birtokok és magánföldesurak közti súrlódások, kamarai birtokok népeinek panaszai ügyében, jelentések a fiskális uradalmakban tartott úriszékekről, megyei és városi tisztújításokról, a rekatolizációval kapcsolatos biztosi ténykedésről (protestáns vallásgyakorlat eltiltása, katolikus templomok létesítése a felső-magyarországi városokban stb.). Külön figyelmet érdemel Holló Zsigmond tanácsos jelentése 1697-ből, a hegyaljai felkelés leverése után (mellékelve számos irat a felkelés idejéből).

A jelentések mellett részben megvannak, részben hiányoznak az iratokban hivatkozott mellékletek, a jelentés bizonyító iratai, illetve ezek másolatai (összefr-

sok, leltárak, birtokjogi iratok). Az iratokat betűk szerint rendezték, mégpedig – szemben az előző sorozattal – nem a jelentéstevők nevei, hanem a jelentés tárgyát képező birtok, jövedelmi ág stb. nevének kezdőbetűje szerint; a jelentések egy-egy betűn belül általában időrendben következnek egymás után, betűkön belül előlről kezdődő sorszám alatt. Mivel az iratok nagy része nem található, a számok közt nagy hézagok vannak, sőt egyes betűk anyaga teljesen hiányzik. A sorozat összeállításához készült *mutató* (*Elenchus diversarum relationum...*) az anyag eredeti sorrendjében, tehát betűk szerint, azokon belül időrendben tartalmazza a jelentés számát, annak tartalmi kivonatát, dátumát, és általában megjelöli a meglévő mellékletek számát is. A sorozatban ma is meglévő darabok az illető szám közé kék ceruzával rajzolt körrel vannak megjelölve, az *elenchusban* feltüntetett iratok közül csak ezeket lehet kikérni. (A hiányzó darabok közül egyesek regesztája után általánosságban odaírták, hogy hová helyezték át pl. ad *Tricesimale Departamentum resignata*.)

Kutatás esetén a *Relationes* esetében magát a csomót kell közvetlenül megnézni (a mutató használata itt felesleges), a *Diversae relationes*-nél a mutató használható. Kérőlapon és idézésnél a csomó, illetve segédkönyv címét, az iratoknál a betűjelzetet és a számot kell feltüntetni.

E 254. REPRÆSENTATIONES, INFORMATIONES ET INSTANTIAE

(Jelentések, kérelmek)

1560–1773

381 csomó

Iratok: alsóbb kamarai szervek felterjesztései (*repræsentationes*), jelentései (*informationes*), más hatóságok, magánszemélyek levelei (*litterae*) és kérvényei (*instantiae*). 381 csomó

A szepesi kamarához, illetőleg igazgatóságához címzett valamennyi irat az 1567-től 1773 júniusáig érvényben levő gyakorlat szerint a tanácsban történt elintézés után az irattárba érkezett, ahol az irattáros (*registrator*) és segédje (illetve a XVII. században évtizedekig a levéltár őre, *conservator archivi*) azokat iratfajták szerint különválasztotta, osztályozta (*in classes redigere...*) és a felsőbb leiratokat, a királyi, bécsi udvari kamarai és pozsonyi kamarai rendeleteket egy egységes sorozatban, minden más beadványt (*exhibita*), tehát a kamarával kapcsolatban álló hatóságok, tisztviselők, személyek felterjesztéseit, jelentéseit, átiratait, leveleit, kérvényeit ismét külön sorozatban helyezte el. Az előbbieket a XVIII. században két részre bontották, s ezek így találhatóak ma is (l. a *Benigna mandata et litterae Camerae Austriacae* és a *Litterae camerae Posoniensis et aliorum* c. sorozatok leltárait), az utóbbiak közül a megmaradtak pedig a jelen sorozatban keresendők. (A rájuk adott válaszok fogalmazványai a *Minutae*-ben vannak elhelyezve.)

A még jelenlegi állapotában is igen terjedelmes sorozat persze nem hiánytalanul tartalmazza azokat a beadványokat, amelyek több mint 200 év folyamán a kamarához érkeztek; a hatóságoknál általában uralkodó szemlélet a bizonyos idő után elévülő, a folyó ügyvitelben már mellőzhető és jogi szempontból nem hasznosítható iratokat (inutilia) mostohán kezelte. Míg a felsőbb rendeleteket évtizedekre, sőt századokra visszamenően is bizonyos megkülönböztetett kezelésben részesítették, a birtokjogi, gazdasági vagy egyéb gyakorlati szempontból fontosnak tartott iratokat az irattárban vagy a számvevőségen szintén külön csomókban, zsákokban, szekrényekben nyilvántartották, addig az egyéb beadványok hatalmas tömegében csak helytöltő ballasztot láttak; ezeket igyekeztek az útból eltenni, rendezetlenül bezsákkolták valahová, közülük tömegesen selejteztek ki, semmisítettek meg iratokat. E beadványok például a XVIII. században az adminisztráció kassai házában az irattár melletti sötét, nyirkos, bolthajtásos szobába voltak (egy 1774-i jelentés szerint „mint széna és szalma”) behányva, eredeti fascikulusaik részben széthullva stb., míg aztán a század végén a pozsonyi kamara levéltárába szállították, majd újabb évszázad elmúltával a Magyar Országos Levéltárban pontos időrendben állították fel. Idők folyamán, főleg a korábbi, XVI–XVII. századi anyag erősen megritkult, a sorozat tehát csonka, de a Felső-Magyarország XVI–XVIII. századi viszonyaival foglalkozó kutató számára még így is az értékes történeti adatok gazdag lelőhelye.

Összefoglalóan és nagy általánosságban úgy határozhatók meg a sorozatban foglalt iratok, hogy minden olyan, a kamarához beérkezett irat itt található, amely nem felsőbb rendelet, továbbá amelyeket a kamarai ügyvitelben szerepet játszó különleges – például birtokjogi, gazdasági – szempont miatt nem különítettek el és nem helyeztek külön sorozatba. A sorozatnak több mint felét a különböző *kamarai tisztviselők* azon felterjesztései és jelentései (repraesentationes, informationes) alkotják, amelyek elsősorban az illető kincstári jövedelmi ág állapotát, problémáit, nehézségeit stb. világítják meg, de ezen túl gyakran az országrész közállapotaiba, katonai, politikai történetébe is bepillantást engednek.

Itt található azok a levelek, illetőleg jelentések, amelyeket a XVI–XVII. századi Felső-Magyarország végvárai körül szervezett várbirtokok, majd a XVII. század végétől megszervezett kincstári uradalmak *udvarbírái*, az országrész húsz-harminc külkereskedelmi vámhelyének *harmincadosai*, a szepesi kamara alá tartozó bányák (már amikor ezek – a nagybányai, felsőbányai arany-ezüstbányák, pénzverő üzem, a szomolnoki rézbánya, a sóvári sóbánya és sófőző üzem stb. – a kamara közvetlen igazgatása alatt állottak) *bányatisztviselői* a kamara által bérelt egyházi tized *dézs-maszedői*, az *adószedők* (amíg az adóügy a kamara alá tartozott, tehát a XVII. század közepéig), a sólerakodóhelyek *sótisztjei*, a fontosabb várak mellett szervezett élésházak *annonariusai* (később *annonae praefecti*), valamint egyéb, bizonyos ideig fennálló hivatalok tisztviselői, mint például a XVII–XVIII. század fordulója körüli évtizedekben a kincstári uradalmak igazgatói, a szőlőfelügyelők, (a XVIII. században) a harmincadfelügyelő stb. és – főleg a XVIII. században – a kebelbeli segédhivatalok, számvevőség, pénztár, irattár és a bizonyos értelemben a kamara függé-

sében álló felső-magyarországi postaszervezet tisztviselői; a *postamesterek* küldtek a kamarának.

A levélírók közt elvétve akadnak országos főméltóságok, például *nádorok*, országbírák (bár ezektől a „Litterae Camerae Posoniensis et aliorum” c. sorozatban is található levelek); igen sűrűn szerepelnek viszont a *felső-magyarországi főkapitányok*, továbbá a XVI–XVII. századi végvárok kapitányai, az országrészt a XVII. század utolsó harmadában megszálló császári katonaság *parancsnokai*, valamint egyéb *katonai tisztviselők*, mint például élelmezési tisztek, katonai fizetőmesterek, építészeti és erődítési tisztek és fizetőmesterek stb. Igen sok levél található a felső-magyarországi *vármegyéktől*, a kamara hatásköre alá tartozó *szabad királyi városoktól*, *hajdúvárosoktól*, *bányavárosoktól*, és nagy számban rúgnak a kamarai uradalmak *mezővárosainak*, *falvainak jobbágyságai* által írt panaszok, kérvények, valamint a XVI–XVII. századi *végvárok* katonáinak helyzetüket felpanaszoló instanciái. Itt vannak elhelyezve a különböző kincstári jövedelmi ágak (például bányászat, pénzverés, egyes harmincadok, birtokok) *bérlői*, *zálogbirtokosai*, továbbá a kincstárral valamilyen kapcsolatban álló, a kamarához a legkülönbözőbb, de elsősorban birtokügyekben forduló *fő-, közép- és kispnemesek és egyháziak* levelei.

Mivel a szepesi kamara, illetőleg igazgatóság hatásköre távolról sem korlátozódott a felső-magyarországi királyi jövedelmek kezelésére, hanem – főleg a XVIII. század előtt – kiterjedt az ország közigazgatásának, katonai, politikai igazgatásának számos vonatkozására, a fentebbiekben vázlatosan felsorolt hatóságok, tisztviselők és személyek által írt beadványok sokoldalúan világítják meg ennek az országrésznek a történetét.

A több mint negyedfélszáz csomónyi, sokszínű, tartalmilag szerteágazó iratanyag tartalmi vonatkozásairól csak annyit, hogy a kamara hatáskörébe utalt, „Felső-Magyarország” néven összefoglalt országrész főként XVI–XVII. századi történetünkben kiemelkedő jelentőséggel bírt; a XVI. században ez volt a végvári védelem egyik fontos területe, a királyság és Erdély ütközőpontja; a XVII. századi függetlenségi mozgalmak, Bocskai, Bethlen, a két Rákóczi György harcainak területe és törekvésük egyik célpontja („hét vármegye”), majd a XVII. század utolsó harmadában kibontakozó bujdosó-kuruc mozgalom, Thököly harcainak, a Rákóczi-szabadságharc előkészítésének bázisa. Szükségszerű tehát, hogy a kamarához írt levelek a velük összefüggő dolgokról említést tesznek. Annál is inkább, mert a XVII–XVIII. századi bizalmas iratokban találkozunk is annak a bécsi abszolutizmus törekvéseiben gyökerező elméletnek kifejtésével, amely szerint a kamarára mint a bécsi udvar „örkődő szemére” (*vigilans oculum*) van szükség ezen a „pártoskodó és nyugtalan elmékkel” teli országrészen, amelynek vidéki tisztviselői a néppel való állandó érintkezésben olyan, a „köznyugalom megbontására kovácsolt terveknek” is tudomására juthatnak, amelyek rejtve maradnak a katonaság előtt. A kamarai tisztviselők valóban játszották is ezt a szerepet, és rendszeresen jelentést tettek a hivatalukba vágó ügyek mellett a vidék közhangulatáról, mozgalmakról, hadmozdulatokról stb. is. A beadványok ezen túl elsősorban olyan problémakörö-

ket világitanak meg, mint például a kamarai uradalmi gazdálkodás, a parasztság helyzete a kamarai birtokokon, a felső-magyarországi bányászat fejlődése, a XVI–XVII. századi végvári élet, a felső-magyarországi városok élete, tisztújításai, a reformáció és ellenreformáció küzdelme a tizenhárom vármegyében és így tovább.

Az iratok nyelve vegyesen latin, magyar és német, elvétve előfordul szlovák és francia nyelvű beadvány is. A sorozatban a kamarának közvetlenül benyújtott előterjesztések mellett előfordulnak olyan iratok is, amelyeket eredetileg mint más iratok – például királyi vagy pozsonyi kamarai stb. rendeletek – mellékleteit véleményezés céljából küldtek meg a kamarának, és utóbb különválasztva e sorozatban helyezték el őket. Az iratok külső részén általában ki van vetítve a beadvány dátuma, írójának neve, néha rövid tartalmi kivonata is.

A sorozat hónapokig lemenően pontos időrendben van elhelyezve; a keltezetlenek összegyűjtve az évszázadok, illetőleg az egész anyag végén.

A kamarához érkezett beadványokat 1680-tól az iktatókönyv őseinek tekinthető kötetekben lajstromba vették oly módon, hogy általában a beadvány írójának neve szerint betűrendben feltüntették az irat tartalmi kivonatát és dátumát, és 1725-től – bár nem mindig – ezt a tényt magán az iraton is „inprotocollata” jel és a betű feltüntetésével jelezték. E kötetek nem minden évről maradtak fenn, a fennmaradtak is csak az 1680–1755 közti időszakra vonatkoznak; ezenfelül távolról sem tartalmazza az e sorozatban található valamennyi beadványt. Még azon évekből sem, amelyekre vonatkozóan a kötetek rendelkezésre állanak; másfelől a kötetekben jelzett darabok nem minden esetben vannak meg e sorozatban. E köteteket *Protocol-la universorum actorum* néven külön helyezték el.

Az iratokat a Magyar Országos Levéltár referensei az 1970-es években hónapoként (csekély anyagnál évenként) újra kezdődő számozással jelölték meg. 1700-ig az iratokról mutatócédulák készültek, amelyek megadják a beadvány készítőjének nevét – esetlegesen tisztségét, rangját, beosztását –, valamint az irat keltét. Ezek betűrendben vannak.

A sorozatban az időrendre, illetőleg 1700-ig a mutatócédulákra támaszkodva lehet kutatni. Csak az 1680–1681, 1694–1700, 1712, 1725–1744, 1751–1755 évekre vonatkozóan lehet az említett korlátok figyelembevételével segédletül használni a „*Protocollum*”-okat.

A sorozatban 1605–1606, 1622–1626, 1644–1650, 1683, 1705–1707. évekből egyetlen irat sem található (ezekben az esztendőekben a kamara működése szünetelt), bizonyos évkörökből pedig – főleg a XVII. század 30–50-es éveiből – csak igen kevés.

A kérlőlapon a sorozat címén kívül az évet, hónapot, számot; idézésnél szintén az évet, hónapot, számot kell feltüntetni.

E 255. INSTANTIAE ET ASSIGNATIONES ELEMOSYNARIAE

(Kérelmek és segélykiutalások)

1740–1773

1 csomó

1. Alamizsna kérelmek (Instantiae), 1740–1773
2. Kimutatások az alamizsnában részesültekről (Series ex fundo elemosynari participantium), 1740, 1757–1767. 1 csomó

A szepesi kamarai adminisztrációnak a XVIII. században rendelkezésére állt egy úgynevezett alamizsnaalap (fundus elemosynaris), amelyből az adminisztráció tanácsához alkalmi pénzsegélyért fordulók számára kisebb pénzösszegeket fizethetett ki. Mivel az 1723-i instrukció értelmében (33. art.) a 100 Ft-on aluli összegek utalványozási joga a „Bancalitas” megkérdezése nélkül is megillette az adminisztrátort, a tanácshoz befutott kérelmek elbírálása és az utalványozás (assignatio) után a pénztár közvetlenül kifizette a kérelmezők számára a megszavazott összeget. A kérvényeket elsősorban elaggott, alsóbb kamarai alkalmazottak, illetve ezek özvegyei, árvái nyújtották be (írnokok, hajdúk, kocsisok), továbbá más elesett elemek, szegény polgárok özvegyei, szegény sorsú tanulók és kolduló szerzetesrendek. A kérvények néhány egyedi adaton kívül (öregség, betegség, kiskorú gyermekek száma) meglehetősen egy sablonra készültek, a legtöbb esetben például a kérvényező (volt) foglalkozását sem lehet megtudni, viszont a katolikus vallást valamennyi hangsúlyozza; protestánsok nemigen kaptak segélyt. A kérvények hátlapjára rendszerint rávezették (resolvuntur, resoluti sunt) az alamizsna összegét. Az iratok közt néhány elismervény is fennmaradt a felvett összegekről. A kérvények zöme 1740–42-ből és az 1760–70-es évekből származik, bár sok esetben a keltezés hiánya miatt pontosan nem datálhatók.

A kérvényeken kívül e csomóban található a pénztáros rendeletére az alamizsnaalapból törtektől kifizetésekről az 1740, 1757–1767. években készített kimutatások; évente betűk szerint csoportosítva, illetve minden rendszer nélkül tartalmazák az alamizsnában részesültek neveit és a kifizetett összegeket.

A kérvényeket eredetileg a kérelmezők neveinek kezdőbetűje szerint, betűrendben tartották, jelenleg azonban az egyébként is erősen hiányos sorozatban a rend felbomlott, az iratok rendezetlenek. Kutatás esetén az iratokat darabonként át kell nézni.

E 256. NEGOTIA MISCELLANEA

(Vegyes ügyek)

XVI–XVII. század

49 csomó, 2 kötet

1. Vegyes iratok (Negotia miscellanea)
 - a) Iratok (XVII. század – 1775). 34 csomó

- b) Mutatókönyv (*Liber actorum miscellaneorum in fasciculus contentorum*). 1 kötet
- 2. Vegyes iratok (*Miscellanea Cassoviensia*)
 - a) Iratok (XVI. század – 1780-as évek). 13 csomó
 - b) Lajstromkönyv (*Consignatio miscellaneorum Cassoviensium*). 1 kötet
- 3. Reponált vegyes iratok, XVI – XVIII. század. 2 csomó

Jelenlegi formájában és felállításában tulajdonképpen két – külön-külön segédlettel rendelkező – vegyes iratsorozatról van szó, amelyek azonban keletkezési körülményeiket és kialakulásuk folyamatát illetően oly szorosan összefüggnek egymással, hogy egyik a másik ismerete nélkül nem érthető meg. Emellett jellegük olyannyira azonos, hogy valójában egyetlen – de sajátos levéltártörténeti körülmények folytán kettévált – sorozatnak tekinthetők. Mind a sorozat jellege (tartalmi összetétele), mind jelenlegi felállítása csak bizonyos levéltártörténeti összefüggések rekonstruálásával érthető meg.

A szepesi kamara, illetőleg később: adminisztráció irattárában a XVI. századtól kezdve az idők folyamán egyre nagyobb tömegű rendezetlen – csak nagy vonalakban, de még inkább egyáltalán számon nem tartott – iratanyag gyűlt fel, amely a XVIII. század második felére immár teljesen áttekinthetetlené vált. Ezen irattömeg keletkezése részben az uralkodó irattári szemlélettel függött össze, amely bizonyos iratfajtákat (felsőbb leiratokat, jogbiztosító jellegű okleveleket stb.) megkülönböztetett kezelésben részesített, azokat külön iratsorozatokban lajstromba foglalva, tehát darabonként is nyilvántartva őrizte, míg egyéb iratokat – különösen, ha aktualitásukat veszítetteknek látszottak – többnyire mostohán kezelte. Még nagyobb szerepet játszott azonban a hanyagság, tehetetlenség, általános rendszertelenség, amit részben a felső-magyarországi kamarai szerv állandó hányattatása, újra meg újra történő átszervezése, részben személyi problémák (elégtelen számú irattári erő), részben átfogó levéltárrendezési elvek hiánya magyaráz.

A századok során különböző vizsgálatok számtalanszor rótták fel az irattár elégtelen és rendszertelen munkáját; ám ha a munkát újra és újra meg is javították, a felgyülemlett restanciát már nem voltak képesek feldolgozni, így ez folyton csak növekedett. (A rendezetlen, áttekinthetetlen iratanyag mennyisége mindig nagyobb volt, mint a rendezett és lajstromozott részé.) Bizonyos időszakokban még az irattár nagy, alaki sorozataiba sem osztották be az iratokat (leiratok, tisztviselők jelentései, magánosok levelei, a kamara fogalmazványai stb.), nem is szólva a kamara ügymenete során Kassára érkezett, a fő sorozatokba bele nem illő legkülönfélébb, aktualitásukat látszólag hamar elvesztő iratokról. Ezekkel kapcsolatban rendszerint az volt a gyakorlat, hogy az egy-egy ügyre vonatkozó, gyakran kisebb-nagyobb csomót képező iratokat átkötötték, esetleg papírba csomagolták, és rájuk írva tartalmi vonatkozásukat, ládáknak, szekrényekben halmozták fel. A XVIII. század második felében már a számvevőség melletti két kamra, az iroda egy része és a földszinten,

az irattár melletti bolthajtásos szoba tele volt ilyen rendezetlen iratokkal, amelyekben senki sem tudott eligazodni.

Az iratok e labirintusához csak az 1750-es években kezdtek – mégpedig a magyar kamara sürgetésére – hozzányúlni. Korponay Sándor irattáros a rendezetlen irattömegből válogatott több száz birtokjogilag fontosnak látszó iratot, ezeket 1755–1756 folyamán lajstromba foglalta és átadta az irattárnak. (Ez az *Acta radicalia [cassata]* sorozat.) Ezzel párhuzamosan a kiválogatott több száz, részben XVII. századi, de túlnyomóan XVIII. századból való, elsősorban jogi, fiskális vonatkozású, a kamarai gazdálkodás egyes ágainak helyzetét megvilágító iratcsomót (az egy-egy ügyvel kapcsolatban összegyűlt iratok ugyanis többnyire együtt maradtak és kisebb-nagyobb fascikulusokat képeztek); ezeket tárgyi vonatkozásuk kezdőbetűje szerint betűrendes csoportokba osztotta szét, a betűkön belül – tekintet nélkül idő-, vagy bármilyen más rendre – az egyes ügyeket számmal látta el, és ebben a rendszerben meglehetősen hevenyészett lajstromkönyvet készített hozzájuk. Ez az eredete a jelen sorozat 1. alatt jelzett részének, mely a „*Negotia miscellanea*” nevet kapta. E sorozatot a pozsonyi kamarai levéltáros, Ribics György 1756-ban Pozsonyba szállította, ám rövidesen kiderült, hogy az iratokra Kassán az ügyvitelben még szükség van, ezért hamarosan az egész sorozatot visszavitték Kassára. Itt aztán a gyűjtemény a következő időkben újabb ügyiratokkal, iratcsoportokkal bővült; az újabb iratokat a tartalom szerint megfelelő betűhöz rakták, azon belül folytatólagosan új számokkal látták el, kivonataikat pedig betűrendre tagoló lajstromkönyvbe esetenként bevezették.

E kiválogatott iratok azonban csak elenyésző töredékét jelentették az említett helyiségekben felhalmozott rendezetlen iratoknak. A magyar kamara többszöri sürgetésére végre 1765-ben Korponay irattáros több segéderővel hozzálátott az irattömeg átvizsgálásához. E munkálat során az egyes helyiségekben végigmenve, nagyjából számba vették és csoportokba rakták az iratokat; 1765-től 1769-ig harmadfélezer újabb birtokjogi iratot válogattak ki, lajstromoztak és küldtek fel Pozsonyba. (Ez a *Copiae actorum radicalium* sorozat.) 1767 táján újabb több száz jelentést foglaltak lajstromba (ez a *Relationes*). Egy csomó iratot már meglévő sorozatokba helyeztek vissza, de így is hatalmas tömegű vegyes jellegű irat maradt rendezetlenül, melyeket az irattáros birtokjogi vagy ügyviteli szempontból értéktelennek minősített: főleg régebbi, XVI–XVII. századi, de részben XVIII. századi iratok.

A kassai kamarai adminisztráció átszervezésére 1774 őszén kiszállt kamarai biztosok tehát még mindig hatalmas mennyiségű rendezetlen vegyes iratot találtak az adminisztráció házában. Közülük egy csomó – ahogy jelentették – „mint széna és szalma”, összehányva hevert. Ennek ellenére kijelölték a Pozsonyba szállítandó, többé-kevésbé rendezett iratokat, és azokat 1775 januárjában a pozsonyi kamarai levéltárba szállították. A 30 nagy ládányi iratszállítmányban helyet foglalt segédkönyvével együtt többek közt a már említett (az 1760–70-es években még tovább növelt) *Negotia miscellanea* című sorozat, valamint a teljesen rendezetlen, vegyes

iratoknak is egy kisebbik része. Ehhez aztán az 1780–90-es években felszállították a vegyes, lajstromozatlan iratok Kassán maradt részét. A kamarai levéltárban tehát a XVIII. század végén volt egy segédkönyvvel ellátott „negotia miscellanea” sorozat, és egy, az előbbi terjedelemben többszörösen felülmúló, teljesen lajstromozatlan „miscellanea Cassoviensia”.

A kamarai levéltárban a „Negotia miscellanea” elnevezésű iratsorozatot a felszállítás után darabról darabra átnézték, majd a kialakult szokás szerint az arra érdemesnek tartott ügyeket már meglévő levéltári sorozatokba osztották át, mégpedig elsősorban az *Acta Radicalia* (nem tévesztendő össze a szepesi kamara levéltárának azonos című állagával!) és a *Neo-regestrata Acta* c. gyűjteménybe. Az előbbibe átosztott darabokat az elenchesban a szám elé piros tintával írt R betűvel jelölték meg, a Neo-regestrata Acta-ba (NRA) áthelyezett iratok esetében pedig az A–H betűknél az egyes betűkre vonatkozó bejegyzések végén feltüntették azon fascikulusok számát, ahová a megfelelő betű anyagát áthelyezték; a H betű után e bejegyzések hiányoznak. (Az A–H betű iratai az NRA 1101–1161, 1181–1263. fascikulusokban nyertek folytatólagosan elhelyezést.)

Ezeken kívül számos iratot, melyekről feltételezhető volt, hogy a folyó ügyvitelben még hasznukat lehet venni, kiemelték és átadtak az *irattárnak*, a *számvevőségnek*, illetőleg az egyes *departamentumoknak*. Ezt a tényt az elenchesban a megfelelő kivonat után írt megjegyzés (például „resignata ad regestraturam”, „ad departamentum civitatisense” stb.) jelzi. Ily módon a sorozat eredeti nagyságának töredékére zsugorodott, egy-egy betű anyagából például néhol csak néhány numerus maradt meg, de még mindig tekintélyes mennyiséget alkot.

Mivel a megritkított, mennyiségileg lepadt sorozat és a hozzá eredetileg, még Kassán készített segédkönyv immár nem fedték egymást, nem is ügyeltek arra, hogy az iratok a segédkönyv által tükrözött rendben vannak-e. A kötetet mint elavult segédletet félretették, és a megmaradt iratokat összevegyítették a kamarai levéltárban felhalmozott többi vegyes (miscellanea), kassai eredetű iratok tömegével. Az immár egyesített kassai miscellaneáról azután 1842-ben minden rendszer nélkül, ahogy azok (többnyire kisebb-nagyobb tárgyi csoportokban, egyes ügyek szerint összefogott, kisebb-nagyobb fraktur iratcsomókban egymásra halmozva) a kamarai levéltár 2–5. számú kamrájában (cubile) feküdtek, lajstromot készítettek, folytatólagosan számot adva az egyes csoportoknak, csomónként összekötött ügyeknek; ez a címben jelzett (l. 2/b.) „*Consignatio miscellaneorum Cassoviensium*”. Mint a cím is jelzi, nem az iratokat darabonként feltüntető lajstrom ez, hanem csak az egyes, gyakran egészen heterogén iratcsoportok sommás számbavétele, numerusok, tehát kisebb-nagyobb tárgyi egységek szerint. 1–1005. numerus jelölte ekkor a „Miscellanea Cassoviensia”-t. (A lajstrom tehát feltünteti a „Negotia miscellanea” megmaradt darabjait is, vagy legalábbis azok nagy részét, de nem jelöli azok eredeti jelzetét.)

E nagy iratsorozat 1842 táján a „Consignatio” szerint a szepesi kamara, illetőleg adminisztráció valamennyi működési köréből – az 1560-as évektől az 1780-as éve-

kig – a legkülönbözőbb, részben igen értékes irattömeget ölelte fel. A XIX. század első felében még e sorozat részeit alkották a Kassán régebben „Correspondentiae rebellium” névvel jelölt iratok (Thököly szepesi kamarájának, Rákóczi „Consilium Oeconomicum”-ának levelezése), a Bethlen Gábor és I. Rákóczi György szepesi kamarájának megmaradt iratanyaga, ezeken túl a kamarának különböző országnyakkal, főkapitányokkal folytatott levelezése, nagy mennyiségű értékes politikai történeti iratanyag, amelyekből később a levéltárban több önálló állagot alakítottak ki. E sorozathoz tartoztak továbbá olyan felsőbb kamarai rendeletek, kamarai tisztviselők jelentései, magánosok által írt levelek és kérvények, kamarai fogalmazványok, amelyeket később a nagy időrendi sorozatokba helyeztek vissza.

A sorozat története az 1842 utáni évtizedekben homályos. Nagyobbik részét valószínűleg még a kamarai levéltár működése során a levéltár különféle gyűjteményes jellegű sorozataiba osztották be. Később, már a Magyar Országos Levéltárban, a szepesi kamara levéltárának felállításakor több önálló állag innen került ki, például a *bizottságok* sorozatai (*Commissio juridica*, *Commissio oeconomica*, *Commissio tricesimale*), az *Instantiae et assignationes elemosynariae*, a *Bethleniana*, a *Thökölyana* és *Rákócziána* (utóbbi kettő ma már be van olvasztva a Thököly-, illetőleg Rákóczi-levéltárba), az *Acta abolitionis collegii S. J.* A megmaradt iratokból Herzog József, a kamarai levéltár kezelője 1913-ban ismét két sorozatot alkotott, helyesebben töredékeiben rekonstruálta a XVIII. század végén megszüntetett „*Negotia miscellanea*”-t: amely iratokon, kisebb-nagyobb fraktur csomót képező csomókon megmaradt a betűs-számos jelzet (az 1750-es években végrehajtott rendezés nyoma), azokat egyeztette az 1750-es években Korponay által készített, majd a 70-es évekig kiegészített régi segédkönyvvel, a kötetben kék ceruzával körülrajzolva azon numerusokat, melyek megvoltak, és a sorozatot 34 csomóban *Negotia miscellanea* néven állította fel. A többi iratot az 1842-ben készített „*Consignatio...*” numerusaival egyeztette (a meglévő numerusokat e segédkönyvben azonos módon jelölve meg), és 13 csomóban „*Miscellanea Cassoviensia*” néven állította fel. A számok természetesen erősen foghíjasak, hiszen az első sorozat eredeti – a segédkönyv által tükrözött – mennyiségének mintegy 1/4–1/5-ére, a második pedig legalább 1/20-ára csökkent. (A „*Consignatio*”-ban szerepel – minden megjegyzés nélkül – a Korponay-féle „*Liber actorum miscellaneorum*”-ban lajstromozott, tehát ma „*Negotia miscellanea*” néven felállított iratok nagy része is.)

A két sorozat jelenlegi, az eredetihez képest erősen lepadt állapotában is a kamara ügykörcinek szinte valamennyi ágából tartalmaz iratokat, aminthogy ezt a sorozat létrejöttének körülményei megmagyarázzák. A legkülönbözőbb, bármifajta belső kapcsolat, tervszerű szándék nélkül, teljesen esetlegesen egymás mellé került és lajstromozott iratok (iratcsoportok) sora alkotja mindkét sorozatot. Ritkán szerepelnek egy-egy numerus alatt egyes iratok. Általában – mint már volt róla szó – egy-egy ügy során az ügyintézésben egymáshoz került iratok, kapcsolt melléletek stb. együtt maradtak; egy-egy numerus tehát tartalmilag többnyire egy-egy kisebb-nagyobb tárgyi egység, külső megjelenésében kisebb-nagyobb iratköteg, fraktur

iratcsomó. Ha mégis vázlatosan meg akarjuk vonni az iratok tárgyi vonatkozásainak határait, megállapítható, hogy legnagyobb számban a kamara jogi működéséből, fiskalításokkal kapcsolatos teendői köréből találhatók itt iratok.

Így elsősorban egyes „caducitásokra” vonatkozó iratok (a *Negotia miscellanea*-ban a család- vagy birtoknév betűjénél), tehát megüresedett, magvaszakadt birtokok lefoglalása kapcsán keletkezett jelentések és mellékleteik, összeírások, leltárak, vizsgálati iratok, kiküldött biztosok felterjesztései. Továbbá kincstári jogra vonatkozó előterjesztések, ezek kivizsgálása, fiskális birtokok zálogba, bérbe adása, ezek visszaváltása (az ilyenkor esedékes felbecslésekkel, összeírásokkal); különböző szerződések, birtokba iktatások, ellentmondások stb.

Vannak itt általában hagyatéki ügyekre, ingóhagyatékokra (köztük sok felső-magyarországi kereskedőre), elkobzott csempészárakra stb. vonatkozó iratok, jelentések, vagyonleltárak. Igen sok irat a kincstári ügyvédek és a jogügyi aligazgató működése kapcsán került ide: különféle kincstári birtok-, határperek, ügyvédek jelentései a bíróságokon (Tiszán inneni Kerületi Tábla, megyei törvényszékek) folyó aktív és passzív fiskális perek állásáról, továbbá az adminisztrációhoz az egyes uradalmi úriszékekről továbbított bűnügyi és polgári perek; jogügyi aligazgatók és kincstári ügyvédek vegyes irathagyatécai.

Az iratoknak egy másik köre a kamarai gazdálkodás egyes jövedelmi ágaira vonatkozik: harmincadok, bányák, kincstári uradalmak, tizedbérlet, salétromgyártás, pénzverés, sóhivatalok stb. ügyeiben tartott ellenőrzések, vizsgálatok anyaga, kamarai kiküldöttek, biztosok jelentései, mellékletekkel együtt; vagy egyszerűen csak az egyes jövedelmi ágakra vonatkozó, alkalmilag összegyűlt és az irattárban egy csoportban elhelyezett iratok; továbbá a szabad királyi városokat érintő iratok: jelentések, városi tisztújításról, a házi pénztárak állapotáról, a városok közállapotáról, a taxa, cenzus ügyei, telepítések, városok kérelmei stb. Ezenkívül számos kamarai tisztviselő (tanácsos, segédhivatalnok, vidéki tisztviselő) hivatalos vagy magánjellegű irathagyatéka, végrendeletei találhatók itt. Vannak jelentések kifejezetten politikai vagy vallási mozgalmakról (kamarai birtokokon parasztzendülések, vallási ellentétekből származó összetűzések városokban); továbbá kamarai ügyiratok (egy-egy csoport kamarai fogalmazvány, jelentés stb.), amelyeket elmulasztottak a megfelelő sorozatokba beosztani stb. A „*Negotia miscellanea*” anyaga a XVII–XVIII. századból (zömében a XVIII. századból), a „*Miscellanea Cassoviensia*”-é vegyesen a XVI–XVIII. századból való.

Kutatás esetén – bármilyen felső-magyarországi vonatkozású témakörrel van szó – érdemes átlapozni a két segédkönyvet, amelyekben a sorozatokban ma is meglévő numerusok a fentebb említett, könnyen szembeűnő módon, kék ceruzakörrel meg vannak jelölve. Csak a megjelölt számokat lehet kikérni. Jelzetként az 1. sorozat esetében a *címet, betűt és számot* (pl. *Negotia miscellanea* B. 33.), a 2. sorozat esetében a *címet és számot* (pl. *Miscellanea Cassoviensia* 406.) kell feltüntetni. A reponált vegyes iratok csak darabonkénti átnézéssel kutathatók.

Egykori számvevőség levéltárának töredékei

E 705. SZÁMVEVŐSÉGI IRATOK

1551–1779

11 csomó

1. A kamarai számvevőség iratai és számadásai 1560–1779, 3 csomó
2. A kincstári javak, uradalmak praefectusának iratai, 1565–1767. 4 csomó
3. A kincstári szőlők felügyelőjének iratai, 1576–1764 1 csomó
4. Vegyes iratok, 1549–1777. 3 csomó

A szepesi kamarai számvevőség, pénztár és az alája rendelt tisztviselők és hivatalok töredékesen fennmaradt, más *állagokból előkerült* iratai és számadásai tartoznak ezen mesterségesen kialakított állagba. Az anyag négy részre tagolódik. Az első csoport azokból az iratokból áll, amelyek egyrészt a számvevőség ügyviteléről, személyzetéről adnak felvilágosítást, másrészt a számvevőséghez frott utasításokat és a kamarai gazdálkodás egészéről összefoglaló jellegű számadásokat tartalmaznak. A bécsi udvari kamara rendeletei csak az 1741–1771 közötti időből, a szepesi kamarai tanácsi utasítások a XVI. századtól, 1571-től kezdődően maradtak fenn. Ez nem jelenti azt, hogy valamennyi utasítás megmaradt. Igen töredékes mind a kamarához intézett beadványok, mind az erre adott válaszfogalmazványok sorozata.

Jelentősek a kamarai gazdálkodás és a pénztár egészét tükröző kimutatások és az ezekre vonatkozó számadásvizsgálati (cenzura) iratok. Ezek nem rendszeresen vezetett számadáskönyvek, hanem általában alkalmanként készített kimutatások. A kamarai alkalmazottak hagyatéki iratai szintén bepillantást engednek az egyes hivatalok pénzügyleteibe, mert a tisztviselőkkel szemben támasztott követelések elintézésekor pontos kimutatást készítettek az általuk kezelt összegekről is.

A szepesi kamara számvevőségében is volt a pozsonyiéhoz hasonlóan német és latin nyelvű szerkezeti tagozódás. Az 1716. júliusi fizetési jegyzékben pl. szerepelt coadjutor latinus és germanicus, accessista latinus és germanicus (E 154. 1716. július No 28.).

A második csoportban a kincstári javak igazgatójának – praefectus bonorum fiscalium – iratai és általában a kamara által kezelt uradalmakra vonatkozó iratok találhatók. A praefectus officium oeconomicum-ja szoros kapcsolatban állt a számvevőséggel. Egyes igazgatóknak különösen nagy mennyiségben maradt fenn anyaga, így például Wilhelm von Draheimnek, aki maga is érdekes személyiség volt. Ide nyertek beosztást az uradalmakra vonatkozó különféle iratok: bérletek ügyei, leltárak, gazdasági kimutatások, valamint a Wesselényi–Nádasdy-összeesküvés felfedése és a Rákóczi-szabadságharc leverése után elkobzott birtokok leltárai, becsűi. Utóbbihoz szorosan kapcsolódik a Libri bonorum fiscalium (E 706.) állagának adathalmazza.

A tekintélyes és már akkor régóta világhíres tokaji szőlők és borok kezelésére az inspector vinearum felügyelt. A harmadik csoportot az ő iratai alkotják. A negyedik, vegyes csoportba kerültek a kamarai gazdasági, igazgatási területre vonatkozó egyéb iratok. Az anyag fele a kamarai hajdúk napidíj-elszámolásaiából áll. A többi irat a harmincadokra, a sóügyre, az egyházi dézsmára, a megyékre és a városokra vonatkozik. Találhatók itt leszakadt mellékletek: nyugták, elszámolások is.

A számvevőségi iratok cím alatt összefoglalt szepesi kamarai gazdasági iratok minden csoportja csak darabonkénti átnézéssel kutatható. Az egyes gazdasági ágazatok tisztviselőinek jelentései a Repraesentationes (E 254.), a kamara hozzájuk intézett válaszai a Minutae (E 244–245.) állagokban találhatók.

E 262. LIBER RATIONUM

(Számadások kimutatása)

(1703) 1711–1752

1 kötet

Számvevőségi kimutatás. 1 kötet

A szepesi kamarai adminisztráció számvevősége vizsgálta felül az adminisztráció alá rendelt különböző kamarai jövedelmi ágak tisztviselőinek számadásait. Már a legelső (1567, 1571) hivatali utasítások, de különösen a számvevőhivatalnak 1690-ben történt újjáalakításakor a Breiner-féle instrukció (10–25. art.) és az adminisztrációt újjászervező 1723-i instrukció (41–45. art.) írta részletesen körül a segédhivatal munkáját. Ide érkeztek be a havi és negyedévi kimutatások, valamint az évvégi számadások. Ez utóbbiak felülvizsgálata a következőképpen történt: a tisztviselők által a kamarai tanácshoz beküldött számadásokat mellékleteivel együtt a számvevő kapta meg, aki azt tételről tételre átvizsgálta (examinatio, calculatio), majd átadta jelentéseivel, hozzá fűzött megjegyzéseivel a tanácsnak, amely ezeket az illetékes tisztviselővel közölte. A tisztviselő rövid időn belül válaszolt (replica) a megjegyzésekre, a választ a számvevő a számadással újra egybevetette (revisio), majd a kialakult eredmény alapján a kamarai tanács döntött, és a számadásban talált esetleges hiba alapján a hiányt mint büntetést az illető tisztviselő terhére róttá (censuratio et convictio). Végül a kirótt bírság tekintetében helye volt bizonyos egyezkedésnek (complanatio).

A sok jövedelmi ág különböző tisztviselői számadásaival kapcsolatban a számvevőség beosztottai különböző nyilvántartásokat vezettek. E nyilvántartások egyike egy olyan kötet, amely jövedelmi áganként mutatta ki: melyik tisztviselő mikor, milyen számadást adott be, és ezek milyen fázisokon mentek át a számvevőhivatalban és a tanácsban. A jelen kötet ilyen jellegű nyilvántartás. Az 1711 és 1752 közt szereplő jövedelmi ágak számára külön-külön rovatokat nyitottak benne. Ezekben belül feltüntették a tisztviselők nevét és a benyújtott számadások évét. Hét rubrika szolgált annak rögzítésére, hogy a fentebb vázolt fázisokon mikor mentek keresztül a

számadások: praesentatae, extradatae, replicatae, revisae, censuratae et earundem convictio és complanatio (az utóbbi kettőben megadja az összeget is). A kötet felosztása: bányák (szomolnoki, nagy- és felsőbányai, a nagybányai pénzverőház, a szomolnoki rézkereskedelmi vállalat tisztviselői), harmincadosok (harmincadhelyenként, 1715-ig az országgyűlés által akkor megszüntetett helyek is), a kamara pénztári hivatala, a szőlő- és borinspektoratus, az udvarbírák, uradalmi számvevők, kasznárok, kulcsárok (uradalmanként), a tizedbérllet, malmok, a tokaji rév, a szabad királyi városok (amelyeknek évi számadásait ugyancsak a kamara vizsgálta felül) stb.

A kötetben nyilvántartott számadások nincsenek meg; a számvevőség irattárának pusztulásával ezek is elpusztultak. Ami utólag előkerült belőlük, az a „Számvevőségi iratok 1551–1779” nevű mesterséges állagban (E 705) kapott helyet.

A kötet első lapjain betűrendes mutató tájékoztat arról, hogy egy-egy tisztviselő számadásai melyik fólión vannak nyilvántartva.

E 263. LIBRI PERCEPTIONUM ET EROGATIONUM

(Pénztárkönyvek)

1567–1746

16 csomó

Pénztárkönyvek, számadások stb. 91 kötet, illetve füzet 16 csomóban.

A kamara, ha koronként – hatásköri változásaitól függően – el is látott egyéb, közigazgatási stb. feladatokat (amelyek a történetkutatás szempontjából legalább annyira fontosak, mint a szorosán vett pénzügyi teendők), eredendően és döntően mégis pénzügyigazgatási szervezet, amelynek legfőbb feladata a rendes és rendkívüli jövedelmek behajtása és azoknak a – koronként ugyancsak változó – országos, illetve királyi szükségletekre való fordítása volt. E működésének eredményét a legösszevontabban és legplasztikusabban a jövedelmekről és kiadásokról készített számadások tükrözik. E számadások mindannak, ami az iratanyagban sokrétűen és szerteágazóan található, mintegy sűrített esszenciáját adják, és rávilágítanak arra, hogy mennyiben volt sikeres és eredményes az egész szervezet működése. Bármennyire is változott az idők során maga a szervezet, a pénzügyi igazgatás és a pénzkezelés módja a lényeg tekintve azonos maradt: az egyes jövedelmi ágak tisztviselői (harmincadosok, adószedők, tizedszedők, bányatisztek, udvarbírák stb.) évenként meghatározott módon számadással tartoztak a kamarának, a kamara pénztári hivatalának pedig évenként számadást kellett készítenie, amely az egész szervezet évi működésének mintegy mérlegét adta.

A kamara pénzkezelésével kapcsolatos egész számveteli jellegű iratanyagot (kezdve a számos jövedelmi ág kezelői által készített lajstromoktól, jegyzékektől, kimutatásoktól, negyedévi és évi számadásoktól és ezek mellékleteitől egészen a kamara pénztára által készített évi zárszámadásokig és a számvevő által készített

különböző nyilvántartásokig, másolati könyvekig, kimutatásokig stb.) ama segédhivatal őrizte, amely ezek ellenőrzésére volt hivatva: a számvevőség. A számvevőhivatalnak a szepesi kamara megalakulásától megszűnéséig a rendes irattártól (registratura) független, külön irattára volt; itt őrizték többek közt az évi összebevételekről és -kiadásokról készített zárszámadások sorozatát is. (A XVIII. században a kamara kassai házában az első emeleten, két szobában tárolták az 1567-ig visszanyúló hatalmas tömegű számvevőségi iratanyagot.) A kassai számvevőhivatal irattárát az 1770-es években a pozsonyi kamarai számvevőség irattárába szállították fel, s itt 1786-ban és a következő években – a kamara Budára költözése kapcsán – az egész irattár túlnyomó részét, mint hasznavehetetlent, kiselejtezték és papírmalomba küldték. Így pusztult el – a pozsonyiéval együtt – a szepesi kamara számvevőségi irattárának zöme, s csak egyes sorozatok és töredékek kerültek el az enyészett. E töredékek közé tartozik a jelen sorozat, s az alább ismertetendő három kisebb állag. (Más, hajdan a számvevőségben őrzött sorozatok és iratok található még a kamarai archívum különböző sorozataiban és a „Városi és kamarai iratok” című gyűjteményében, valamint a „Számvevőségi iratok” mesterséges állagban.)

A jelen sorozat túlnyomó részét a kamara, illetve adminisztráció pénztárosa (pénztári hivatala) által az összpénzbevételről és -kiadásról készített évi zárszámadások, illetve pénztári naplók teszik ki: néhány kötet más jellegű, bár ezek is a kamara pénzkezelésével függnek össze. A pénztáros (perceptor) feladata volt emellett, hogy kezelte a kamara pénztárát, átvette a bevételeket, a tanács írásbeli meghagyása mellett kifizetéseket eszközölt, a pénztár forgalmáról naplót vezetni és meghatározott időközönként kimutatásokat és zárszámadást készíteni. Mellette rendszerint egy ellenőr (contrascriba) működött, aki párhuzamosan külön naplót vezetett, így tételről tételre ellenőrizte a pénztáros ténykedését, továbbá bizonyos korszakokban – amikor a kamara ügyköre különösen kiterjedt – pénztári segéd (coadjutor) állt mellette.

A XVIII. század elején véghezvitt pénzügyi reform – amikor is a pénztárügyet elkülönítették a kamarai pénzügyigazgatástól – a pénztáros minden tekintetben a kamarai szervezet alá volt rendelve, a kamara utasításai szerint működött, és annak tartozott elszámolással. A hivatali utasítások általában előírják, hogy a pénztáros valamennyi bevételről és kiadásáról vezessen naplót (diurnum), negyedévenként összevont kimutatást (extractus), az év végén pedig számadást (rationes) terjesszen be. A kamara – hivataltörténeti szempontból – első korszakában, amely 1567-től a Bocskai-szabadságharc alatti megszakítástól eltekintve 1619-ig tartott, a pénztáros a kamara saját számvevőségéhez terjesztette be számadását, ahol felülvizsgálták, majd a kamarai tanács a számvevő megjegyzéseit figyelembe véve elfogadta vagy elvetette azt; a számadás egy példányát pedig a bécsi udvari kamarához küldték fel.

1622 után megváltozott a helyzet: az adminisztráció formájában újjászervezett pénzügyi hatóságnak 1690-ig számvevősége nem volt, a pénztár bizonyos tekintetben függetlenül az adminisztrátortól, illetve annak mellérendelve, közvetlenül a

pozsonyi magyar kamara alá rendelten működött, számadásait is a pozsonyi számvevőségen vizsgálták felül. A század közepétől, illetve még határozottabban az 1670-es évek végétől az adminisztráció levéltára (archívum) látta el a pénztár ellenőrének szerepét, illetőleg végzett bizonyos előzetes számvevői feladatokat. 1690-ben a hivatal újra kamarai rangot nyerve ismét számvevőhivatalt kapott. Ettől kezdve a helyzet fő vonalakban az 1567–1619 közti korszakához hasonló.

Az első korszakból teljes pénztári zárszámadást a jelen sorozat nem tartalmaz; azok a XVIII. század végi selejtezések áldozatául estek. (Egy-két példány elkerülte a pusztulást. Tudunk például a szepesi kamara 1592., és 1610., 1611., 1612. évi számadásairól; az első jelenleg a kamarai archívum „Lymbus”-ában, a másik három a „Városi és kamarai iratok gyűjteményében” őrzetik. Rendezetlen állagokban még lappanghat egy-két példány.) E sorozatban mindössze egy nem teljes, 1585. évi német nyelvű számadás található, valamint 1604-ből a kamara pénzbevételeit számon tartó – ugyancsak nem teljes – kötet. Az 1622-vel kezdődő korszakból – az 1631., 1633., 1642., 1651., 1653. és 1655. évekről – már korunkra maradt néhány pénztári zárszámadás (*Rationes anniversariae super perceptione et erogatione proventuum*).

E számadások rendszere lényegében – kisebb változásoktól eltekintve – azonos (és megegyezik az említett, nem a jelen sorozatban található korábbi számadásokéval). Az egy-egy évet magukba foglaló füzetek, illetve kötetek fele a pénzbevételeket (*perceptiones*), második fele a kiadásokat (*erogationes*) tartalmazza. Mind a bevételek, mind a kiadások tárgyi csoportok, rovatok szerint vannak felsorolva. A bevételeknél az egyes csoportok általában a következő sorrendben következnek egymás után: ha az adott évben adót szavazott meg az országgyűlés, a hadiadó (*dica*) bevételei megyék szerint; harmincadok, harmincadhelyek szerint; városi census és – ha kivetették – *taxa*; a tizedbérlet jövedelme; javak elzálogosítása; élésházak jövedelme, valamint egyéb bevételek (például kölcsönök, segély az udvartól, csempészárúk, italmérés, posztókereskedelem stb.). A jelzett évtizedekben ezek voltak a fő bevételi ágak. A kiadások ugyancsak csoportok, rovatok szerint – egy-egy rovat külön cím alatt, és összesítve, akárcsak a bevételek – következnek egymás után. A fő kiadási csoportok: országos, katonai tisztviselők fizetése (felső-magyarországi főkapitány és helyettese, királyi tanácsosok stb.); a végvárok katonaságának eltartására az adminisztráció jövedelmeiből fordított összegek (részletezve várak, őrségek szerint); élelmiszer-vásárlásra, szállításra fordított kiadások, tizedbérlet; a királyi udvarnak küldött összegek; a kamara személyzetének fizetése; a felső-magyarországi posta költségei; egyéb rendes és rendkívüli kiadások (kegydíjak, építkezések, „deputációk”, útiköltségek stb.). A számadást az összesítés zárja le: az évi összbevétel és -kiadás összege, a deficit, illetőleg a maradvány feltüntetése, rendszerint a pénztáros sajátkezű aláírásával.

A sorozat elején (az első három csomóban) néhány más eredetű, de a kamarai pénzkezeléssel kapcsolatos kötet is található. Ezek a következők:

1. *Extractus dicatorum* (1567–1571), amely a számvevőségben készített nyilvántartás. Megyék szerint (azokon belül évenként) tartalmazza a dicator nevét, a porták számát, a behajtott adó összegét és az erre vonatkozó egyéb megjegyzéseket, valamint a behajtott összegből eszközölt kiadásokat.
2. *Liber assignationum* (1623–1629). Ez a Bethlen Gábor erdélyi fejedelemségtől függő kassai kamara archivariusa (aki számvevői tiszteet is betöltött egyben) által vezetett napló a pénzbevételekről, jövedelmi ágak szerint csoportosítva.
3. *Liber extractuum continens in se varios extractus super universis provenibus... fiscalibus ex bonis notiorum... confiscatis* (1670–1673). Ez Felső-Magyarországon 1670 után konfiskált és kamarai kezelésbe vett jószágok termény- és pénzjövedelmeiről készített kivonatok sorozata, birtoktestek szerint történt csoportosításban.
4. *Liber assignationum proventuum...* (1673–1680). Ez a pénztári ellenőrként működő levéltári őr (archivi conservator) által vezetett napló a befolyt pénzjövedelmekről, jövedelmi ágak szerinti csoportosításban.
5. *Diarium pro anno 1702-ről és 1703-ról*. Ezek a pénztáros által vezetett naplók, amelyek a zárszámadások szokott csoportosításában tüntetik fel az évi befolyt jövedelmeket és – a kötetek második felében – a kiadásokat; évi összegezésük hiányzik.

A XVIII. század elején a Habsburg-birodalom területén pénzügyi reformot vezettek be, amelynek során a pénzkezelést és az egész pénztárügyet elválasztották a kamarai szervezettől. A pénztárügy ettől fogva előbb a bécsi Banco del Giro, majd a Wiener Stadtbank, végül az 1715-ben felállított – és 1723-ban átszervezett – ún. *Universalis Bancalitas* függésébe került. A kamarák és adminisztrációk mellett működő, a Bancalitas alá rendelt pénztárak (*Generalis Cassa*) vettek át minden jövedelmet, és kifizetéseket csak a Bancalitas rendeleteire eszközölhettek, kivéve a 100 forintnál kisebb összegeket, amelyekre a kamarai tanács is elrendelhetett kifizetést. Az ellenőrzést azonban számvevőhivatala útján továbbra is a kamarai szervezet végezte. Így 1723-tól Kassán is működött egy „*Generalis Cassa*”, amelyet a Bancalitas irányított, de amely a bevételekről és kiadásokról évnegyedenként készített *extractusait* és évi számadásait a kamarai adminisztráció számvevőségére, egy másik példányát a Bancalitashoz nyújtotta be. Ezeket aztán az adminisztráció tanácsának jóváhagyása után a pozsonyi magyar kamarához, innen pedig bécsi udvari kamarához küldték fel végső jóváhagyásra.

1725-től a kassai „*generalis perceptoratus*” működéséből származó – rendeltetésük szerint két típusra oszló – kötetek sora alkotja ez állag további részeit. Az egyik az évente vezetett *pénztári naplók* sorozata. Címük: „*Rapulare (seu diurnale) extractuum hebdomadaliū super perceptione et erogatione universorum proventuum Cameralis Administrationis Scepusiensis*”. E naplók hétről hétre – azokon belül naponként – tüntetik fel a pénztár bevételeit (a bal oldali lapokon) és az eszközölt kiadásokat (jobb oldalt). A kötetek másik csoportja: *Manuale rationum super uni-*

versis proventibus et erogationibus címet viseli. Ezek bevételi csoportonként, azaz jövedelmi áganként tartják nyilván a pénzbevételeket (egy-egy rovaton vagy csoporton belül időrendben), majd – a kötetek másik felében – tárgyi csoportonként, ugyanilyen rendszerben a kiadásokat. E „manuale”-k alapján készülhettek az évi zárszámadások. A kétfajta könyvek sorozata 1725-től 1746-ig viszonylag teljes; néhol egy-egy évről egyik vagy másik típusú kötet hiányzik, gyakran viszont egy-egy kötet két, sőt három másolatban is megvan. A kötetek – tekintet nélkül jellegükre – egyetlen időrendi sorozatban foglalnak helyet. Az 1746-os évvel a sorozat megszakad.

Kutatás esetén a sorozatot darabról darabra kell átnézni, illetőleg a kívánt évet (vagy éveket) kikérni. Idézésnél a sorozat címét és az évet kell megjelölni.

E 264. MEMORIALE QUADRIPARTITUM PRO RATIONISTA POBEST

(Pobest számvevőségi segéd feljegyzései)

1569–1621

1 kötet

Számvevőségi feljegyzések. 1 kötet.

E kötetet Pobest Cirják számvevőségi segéd (coadjutor) kezdte vezetni 1574-ben. (Pobest 1571-ben lépett kamarai szolgálatba mint Jezerniczky György számvevő mester segédje, és ilyen minőségben mint elsősorban a német nyelvű tisztviselői számadások számvevője 1574-ig, haláláig állt a szepesi kamara szolgálatában.) Célja az volt, hogy benne nyilvántartsa a számvevői hivatalnak a kamara vidéki tisztviselőivel való érintkezését, ezért a kötetet négy részre osztotta (innen a kötet eredeti címe). Az első rész a kamara számvevősége által a külső tisztviselőkhez írt leveleket, a második a tisztviselők beküldött számadáskivonatait (extractus), a harmadik a negyedévi kivonatokat, végül a negyedik a kamarához beküldött évi számadásokat volt hivatva nyilvántartani. E rovatok szerint el is kezdte vezetni a nyilvántartást, a megfelelő rovatokba bevezetve a levelek tartalmi kivonatait, illetőleg a számadások és extractusok leírását, végösszegeit, de 1574-ben bekövetkezett halála miatt e nyilvántartás abbamaradt.

A kötetet azonban a számvevőség továbbra is felhasználta oly módon, hogy az üres lapokra különböző, számvevőségi érdekű feljegyzéseket vezettek be (például a dikátorok vagy tizedszedők neveinek jegyzéke egy-egy évről, kimutatás megyék szerint több év ingyenmunkáiról, különböző kimutatások, fogalmazványok, számvevőséget érdeklő levelek másolatai stb., stb.). E feljegyzések főleg az 1570-es évekből valók, de néhány még az 1610-es évekből is található. A könyv így egészen vegyes számvevőségi vonatkozású feljegyzések rendszertelen halmazává lett. Ezen a XVII. században úgy próbáltak segíteni, hogy a fontosabbnak tartott tárgyokról az első két oldalon mutatószerű tartalomjegyzéket készítettek. Ekkor írták rá a kötet címlapjára a másodlagos, és annak tartalmát immár jobban kifejező címet: *Copia ali-*

quorum extractuum et paucarum nimis necessariorum informationum ab anno 1569–1620. A kötet vége felé XVI. század végi és XVII. század eleji esküformák találhatók különböző kamarai tisztek részére. Utolsó három lapján számos bejegyzés olvasható; ezek az 1571 és 1620 közt a kamaránál szolgált tisztviselők hivatalba lépésének és eskütételének, illetve hivatalból távozásának időpontját örököltik meg.

A kötetekben való tájékozódáshoz némi támpontot ad az elején található tartalommutató. Mivel azonban ez nem teljes, ajánlatos az egész kötetet átlapozni.

№ 265. DIARIUM ADMINISTRATURAE PROVENTUUM REGIONUM PARTIUM (REGNI HUNGARIAE) SUPERIORUM ETC.

(Másolati könyv különféle tárgyakról)

1629–1686

1 kötet

1. Diarium administraturae proventuum, 1629 (1–94. pag.)
2. Acta juridica camerae Scepusiensis 1631–1642 (95–247. pag.)
3. Consignationes inventatorum et aestimatorum fiscalium mobilium et immobilium, 1673–1686 (249–367. pag.). 1 kötet

A szepesi kamarai adminisztrációnál készített másolati könyvnek (amelybe különböző időkben más és más tárgyi vonatkozású iratokat írtak be) a XVIII. században a kamarai archívumban készített másolata. A kötet tartalma három, egymástól élesen elváló részre tagolódik:

1. *Diarium administraturae proventuum regionum partium Regni Hungariae superiorum 1629.március – október (1–94. pag.)*

A Péchy Zsigmond adminisztrátorrá váló kinevezése utáni néhány – fentebb jelzett – hónapból az adminisztrátorhoz érkezett, valamint az általa másokhoz (a magyar kamarához, kamarai tisztviselőkhöz, egyéb hatóságokhoz és személyekhez) írt levelek rövid tartalmi kivonatai ezek. A regeszták – tekintet nélkül arra, hogy beérkezett vagy kimenő iratról van szó – időrendben következnek egymás után, és a kamarai igazgatás legkülönbözőbb vonatkozásait érintik. A diarium eredetijét valószínűleg maga Péchy vezette. Maguk az iratok a levéltár párhuzamos időrendi sorozataiban találhatóak.

2. *Acta juridica camerae Scepusiensis, 1631–1642 (95–247. pag.)*

A kamara, illetőleg adminisztráció egyben bírói hatóság is volt a kamarai pénzügyigazgatást érintő és a kamarai tisztviselőkkel kapcsolatos ügyekben. Elítélhetett kamarai tisztviselőket hivatalukkal kapcsolatban elkövetett visszaélésekért (ilyen-

kor a helyettes jogügyigazgató, illetve a magyar kamara fiskálisa emelt vádat), a tisztviselők pedig egymás ellen vagy más személy ellen – ha az ügy a kamarai jövedelmeket érintette – emelhetek vádat. A kamarai tanács ilyen esetben átalakult bírósággá, és meghívott – az ügy természetéhez képest – más személyeket is, például harmincados ügyénél más harmincadosokat, továbbá esetleg szabad királyi városi tanácsosokat, katonai tisztviselőket stb. A kötet második része ilyen, a kamarai adminisztráció mint bírói hatóság előtt a jelzett időpontok közt lefolyt néhány per jegyzőkönyvének másolatát tartalmazza. (A perjegyzőkönyvek némelyike magyar nyelvű.)

3. *Consignationes inventatorum et aestimatorum fiscalium mobilium (et immobilium) in camera... Scepusiensis existentium, 1673–1686 (249–267. pag.)*

A kincstárra szállt ingó és ingatlan javak átvétele a kamara, illetőleg az adminisztráció feladata volt. Ilyen esetben egy-két tanácsos vagy más kamarai tisztviselő kiszállt a helyszínre, leltárba vette a javakat (inventatio), illetőleg megbecsülte azokat (aestimatio), és a jegyzékek egy példányát – a javak értékesítésére rendelkezést várva – jelentés kíséretében a felettes hatóságnak, a pozsonyi vagy a bécsi kamarának küldte meg. Az adminisztrációnak e ténykedése különösen megnőtt 1670 után, a Wesselényi–Nádasdy-összeesküvést, majd az első bujdosó támadást követő tömeges konfiskációk idején. Az ezen időből (főleg 1673–74-ből) származó néhány jegyzék, leltár, illetve becslés másolatai töltik ki e kötet harmadik részét. Elsősorban a Serédi, Rákóczi, Klobusiczky, Keczer, Bocskai, Csáky-féle elkobzott és Kasára szállított ingóságok részletes leltárai, továbbá Thököly István, a Balassy, Bocskai, Forgách, Nádasdy, Szepessy, Szuhay és más – kisebb – nemesek konfiskált jószágainak becslései és ingó javak leltára található e részben. A kötet végén van a Thököly-szabadságharcban elhalt Péchy Gáspár javainak 1686-ban készített becslése; végül pedig egy egészen más természetű jegyzék: feljegyzés az 1628–1630-i kőronapénz bevételéről.

A kötet első és második részéhez elől jól használható betűrendes mutató áll rendelkezésre, amely személy-, helyneveket és bizonyos tárgyi címszavakat vetít ki, rövid tartalmi kivonatot ad, és utal a kötet oldalszámaira.

E 271. PROTOCOLLUM COPIALE CAUSARUM ET PROCESSUUM CORAM CAMERA
VENTILATORUM

(A szepesi kamara által tárgyalt perek másolati könyve)

1655–1674

1 kötet

A kamara mint bírói hatóság előtt zajlott perek főbb iratait, perjegyzőkönyveket stb. a szepesi kamaránál, illetőleg adminisztrációnál külön kötetekbe másolták le.

(Egy ilyen permásolatokat tartalmazó könyv XVIII. századi másolata az 1631–1642. évi perekről szintén fennmaradt.) A kamara illetékes volt első fokon tárgyalni a kamarai tisztviselőkkel, a kamarai pénzügyigazgatás különböző ágaival kapcsolatos pereket; a bíróság a kamarai tanács egy-két tagjából, továbbá – a per tárgyának természetétől függően – külső tisztviselőkből, nemegyszer külső, egyházi (például egri prépost, kanonok) és nemesi (például megyei kiküldöttek) vagy katonai személyekből alakult. A jelen kötetben főleg harmincad nemfizetés, csempészet, kincstári javak jogtalan elidegenítése; birtoknak vagy ingóságoknak királyi vagy kamarai rendeletre át nem adása; valamilyen – a királyi jog fogalma alá tartozó – jövedelmi ágnak jogtalan használata miatt, továbbá hátralékban maradt, hűtlenül gazdálkodó kamarai tisztviselők ellen indított perek anyaga található a jelzett évkörön belül. A perekben a vádat a jogügyi aligazgató vagy az illetékes jövedelmi ág tisztviselője emelte a kamara előtt. Az egy-egy perrrel kapcsolatosan keletkezett fontosabb iratokat (királyi rendelet, tanuvallatási jegyzőkönyv, vizsgálati jelentés, ítéletlevél stb.) egy csoportban, nagyjából időrendben másolták be; az egyes perekre vonatkozó másolatok egyébként is időrendben következnek egymás után.

A kötethez segédlet nem áll rendelkezésre, azt kutatás esetén lapról lapra át kell nézni.

E 272. LIBER COPIALIS PRIVILEGIORUM, EXEMPTIONUM, PROTECTIONUM

(Másolati könyvek: adományok, kiváltságok)

1559 – 1569

2 kötet

Másolati könyv (és másodpéldánya) 2 kötet

A szepesi kamaránál az 1567., illetve 1571. évi instrukció rendelkezése értelmében készített másolati könyv a kamara hatásköre alá rendelt területre vonatkozó királyi kiváltságlevelekről (főként szabad királyi és bányavárosoknak adott privilégiumok, vásárszabadalmak, harmincadmentességek, exemptiók, adózás, urburafizetés stb. alól), birtok-, és nemességadományokról, a király által kölcsönvett összegekre vonatkozó királyi consensusokról stb. Az iratok jellege teljesen megegyezik a királyi könyvekbe bemásolt oklevelekével (bizonyos másolatok ott is megtalálhatók). A kötet rendeltetése is ugyanaz volt: a fontosabbnak tartott jogbiztosító okleveleknek különös nyomaték kedvéért történő lemásolása. Az oklevelekben számos középkori oklevél átírata található. Az egyes másolatok előtt fejcímként díszes frással az oklevél rövid tartalmi kivonata olvasható. A kötet elején valószínűleg később, a XVII. században készített betűrendes mutató áll. A kötet másodpéldányát – akárcsak a Liber regius-okét, amelyekkel együtt őrizték, és amelyeknek sorsában osztozott – a XVIII. században a kamarai archívumban készítették.

E 273. LIBRI REGII
(Másolati könyvek: adományok, kiváltságok)
1561 – 1772
15 kötet

1. Másolati könyvek („Liber regius”, illetve XVIII. században: „Liber regius officinalis”), 1561 – 1772. 5 kötet
A királyi könyveknek a kamarai levéltárban készített másodpéldányai, 1561 – 1731. 5 kötet
2. Kiegészítések a „Liber regius”-okhoz, 1691 – 1695, 1732 – 1747. 3 kötet
3. Másolati könyv („Liber expeditionum et resolutionum regiarum”), 1662 – 1676. 1 kötet
A kamarai levéltárban készített másodpéldány. 1 kötet

A magyar kancelláriában az összes királyi kiváltságlevelekről, adományokról stb. vezetett ún. „Királyi Könyvek” mintájára más központi hatóságoknál is kialakult a szokás, hogy a hasonló jellegű iratokat ugyancsak általában „Liber regius”-nak nevezett kötetekbe másolták teljes terjedelmükben. Már a szepesi kamarát létrehozó 1567-i utasítás előírja, hogy valamennyi – a kamara területi illetékességét érintő – királyi eredetű jogbiztosító oklevelet, iratot (exempla... privilegiorum, libertatum, immunitatum, praerogativarum, inscriptionum, assignationum, obligationum, donationum, jurium ac quorumvis literalium instrumentorum) egy bizonyos könyvbe másolják be (63. art.). A Királyi Könyveket kezdetben az irattárban másolták. Az első kötetet ugyanaz a kéz írta, amely például a kamara fogalmazványairól készített másolati könyvet, a *Liber copialis expeditionum*-ot, tehát ott is őrizték, később azonban a számvevőség irattárában tartották a sorozatot. (A számvevőség adott véleményyt a fiskalitásokkal kapcsolatos kérdésekben; ehhez a szerepköréhez különböző kimutatásokon kívül a Királyi Könyvekre is állandóan szüksége volt.) Sőt, talán a másolást is legalábbis, a XVII. század végétől, maga a számvevőség végezte. Erre mutat az, hogy 1690-ben a számvevőségnek adott instrukció egyik pontja a királyi resolútiók, kiváltságok, adományok és egyéb nagyobb fontosságú iratok (resolutiones, privilegia, donationes et reliqua majoris momenti acta) teljes terjedelemben való lemásolását szorgalmazza, a számvevőségnek egy 1770. szeptember 19-i felterjesztésében pedig az olvasható, hogy a Liber regiusok eredeti példányai „soha” nem őriztettek az irattárban, hanem a számvevőségen. Ez természetesen úgy értendő, hogy ekkor már régen a számvevőség őrizte – és nyilván másolta – a Királyi Könyveket.

A sorozat a következő részekre oszlik:

1. *Másolati könyvek (Liber regius), 1561 – 1772*

A kötetekbe másolt iratok jellege és tartalmi köre bizonyos fokig más az 1670-es évek előtt, mint azután. Lipót kora előtt – csekély kivételtől eltekintve – általában

a szorosán vett kiváltságok, adományok stb., tehát jogbiztosító királyi oklevelek találhatóak a kötetekben. Így például szabad királyi városok és egyéb kiváltságolt elemek új vagy megújított kiváltságlevelei, királyi megerősítések (confirmationeles); városok, kamarai birtokok mezővárosai számára kiadott oklevelek; a kamara alá rendelt területen fekvő, a királyra szállt és újra eladományozott birtokokról szóló adománylevelek és egyéb donációk (nemességadományozás, címeradományozás stb.); királyi iktatóparancsok és hiteleshelyek jelentései statuciókról, királyi parancsok birtokok visszavételére vonatkozóan, illetőleg királyi oklevelek kincstári birtokok elzálogosításáról, bérbe adásáról és az erre vonatkozó szerződések; különböző exemptiók (adományozás, harmincadfizetés stb. alól); alapítványok (pl. egyházi alapítványok) és hasonló jellegű királyi oklevelek másolatai. A XVII. századból államjogilag fontos, a szepesi kamara jurisdictióját érintő okiratok másolatai is találhatóak itt, így békeszerződések, az erdélyi fejedelmekkel kötött szerződések stb. Lipót korától annyiban változik a kötetek jellege, hogy az előzőekben érintett iratfajtákon kívül minden fontosnak, nagy jelentőségűnek tartott királyi resolútiót bemásoltak a kötetekbe, elsősorban az elvi vonatkozású kamarai elhatározásokat, de ezek mellett bármilyen fontosabb ügyben kelt királyi leiratokat is, amelyek a kamarai igazgatás legkülönfélébb ágazataira vonatkoznak. A királyi oklevelek természetesen gyakran foglalják magukban az 1526 előtti oklevelek átíratait is. A királyi oklevelek mellett helyel-közzel más eredetű iratok teljes szövegű másolatai is helyet kaptak bennük, rendszerint egy-egy királyi oklevélhez kapcsolódva (udvari és magyar kamara, hiteleshelyek stb. kiadványai, sőt a szepesi kamara egyes kiadványai is), a XVII. század végétől pedig egyre sűrűbben felsőbb kamarai rendeletek is. A XVIII. századból – amikor a királyi leiratokat mindig a magyar kamara közvetítette – a királyi rendelet mellett rendszerint megvan a kamarai leirat másolata is.

Egy-egy irat másolatát általában megelőzi a címként előrevetített hosszabb-rövidebb tartalmi kivonat, majd következik a másolat, egyes esetekben a formulás részek elhagyásával, más esetekben viszont ezek megtartásával (sőt az eredeti irat aláírásainak az eredetit utánzó másolatával). A másolatok nagyjából időrendben sorakoznak egymás után, de csak nagyjából, és távolról sem következetesen; sok helyen időrendben egészen távoli iratok bontják meg az időrendet.

Az öt kötet (I.: 1561–1586, II.: 1586–1654, III.: 1655–1670. (XVIII. századiak is vannak benne), IV.: 1674–1687, V.: 1690–1731) mindegyikéhez készült a kötetek elején egykorú mutató. Ez általában a személy- és a helyneveket (helyenként – meglehetősen tökéletlenül – tartalmi vonatkozásokat is) kivétlve rövid tartalmat ad meg, és utal a kötet fólió- illetőleg paginaszámára. Az első kötethez mellékelve van, füzet formájában, egy, a XVIII. században, a kamarai levéltárban készített (az egykorúnál jobban használható) mutató is.

A királyi könyvek sorozatát egyéb másolati könyvekkel és iratsorozatokkal együtt 1755-ben Ribics kamarai levéltáros utasítására a pozsonyi kamara archívumába szállították fel. Mivel azonban a kötetekre a folyó ügyvitelben állandóan szükség volt, a kamarai adminisztráció sürgetésére a kamarai levéltárban elkészí-

tették, és 1769-ben Kassára szállították azok másodpéldányait, ahol – a régebbi hagyományoknak megfelelően – a számvevőség irattárában helyezték el, és a magyar kamara többszöri sürgetésére csak 1772-ben adták át az irattárnak. Így keletkeztek tehát a jelenleg is meglévő másodpéldányok, amelyek szószerint megegyeznek (a kötetek beosztását illetően is) az eredetiekkel. Nb. csak az első három kötet egyezik, az ötödik kötet az első sorozat 4. kötetének másolata, a negyedik más.

2. Kiegészítések a „*Liber regius*”-okhoz 1691–1695, 1732–1746

A kamarai levéltárban készített füzetek formájában írt másolatok ezek azon királyi resolúciókról, amelyek a Kassáról felküldött Királyi Könyvekben nem voltak meg, de amelyeket a levéltárban lemásolásra érdemeseknek tartottak. Egy-egy füzet egy évet foglal magában; az évkörök a fent feltüntetettek.

3. Másolati könyv (*Liber expeditionum et resolutionum regiarum*), 1662–1676

Főként királyi rendeleteknek és magyar kamarai leiratoknak, részben egyéb hatóságok, a magyar kancellária, a nádor stb. átiratainak a másolatai. (Jellegük és tartalmi körük megegyezik az előzőkkel.) A kötet végén egykorú mutató segíti a tájékozódást. A másodpéldány ugyanúgy keletkezett, mint az I. alatt tárgyalt köteteknél.

Kérlőlapon és idézésnél a cím és az év (évkör) tüntetendő fel.

E 274. LIBRI CONTRACTUUM ET OBLIGATORIALIUM

(Másolati könyvek: szerződések kötelezvények)

1653–1766

3 kötet

1. kötet: „*Liber contractuum antiquorum*”, 1653–1710
- 2–3. kötet: „*Libri obligatorialium et contractuum*”, 1711–1766

A kamarai adminisztráció számvevősége számára adott 1723-i instrukció pontosan előírja, hogy a számvevőség milyen nyilvántartásokat és másolati könyveket köteles vezetni. A könyvek első osztályán belül (*prima classis est, quibus necessaria vigilantia et observatio operationum vulgo Controlirung dicta continentur*) a hatodik fajta könyv a szerződések könyve (*Liber contractuum*), amelybe valamennyi szerződést, zálogosítást és bérbe adást illető iratot be kell másolni (*in quo universi ejusmodi contractus, inscriptiones et id genus alia exarendationem concernentia instrumenta inserantur*). (1723. számvevőségi instrukció 9. art.)

A szerződéseket, kötelezvényeket már az utasítás előtt is, a XVII. század közepétől külön kötetbe másolták be, ily módon az ilyen jellegű fontosabb ügyletek másolatai 1766-ig folytatólagosan megvannak. (Sőt, már korábról is fennmaradtak azonos jellegű másolati könyvek, 1575–1638: „Libri copiales obligationum, informationum et expeditionum”, 3 kötetben; I. *Minutae* 3/d alatt.) A kötetek elsősorban a szepesi kamara, illetőleg adminisztráció igazgatása alá tartozó területre eső kincstári birtokok, birtokrészek, szőlők, különböző haszonvételek (mészárszék, borkimérés, sörfőzés stb.) eladására, átengedésére, zálogba adására, bérbeadására vonatkozó szerződéseket, vagy ezek visszaváltására vonatkozó iratokat, továbbá a kamara és egyes személyek közt létrejött különféle adásvételi szerződéseket tartalmaznak. Ezeken túl találhatók a kötetekben a kamarától pénzt kölcsönzők, vagy a kamarának valamilyen címen pénzzel tartozó személyek kötelezvényei; megyék, városok kötelezvényei az élelsházakba beszolgáltatandó gabonamennyiségekről; a hivatalba lépő kamarai tisztviselők reverzálisai stb., valamint olyan magánszemélyek közt létrejött különféle szerződések (birtokeladás, csere, zálog, bérletek, pénzkölcsön stb.), amelyeknek megkötésükkor nem volt közülük a kamarához, kincstári szempontból csak később váltak érdekessékké.

A másolatok – helyenkénti következetlenségektől eltekintve – általában időrendben következnek egymás után, rendszerint teljes szövegeket tartalmaznak (elvéve csak kivonatokat); a másolatok mellett a margón olvasható általában egy-egy irat tartalmi kivonata.

Mindhárom kötet (I.: 1653–1710, II.: 1711–1739, III.: 1740–1766) elején mutató áll rendelkezésre, amely többnyire birtok-, és személyneveket vetítve ki, megadja az iratok néhány szavas tartalmát és a fóliószámot, ahol a megfelelő másolat található.

Kérőlapon és idézésnél a sorozat címét és a kötet évkörét kell feltüntetni.

E 276. LIBRI FISCALITATUM DENUNTIATARUM

(Másolati könyvek: lappangó kincstári jogok)

1730–1770

2 kötet

Lappangó kincstári jogok bejelentéseinek másolati könyvei (*Liber seu regestrum denunciatarum fiscalitatum in diversis privatorum nobilium bonis, sive per notam quorumpiam infidelitatis, sut etiam defectum seminis latentium...*), 1730–1754 (I. kötet), 1765–1770 (II. kötet)

A kamarai szervezet egyik igen fontos feladatköre volt minden időben a magszakadás vagy hűtlenség miatt a kincstárt illető, de lappangó, eltitkolt királyi jogok, birtokok kifürkészése és konfiskálása; e feladatkör ellátását nagymértékben elősegítette a XVIII. században az a királyi rendelkezés, amely szerint bárki feljelentést (*denuntiatio*) tehet a kamaránál, ha rejtett királyi jogról szerez tudomást, és az

ilyen „denunciator” – ha a kérdéses birtokról jogilag valóban igazolható, hogy az a kincstárt illeti, és a konfiskálás is megtörtént – pénzben vagy birtokban jutalmat kap. Mégpedig ha az illető fiskalitás értéke 10000 forintot alul mozog, az érték egyharmadának megfelelő, ha ennél nagyobb értékű, az uralkodó által megállapított összegű jutalmat. Ezen a téren a kamarai adminisztráció elsősorban saját vidéki tisztviselőire (kincstári ügyvédek, udvarbírák, harmincadosok stb.) támaszkodott, feladatukká téve, hogy állandóan szimatoljanak eltagadott kincstári jogok után. Ugyanakkor a jutalom reményében a magánosok tömege is élt szóban vagy írásban a feljelentés lehetőségével. A feljelentések egy része írásban a kamarai adminisztráció székhelyére futott be (nagyrészt névtelenül), más része írásban vagy szóban az egyes kamarai uradalmak ügyvédjeihez (fiscalis procurator). A feljelentések egy része alaptalan volt, vagy legalább is igen labilis (kézenfekvő, hogy egyesek ily módon próbáltak ártani haragosaiknak), ezért a denuntiatio kézhezvétele után a kamarai tanács véleményezésre kiadta azt a jogügyi aligazgatónak vagy valamelyik kincstári ügyvédnek; ha szükségesnek látszott, tanúk meghallgatásával alaposabb helyszíni vizsgálatot is tartott, majd ezek alapján helyezte folyamatba a konfiskációs eljárást, illetőleg ejtette el az ügyet, ha a feljelentés alaptalannak bizonyult.

E denuntiatiók nyilvántartása végett rendelte el a kamarai tanács 1730-ban, hogy a befutott feljelentésekről a tanácsjegyző másolati könyvet készítsen. (Az első kötetet valóban a „protocollista consistorialis” készítette, később, úgy látszik, a számvevőségen vezették és őrizték az effajta könyveket, mint általában a fiskalításokkal kapcsolatos különböző nyilvántartásokat.) A ránk maradt két kötet (eredetileg nyilván több lehetett) tehát a magszakadás vagy hűtlenség miatt gyaníthatólag a kincstárt illető, de magánosok kezén lévő felső-magyarországi birtokokkal, részirtokokkal, különféle haszonvételekkel, talált kincsekkel stb. kapcsolatos, kamarai tisztviselők vagy magánosok által tett feljelentések másolatait tartalmazza. Sok esetben – főleg a második kötetben – megtalálható a jogügyi aligazgatónak, illetve valamelyik kincstári ügyvédnek a tárgyról benyújtott írásos véleménye is. Egyes feljelentésekkel kapcsolatban egyéb iratok teljes szövegű vagy kivonatos másolatát is tartalmazzák a kötetek (például a vizsgálat alkalmával eszközölt tanúvallatás deutrális pontjai); az első kötetben a feljelentések teljes szövegű másolata mellett a margón különféle megjegyzések találhatók: a praesentatum dátuma és az elintézés különböző fázisainak megöröklése kivonatosan (például a vizsgálat elrendelése, illetőleg annak megejtése, az ügyben kelt iratok regesztája stb.). A kötetekben a bejegyzések általában időrendben következnek egymás után.

A kutatást az első kötetnél (1730–1754) a kötet végén található mutató könnyíti meg, amely általában személyneveket vetft ki; a második kötethez (1765–1770) mutató nem készült, így ezt kutatás esetén végig kell lapozni.

Kérőlapon és idézésnél a kötetek címe és az év (évkör) tüntetendő fel.

E 706. LIBRI BONORUM FISCALIUM

(Fiskális javak kimutatásai)

1582–1770

1 csomó

A szepesi kamara által az illetékessége alá tartozó területen elkobzott, majd kezelt, bérbe adott, elidegenített javakról a számvevőségen készült kimutatások, másolati könyv, ezek másodpéldányai és fogalmazvány-példányai találhatóak itt. Ilyen kimutatásokat mindennapi munkája megkönnyítésére valószínűleg a jogügyi aligazgató is készített. A feltehetően az aligazgató által készített kimutatásokat is ezen állag tartalmazza. A vékony kötetek és füzetek java része táblázatos kimutatás, csupán egy másolati könyv található köztük, amely 1691–1692-ből adja meg a birtokokra vonatkozó adományozó, adásvételi okiratok szövegét. A bejegyzések időrendben haladnak (év, hó, nap); a kötet elején lévő név- és helymutató, megadva a lapszámot, segít a tájékozódásban. Egy ilyen másolati könyvtöredék található még itt az 1712–1717 közötti évekre vonatkozóan is.

A birtokkimutatások rovatai általában megegyeznek; közlik a birtok, a korábbi birtokos nevét, az elidegenítés minőségét (inscriptio, arenda, restitutio), a becslések összegét, az inscriptionális, árendális stb. summa nagyságát stb. A legtöbb kötetben és füzetben mutató található, amely a kimutatás tételszámára vagy lapszámára utal. E kimutatások különösen értékesek, mert egyrészt a Wesselényi-összeesküvés, másrészt a Thököly- és a Rákóczi-szabadságharcok utáni konfiskálások pontos adatait tartalmazzák. Az anyag a reponenda felszámolásakor került elő. Hasonló jellegű (rendszer nélküli) anyag található az archívumban az Extractus fiscalitatum (E 161.) nevű állagban.

Bizottságok

E 266. COMMISSIO BREUNERIANA

(A Breiner-bizottság iratai)

1688–1690

3 csomó, 5 kötet

1. A bizottság rendeletei a kamarához (Decreta ad Cameram Scepusiensem emanata), 1689–1690. 2 csomó
2. A bizottság rendeleteinek másolati könyve (Liber decretorum excelsae Caesareo-Regiae Commissionis ad inclitam Regiam Scepusiensem Cameram emanatarum (1688–1690), eredeti és másodpéldány. 2 kötet
3. A bizottság zárójelentése (Relatio commissionis Breunerianae), 1690. december 18. Eredeti és másodpéldány. 2 kötet
4. A bizottság naplója (Diarium Breunerianum), 1688–1689. 1 kötet
5. A kamarának a bizottsághoz intézett válasziratai, fogalmazványok (Minutae ad excelsam commissionem factarum expeditionum), 1689–1690. 1 csomó

I. Lipót 1688. december 3-iki rendeletével kinevezte gróf Breiner (az iratokban többnyire: Breüner, Breuner) Siegfried Kristóf titkos tanácsost, az udvari kamara alelnökét, Thavonath Lajos udvari és Mednyánszky Pál magyar kamarai tanácsosokat császári és királyi biztosokká a szeptesi kamara helyzetének kivizsgálására. Különösen a kamara belső és külső tisztviselőinek, a kamara alá tartozó kincstári birtokoknak és az udvarnál a kamara ellen emelt panaszoknak revízióját (... pro visitatione Camerae istius nostrae Scepusiensis tam internorum quam externorum officiorum, bonorumque ab eadem dependentium, necnon revisione certorum gravaminum hic in Aula nostra adversus eandem Cameram nostram motorum...) tette feladatukká. A vizsgálatra mindenekelőtt azért volt szükség, mert a váltakozva hol kamarának, hol adminisztrációnak nevezett felső-magyarországi pénzügyi szervezet a Thököly-szabadságharc leverése, Felső-Magyarországnak és központjának, Kassának a császári seregek által történt visszavétele (1685. október 25.) után évekig nem tudott úrrá lenni a helyzeten, számos nehézséggel küzdött.

A biztosok – Thavonath nélkül, aki végül mégsem vett részt a bizottságban – 1689 áprilisában kezdték meg működésüket Kassán, és – személyesen járva be egész Felső-Magyarország területét – hosszú idő óta a leghatásosabb és minden részletre kiterjedő vizsgálatot folytattak le a kamara valamennyi működési körét, „belső és külső státusát” illetően. A vizsgálat többek közt kiterjedt a felső-magyarországi harmincadügyre, a bányáügyre (a nagybányai és felsőbányai arany és ezüstbányák és pénzverés, a szomolnoki rézbánya és a sóvári sóbánya tartozott ekkor a kamara igazgatása alá), a máramarosi sókereskedelemre, a tokaji és más sóhivatalokra, a kamarai kezelésben lévő kincstári birtokokra és szőlőkre, borkereskedelemre, az országrészben elhelyezett katonaságnak a kamarára háruló ellátási költségeire, az élésházakra. Mindeme igazgatási ágak bevételeit és kiadásait évekre visszamenően regisztrálták, új költségvetést állapítottak meg, és mindezzel kapcsolatban szabályozták a kamara igazgatási funkcióit, nem utolsósorban pedig új rendet teremtettek a kamara belső szervezetében.

A gyakran kamarának nevezett, de jogilag csak igazgatósági rangban levő pénzügyi szervezetet (amely 1622 óta elvileg csupán a magyar kamarának volt alárendelve, élén adminisztrátor állt, külön számvevősége nem volt) ismét kamarává szervezték át. Nem nehéz felismerni ebben a XVII. század utolsó évtizedeiben egyre erősödő gyarmatosító gondolatot, amely ezzel az intézkedéssel is az ország igazgatási egységén igyekezett rést ütni, a magyar kamara befolyását gyengíteni és a bécsi udvari kamara közvetlen befolyását erősíteni, bár az országrésznek a magyar kamara hatásköréből való teljes kiszakítására – mint ahogy ez az újszerzeményi területeken történt – nem volt lehetőség: az udvari törekvéseknek a szeptesi adminisztráció tekintetében gátat szabott az 1681:13. tc.

Mindenesetre a bizottság átszervező tevékenysége szankcionálta az 1672 óta egyre erősebben utat törő tendenciát, tudniillik az udvari kamara közvetlen befolyásának növekedését, sőt például az újjászervezett szeptesi kamarát a gabonaügy vonatkozásában kizárólag az udvari kamara alá rendelte; egyébként újra felállította

a számvevőséget a kamara mellett, részletesen szabályozta ügyvitelét és a segédhivatalok munkáját. A bizottság – teljességgel figyelmen kívül hagyva a XVII. századi fejlődést, az 1608 óta a magyar kamara és az uralkodók által kiadott instrukciókat, visszanyúlva az I. Miksa-féle 1567-i és 1571-i instrukciókhoz – több utasítást adott ki, amelyek közül a legfontosabb, a kamara számára az elkövetkező két évtizedben irányadó az 1690. március 30-i utasítás volt. (Másolatban a bizottság zárójelentéséhez mellékelve a jelen állagban is megtalálható.) A Breiner-bizottság 1690 végéig tartózkodott Felső-Magyarországon, és működése eredményéről 1690. december 18-án tette meg zárójelentését a királynak.

Minthogy a bizottság ténykedésének írásos emlékei több részre oszlanak, e különálló részek ismertetését az alábbiakban külön-külön adjuk.

1. A bizottság rendeletei a kamarához (Decreta ad cameram Scepusiensem emanata), 1689–1690

Ez az iratanyag a bizottság által 1689 áprilisától 1690 decemberéig tartó működése során a kamarához intézett eredeti rendeletek sorozata. A bizottság a jelzett egy és háromnegyed év alatt fel volt ruházva azzal a jogkörrel, hogy a király nevében bármilyen kérdésben közvetlen rendelettel fordulhatott a kamarához, és utasíthatta azt. A rendeletek részben információt kérnek a vizsgálat körébe vágó ügyekben, a kamarai ügykezelést, a jövedelmi ágak állapotát illetően stb., részben pedig konkrét ügyekben intézkedéseket rendelnek el, vagyis a kamara működésébe vágó legkülönfélébb kérdéseket érintik. A rendeletek időrendben találhatók (az első 45 iratot le is számozták). Segédletként az alább említett másolati könyvek használhatók.

2. A bizottság rendeleteinek másolati könyve (Liber decretorum excelsae Caesareo-Regiae Commissionis ad inclitam Regiam Scepusiensem Cameram emanatarum), 1688–1690

Az 1. alatt említett bizottsági rendeleteknek fontosabb ügyekben teljes szövegű másolatai, egyéb ügyekben tartalmi kivonatai; nagyjából – néhol nem következetesen betartott – időrendben. Néhány, a bizottsághoz intézett királyi leirat teljes szövegű másolata is megtalálható itt. Az egykorúan vezetett kötetekhez a kamara registratora által készített *mutatót* kötöttek, amely a másolati könyv lapszámára utal. A kötet segédletül használható magukhoz az 1. alatt említett eredeti rendeletekhez. A XVIII. században a pozsonyi kamarai archívumban készített másodpéldány szó szerint megegyezik az egykorú másolati könyvvel, benne külön füzet alakban található az eredeti mutató másolata is.

3. *A bizottság zárójelentése (Relatio commissionis Breunerianae), 1690. december 18.*

A kötet a királyi biztosoknak, gróf Breiner Siegfriednek és Mednyánszky Pálnak a királyhoz intézett, sajátkezűleg aláírt terjedelmes jelentését tartalmazza a bizottság által lefolytatott vizsgálatról. A német nyelvű jelentés, sorra véve a kamara belső szervezeti és személyi kérdéseit, majd az egyes jövedelmi ágakat, kérdéscsoportonként – évekre visszamenően – részletesen ismerteti azok történetét, az 1689–90-es helyzetet, és mindenikre nézve javaslatot tesz a megreformálás módjára is. Végezetül számszerűen, jövedelmi áganként részletezve ismerteti az 1686–1689. évek eredményei alapján kiszámított évi átlagjövedelmet, és ennek alapján tartalmazza a jövőre nézve irányadó költségvetést. A részletes zárójelentés elsőrendű forrás az 1680-as évek második felének kamarai gazdálkodásához. A szövegben hivatkozott mellékletek, bizonyítékok természetesen nincsenek meg, mert azokat Bécsbe küldték, minthogy ez a példány is csak az eredeti jelentés egykorú másolata.

A másik kötet az előzőnek a XVIII. században a pozsonyi kamarai archívumban készített szó szerinti másolata. E másodpéldányban mellékelve található a jelentés rövidebb kivonata és a bizottság által a szepesi kamara számára kiadott 1690. március 30-i instrukció másolata.

4. *A bizottság naplója (Diarium Breunerianum) (1687) 1688 – 1689*

A Breiner-bizottság titkára által német nyelven vezetett napló, amelynek első fele Breiner Siegfriednek még a magyarországi küldetést megelőzően egy másik bizottságban való részvételére vonatkozik. (A napló szerint Breineren kívül még Widerholt, Höller és Albrecht udvari tanácsosok vettek részt 1687-ben az ausztriai ausseei, halstatti és ischli sóbányászat ügyeinek kivizsgálásában; a szöveg a bizottság ténykedésének naplószerű feljegyzését és a bizottság levelezésének kivonatait tartalmazza.) A lapszámozással el nem látott kötet közepe táján kezdődik a felsőmagyarországi kiküldetés naplója, a következő cím után: „*Beschreibung von Ihro Exzellenz... Breuner... von Ihro Käys. May. nach Oberhungaren, vnd die neue Acquisten abgeordnete Commissario verrichten Commissions Rais de Anno 1688 et 1689.*” A bizottság titkára napról napra haladva, minuciózus pontossággal, naplószerűen feljegyezte, hogy a bizottság hol fordult meg, hol szállt meg, hol és kivel, milyen ügyben folytatott tárgyalásokat. Ezen összefüggő naplószerű rész után, amely azonban 1689-ben megszakad, néhány üres lap kihagyásával, a szepesi kamara által irányított máramarosi sókereskedelem (Salz-Commercium), a tokaji sóhivatal vizsgálata során készült feljegyzések és kimutatások következnek a sókereskedelem 1689–1690. évi bevételeiről (naponkénti kimutatások az eladott sómennyiségekről és a pénzbevételekről), amely nyilván előmunkálatnak készült a Breiner-féle bizott-

ság részletes jelentéséhez. A jelzett két év viszonylatában értékes, számadás jellegű forrás a felső-magyarországi sőügy történetéhez.

5. *A kamarának a bizottsághoz intézett válasziratai, fogalmazványok (Minutae ad excelsam commissionem factarum expeditionum), 1689. április – 1690. május*

A szepesi kamara által a Breiner-bizottsághoz, annak rendeleteire intézett válaszok fogalmazványai ugyanazon ügyekben, amelyekben az 1. alatt említett rendeletek szólnak. Tulajdonképpen a *Minutae* c. sorozatban lenne helyük, azonban kezdetől, és az iratoknak 1755-ben Pozsonyba szállításakor is, a fenti iratokkal együtt kezelték őket. A fogalmazványokat hónapok szerint csoportosították, azokon belül azonban rendezetlenek. Segédletük a *Minutae* c. sorozat mutatólajstromának (Liber registrationis minutarum) megfelelő évi kötete.

Az egész állapot abban az összetételben, ahogy ma is található, 1755 végén Kassáról a pozsonyi magyar kamara archívumába szállították. A 2. és 3. alatt említett kötetek másodpéldányait már itt készítették, és 1772-ben megküldték Kassára, hogy az elszállított eredetieket pótolják. Később ezek is Pozsonyba, majd a XIX. század végén a magyar kamara levéltárával együtt az egész anyag a Magyar Országos Levéltárba kerültek.

Kutatás esetén az 1. alatti anyagban a 2. alatti másolati könyvek segítségével lehet tájékozódni, amelyekhez mutató is rendelkezésre áll. A 3. és 4. alatti anyaghoz nincs segédlet, a köteteket át kell olvasni; az 5. alatti fogalmazványokhoz a *Minutae* említett segédkönyvei használhatók. Kérőlapon és idézésnél az 1. és 5. anyagnál a címet és pontos napi dátumot, a 2., 3., 4.-nél a kötet címét és esetleg fóliószámát kell feltüntetni.

E 267. COMMISSIO AICHPICHELIANA

(Az Aichpüchl-bizottság iratai)

1694 – 1695

2 csomó, 1 kötet

1. A bizottság rendeletei a kamarához (Decreta commissionis Aichpichelianae ad Cameram emanata), 1694 – 1695. 2 csomó

2. Mutató (Index actorum commissionis Aichpichelianae), 1694 – 1695. 1 kötet

A szepesi kamara ügyeit 1689 – 1690 folyamán felülvizsgáló, egész szervezetének és ügyvitelének új irányt szabó gróf Breiner Siegfried által vezetett királyi bizottság intézkedései a következő évek folyamán alig mentek át a gyakorlatba. A kamara tanácsán belül hiányzott a szükséges egyetértés, az ügykezelés nem került egyenesbe, a jövedelmi ágak egy részénél a legnagyobb zavar uralkodott, a kamarai tisztviselők nagy hátrálékban voltak, a számvevőhivatal munkája nem volt kielégítő, a kamara nem tudott megszabadulni adósságaitól stb. Ezért az uralkodó 1694 őszén újabb, háromtagú királyi bizottságot nevezett ki, hogy újra felülvizsgálja a kamara

működését és szüntesse meg azon zavaros állapotot, amely „a Breiner-féle instrukció be nem tartása” (non observatio instructionis Breunerianae) miatt állt elő. A bizottság elnöke báró Aichpüchl (Aichpichel, Aichpigel) Károly Teofil, tagjai gróf Löwenburg János és Ferschner György bécsi udvari kamarai tanácsosok voltak.

A bizottság 1694 novemberétől 1695 júniusáig a Breineréhez hasonló széles körű vizsgálatot tartott, majd ennek eredményét a kamara számára 1695. június 20-án kiadott instrukcióban foglalta össze. (Ez másolatban a jelen sorozatban is megtalálható No 372. alatt.) Az utasítás alapvetően újat nem hozott, inkább csak bizonyos vonatkozásokban újra és erőteljesebben megismételte a Breiner-bizottság határozatait, bizonyos pontokon, egyes jövedelmi ágak (a sóügy, a bányászat, a kincstári birtokok) igazgatása vonatkozásában kibővítette azokat, egyébként pedig az 1690-i instrukcióra hivatkozott. A kamara szervezeti kereteit, ügyintézésének 1690-ben meghatározott formáját lényegében érintetlenül hagyta, illetőleg ebben a tekintetben is az 1690-i intézkedések pontos betartását rendelte el. Egyetlen lényeges szervezeti változtatása az, hogy a kincstári birtokok igazgatóságát és a gabonaügyi számvevőséget az egységes számvevőhivatalba olvasztotta be.

A jelen állag egységes időrendi sorozatban részben a bizottságnak a kamarához intézett eredeti *rendeleteit*, részben pedig kamarai tisztviselők és mások által a bizottsághoz benyújtott, a bizottság által pedig a kamarához véleményezésre átküldött *beadványokat*, kérvényeket tartalmazza. Minthogy a bizottság vizsgálata kiterjedt a kamara működésének egészére, feladata volt tisztába jönni a kamra belső szervezetével és a külső tisztviselők, jövedelmi ágak állapotával (status internus et externus camerae), az iratok mindeme kérdésekre vonatkoznak, információkat kérnek egyes részleteket illetően vagy átfogóan rendelkeznek, illetőleg e kérdésekkel kapcsolatos beadványokat továbbítanak. Döntő súllyal azokra a problémákra irányulnak, amelyek a bizottság vizsgálatának homlokterében álltak, tehát: személyzeti kérdések, a tisztviselők hátralékai, a kamara adósságai, a számvevés módja, a felső-magyarországi sókereskedelem, a bányászat, a kincstári birtokok jövedelme.

Az iratok – tekintet nélkül arra, hogy bizottsági rendeletről vagy továbbított beadványról van szó – egyetlen időrendi sorozatban vannak elhelyezve. Az iratokat később – a XVIII. században – 1-től 372-ig leszámolták. (Az utolsó irat a bizottság által kiadott instrukció.)

A bizottság rendeleteit az irattáros ugyanazon módszer szerint, ahogy a királyi, udvari és magyar kamarai leiratokkal szokásban volt, egykorúan lajstromozta; ennek nyoma az iratokon a „registrata” jel. E tartalmi kivonatok a királyi rendeletek 1695–1703-i mutató-lajstromkönyvéhez kötve „Liber registrationis decretorum Excelsae Caesariae Commissionis Aichpichlianae in annis 1694 et 1695” címmel a *Benigna mandata* c. sorozatban található.

Kutatásnál ez a segédlet ma már mellőzhető, mert rendelkezésre áll egy, a XVIII. században az iratok leszámolásakor készült, az előbbinél lényegesen hasz-

nálhatóbb *mutató*, amely az iratokban előforduló személy- és helynevek szerint megadja az irat rövid tartalmát, napi dátumát és számát.

Az iratokat a Breiner-bizottság irataival együtt 1755 végén a pozsonyi magyar kamara archívumába szállították – a leszámolás és a mutató készítése már itt történt –, majd ennek átvételekor kerültek a Magyar Országos Levéltárba.

Kérőlapon és idézésnél az iratokkal kapcsolatban csak az állag *címét* és a *számot*, a mutatónál csak a címet kell feltüntetni.

E 268. COMMISSIO SUBDELEGATA CASSOVIENSIS

(A kassai subdelegata commissio ülésjegyzőkönyve)

1700–1704

1 kötet

Tanácsülési jegyzőkönyv (Prothocollum actorum et conclusorum in sessionibus subdelegatae Excelsae Caes-Regiae Commissionis Cassoviensis...), 1700–1704 1 kötet

Az országot, így Felső-Magyarországot is, 1670 után előzőnlő császári katonaság elszállásolását és ellátását nem a kamarai szervezet, mint korábban a végvári katonaságét, hanem maguk a katonai parancsnokságok, illetve az udvari haditanácstól függő hadbiztosi szervezet intézték. A kamarának ebben a tekintetben lényegében csak bizonyos ellenőrző, közvetítő, egyeztető szerepe volt a katonai szervek és a polgári hatóságok (megyék, városok) közt. Az idegen megszálló katonaság eltartása mérhetetlen súllyal nehezedett az adófizetőkre, és ezt még csak fokozták a napi-renden levő önkényességek, túlkapások, „excessusok”, amelyekkel szemben a kamara csaknem tehetetlennek bizonyult. (Mint ismeretes, ez a motívum döntő szerepet játszott a Thököly- majd a hegyaljai felkelést, végül a Rákóczi-szabadságharcot kiobbantó okok közt.) Az állandó súrlódások, a rendek szüntelen panaszai végül is arra indították a bécsi kormányzatot, hogy az egyes nagyobb hadjáratok idején korábban már alkalmazott, a katonaság és a lakosság közt felmerült ügyek elintézésére hivatott országos biztosi szervezetet szélesebben, új formák közt és állandó jelleggel szervezze meg. A rendek követelése és a bécsi elgondolások közti kompromisszum eredményeképpen a király 1696 novemberében az országot három kerületre osztva, három országos biztost nevezett ki az ún. (ez idő tájt kialakult terminológiával élve) biztossági feladatok (commissariatica) ellátására. A felső-magyarországi és tiszai megyék élén gróf Bercsényi Miklós lett a „supremus commissarius provincialis”.

E szervezet azonban nem bizonyult időtállóknak. A biztosok túl nagyra méretezett, költséges hivatali szervezettel akartak dologhoz látni, az új intézmény keretei, ellenőrzésének formája stb. tisztázatlanok maradtak, és nem utolsósorban a főúri biztosok nem találták meg az együttműködés alapjait a megszálló katonaság parancsnokaival, ami az egymásnak feszülő rendi (és az adott helyzetben egyben

nemzeti függetlenségi) erők és a katonai elnyomó törekvések közti ellentétből könnyen érthető is. Az új intézmény eredeti formájában 1697 májusában már nem működött (erre vonatkozóan l. *Ember Gy.: A commissariatus provincialis felállítása Magyarországon 1723-ban. Bécsi Tört. Int. Évk. 1934, 338–343. l.*), azonban változott formában, a főúri rendi befolyást csökkentve, egyszerűbb és kevésbé költséges alapokon, de immár kollegiális elveken nyugodva és a Habsburg-monarchia hivatalszervezetéhez jobban hozzásimulva továbbra is, egészen a Rákóczi-szabadságharcig fennállt.

A biztosok helyébe ugyanazon területi hatáskörrel Pozsony, Kassa és Buda székhellyel három bizottság (*commissio subdelegata*) lépett. Az újjáalakított szervezet a jelek szerint – legalábbis Pozsonyban – 1697 májusában kezdte meg működését. (L. *Pozsonyi kam. lt. Commissio subdelegata Posoniensis. Minutae anni 1697, továbbá uo. Rescripta et Mandata 1698. december 28.*) A pozsonyi bizottság illetékessége az ország északnyugati részére – az ún. Alsó-Magyarországra és a Dunántúl nyugati felére –, a budaié a Dunántúl keleti felére és az ország középső megyéire, végül a kassaié Felső-Magyarországra és a tiszai megyékre terjedt. (Pontosan: Maramaros, Szatmár, Ugocsa, Közép-Szolnok, Bihar, Kraszna, Szabolcs, Bereg, Ung, Zemplén, Abaújvár, Sáros, Szepes, Gömör, Torna, Heves, Külső-Szolnok, Borsod megye és Kővár kerület tartozott hatásköre alá.)

A kassai bizottság fennmaradt jegyzőkönyve csak 1700-zal kezdődik, de kétségtelen, hogy 1697-ben már fennállt a bizottság. Ezt bizonyítják a pozsonyi bizottság leveleskönyvében fennmaradt, a kassai bizottsághoz intézett levelek fogalmazványai, továbbá az a tény, hogy az 1700-as évek elején tartott üléseken gyakran visszatérnek 1696-ig visszanyúló elintézetlen ügyekre. A bizottság élén elnök állt (1700-ban gróf Csáky Zsigmond, majd Pethes András püspök), és három-négy állandó tagja, ülnöke (*assessor*) volt. Közülük egy mindig a szepesi kamara tanácsosai közül került ki. A bizottság székhelye Kassa volt, állandó hivatali szervezettel bírt (*Commissio seu dicasterium* megjelölés is előfordul), az ügyeket kollegiálisan intézte a rendszerint minden másod-harmadnapon – ha az ügyek úgy kívánták: naponta – tartott üléseken. A hivatal egy titkárral, altitkárral és egy-két kancellistával egészült ki.

A bizottság felettes szerve a jelek szerint a pénzügyi vonatkozású katonai kérdések tárgyalására 1697-ben Bécsben kijelölt ún. „udvari miniszteri deputáció” volt, amellyel az írásbeli érintkezés a magyar kancellárián keresztül történt. Ezenkívül közvetlen királyi rendeleteket is kapott. A szepesi kamarával annyiban állt kapcsolatban, hogy egy ülnöke a kamarát képviselte az üléseken, és mindenben egyetértően kellett eljárniuk, hiszen egymásra voltak utalva. A legszorosabb kapcsolatban állt – működésének sikere ezen állt vagy bukott – a felső-magyarországi hadi biztosokkal és katonai parancsnokokkal. E kapcsolat a rendszeres írásbeli érintkezésen túl abban is megnyilvánult, hogy az ülések többségén részt vett egy-egy hadbiztos vagy maga a felső-magyarországi főhadbiztos (*supremus* vagy *superior commissarius bellicus*). Fontosabb, súlyosabb ügyek tárgyalásakor kibővített ülést tartot-

tak, ahol a rendes tanácsosokon kívül részt vettek a felső-magyarországi rendek, a klérus, a megyék, a szabad királyi városok, továbbá a kamara és a katonaság, rendszerint 2-2 képviselővel.

A bizottság fő feladata volt az illetékessége alá tartozó területen a megszálló katonaság és a lakosság közt felmerülő valamennyi ügyet megtárgyalni, egyeztetni, közvetíteni. Ellenőrizte a hadiadó kivetését, behajtását, a katonaság elszállásolásának ügyeit, a beszolgáltatást (repartio). Az adózással kapcsolatos valamennyi kérdésben (contribuendi norma, quantum et ordo) közvetítette a felsőbb rendeleteket, és feladata volt ügyelni azok megtartására. Intézkedett – a hadbiztosokkal karöltve – az ezredek beszállásolása, átvezénylése, katonai szállítások stb. ügyeiben. Különösen sok feladatot jelentett számára a megyékből, városokból, egyes nemesektől hozzá érkező, a katonaság önkényeskedéseivel, kihágásaival kapcsolatos panaszok, gravámenek kivizsgálása. Ezeket a katonai szervekkel karöltve igyekezett orvosolni, és ha erre nem volt mód, továbbította az ügyet. Lényegében tehát előfutára volt az 1723-ban törvénybe iktatott állandó katonaság ellátásával, illetve a közte és a polgári lakosság közt felmerült kérdések intézésével foglalkozó „Commissarius Provincialis”-nak.

A jelen kötet – amely tehát tulajdonképpen nem a szepesi kamara, hanem egy azzal szoros kapcsolatban álló külön szerv működése során jött létre, és később kerülhetett a kamara levéltárába – a kassai subdelegált bizottság 1700. március 22. és 1704. február 7. közt tartott üléseiről vezetett jegyzőkönyv, amely a bizottság az időbeli titkárának: Edscheidt János Antalnak a munkája. (A bizottság nem sokkal később, Rákóczi hadai közeledvén, beszüntette működését.) A titkár időrendben, ülésenként vezette a protocollumot, feltüntetve az ülés időpontját, a jelenvoltak neveit, majd az ülés lefolyását követve, általában *lecta* vagy *perlegitur* stb. bevezetéssel az elnök által bemutatott, a bizottsághoz érkezett iratok rövid tartalmát, közvetlenül utána *rescribendum*, *committendum* stb. bevezetéssel az elintézés, válasz, esetleg az ügyben kelt több válasz tartalmi összefoglalását. Egyes esetekben a jegyzőkönyv részletesebb: tartalmazza az ülésen részt vevők által kifejtett véleményeket is. A jegyzőkönyvhöz tartozó iratok hiányoznak, a bejegyzések azonban még így is értékesek, hiszen olyan kérdésre vonatkoznak, méghozzá éppen a Rákóczi-szabadságharcot megelőző évekből, amely a szabadságharcot kirobbantó mozzanatok egyik legközvetlenebbike volt: az elviselhetetlen adóterhekre, „porcióztatásra”, az elnyomó császári sereg garázdálkodásaira.

(A párhuzamosan működő pozsonyi bizottság iratai – a bizottsághoz címzett felsőbb rendeletek, továbbá levelek és a bizottság fogalmazványai – megtalálhatók a Magyar Országos Levéltár, pozsonyi kamara levéltárában „*Commissio Regia Subdelegata Posoniensis*” cím alatt.)

Kutatásnál és idézésnél a kötet címét kell feltüntetni.

Egykori kamarai archívum töredékei

E 269. ACTA RADICALIA

(Kincstári birtokok gyökeres jogait biztosító iratok)

XIV – XVIII. század

1 csomó, 1 kötet

1. Birtokjogi iratok másolatai (Acta radicalia), XIV – XVIII. század. 1 csomó
2. Lajstromkönyv (Liber... radicalium actorum...). 1 kötet

A kincstári birtokok gyökeres jogait bizonyító iratok egy csoportját a kamara irattárosa, Korponay Sándor 1755 novemberétől 1756 januárjáig lajstromozta azzal a céllal, hogy azokat a pozsonyi magyar kamara archívumába küldi fel. A ma is meglévő lajstromkönyv betűrendre tagolódik: az egyes iratok tartalmuk szerint a birtoknév vagy a birtokos család neve kezdőbetűjénél kerütek lajstromba; a betűkön belül folyószám jelölte az egyes iratokat. Az egész sorozatot vagy már 1756 folyamán a pozsonyi kamarai archívumba szállították, vagy esetleg később történt a felszállítás. Mindenesetre maga a sorozat megszűnt, és az 1755–56-ban készült elenchnusban feltüntetett iratokat később a kamarai archívum *Neo-regestrata Acta* című gyűjteményébe olvasztották be, az eredeti sorozatból (amelynek egykorú meglétére csak a régi elenchnus mutat) mindössze kb. 30 irat *másolata* maradt együtt, ezek alkotják a jelen töredéket.

E sorozattöredék a kutatásnál mellőzhető, mivel a benne fennmaradt másolatok (királyi adományok, megerősítések, osztálylevél Szomolnokbányára, Rozsnyóbányára, a gersei Pethő, Okolicsányi, Perényi, Szécsényi család vonatkozásában stb.) eredetijei az *NR4*-ban megtalálhatók; az elenchnus viszont a kamarai archívumba áthelyezett iratok esetében amúgy sem tünteti fel az új jelzetet.

E 270. BETHLENIANA

(Erdélyi fejedelmi rendeletek)

1615 – 1628

1 csomó

Fejedelmi rendeletek, levelek, (1597) 1615 – 1628 1 csomó

Miután Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619 szeptemberében az egész Felső-Magyarországot elfoglalta, az erdélyi fejedelemséghez csatolt területek pénzügyi igazgatását az ugyancsak Kassán székelő, szervezetileg a régivel lényegileg azonos, de Bethlen által kinevezett új kamara vette át. A kamara elnevezése továbbra is „szepesi kamara” maradt, élén elnök (praefectus), illetőleg később főkamárás (supremus camerarius) állt, két-három tanácsossal. Az alája tartozó terület határait a nikolsburgi béke (1621) határozta meg pontosan. Az ún. „hét vármegye”, tehát Szabolcs, Szatmár, Borsod, Abaúj, Zemplén, Bereg és Ugocsa – a területükön fekvő városokkal, várakkal, harmincadokkal stb. együtt – tartozott a Bethlen-féle

szepesi kamara igazgatása alá. Bethlen halála (1629. november 15.) után került sor az erdélyi fejedelemséghez csatolt megyék visszaadására, és miután 1629–1630 folyamán a királyi biztosai átvették e területet, igazgatása ismét a királyi kamarához került.

E sorozatban Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek (aki egy ideig a választott magyar királyi címmel is élt) és a fejedelemasszonynak, Károlyi Zsuzsannának a szepesi kamarához intézett rendeletei találhatók az 1619–1628 közti évekből, zömmel 1621-ből. (A sorozat elején található Bethlen Gábor két levele a még királyi függésben lévő szepesi kamarához 1615-, illetőleg 1618-ból.) A fejedelmi mandátumok többnyire a fejedelem kancelláriáján keletkeztek, a fejedelem illetve felesége saját kezű aláírásával, illetőleg Bethlen gyakori saját kezű utóírataival megtoldva; néhány rendeletet Bethlen teljes egészében saját kezűleg írt. Nyelvük csekély kivétellel magyar. A rendeletek többnyire egyes jövedelmi ágakkal (harmincadok, várbirtokok, dézsma, dica, városi taxa stb.) kapcsolatos részletkérdésekben utasítják a kamarát, kifizetéseket rendelnek el, jelentős részük hadi vonatkozásokat is tartalmaz. Egyes vonatkozásokban – korántsem átfogóan, inkább csak kisebb jelentőségű részletekben – bepillantást engednek a fejedelem gazdaságpolitikájába is.

Az itt fennmaradt iratok valószínűleg csupán töredékét jelentik a Bethlen által a kamarához írt rendeleteknek, hiszen a felső-magyarországi pénzügyigazgatás nem Habsburg eredetű iratait (a Bethleni korszak mellett a II. Rákóczi György, Thököly, II. Rákóczi Ferenc idejéből származó iratanyagot) nem tartották becsben a kamara, illetőleg adminisztráció levéltárában: részben kiselejtezték azokat, majd a XVIII. században egy rendezetlen, „Correspondentia rebellium” elnevezésű irattömegeből válogatták ki e sorozattöredéket is, valószínűleg már az iratok pozsonyi kamarai levéltárba való felszállítása után. (Bethlen Gábornak számos, a szepesi kamarához intézett rendelete, 1619 szeptemberétől 1620 decemberéig, és egy 1628-i, a *Benigna mandata* c. sorozatban, az időrendi sorozat megfelelő részében található.)

A rendeletek időrendben vannak. Segédlet az iratokhoz nincs, kutatás esetén tehát az egész csomót darabonként kell átnézni. Kérőlapon az egész csomót kell kérni, idézésnél a cím mellett a rendelet kelte tüntetendő fel.

E 277. COPIAE OFFICIOSAE DOCUMENTORUM AD CAMERAM POSONIENSEM
TRANSMISSORUM

(A magyar kamarához átküldött birtokjogi iratok másolatai)

(XIII–) XVI–XVIII. század

11 csomó, 4 kötet

1. A pozsonyi kamarai levéltárba 1765–1770 közt felküldött iratok másolatai (Copiae officiosae). 11 csomó
2.
 - a) Lajstromkönyv (Elenchus actorum radicalium). 1 kötet

b) Lajstromkönyv másodpéldányai és mutatók (Actorum ab Inclita Administratione Scepusiensi horsum missorum tomus I–III). 3 kötet.

E sorozat létrejötte is (akárcsak a *Minutae Neo-regestratae, Relationes, Negotia miscellanea, Bethleniana* stb. sorozatoké) azzal a nagy munkálattal függ össze, amelyet a pozsonyi kamara levéltárának megszervezése indított el, és amelynek során a kassai kamarai házban felhalmozódott hatalmas tömegű – nagyrészt rendezetlen – iratanyagból több mesterséges iratsorozatot hoztak létre, majd ezeket Pozsonyba szállították.

A királyi jog érvényesítése, magvaszakadt vagy hűtlenségbe esett családok javainak lefoglalása kapcsán, részben pedig tudatos – a hivatali utasításokban a kamarai tanács és a jogügyi aligazgató számára előírt – iratgyűjtés következtében a szépsi kamaránál, illetőleg adminisztrációnál nagy tömegű, nem a kamarai ügyvitelből származó, a felső-magyarországi birtokokra vonatkozó iratanyag gyűlt össze: kisebb-nagyobb családi levéltárak, levéltártörödékek, egyes iratok, oklevelek, öszszeírások stb. Ilyen jellegű iratsorozatokat már a kamara levéltárának 1622-i leltára is feltüntet. Számuk különösen felszaporodott az 1670-es években megindult nagyarányú konfiskációk kapcsán. Bár a XVI–XVII. században az „archívum” szót a „conservatorium”, „registratura” szavakkal váltakozva, azokkal gyakran szinonim értelemben használták, a XVIII. században egyre inkább kifejeződik ennek speciális tartalma: „archívum” alatt – szemben a „registraturával” – éppen ezeknek a kamarai ügymeneten kívül keletkezett iratoknak a gyűjtőhelyét értették, és azt lokálisan is elkülönítették (ha nyilván nem is teljesen következetesen) az irattártól. A kamarai adminisztráció házában a XVIII. század közepén a földszinten, az irattár szobái mellett egy bolthajtásos szobában, továbbá a számvevőség melletti és az irodával szomszédos boltozatos helyiségben volt az „archívum camerale”.

Amikor 1762-ben a magyar kamara elrendelte, hogy a pozsonyi kamarai levéltárba való felszállítás végett vegyék számba, rendezzék és foglalják lajstromokba az adminisztrációnál különböző helyeken őrzött, nagyrészt rendezetlen iratokat, akkor – tekintve a pozsonyi archívum gyűjtőtevékenységének fő irányát – nyilván elsősorban a kassai „archívumban” őrzött, a felső-magyarországi birtokok jogi vonatkozásait évszázadokra visszamenően megvilágító iratokra gondolt. Az elrendelt munkálat, kiterjeszkedve az irattár, az iroda, a számvevőség iratanyagára is, 1765 novemberében indult meg Korponay Sándor irattáros irányításával, és több munkaeököző közreműködésével. A már meglévő sorozatokba tartozó iratokat helyükre rakták, a birtokjogi szempontból kevésbé értékeseket egyelőre különválasztották (ezekből alakult ki később a *Negotia miscellanea*), a kamarai birtokállományra nézve fontosabbakból külön sorozatokat alakítottak ki (pl. *Relationes*, a birtokjogilag fontos fogalmazványokból a „*Minutae Neo-regestratae*), a birtokjogilag legfontosabbnak értékelt, a felső-magyarországi birtokokra – olyanokra is, amelyek nem voltak a kincstár kezén – vonatkozó, nagyrészt konfiskált családi levéltárakból, kisebbrészt a kamara ügymenetéből származó harmadfélezer iratot pedig az egyes

helyiségeken sorra haladva 1765 novemberétől 1769 áprilisáig lajstromba foglalták, és 1770 júniusáig a pozsonyi kamarai archívumba szállították. Mielőtt azonban a sorozatot útnak indították volna, minden egyes iratról másolatot készítettek, és ezeket az irattáros: Korponay Sándor egyenként hitelesítette. A *másolatok* Kassán maradtak – a *jelen sorozatot* ezek a Kassán maradt másolatok alkotják.

Az eredeti iratokat a pozsonyi archívumban egy ideig együtt tartották. A Korponay által készített eredeti lajstromkönyvről 3 kötetben másodpéldányt és mutatókat készítettek, rövidesen azonban az összes összeírást, urbáriumot, leltárat stb. kiválogatták belőle. (Ezeket a lajstromkönyv másodpéldányának készítésekor már külön őrizték, majd az egész sorozatot mint önálló egységet megszüntették, és az iratokat abban a sorrendben, amilyenben eredetileg voltak, folytatólagosan és egy tömbben – új jelzetek alatt – a *Neo-regestrata Acta 1723–1763. fascikulusig* terjedő részében helyezték el. (Egyébként Kassán még 1755-ben összeállítottak egy ugyancsak *Acta Radicalia* c. sorozatot, amelyet később szintén az NRA-ba osztottak be. L. ennek leltárát.)

A sorozat jellegét, tárgyi összetételét kialakulásának körülményei magyarázzák. A legkülönbözőbb felső-magyarországi – sőt azon kívüli – családok és a kincstár birtokaira vonatkozó, elsősorban birtokjogi vonatkozású iratok találhatóak benne a középkortól a XVIII. század utolsó harmadáig (a király, nádor, erdélyi fejedelmek, nagybirtokosok adománylevelei, királyi consensusok, iktatóparancsok, iktatásról szóló hiteleshelyi jelentések, különféle szerződések, birtokcserék, fassiók, adásvételi, zálogolási, bérbe adási szerződések, egyezségek, birtokosztályok, határjárások stb. stb., továbbá birtok-, határpercek, ítéletlevelek, végrendeletek, és egyéb, birtokjogi vonatkozást megvilágító iratok, genealógiák, még magánlevelek is). A sorozat jelentős számú – részben egyes családok birtoklása alatt, részben a konfiskációkor készült – összeírást, urbáriumot, leltárt, becslést, továbbá a kincstárra szálló birtokokkal kapcsolatos, a kamarai ügymenetből származó iratot, királyi, udvari vagy magyar kamarai leiratot, biztosí jelentést stb. tartalmaz. Bármilyen felső-magyarországi birtokra vagy birtokos családra irányuló kutatásnál érdemes e sorozat mutatóit átlapozni.

A másolatok az egész sorozaton átfutó számokat viselnek (Nr 1–2517.), bizonyos számú iratot egy-egy fascikulusba helyeztek el (1–40. fasc.), ennek azonban semmi érdemi jelentősége nincs. Az iratok egymásutániségében semmi rendszer sincs, illetve csak az iratok bizonyos csoportjainál állapítható meg, hogy a nyilván egy családi levéltárból származó iratokat egy csoportban lajstromozták, ám ezen belül sem voltak semmiféle rendszerre, időrendre tekintettel.

Az eredeti lajstromkönyvet Kassán, a három kötet másodpéldányt már a pozsonyi kamarai archívumban készítették az akkor még egy sorozatban levő eredeti iratokhoz. Ma a másolatokhoz használhatók segédletül: a numerusok sorrendjében feltüntetik az egyes iratok dátumát és elég bő, részletes tartalmi kivonatát. A három másodpéldánykötet elején betűrendes mutató van, amely – az iratokban található összes fontosabb személynevet és birtoknevet kivéve – megadja az irat rö-

vid tartalmi kivonatát, és utal a lajstrom fóliószámára. A segédlet gondos munka, ma is jól használható. (A mutatóban a kivetített szavak nincsenek szoros betűrendben, így egy-egy betűnél végig kell nézni a bejegyzéseket.) A lajstrom, illetőleg mutató alapján ki lehet kérni a *másolatokat*.

Ha egy iratnak az *eredetijére* van szükség, akkor azt – az urbáriumok, összeírások esetében – az *Urbaria et conscriptiones* sorozatban, egyéb iratok esetében a *Neo-regestrata Acta 1723–1763. fascikulusban* kell keresni. (Számos urbarium, összeírás nem az „U et C”-ben, hanem ugyancsak az NRA-ban van elhelyezve.) A lajstromkönyv másodpéldányaiban az egyes fascikulusok elején általában piros ceruzával tüntették fel, hogy a fascikulus anyagát melyik NRA-fascikulusban helyezték el, sőt az új NRA-számokat sok esetben az egyes numerusok mellé is odaírták. (Ezért ajánlatosabb a lajstromkönyv másodpéldányait használni, annál is inkább, mert ezekben mutató is van.) Ily módon legtöbbször a lajstromkönyvből közvetlenül megállapítható az új jelzet, egyéb esetben az NRA-mutatókat, illetőleg elenchesokat kell megnézni. (Ezekben a sorozatból kiemelt középkori oklevelek jelzetei is fel vannak tüntetve.)

A kéréslapon a másolatoknál a sorozat címét és a numerust, a segédkönyveknél a címet és a kötetszámot kell feltüntetni.

Kassai adminisztráció, 1773–1774

E 258. TABELLAE SUPER OPERATIONE CANCELLARIAE ADMINISTRATIONIS
SCEPUSIENSIS SEU CASSOVIENSIS
(Kiadványok nyilvántartó könyve)

1774

1 kötet

A kamarai adminisztráció egész ügymenetét átszervező (azt departamentális rendszerre helyező) 1773. május 8-i Mária Terézia-féle utasítás 83. pontja rendelte el, hogy valamennyi kiadványról (expeditio) rovatos nyilvántartást vezessen a kiadóhivatal főnöke, mégpedig pontosan olyant, mint a magyar udvari kamara kiadóhivatala. E célból a megfelelő nyomtatott tabellákat a magyar kamara küldte meg az adminisztrációnak. A nyilvántartás minden egyes kiadvány hivatali útját számon tartotta egészen az elküldésig, és arra szolgált, amint azt az instrukció 83. és 84. pontja is kifejti, hogy az elnök, a tanácsosok (az egyes ügyek referensei) és a kiadó mindig pontosan tudják: egy-egy kiadvány nem akad-e el valahol, és gyorsítva az ügyintézkést, megmutassa, hogy minden kiadvány valóban szabályszerűen expediatott-e.

A tabellák a megfelelő ügyeket tárgyalják, majd a következő rovatokat tartalmazzák: 1. a tanácsülési jegyzőkönyv száma (numerus protocolli), 2. a referens tanácsos neve és az ügyosztály (nomen referentis), 3. az elkészült fogalmazványnak a referens általi aláírása napja (dies... subscriptionis), 4. az adminisztráció elnöke ál-

tal eszközölt átnézés és aláírás (dies per praesidium revisionis), 5. a tárgy (materia expeditionis), 6. a címzett neve (cui expeditum), 7. a számvevőségen való bemutatás napja (dies quo venit ad officinam Rationariam), 8. a kiadóhivatalba érkezés napja (dies quo venit ad expedituram), 9. a másoló írnok neve és a másolás napja (cancellista cui ad scribendum data et quando), 10. az aláírás napja (dies subscriptionis), 11. az aláírásból visszaérkezés (quo a subscriptione venit), végül a 12. a megpecsételés és elküldés napja (dies quo dirnissa vel consignata exstitit).

A tabellákat a kiadó minden egyes tanácsülésre vonatkozó bejegyzések végén lezárta és aláírta. A tabellák 1774. január 4. – augusztus 5. közti időből maradtak fenn.

A kötet a belső ügyvitel ellenőrzésére készült, így – hacsak az érdeklődés nem az irodai ügyintézés fejlődésére irányul – nem sokat nyújt a kutatóknak.

E 259. CAMERALIS ADMINISTRATIO SCEPUSIENSIS SEU CASSOVIENSIS

(A szepesi /kassai/ adminisztráció iratai)

1773–1774

28 kötet, 68 csomó

1. Tanácsülési jegyzőkönyvek (Protocolla sessionalia, 1773. július–1774. augusztus 17 kötet, 1 csomó

In salinaribus	2 kötet
In tricesimalibus	2 kötet
In oeconomicis et aedificialibus	2 kötet
In civitatensibus	1 kötet
In archivalibus	1 kötet
In iuridicis	2 kötet
In statu interno; in re rationaria; in vacantiarum	1 kötet
In cassalibus; in cautionalibus; quoad censum regium civitatum, quoad restantias; quoad taxam tollerantiae	1 kötet
In re elemosynariae; quoad pensiones	1 kötet
In ecclesiasticis; in jesuiticis	1 kötet
Jegyzőkönyv-töredékek	

2. Iratok, 1773. július–1774. augusztus 67 csomó

I. Salinaria	5 csomó
II. Tricesimalia	11 csomó
III. Dominalia	7 csomó
IV. Civitatensia	5 csomó
V. Archivalia	3 csomó
VI. Juridica	13 csomó

VII.	Rationistica	1 csomó
VIII.	Status internus	2 csomó
IX.	Census et restantiae	1 csomó
X.	Cantionalia	1 csomó
XI.	Res pecuniaria	2 csomó
XII.	Res tollerantiae	1 csomó
XIII.	Pensionalia	1 csomó
XIV.	Elemosynaria	1 csomó
XV.	Aedificialia	1 csomó
XVI.	Contumacialia	1 csomó
XVII.	Vacantialia	1 csomó
XVIII.	Decreta	8 csomó
XIX.	Ecclesiastica	1 csomó
XX.	Jesuitica	1 csomó

3. Lajstromkönyvek és (hozzájuk kötött) mutatók (havonként egy kötet), 1773. július – 1774. augusztus. 14 kötet

Az adminisztráció 1773-i átszervezése döntő változást hozott az *ügyintézésben*. Szakítva a korábbi rendszerrel (amikor az egyes ügyeket legfeljebb esetenként adták ki előkészítésre valamelyik tanácsosnak, illetve – 1768-tól – a legfontosabb ügykörökbe vágó ügyeket előzetesen állandó bizottságok készítették elő), az ügyintézés alapja a meghatározott, egymástól pontosan elhatárolt ügykörök szerint történő tárgyalás lett. Egy-egy ügykörnek (amely az ügyosztály csírájának tekinthető, és elnevezésére valóban használták a *departamentum* szót is) állandó előadója, referense volt; természetesen minthogy kevesebb tanácsos volt, mint ahány ügykör, egy előadó több departamentumot is referált. 20 departamentumot állítottak fel:

Salinaria (sóügyek), *tricesimalia* (harmincadügyek), *oconomica* (vagy *dominialia*: kamarai uradalmi ügyek) és a velük együtt tárgyalt *aedificialia* (kamarai építkezések); *civitatensia* (városi ügyek), *juridica* (jogi, fiskális ügyek), *ecclesiastica* (egyházi ügyek), *jesuitica* (jezsuita rend feloszlata), *contumacialia* (veszteglőállomások), *res tollerantiae* (zsidó türelmi taxa); e tíz ügykört fentebb már említettük. Emellett még a következők szerepeltek: *status internus et externus* (kebelbeli ügyek, az adminisztráció belső és külső szervezeti kérdései, személyi ügyek, kinevezés, elbocsátás); *archivalia* (az irattár, illetőleg a levéltár ügyei, a jogi departamentum számára vagy egyéb célokra iratok kikeresése, csatolása, birtokjogok igazolása, iratok megküldése a magyar udvari kamarának, jogügyi aligazgatónak, uradalmi ügyvédeknek stb.); *rationaria* (számvevőségi ügyek, a számvevőségtől kért információk); *vacantialia* (megüresedett tisztségek betöltése a kamarai birtokon: „in re vacantiali dominiali”, vagy megüresedett parochiák ügyei: „in re vacantiali ecclesiastica”); *cautionalia* (kamarai tisztviselők által kötelezőleg letett kauciók ügyei); *res pecuniariae* vagy *cassalia* (pénztári ügyek, utalványozások, pénztári kimutatások)

stb.), *restantaria* (az adminisztráció pénzbeli követelései, hátralékos tisztviselők ügyei, be nem folyt jövedelmek, magánosok tartozásai); *census et restantiae* (szabad királyi városok cenzusügyei, hátralékok); *pensionalia* (elaggott kamarai tisztviselők nyugdíjügyei); *elemosynaria* (az „alamizsna-alapból” szegényeknek adott segélyek, kérvények elbírálása).

Az ügyintézés egyes fázisai az iratoknak az irattárban való végleges elhelyezéséig az alábbiak voltak:

1. A beérkező iratokat (exhibita: felsőbb rendeletek, alsóbb tisztviselők jelentései, egyéb személyek vagy testületek beadványai) az elnök vagy helyettese bontotta fel, az irat hátlapjára felül rávezetve a beérkezés dátumát, a *praesentatumot*.
2. Az irat ezután a *tanácsjegyzőhöz* (protocollista) került, aki „Relata” cím alatt az irat tartalmi kivonatát (udvari kamarai dekrétum esetén teljes szövegét), keltét és a praesentatumot rávezette a megfelelő departamentum *üléssjegyzőkönyvének* (protocollum sessionale) bal hasábjára. Mind a 20 ügykörnek külön ülésjegyzőkönyve volt (később a kisebb departamentumokét összevonva egy kötetbe kötötték). Az ülésjegyzőkönyvre a protocollista feljegyezte még (a bal hasábon felül) az ülés számát, amelyen az ügy sorra kerül, továbbá (a jobb hasábon felül) a departamentum nevét („in re tricesimali”, „in re civitatis” stb.) és a referens tanácsos nevét. Ha ugyanazon ügykörben egy ülésen több ügy került tárgyalásra, az ügyek ülésen belül eggyel kezdődő (tanácsülési) sorszámot kaptak (ami nem tévesztendő össze a később az irattárban nyert irattári számmal). Központi iktatás tehát ekkor még nem volt: az ügyeket egyenesen az illetékes referencia ülésjegyzőkönyvébe vezették be. A tanácsjegyzőnek ebben a munkában egy írnok (cancellista) segédkezett.
3. A protocollumba bevezetett iratokat az illető *referens tanácsosok* naponta kapták meg, hogy a következő tanácsülésig referálásra előkészítsék az ügyet. Az elintézésstervezetet külön íven (rendszerint hosszúkás, kettévágott negyedíven), saját kezűleg aláírva készítették el (*votum*, *votum-ív*).
4. Az ügyek ezután tanácsülés elé kerültek. A *tanácsülések* számára az elnök rendszerint hetenként két napot jelölt ki, de kivételesen több napon is tartottak ülést. A tanácsülésen szavazati jog nélkül részt vettek a titkárok (számuk 3-4), a tanácsjegyző, a számvevő vagy helyettese és a titkárok segédei, a fogalmazók. A referensek a referenciák fontossági sorrendjében egy-egy referencián belül az iratok beérkezési sorrendjében, tehát abban a sorrendben, ahogy a protocollumok tartalmazták azokat, ismertették a két tanácsülés közt előkészített ügyeket. Minden ügyben szavazás következett, végül az elnök a szavazatok többsége szerint foglalta össze a döntést. Ha a tanács határozata eltért a referens írásban beterjesztett *votumától*, a referens köteles volt azt megváltoztatni. (Egészen eltérő vélemények esetén a különvéleményeket is feljegyezték.)

5. A döntést a jegyző az illetékes departamentum ülésjegyzőkönyvének üres jobb hasábjára (a beadvány kivonata mellé) darabról darabra bevezette, ugyanakkor a jegyzőkönyv címében feltüntette az ülés dátumát, alatta pedig (a bal hasábon felül) az ülésen részt vettek neveit.
6. Az ülés után a megfelelő jegyzőkönyv a referenshez került, aki azt – a dátumot rávezetve – ellenőrizte (revidit, revisa) és aláírta. Maga a tárgyalt irat a votum-ívvvel együtt az illetékes – az adott referenciához beosztott – *titkár*hoz került, aki elkészítette az elintézésfoglalmazványt (*conceptus expeditionum*), amelyet (a bal, üres hasáb közepén) aláírt. Magára a beérkezett iratra kívül rávezette: „relatum” vagy „expeditum”, amelyet (a bal, üres hasáb közepén) aláírt, s az ülés dátumát (az expeditiót nem igénylő iratokra: „pro statu notitia” vagy „ad acta”).
7. Az elkészült fogalmazványt a kapcsolatos iratokkal a titkár átküldte a referensnek, aki azt átnézte, esetleg javításokat eszközölt, majd (a bal hasábon, a titkár aláírása felett) „expediatur” jellel és kézjegyével (aláírásával) ellátta.
8. Ezután valamennyi iratot a vonatkozó ülésjegyzőkönyvvel együtt az elnökhöz vagy helyetteséhez küldte át, aki az ülésjegyzőkönyvet is, az elintézésfoglalmazványt is „expediatur” jellel (a referens neve fölött) aláírta. (Fontosabb ügyekben maga a referens írta meg az elintézésfoglalmazványt, és közvetlenül továbbította az elnökhöz azt.)
9. A kiadmányozott fogalmazványt és a hozzá tartozó iratokat az elnök átküldte a *számvevőségbe*. (A titkár még a 6. fázisban minden fogalmazvány külsejére rávezette: „Videat officina rationaria”.) Ha a számvevőnek megjegyzése volt, ennek írásbeli rögzítésével visszaküldte az illetékes referensnek. Ha észrevétele nem volt, kivonatossan bevezettette az e célra szolgáló lajstromkönyvekbe, a fogalmazvány hátlapjára ráírta: „Vidit officina rationaria”, s a kapcsolt iratokkal átküldte a kiadóhivatalba.
10. A *kiadóhivatalban* a kiadó a fogalmazványt az írnokokkal lemásoltatta, a letisztított kiadmányt összeolvastatta és szerelte (a másolatban vagy eredetiben csatolandó iratok mikéntjét a titkár már korábban ráírta a fogalmazvány hátlapjára, a kiadónak szóló esetleges egyéb utasításokkal), megszerezte a szükséges aláírásokat, a kiadmányt megpecsételtette, megcímezte és gondoskodott elküldéséről. (A fogalmazványra a másoló írnok és az összeolvasók rávezették névjelüket és a dátumot, ez alá a kiadó feljegyezte a kiadmányozás napját és aláírta.) A magyar kamarához címzett jelentéseket, továbbá a szabad királyi városokhoz és a jogügyi aligazgatóhoz írt rendeleteket az elnök és a titkár, a többi kiadmányt csak a titkár írta alá. A kiadóhivatal a saját munkájáról rovatos nyilvántartókönyvet vezetett, l. a *Tabellae super operatione cancellariae... leltárát*.
11. A kiadó, miután befejezte munkáját, az iratokat az *irattárnak* küldte meg. Itt az *üggyiratot* (tehát: beadvány, elintézésfoglalmazvány és votum-ív + esetleg egyéb kapcsolt iratok, mellékletek) az előző korszak gyakorlatával szemben nem vá-

lasztották szét iratfajtákra, hanem együtt hagyták: minden ügyiratot beérkezésének sorrendjében – departamentumokra való tekintet nélkül – havonta újra kezdődő sorszám szerint *leszámoztak*. E számot az ügyirat minden darabjára felül rávezették (*Pl. Nr 73. Sept. 1773*). Azután az ügyiratokat ügykörök, tehát departamentumok szerint szétválasztották, és minden ügyiratot külön palliumba helyeztek, a borítólap külsejére is rávezetve a jelzetet (szám, hónap, év) és az ügy tartalmi kivonatát. Ezután az ugyanazon departamentumhoz tartozó és egyazon ülésen tárgyalt ügyiratokat ülések szerint ismét közös borítólapokba helyezték, amelyeknek külsejére címként rávezették a megfelelő tanácsülés számát és pontos napi dátumát, majd azon sorrendben, ahogy az ülésen tárgyalásra kerültek, ráírták az egyes ügyek tanácsülésen (ülésenként előlről kezdődő) kapott számát, rövid tartalmi megjelölését és irattári számát. Ily módon tehát az egyazon departamentumhoz tartozó és ugyanazon ülésen letárgyalt ügyekről áttekintést adnak az azokat egybefogó palliumra rávezetett kivonatok, és megadják jelzetüket is. Az egy borítólapal egybefogott iratokat ezután mind a 19 illetőleg 20 departamentumon belül, ülések sorrendjében helyezték el egymás után.

A régi irattári rendszer egyetlen vonatkozásban élt tovább: a magyar udvari kamara rendeleteit (*decreta*) ugyanis különválasztották az ügyiratoktól, és külön sorozatban helyezték el oly módon, hogy az egy tanácsülésen letárgyalt dekrétumok közös palliumba kerültek; a palliumra ráírták az ülés számát és dátumát, majd sorjában rávezették – ahogy az ülésen sorra kerültek – a dekrétum tárgyi kivonatát és irattári számát (tehát azt a számot, amelyet a velük kapcsolatos ügydarabok is viselnek), valamint még magukon a dekrétumokon belüli irattári jelzetet: *fasciculus-numericus*. (A dekrétumokat 1–8. számú fascikulusokban helyezték el, a numerus az egyes leiratokat jelölte; így a fascikulusnak csupán elhelyezési jelentősége van.)

Az irattárban egymás után elhelyezett departamentumok állandó számokat viseltek (az utasítás „*rubrica*”-nak nevezi ezeket; pl. *Salinaria: I., Tricesimalia: II.* és így tovább) I–XX-ig. (Az irattári elhelyezésnél két departamentumot – „*census és restantiae*” – összevontak, számuk ezért csak 19.)

Az irattárban departamentumok szerint tárolt iratokhoz *lajstromkönyvet* készítettek. Egy-egy lajstromkönyv egy-egy hónap ügyiratait foglalja magában. A lajstromban az ügyiratot tekintették egységnek, a lajstromozás az ügyiratok irattári számai (tehát az irattárba való beérkezés) sorrendjében történt. A lajstromkönyv egy-egy tétele a következőket tartalmazza: a) az *irattári szám*; b) az ügyirat darabjai közül a *foglalmasvány* (illetőleg az elküldött irat, a kiadmány) részletes tartalmi kivonata és dátuma (a bal hasábon kivetítették a címszavakat); c) az ügyirat *többi darabjának* rövid summázása (pl. „*adjacet relatio de 24. julii 1773. cum inquisitione et septem accessoriis*), utalva arra, hogy az esetleges magyar kamarai rendelet „*inter decreta*” van elhelyezve, a megadott fasciculus Nr jelzet alatt; d) az ügyirat *irattári*

helye, azaz a departamentum állandó száma és neve (pl. „acta sub. No VI. inter juridica).

Minden lajstromkönyv végén *mutató* áll rendelkezésre, amely a lajstromkönyvben feltüntetett címszavak (személy- és helynevek) szerint rövid tartalmi megjelölést ad, és feltünteti a lajstromkönyv oldalszámát (pagina), valamint a numerust.

E sorozat alkotó elemei a departamentumok szerint tagolódnak *ülésgyűzőkönyvek* (1. az ügyintézésnél 2–6. alatt mondottakat), a departamentumok szerint (azokon belül tanácsülések szerint) rendezett *ügyiratok*, s ezekhez az irattárban készített (havonta külön köteteket alkotó) *lajstromkönyvek és mutatók* (1. 11. alatt mondottakat).

A kutatás irányulhat kizárólag az *ülésgyűzőkönyvekre*, ez esetben a megfelelő departamentum nevét kell feltüntetni (pl. *Prot. sess. in civitatensibus*); egyébként a kutatás kiindulhat akár a – mutatóval ellátott – elenchusból, akár az *ülésgyűzőkönyvekből*, mert mindkettőből megállapítható a keresett ügyirat kielégítő jelzete. a) A mutató, illetve elenchus adatai alapján közvetlenül kikérhető az ügyirat a *departamentum címe, az év, hónap és a numerus (irattári szám)* feltüntetésével. (Pl. *Salinaria 1773. július Nr 263.*) b) Az *ülésgyűzőkönyv* alapján közvetlenül – az elenchus megnevezése, tehát az irattári szám megállapítása nélkül is – ki lehet az iratokat keresni; ilyen esetben a *departamentum címét, a tanácsülés számát és dátumát*, valamint az ügyiratnak a *gyűzőkönyvből* megállapítható *tanácsülési (gyűzőkönyvi) számát* kell feltüntetni. (Pl. *Salinaria. Sessio 4. (1773. július 21.) Nr 4.*) Bár a sajátos – a tanácsülések rendjét tükröző – rendszer következtében mindkét jelzet kielégítő, ajánlatosabb és egyszerűbb az elsőt feltüntetni. A lajstromkönyveket (és a velük egybekötött mutatókat) havonként, az *év és hónap* feltüntetésével kell kikérni.

Az egy-egy ügyiratra vonatkozó udvari kamarai rendelet jelzete a lajstromkönyv megfelelő tételéből megállapítható, és kikérhető a dekrétum *dátuma és a fasciculus-numerus* jelzet alapján (pl. *Decreta 1773. augusztus 26. 1/34.*).

E 261. ACTA ABOLITIONIS COLLEGII CASSOVIENSIS SOCIETATIS JESU
PER JOSEPHUM OKOLICSÁNYI RESIGNATA

(A kassai jezsuita kollégium feloszlására kiküldött bizottság tagjához,
Okolicsányi Józsefhez intézett rendeletek)

1773–1775

1 csomó

A jezsuita rendnek 1773 júniusában pápai bulla által elrendelt feloszlása után a magyarországi rendházak felszámolásáról a helytartótanács és a magyar udvari kamara együttesen gondoskodott; minden egyes rendházhoz háromtagú vegyes bizottság szállt ki: a bizottságok két tagja, az egyházi és a politikai biztos kinevezéséről a helytartótanács gondoskodott, harmadik tagját, a kamarai biztost viszont a magyar udvari kamara küldte ki. Az utóbbi feladatkörébe tartoztak elsősorban a

feloszlattott rendházak vagyoni jellegű ügyei. A kassai jezsuita kollégiumhoz kiküldött vegyes bizottság tagjai voltak az egyházmegye részéről Eszterházy Károly püspök, a Helytartótanács részéről Abaújvár megye alispánja, a kamara részéről Okolicsányi József, a kassai kamarai adminisztráció tanácsosa. Okolicsányi 1773. október 2-án kapta megbízását és utasítását a magyar udvari kamarától.

A biztosok a helyszíntre kiszállva összehívták a rendtagokat, ismertették velük a pápai bullát és a vonatkozó királyi rendeletet, majd lefoglalták a rendház vagyonát, lepecsételték pénztárát, levéltárát, könyvtárát. Ezután elkérték a rectortól a rend vagyonáról legutoljára készült leltárat, összeírásokat, felülvizsgálták azokat, majd a lefoglalás pillanatát tükröző részletes leltárat készítettek két példányban – a politikai és kamarai biztos aláírásával és pecsétjével, az egyházi biztos láttamozásával ellátva – a rend mindennemű ingó és ingatlan vagyonáról (kiszállva az elszórtan fekvő birtokokra is). Felmérték a rendház vagyoni helyzetét is. E leltárak, összeírások egyik példányát a Helytartótanácsnak, a másikat a magyar kamarának küldték meg.

Mindezekon túl további rendelkezésig a kamarai biztos feladata volt, hogy a rendház vagyonának zavartalan igazgatásáról gondoskodjék: a főként világi gazdasági tisztviselőket egyelőre jórészt megtartotta, a királyra feleskette és működésüket ellenőrizte. A kassai kollégium esetében a kamarai biztosra hárult a kollégium gazdaságainak, hegyaljai szőlőinek felügyelete, valamint a kollégium birtokában volt kassai nyomda és gyógyszerház ügyeinek további intézése. A kollégium levéltárát és könyvtárát ideiglenes lajstromba vétette, és előkészítette azok Pozsonyba küldését. Árverést rendezett a kollégium szükségtelennek minősített ingóságából. A kapott utasítás értelmében (más-más elbírálás alá véve a noviciusokat, a laikus testvéreket, a rendes rendtagokat, ezeken belül is az öregeket) gondoskodott a rendtagokról, azok ideiglenes ellátásáról, ruházatáról, számukra átmeneti segélyeket fizetett ki. Egyszóval Okolicsányi kamarai biztos feladata volt a kassai kollégium felszámolását gazdasági, vagyoni szempontból biztosítani. Működése 1775 tavaszáig tartott. A magyar udvari kamara 1775. január 3-i rendeletében utasította, hogy mivel a feloszlattott kassai kollégium ügyeit ezután az átszervezett kassai adminisztráció fogja átvenni, valamennyi nála levő iratot, leltárat, számadást, az ingóságok eladásából befolyt pénzt stb. a kamarai adminisztrációnak szolgáltatasson át. Az átadás márciusig megtörtént, Okolicsányi biztosi megbízatása megszűnt.

A jelen egy csomónyi iratanyag az Okolicsányi biztosi működése során keletkezett egykori kisebb irattár egy töredéke: a hozzá intézett kamarai rendeletek sorozata, amelyben a kassai adminisztráció egy-két levele is helyet foglal. (A biztos közvetlenül a magyar udvari kamarától függött, onnan kapta a rendeleteket, és oda küldte jelentéseit.) A rendeletek a fentebb vázolt tárgykörben tartalmazzak utasításokat, illetőleg válaszokat a biztos információira. Az iratokat Okolicsányi praesentatummal, és beérkezésük sorrendjében 1–83. sorszámmal látta el (az 1–9. numerus hiányzik). A rendeletek sorozatát – a magyar kamara rendelete értelmében – 1775. március 8-án adta át a kassai adminisztrációnak, ezután ennek irattára sor-

sában osztozott. (A hajdani biztosi irattár többi részének sorsára vonatkozóan nincsen nyom.)

Az iratokhoz segédeszköz nem áll rendelkezésre, azokat darabonként kell átneézni. Kérőlapon a cím feltüntetésével az egész csomót kell kikérni; a jelzet egyébként: cím és numerus.

Kassai adminisztráció, 1774–1785

E 260. KASCHAUER KAMERAL ADMINISTRATION

1774–1785

104 csomó, 18 kötet

1. Tanácsülési jegyzőkönyvek és iratok (Protocolla sessionalia /Sitzungs-Protocollen/ cum actis), 1774–1785. 104 csomó
2. Lajstromkönyvek (Regestrum actorum v. Register deren bey der Königl. Kaschauer Kameral Administration... vorgekommenen Expeditionen und Acten), 1774–1785. 11 kötet
3. Mutatók (Universalis Index actorum v. materianum), 1774–1785. 3 kötet
4. A 2. alatti lajstromkönyvek másodpéldányai, 1776, 1782, 1784. 3 kötet
5. Kézi mutató (Index manualis), 1779. 1 kötet

Az új kassai adminisztrációval az ügyintézés lényegesen leegyszerűsödött az előző gyakorlathoz képest. Az adminisztrációhoz érkezett iratokat a praesentatum feltüntetésével az adminisztrátor vagy helyettese bontotta fel, majd az egyes ülések előtt felfektetett *tanácsülési jegyzőkönyv* bal hasábjára az aktuárius beírta az irat tartalmi kivonatát, dátumát és praesentatumát. Az egyes üléseken sorra kerülő ügyek ülésenként előlről kezdődő jegyzőkönyvi számot (numerus protocollis) kaptak. Majd az iratokat a tanácsosok közt kiosztották előkészítésre (e két, később három, illetőleg négy tanácsos az üléseken általában ugyanazon ügycsoportokat referálta). Tanácsülést rendszerint hetenként egyszer tartottak az adminisztráció valamennyi tisztviselője jelenlétében. 1783 végéig az ügyeket beérkezésük sorrendjében, tárgykörökre való felbontás nélkül (szemben az 1773–74-i gyakorlattal) tárgyalták. Egy ülésről tehát egy jegyzőkönyv készült; azon belül az ügyek jegyzőkönyvi számok sorrendjében következtek egymás után. 1784 januárjától különválasztott ügykörök szerint történt a tárgyalás, oly módon, hogy az ügykörök meghatározott sorrendjében tárgyalták meg az egy-egy ügykörre vonatkozó összes iratot, és mindegyikről külön-külön jegyzőkönyvet vettek fel. Az ügykörök: Wirtschafts-Sache, Juridica et Fiscalia, Salz-Erzeugniss und Gruben-Wesen, Salz-Wesen, Dreissigist-Wesen, Stiftungs-Sachen, Religions-Fond, Kirchen-Sachen, Kasse-Wesen, Almosen-Fond, Pensions-Fond, Dies Mittel betreffend (kebelbeli ügyek). A jegyzőkönyvek nyelve német, kivéve a jogi és fiskális ügyeket, ahol latin. – A határozatokat a jegyzőkönyv jobb hasábjára, a megfelelő szám mellé, „conclusum” cím alatt vezet-

ték be. A jegyzőkönyvet az adminisztrátor és az aktuárius írta alá, és egy másodpéldányát hetenként megküldték a magyar udvari kamarának. (Ezen elküldött jegyzőkönyveket l. *Magyar Kamara levéltára. Protocolla Cameralium administrationum in variis negotiis submissa. 1775–1785. sorozatban.*)

A határozat alapján az aktuárius készítette el a válaszfogalmazványt, amelyet a referens és az adminisztrátor revideált, aláírt, majd a kiadmányozást ismét az aktuárius intézte a kancellistákra támaszkodva.

Ezután az iratok az irattárba kerültek, amelyre ugyancsak az aktuárius viselt gondot. Az irattárban az első kancellista az egyes ügyiratoknak havonta előlről kezdődő *irattári számot* (numerus registrationis) adott (amelyet az ügyirat minden egyes darabjára felül rávezetett, pl. *Nr 16. julii 1776*), mégpedig azon sorrendben, ahogy azok az üléseken sorra kerültek. Azután e számok sorrendjében évente felfektetett *lajstromkönyvekbe* vezette be az egyes ügyiratok tartalmi kivonatát. (E lajstromkönyvek alapján külön kötetben *mutatót* is készített.) Az egy-egy ülésen megtárgyalt ügyiratokat (ügyiratonként közös palliumba helyezve), továbbá az illető ülés eredeti jegyzőkönyvét közös palliumba helyezte; a palliumra rávezette az *ülés számát* (az üléseket évente előlről kezdődő számokkal jelölték), dátumát, valamint az abban levő ügyiratok első és utolsó irattári számát (pl. Sessio 24. 16. junii. 1776. A nro 32 usque 61 registratum); végül e palliumokat évente az ülések számának sorrendjében helyezte el az irattárban.

Az iratok ma is ebben az eredeti rendben találhatók: a tanácsülések sorrendjében ülésenként csoportosítva együtt vannak az ülésjegyzőkönyvek és iratok. Ez utóbbiak egy ülésen belül jegyzőkönyvi számok, illetőleg az ezekkel párhuzamosan futó, de egy-egy hónap egész iratanyagát átfogó irattári számok sorrendjében találhatóak. Egy ügyirat jelzete tehát három számból tevődik össze: *ülés száma – jegyzőkönyvi szám – irattári szám*. (Pl. Sessio 1776. Sessio 24. Nr prot. 4. Nr /registrationis/ 35.) A középső tulajdonképpen el is hagyható, hiszen a jelzetet az irattári szám önmagában is pontosan megadja. (Az első években még egy negyedik szám is szerepelt: az egyes ügyiratok hátán látható „fascikulus”, amely több hónapon átfutó sorszámával az egyes ügyiratokat jelölte. Ez azonban a leszámolás felesleges szaporítása volt, később el is hagyták, a segédkönyvekben nem is szerepel.)

Az egy-egy évet átölelő *lajstromkönyvek* (Regestum actorum...) az irattári számok sorrendjében tartalmazzák az egyes ügyiratok többnyire német, kisebb arányban latin tartalmi kivonatát, fejcímbeben feltüntetve az ülés számát és dátumát. (A jegyzőkönyvi szám itt nem szerepel.)

A *mutatókönyvek* (index actorum) közül az első kötet 1774–1780-at, a második 1781–1784 októbert, a harmadik 1784 november–1785 októbert öleli fel. Személy- és helyneveket (az érintett hivatal székhelyét), részben tárgyi címszavakat vetít ki, és (latinul) rövid tartalmi kivonatokat ad. Az egyes betűkön belül nincs szoros betűrend, hanem az egyes bejegyzések olyan sorrendben következnek, amilyenben az egyes ügyek tárgyalásra kerültek, tehát ahogy az iratanyag maga fekszik. A mutatók az egyes ügyiratokra nézve a *címszón* és *kivonaton* kívül tartalmazzák az *évet*,

hónapot, továbbá 1778 végéig az ülés – jegyzőkönyvi – irattári számot, 1778 végétől csak az ülés- és irattári számot.

Az igen jól használható, és pontos segédkönyvekhez csatlakoznak a lajstromkönyveknek három évről (1776, 1782, 1784) készített másodpéldányai. (Az adminisztráció évente köteles volt az előző évi lajstromkönyv pontos másolatát felküldeni a magyar kamarához.) A többi évre vonatkozó másodpéldányok a magyar kamara levéltára „Cancellariae...negotia seu gremialia” c. sorozatban található. A jelen kötetek is onnan kerültek ki. Továbbá található még a sorozatban az 1779. évről egy kézi mutató (Index manualis) is; ez azonban, mivel a mutatókönyvekben ezen év megtalálható, kutatásnál ugyancsak figyelmen kívül hagyható.

A kutatás kiindulhat mind a lajstromkönyvekből, mint a mutatókból; mindkettőből megállapítható a teljes jelzet. Kérőlapon a segédkönyveknél a *cím* és az *év* (*évkör*), a tanácsülési jegyzőkönyveknél az *év* és a *tanácsülés* száma, az iratoknál az *év*, a *tanácsülés száma*, a *jegyzőkönyvi szám* és az *irattári szám* tüntetendő fel (illetőleg a jegyzőkönyvi szám, amely legfeljebb a kétségtelen azonosság megállapítására lenne szükséges, egyébként azonban el is hagyható).

Kassai adminisztráció, 1788 – 1813

E 278. ADMINISTRATIO CASSOVIENSIS

1788 – 1813

190 csomó, 52 kötet

1. Elnöki iratok
 - a) Iratok (Acta praesidialia), 1788 – 1790. 1 csomó
 - b) Lajstromkönyv (Elenchus actorum praesidis Nicolai L.B. Vécsey), 1788 – 1789. 1 kötet
2. Ügyiratok
 - a) Tanácsülési jegyzőkönyvek és iratok (Acta sessionalia), 1788 – 1813. 187 csomó
 - b) Iktatókönyvek (Regestrum actorum), 1788 – 1812. 25 kötet
 - c) Mutatókönyvek (Index), 1788 – 1813. 26 kötet
3. Postanaplók, 1791 – 1810. 2 csomó

Jelen állag az adminisztráció működése során 1788 januárjától keletkezett iratokat foglalja magában, annak ellenére, hogy az 1788-as év sem szervezeti, sem hatásköri tekintetben, sem az ügykörök összetételét illetően nem jelent fordulópontot az adminisztráció 1785-i reformja után kialakult helyzethez képest. Az adminisztráció ez állag kezdetétől még mintegy négy évig ugyanazon feltételek és keretek közt, ugyanazon feladatkörrel folytatta működését, ahogy azokat a II. József-féle igazgatási reform 1785. november 1-jei hatállyal meghatározta. Mindössze az *irattári rendszerben* bekövetkezett változás magyarázza, hogy éppen 1788-cal kezdődően

különül el jelen állag a *Kaschauer Kameral Administration, 1785–1787.* című állag-tól. 1785–1787-ben ugyanis a katonai évhez igazodó igazgatási évek (1785/1786, 1786/1787: november 1. – október 31.) iratait egy-egy éven belül mintegy 40, az abc betűivel jelzett (A–Z, AA–SS), az adminisztráció egymástól igen aprólékosan elkülönített ügyköreit tükröző tárgyi csoportokban helyezték el az irattárban (az iratanyag tagolódása tehát: katonai éveken belül betűkkel jelzett tárgyi csoportok, ezeken belül pedig iktatószámok rendje, tehát időrend).

E rendszerhez képest 1788-cal kezdődően két vonatkozásban is alapvető irattári változás következett be. Egyrészt a Helytartótanács már 1787. október 26-án elrendelte, hogy a további gyakorlattal szemben a túlzottan felaprózott referenciákat, illetőleg irattári tárgyi csoportokat a jövőben nagyobb tárgyi címszók alatt vonják össze. (Például: a *Wirtschaft, Pachtung, Waldwesen, Bau-Sachen, Beamter Bestrafung, Untertanes Nachlass, Roboth-Abolition, Anticipationen, Postangelegenheiten, Rechnungswesen, Bergwerkwesen* című, korábban egymástól elkülönített tárgyi csoportokat a továbbiakban „*Oeconomicum Camerale*” címszó alatt egyesítették. Az összevonások folytán a tárgyi csoportok száma körülbelül a felére csökkent.) Másrészt 1788. január 1-jétől kezdődően, a korábbi gyakorlattól eltérően, tanácsulések – azokon belül tárgykörök, referenciák – szerint elkülönítve, külön jegyzőkönyvek mellett helyezték el az iratokat, és ezt az irattári rendszert, tekintet nélkül a közben a hatáskörben is bekövetkezett lényeges változásokra, 1813-ig fenntartották. A jelen állagot tehát nem az adminisztráció működésének azonos keretek által meghatározott, egységes működési szakasza, hanem az irattári rendszer azonossága tartja egyben.

A benne található iratanyag jellege, természete, összetétele 1788–1791. viszonylatában azonos az 1785 utánival, ezért ebben a tekintetben az ismétlések elkerülésé végett a *Kaschauer Kameral Administration, 1785–1787.* (1790) c. állag ismertetésére utaljuk az érdeklődőt.

Az állag irataiból a következő kérdéscsoportokra kapható válasz: a birtokokon végzett beruházások, gazdasági épületek, lakóházak, híd-, malom-, útépitések, valamint a kegyúri jog értelmében templomok, paplakok, iskolák építési ügyei (költségvetések, tervek, elszámolások stb.), amelyekben, ha egyszerűbb, kisebb összeget kivető munkáról volt szó, az adminisztráció, ha nagyobb összegű építkezésről, a kamara, illetőleg az alapítványi birtokoknál a Helytartótanács döntött; a kegyúri jog alapján különböző, egyházi vonatkozású ügyek (plébánosi javadalmak, kongrua, plébániák betöltése, templomi szükségletek fedezése), az uradalmak területén fekvő iskolák, iskolamesterek ügyei; telepítések, telepések számára adott kedvezmények, segélyek; robot- és dézsmaváltás; úrbéri ügyek, panaszok; jobbágyok, községek, mezővárosok folyamodványai (úrbéri szolgáltatás elengedése, termény és pénzkielcsön, segély iránti kérelmek és természeti csapások alkalmából, panaszok uradalmi tisztek ellen stb.); örökös nélkül elhalt jobbágyok hagyatéki ügyei; úriszéki ügyek (fiskálisok jelentései, megküldött úriszéki perek, jegyzőkönyvek), továbbá számos egyéb, az uradalmak mindennapi élete során felmerült kisebb-nagyobb je-

lentőségű, elsősorban a gazdaságtörténetet és a jobbágyság történetét érintő kérdések.

A felsorolt kamarai uradalmak ügyei az *Oeconomicum Camerale* megjelölésű referenciák és irattári tárgyi csoportba tartoztak, a vallásalap birtokügyei az *Ecclesiasticum*, a tanulmányi alapé a *Fundus studiorum*, a világi alapítványoké a *Fundus saecularis* című csoportba (az iratok természete és jellege mindenikben azonos). Ám miután az alapítványi ügyeket 1793 végétől elvonták az adminisztráció hatásköréből, magukra az iratokra is a Helytartótanácsnak volt szüksége. Ezért már 1793 augusztusában kiválogatták – 1788-tól kezdve – az ülésenként külön jegyzőkönyvek szerint elhelyezett alapítványi iratokat, külön kezelték és 1793. november–decemberében felküldték a Helytartótanácshoz azokat. Ily módon tehát az alapítványi birtokokra vonatkozó ügyeknek ma már csak iktatókönyvi bejegyzései maradtak meg, *maguk az iratok* (az *ecclesiasticum*, *fundus studiorum*, *fundus saecularis*) hiányoznak; ezeket később a Helytartótanácsnál vagy a közalapítványi igazgatóságnál feltehetően kiselejtezték.

Az iratok csak a kamarai uradalmakra (*Oeconomicum Camerale*) vonatkozóan állnak rendelkezésre. Ezzel kapcsolatban is megjegyzendő, hogy – és ez a magyar kamara és az adminisztráció viszonyának ismeretében természetes – az uradalmi tisztviselők jelentéseinek mellékletei (összeírások, kimutatások, építkezések esetében tervrajzok, költségvetések stb.) a legtöbb esetben nem maradtak meg a jelen levéltárban, mert azokat, ha felsőbb kamarai döntést igénylő ügyről volt szó, az adminisztráció felküldte a magyar kamarához. Így tehát kutatás esetén az egyes ügyek folytatását a *magyar kamara levéltárában* (elsősorban a „Departamentum oeconomicumban”) kell keresni. A kassai kerület uradalmaira vonatkozó iratok jelentős mennyiségben találhatóak még az „Aedilia”, „Cassalia”, „Dimensionalia”, „Juridica et fiscalia”, „Fiscalia” c. állagokban. Az érintett kamarai uradalmak közül a *sárospataki és regéci uradalom egykori saját levéltárát* is a Magyar Országos Levéltár őrzi.

Az adminisztráció – sőüggyel összefüggő – ad hoc jellegű megbízásaival kapcsolatban keletkezett – számszerű arányban eltörpülő – ügyei, a kiküldetések napidíj-elszámolásai, vizsgálati jelentések stb. a *Salinaria* c. tárgyi csoportban kaptak helyet. Harmincadügyekben ugyancsak hasonló, főként csempész esetekben kapott az adminisztráció megbízást a kamarától, az ilyen iratokat a *Tricesimalia* csoportban helyezték el. Ezen iratok adatszolgáltatása azonban általában csekély értékű; a felső-magyarországi só- és harmincadügy aktáit a magyar kamara „Departamentum tricesimale” és „salinare” állagaiban ajánlatos keresni.

A *Juridica* csoportban az uradalmi fiskálisokkal az uradalmak jogi ügyeiben keletkezett levelezés; denuntiációk kivizsgálása; a kincstárra szállt birtokok, birtokrészek, ingóságok ügyei; kiküldött belső adminisztrációs tisztviselők vagy prefektusok, fiskálisok jelentései összeírásokról, felbecslésekről, talált kincsekről, végrendelet nélkül elhalt egyházi személyek (plébánosok, felosztatott szerzetesrendek tagjai) hagyatékáról, továbbá e kiküldetések napidíj ügyei találhatóak. – A *Cassalia* c.

csoporthoz az adminisztrációnak az egyes uradalmi illetve harmincad-, sópénztárakkal való levelezése (kisebb összegű kiutalások, fizetési meghagyások, taxaügyek, tisztviselők fizetése, előlegek), a *Gremialia* csoportban pedig az adminisztráció kebelbeli tisztviselőinek személyi ügyei (kinevezések, elbocsátások, kérvények állásügyben, napidíjak), valamint az ügyintézés módjával kapcsolatban keletkezett felsőbb rendeletek foglalnak helyet.

Az iratoknak mintegy 95%-a az 1793. évi változások után az *Oeconomicum Camerale*-ra vonatkozik; az iratok jellege ugyanaz, mint az 1791–93 közti szakaszban. Elvértve bukkan fel még két másik korábbi tárgykör: a *Juridica* és *Salinaria* (a magyar kamara esetenkénti megbízása folytán vizsgálatok, levelezés kincstárra hármló javak ügyében, illetőleg sóhivatalok ellenőrzése, sócsempészet ügyek), valamint a pénztári ügyek (*Cassalia*) és kebelbeli ügyek (*Gremialia*).

Az adminisztrációnak 1813-ban helyére lépő adminisztrátor tevékenységével kapcsolatos iratok nem tartoznak a szepesi kamara levéltárához, hanem a magyar kamara levéltárában (pl. *Benignae resolutiones* – E 99.) találhatóak közülük azok, amelyek egyáltalán fennmaradtak.

A jelen állagot a magyar kamara rendeletére 1813 őszen szállították fel Budára, a kamara registratúsába, ahonnan idővel a kamara archívumába, majd ezzel együtt a Magyar Országos Levéltárba került át.

A hivatali nyelv 1790-ig – csekély kivétellel – német; csak 1790. április 9-én rendelte el a Helytartótanács, hogy a vallás- és tanulmányi alap ügyeiben latinul írja az adminisztráció a jelentéseit, majd június 12-én megengedi, hogy németül nem tudó tisztviselőket is alkalmazhat, sőt maga az adminisztráció is írhatja, kamarai ügyekben is, latinul jelentéseit. A továbbiakban a latin és német nyelv körülbelül egyenlő arányban szerepel mind a felsőbb leiratokban, mind az alsóbb tisztviselők jelentéseiben, illetve az adminisztráció válaszaiban.

Az ügyintézés módja 1788 és 1813 közt lényegében azonos. Az adminisztrációhoz érkezett iratokat a beérkezés, tehát az adminisztrátor által rájuk vezetett praesentatum szerinti sorrendben *iktatták*, majd előkészítés végett a referens tanácsos kapta kézhez őket. A pontosan meghatározott ügykörök száma 1791 előtt csaknem 20 volt, 1791 után 9 (*Oeconomicum camerale*, *Juridicum*, *Salinare*, *Tricesimale*, *Cassale*, *Gremiale*, *Ecclesiasticum*, *Fundus Studiorum*, *Fundus Saecularis*), 1794-től pedig az utóbbi 3 is elesett. Egy-egy referens több meghatározott ügykört adott elő, illetve az ügyforgalom túlnyomó többségét kitevő „*Oeconomicum*”-ot több referens közt osztották meg. A hetente általában egyszer tartott *tanácsüléseken* referenciák szerint – azokon belül iktatószámok sorrendjében – kerültek az ügyek tárgyalásra. Referenciák, ügykörök szerint külön-külön vezetett *jegyzőkönyvet* az aktuárius. A megszületett döntés alapján az aktuárius fogalmazta meg a *kiadmányt*, amelyet az adminisztrátor, illetőleg helyettese hagyott saját kezű ellenjegyzésével jóvá, majd a kancellisták egyike lemásolta, az aktuárius kiadmányozta, és ugyancsak ő gondoskodott az iratok irattári elhelyezéséről.

Az állag *rendszere* azonos az egykorú irattári renddel. Az irattárban az ügyiratokat (egy iktatószámhoz tartozó, az ügyintézés egy fázisa során létrejött iratok) tanácsülések szerint helyezték el oly módon, hogy egy-egy ülésen belül a megfelelő referenciák tanácsülési jegyzőkönyveinek lapjai mint palliumok közé, fraktur alakban helyezték el iktatószámuk sorrendjében az azokhoz tartozó iratokat. Ily módon tehát az egy-egy ülésen megtárgyalt iratanyag, az egyes referenciák jegyzőkönyvei és az iratok együtt találhatóak. A jegyzőkönyvek – többnyire néhány lapos füzetek – címeként az ülés (évente előlről kezdődő) sorszáma és napi dátuma szerepel; a bal hasábon felül az ülésen részt vettek és a távollevők (külön kiemelve a referens) neve olvasható, majd iktatószámok rendjében következnek az adott ülésen, adott referencián belül letárgyalt beadványok tartalmi kivonatai, napi keletük és a beadványok saját számai. A jobb hasábon iktatószámok rendjében a határozat összefoglalása, illetőleg „deservitur ad notitiam”, „deponatur ad acta” stb. bejegyzés található. A referens tanácsos minden ülés jegyzőkönyvét expedálás után láttamozta.

A jegyzőkönyvek mellett fekvő *ügyiratok* minden egyes darabjának hátlapján fel van tüntetve a jelzet (ülés száma – iktatószám – referencia címe). Az egyes referenciák, illetőleg ügykörök jegyzőkönyveit az iratokkal együtt bizonyos sorrendben (először általában az „Oeconomicum”, majd „Juridicum” és így tovább) ülésenként fraktúr csomóba kötötték. Minden ülés iratanyaga mellett fekszik egy *kiadói kimutatás*, amelyet az expedálás ellenőrzésére készítettek: ügykörök sorrendjében, azon belül iktatószámok rendjében tartalmazza: az 1. iktatószámot (Referad numer), 2. a kiadvány címettjének – hivatal vagy személy – nevét (Expeditions conclusa), 3. az expedálás dátumát és a címzett helységeit (Abgelassen wohin und wann) és 4. a referencia címét (Acten und Expeditionsfasciculierung).

Kétfajta, igen jól használható segédkönyvsorozat áll rendelkezésre:

Az *iktatókönyvekbe* (Register vagy registrum vagy Hausprotocoll) az iratok beérkezése után, a tanácsülés előtt a beérkezés, tehát a „praesentatum”-ok sorrendjében, minden év elején előlről kezdődő iktatószámok szerint vezették be a beadványokat. Minden évnek külön kötete van. Az egyes számokra vonatkozó bejegyzések öt rovatra oszlanak: 1. Az iktatószám és a „praesentatum” dátuma (Numeri exhibiti und praesentati); 2. az iratot küldő hivatal vagy személy neve, és a tartalomtól kivett, a mutatóba kerülő címszavak (Exhibens und Schlagwörter); 3. az irat tartalma, napi dátuma és saját száma (Kurzer Inhalt des Exhibiti); 4. a referens tanácsos neve (Zugetheilt worden in die Referad dem...); végül 5. a referencia, az ügykör címe (in das Protocoll...), amelynek külön tanácsülési jegyzőkönyvében szerepel az ügy. (Az 1813. év iktatókönyve nincs meg.)

A *mutatókönyveket* (Index) az iratoknak az irattárban történt elhelyezésekor készítették. Minden évről külön kötet áll rendelkezésre. Öt rovatot tartalmaz: 1. A mutatóban kivett szavak, amelyek már az iktatókönyv (2) rovatában is szerepeltek, és az irat rövid, néhány szavas tartalmi megjelölése. A mutatószó általában a levelező hivatal neve, illetve helye, ritkábban tárgyi címszavak (pl. aedificia) vagy iratfajta (pl. normale); 2. a tanácsülés hónapja (Monath); 3. az ülés száma (Ses-

sio); 4. az iktatószám (Prothocolls numero); 5. a referencia neve, tehát ama ügykör címe, amelynek jegyzőkönyve mellett az irat található (Zu finden in...).

Az iktatókönyvek és a mutatók bejegyzéseinek nyelve az iratok nyelvét követve német, illetőleg latin.

Mind az iktatókönyvek, mind a mutatókönyvek alapján egyenesen megállapítható az egyes ügyiratok *irattári (levéltári) jelzete*, amelynek az állag címén kívül négy adatot kell tartalmaznia: *év + ülés száma + iktatószám + ügykör (referencia) neve* (pl. „Administratio Cassoviensis 1793. Sessio 30. Nr 1318. Oeconomicum”).

Az elmondottak a rendes ügyiratokra (Acta sessionalia) vonatkoznak.

Az állag elején 1788–1790-ből egy vékony iratcsomónyi „*Elnöki irat*” (Acta praesidialia, 82 darab fogalmazvány) található. Különféle tárgykörökben, de elsősorban uradalmi vonatkozású ügyekben az uradalmi praefektusokhoz, kamarai biztosokhoz, városokhoz, só- és harmincadhivatalokhoz, fiskálisokhoz stb. vagy kerületi biztoshoz az adminisztrátor saját nevében intézett kiadmányok időrendben, évenként 1-gyel kezdődően leszámozott fogalmazványai ezek. Az 1788–89. évi iratokhoz *lajstromkönyv* áll rendelkezésre, az 1790. évekhez nincsen segédlet.

Az állag végén két iratcsomóban kaptak helyet az 1791–1810 közt beérkezett, illetőleg elküldött iratokra vonatkozó *postanaplók* („Diarium litterarum officiosarum ad postam datarum” illetve... ex posta acceptarum). A kétféle (általában negyedévenként tagolódo, füzet formájú) napló a posta érkezése, illetőleg indulása napjai szerint tartalmazza az érkezett (postára adott) iratok darabszámát, egyenkénti számát (iktatószámát), valamint azt, hogy honnan jött (hová expediáltatott), milyen hatóságtól (milyen hatósághoz), milyen súlyban és milyen postatarifával, és végül a postás nevét. E naplók a kutatásnál mellőzhetők.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK JEGYZÉKE

Magyar Országos Levéltár

Magyar Kincstári Levéltárak

Magyar Kamara Levéltára

- E 21. Benignae resolutiones
- E 23. Litterae camerae Scepusiensis
- E 41. Litterae ad cameram exaratae
- E 136. Diversae instructiones
- E 156. Urbaria et conscriptiones
- E 554. Városi és kamarai iratok

Szepesi Kamara Levéltára

- E 244. Minutae (expeditiones camerales)
- E 249. Benigna mandata
- E 264. Memoriale quadripartium pro rationista Pobest

NÉVMUTATÓ

(Összeállította: Tóth Katalin)

A

Abaúj megye 8, 20, 35, 38, 44, 72, 102, 134,
144, 148, 244, 246, 257
Acsády Ignác 9, 17, 18, 21, 33
Aichpüchl Károly Teofil báró (Aichpichel,
Aichpigel) 93, 192, 242
Aichpüchl bizottság 93, 94, 97, 192, 193
Alaghy Ferenc 58
Albrecht János Ignác udvari tanácsos 240
Alsó-Magyarország 7, 118, 137, 244
Andreánszky Péter 205
Arad megye 35, 72, 101, 134
Aranyitka (Abaúj m. Csehszl.) 97, 104, 105
Aussee (Au.) 240

B

Balassa család 16
Balassy birtokok 230
Balog (Gömör m. Csehszl.) 48, 113
Bánát 137
Barkóczy László 101
Bártfa (Sáros m. Csehszl.) 39, 40, 76, 78, 100,
101, 103, 114, 117, 145, 150, 156, 161
Básta György 35, 43
Báthory család 43
Báthory András 36
Báthory Zsigmond 35, 72
Bebek család 16
Bécs (Au.) 8, 10, 29, 33, 89, 90, 124, 131, 144,
184, 198, 240, 247
Békés megye 13, 101
Belényes (Bihar m. Rom.) 102, 103
Bélaváry Dávid 62
Belső-Szolnok megye 35, 36
Bénye (Erdőbénye, Zemplén m.) 111
Bercsényi birtokok 108, 109, 187
Bercsényi Imre 63
Bercsényi Miklós gróf 243
Bereg megye 8, 13, 35, 38, 44, 58, 72, 102, 134,
144, 148, 160, 244, 246
Beregszász (Bereg m. Szu.) 103, 107
Berezna (Ung m. Szu.) 103
Berkes (Szabolcs m.) 103
Berzevicy András 62
Besztercebánya (Zólyom m. Csehszl.) 160
Bethlen (Zemplén m. Csehszl.) 82
Bethlen Gábor 61–63, 65, 70–72, 75, 78, 80,
87, 95, 179, 198, 203, 214, 220, 227, 246,
247

Bethlen István 198
Bihar megye 13, 35, 36, 72, 102, 103, 115, 118,
134, 138, 144, 148, 244
Bilke (Bereg m. Szu.) 160, 161
Bocskai birtokok 108, 230
Bocskai István 56, 57, 60, 72, 79, 80, 214
Bocskai szabadságharca 18, 21, 22, 36, 57, 179,
187, 225
Bocskó (Ugocsa m. Szu.) 134
Bodeni-tó 161
Bodrogújhely (Zemplén m.) 103
Bónis-féle birtokok 108
Bornemissza Gergely 19, 21, 22
Borsod megye 8, 13, 20, 35, 38, 44, 72, 102,
134, 144, 148, 244, 246
Brassó (Brassó m. Rom.) 40
Breiner-bizottság 90, 91, 93, 97–99, 104,
106–108, 113, 114, 116, 122, 191, 192,
196, 223, 239–243
Breiner Siegfried Kristóf gróf (Breuner,
Breüner) 90, 91, 94, 195, 238, 240–242
Bretzenheim Károly August gróf 161
Buda (Pest m.) 155–157, 161, 225, 244, 263

C

Caprara tábornok 102
Cobb tábornok 102
Cziffika János 167

CS

Csáky-birtokok 108, 109, 188, 230
Csáky család 77, 78, 104, 108, 181, 246
Csáky Ferenc 104
Csáky István 180
Csáky József gróf 147, 148, 151
Csáky Zsigmond gróf 244
Csanád megye 35, 101
Csertész (Zemplén m. Szu.) 77, 103
Csizes (Ung m. Szu.) 103
Csongrád megye 13, 35, 38, 101

D

Daróc (Szatmár m.) 161
Daróczy Ferenc 58
Debrecen (Bihar m.) 102, 103, 107, 117, 118,
125, 136, 145
Diósgyőr (Borsod m.) 48, 72, 82, 109, 111,
125, 139, 152

Diószeg (Bihar m.) 103
Dóczy András 58
Dombrini János 25, 26
Dóry Gábor gróf 173
Draheim Vilmos (Wilhelm von Draheim)
110, 222
Dunántúl 244
Dubrinics (Ung m. Szu.) 161

E

Ecsed (Szatmár m.) 72
Edscheidt János Antal 245
Eger (Heves m.) 35, 38, 40, 48, 52, 74
Élesd (Bihar m. Rom.) 153
Elő-Ausztria 137
Eleonóra Terézia 95
Ember Győző 17, 19, 21, 244
Eperjes (Sáros m. Csehszl.) 8, 12, 13, 20, 39,
40, 62, 63, 65, 76-78, 95, 101, 103, 106,
112, 113, 117, 118, 136, 145, 146, 150,
156, 161
Erdély 11, 13, 35, 40, 42, 43, 57, 58, 61-63, 65,
66, 72, 73, 76, 81, 82, 101, 103, 107, 118,
120, 134, 137, 148, 178, 198, 214, 246
Erdődy Antal egri püspök 139
Erdődy Antal gróf, kamarai elnök 90, 94
Ernő főherceg 197
Ernyei László 186
Eszterházy Károly 257

F

Feigel Péter 22, 42
Fejérvári Imre 23
Fejérvári János 21
Fekete-tenger 40
Felsőbánya (Szatmár m.) 77, 98, 103, 106, 114,
117, 137, 156, 213, 224, 238
Felső-Magyarország 7, 8, 13, 27, 34-36, 39,
40, 42-45, 48, 57, 58, 62, 63, 65, 66, 68,
72-75, 77, 78, 85, 86, 89, 91, 100, 101,
102, 104, 108, 121, 122, 126, 136, 143,
149, 165, 188, 197, 213, 214, 227, 238,
239, 243, 244, 246
Felső-Tisza-vidék 102, 117
Felvidék 95
I. Ferdinánd 7, 10, 11, 13, 31, 54, 86
Ferschner György 242
Fischer Mihály báró 88, 91, 167
Forgách-javak 108, 230
Forgách Zsigmond 58
Forstetter János 22
Frankova (Szepes m. Csehszl.) 103
Fráter György 11
Pülek (Nógrád m. Csehszl.) 134

G

Gáboltó (Sáros m. Csehszl.) 103
Gölnic (Szepes m. Csehszl.) 39, 77, 104, 105,
117
Gömör megye 8, 13, 20, 35, 38, 44, 73, 102,
134, 144, 148, 244
Grindel János 23
Gromann Zsigmond 148
Gschlendt János 28

GY

Győr (Győr m.) 80, 160
Gyula (Békés m.) 35
Gyulai Ferenc báró 139
Gyurkovics Miklós 174

H

Hager Ottó Zsigmond báró 211
Hajdúböszörmény 117
Hajdúdorog 117
Hajdúhadház 117
Hajdúnánás 117
Hajdúszoboszló 117
Hajdúvárosok 78, 101, 114, 117, 134, 135, 141,
145, 146, 161, 214
Halstatt (Au.) 240
Hartyáni András 68
Hegyalja 111
Hentl János Péter 147, 148, 151
Herzog József 220
Heves megye 35, 38, 44, 101, 102, 244
Hoffmann György 22, 23, 24, 58, 59
ifj. Hoffmann György 62, 63
Holló Zsigmond 65, 68, 86, 88, 211
Homonna (Zemplén m. Csehszl.) 40, 76, 103,
150
Homonnay család 16
Hont megye 7
Hollandia 105
Hosszútóthy György 19
Höller udvari tanácsos 240
Hradek (Gömör m. Csehszl.) 150, 152
Huszt (Máramaros m. Szu.) 13, 35, 43, 72,
113, 134

I

Igló (Szepes m. Csehszl.) 39, 41
Illésházy-javak 108
Illésházy István 58, 60
Ischl (Au.) 240
Istvánffy Pál 8

J

Jablánczy Ignác 152
 Jabroczy Norbert 126
 János Zsigmond fejedelem 13, 19, 34, 42
 Jászó (Abaúj m.) 39, 41, 103, 136, 158, 160
 Jezerniczky György 27, 28, 228
 Joanelli Endre báró 77
 Joanelli Szilveszter báró 77, 87, 104
 II. József 154 – 156, 160, 260

K

Kálló (Szabolcs m.) 35, 40, 48, 72, 76, 79, 80,
 82–83, 100–102, 109, 110, 113, 115, 118
 Kamjonka (Szepes m. Csehszl.) 103
 Kapronczay György 26
 Karánsebes (Krassó m. Rom.) 72
 Karinthia (Au.) 137
 III. Károly 95, 121, 123, 126
 Károlyi Zsuzsanna 247
 Kassa (Abaúj m. Csehszl.) 8, 13, 20, 27, 29, 33,
 34, 40, 46, 50, 52, 56, 58, 61–65, 67, 69,
 70, 72, 73, 76, 78, 82, 85, 87–90, 93–96,
 98, 101, 112–115, 117–119, 123, 124,
 126, 127, 132, 134, 136, 145–148,
 150–152, 154, 156, 157, 161, 169, 183,
 187, 196, 202, 203, 205, 207, 210,
 217–220, 227, 230, 234, 238, 241, 246,
 249
 Keczer-féle javak 108, 230
 Keleti-tenger 40
 Kenézli (Szabolcs m.) 161
 Kende Gábor 86
 Keresztúr (Zemplén m.) 111
 Késmárk (Szepes m. Csehszl.) 40, 76, 78, 100,
 101, 103, 117, 145, 150, 156
 Keszthelyi György 30
 Kis-Hont megye 73, 102, 134
 Kiszében (Sáros m. Csehszl.) 39, 40, 76, 78,
 101, 103, 117, 145, 156, 161
 Kisvárda (Szabolcs m.) 40, 101, 113
 Klobusiczky-javak 230
 Knyázd (Szepes m. Csehszl.) 103
 Kollonich Lipót 90
 Kolozs megye 36
 Kolozsvár (Kolozs m. Rom.) 40
 Komárom (Komárom m.) 80
 Korponay Sándor 151, 178, 186, 218, 220, 246,
 248, 249
 Köler Dávid 13
 Könyeg Károly Ferdinánd gróf 137
 Körtvéyesi Miklós 30
 Kővár vidéke (Közép-Szolnok m. Rom.) 35,
 72, 113, 134, 244
 Közép-Szolnok megye 13, 35, 36, 72, 101, 134,
 244

Kramer Basilius 26
 Krajna (Au.) 137
 Krakkó (Lengyel.) 8, 40
 Krasosencics Mihály 149
 Kraszna megye 13, 35, 36, 45, 47, 48, 72, 101,
 134, 244
 Krasznahorka (Zemplén m. Csehszl.) 44, 46,
 48
 Kremer Mihály 13, 27
 Kurima (Sáros m. Csehszl.) 76, 103
 Külső-Szolnok megye 35, 38, 244
 Kyelmann András 18

L

Ladomér (Zemplén m. Csehszl.) 103
 II. Lajos 8
 Lehnic (Szepes m. Csehszl.) 158
 Lelesz (Zemplén m. Csehszl.) 158
 Lengyelország 10, 14, 40, 43, 76, 103, 107, 112
 Licsérd (Sáros m. Csehszl.) 160
 Ligustius Wolfgang 28
 Likava (Liptó m. Csehszl.) 152
 Lindau (Au.) 161
 I. Lipót 68, 85, 90, 96, 101, 102, 126, 189, 191,
 232, 233, 238
 Lipóti abszolútizmus 67, 85, 90, 113, 117, 118,
 120, 202
 Liptó megye 7, 19, 35, 100
 Losonc (Nógrád m. Csehszl.) 76
 Lőcse (Szepes m. Csehszl.) 8, 39, 40, 42, 68,
 76, 78, 86, 88, 100, 101, 103, 107, 113,
 114, 117, 118, 136, 145, 146, 150, 156
 Löwenburg János gróf 242
 Lubló (Szepes m. Csehszl.) 40, 76, 103, 150,
 157, 160
 Luc (Zemplén m.) 103
 Lugos (Krassó m. Rom.) 72

M

Madachavszky Miklós 23
 Mád (Zemplén m.) 111
 Mágócsiak 21
 Magyarország 8, 10, 13, 32, 36, 54, 72, 73, 132,
 134, 205, 244
 Makovica (Sáros m. Csehszl.) 101, 109, 113
 Máramaros megye 13, 14, 35, 36, 43, 72, 100,
 101, 103, 134, 136, 138, 144, 148, 238, 244
 Máramarosziget (Máramaros m. Rom.) 136,
 148
 Majtény (Szatmár m.) 83
 Margitta (Bihar m. Rom.) 103, 125, 136
 Mária Terézia 137, 138, 143, 148, 168, 176, 250
 Mátyás főherceg 58
 Mednyánszky Pál Lipót báró 90, 91, 96, 122,
 238, 240, 242

Meixner Ferenc 95
Melczér Pál 173
Melith István 22
Merczinger György 26
Migazzi Miklós 22
Mihály vajda 35
I. Miksa 35, 37, 54, 59, 91, 94, 101, 120, 126,
197, 239
Moes Dávid 24, 26
Mogyoróssy Ignác 149, 171
More János 28
Mosdóssy Imre 65
Mislye (Abaúj m. Csehszl.) 158
Murány (Gömör m. Csehszl.) 48, 50, 51, 82,
101, 109, 113, 115
Munkács (Bereg m. Szu.) 13, 19, 20, 35, 40,
48, 50, 72, 73, 76, 82, 101, 103, 107, 108,
109, 110, 113, 115, 117, 125, 136, 138,
144, 211

N

Nádasdy-javak 108, 230
Nagybánya (Szatmár m. Rom.) 11, 13, 14, 36,
42, 43, 72, 77, 98, 103, 106, 107, 110, 113,
114, 117–119, 125, 136, 137, 139, 145,
156, 213, 224, 238
Nagykároly (Szatmár m. Rom.) 40, 76, 103
Nagy Mihály (Zemplén m.) 151
Nagyszőlős (Ugocsa m. Szu.) 40, 76, 103
Nagyvárad (Bihar m. Rom.) 35, 36, 48, 102,
103, 107, 110, 111, 113, 115, 118, 125,
134, 136, 139, 140, 153, 160
Nagyvátly Ferenc 31
Nánássy kincstári ügyvéd 172
Némethy János 18
Nógrád megye 7, 102, 134
Nyírbátor (Szabolcs m.) 83

O

Ófalu (Szepes m. Csehszl.) 76, 103, 136
Okolicsányi család 246
Okolicsányi József 171, 256, 267
Olaszliszka (Zemplén m.) 111
Ónd (Zemplén m.) 76
Ónod (Borsod m.) 35, 40, 46, 48, 72, 79, 82,
100, 101, 103, 110, 112, 125, 139
Orlov (Ung m. Szu.) 103
Óvár (Szatmár m. Rom.) 151

P

Paczóth János 19, 21, 22, 23
Paczoth Sándor 63, 64
Palaticz János 62
Pálffy Pál 63

Pakocsa (Sáros m. Csehszl.) 76, 103, 150
Partium 36, 38, 72, 101–103, 134, 138
Péchy Gáspár 230
Péchy Zsigmond 63, 229
Péchy Zsigmond 148
Peklin (Sáros m. Csehszl.) 125, 140, 152, 157
Papmező (Bihar m. Rom.) 102
Perényi család 246
Pest (Pest m.) 152, 161
Pest megye 35, 38, 101
Pesthy Ferenc 12–16, 18–20, 27, 43
Pethő (gersei) család 246
Petrőczy István 86, 100
Pobest Círják 24, 28, 50, 228, 266
Podolin (Szepes m. Csehszl.) 157, 158, 160
Polgár (Szabolcs m.) 117
Potoczky Kristóf 211
Pozsony (Pozsony m. Csehszl.) 7, 9, 10, 13, 16,
29, 30, 63, 64, 66, 71, 83, 89, 94, 99, 109,
123, 126, 128, 131, 132, 136, 140, 142,
143, 146, 149, 151, 154, 183, 185, 186,
196, 197, 200, 202–207, 218, 241, 244,
248, 257
Prága (Csehszl.) 33, 184
Püspökladány (Szabolcs m.) 125, 139
Putnok (Gömör m.) 35, 46, 48, 51, 72, 82, 100,
113

R

Raisz János 62, 65
Rakamaz (Szabolcs m.) 141, 161
Rákóczi-javak 108, 109, 111, 112, 187, 230
II. Rákóczi Ferenc 94, 95, 108, 220, 247
I. Rákóczi György 64–66, 73, 78, 80, 87, 95,
179, 198, 214, 220
II. Rákóczi György 73, 77, 214, 247
Rákóczi János 62
Rákóczi Zsigmond 37
Rákóczi-szabadságharc 95, 102, 105, 107, 108,
110, 114, 120, 179, 187, 214, 222, 232,
237, 243–245
Rákóczi (Zemplén m. Csehszl.) 82
Rau János Jakab 167
Regéc (Zemplén m.) 101, 108, 109, 152, 158,
160
Reiner Menyhért 62
Remete (Szepes m. Csehszl.) 77, 161
Rensing Elfriede 8
Révai Ferenc 22
Ribics György 218
Ribics Rudolf 196, 233
Rimaszombat (Gömör m. Csehszl.) 40, 76
Roll Antal 77
Rosenberg (Liptó m. Csehszl.) 150
Rottal János gróf 68
Rottal-bizottság 86, 107, 111

Rozsnyó (Gömör m. Csehszl.) 39, 41, 77, 117,
246
I. Rudolf 33, 54, 55, 94, 196, 197
Rudabánya (Borsod m.) 39

S

Sáros (Sáros m. Csehszl.) 46, 48, 108, 109, 110
Sáros megye 8, 9, 35, 38, 43, 44, 46, 48, 73,
102, 108, 109, 134, 144, 146, 148, 157,
160, 244
Sárospatak (Zemplén m.) 48, 101, 108, 109,
112, 115, 146, 152, 157, 160, 161, 262
Schönborn (herceg) család 139
Schulz tábornok 101
Schwendi Lázár 13, 16, 18, 19, 52
Serédi-birtokok 230
Sibrik család 16
Sinzendorf Lajos gróf 107
Smizsány (Szepes m. Csehszl.) 150
Sirinus János 26, 28
Senkivci Máttyás 67
Solt megye 35, 38, 101
Sólyomkő (Bihar m. Rom.) 103, 134
Soós család 43
Sóvár (Sáros m. Csehszl.) 43, 77, 97, 98, 105,
106, 109, 110, 118, 125, 137, 140, 144,
150, 152, 153, 213, 238
Spankau 102
Spork János 68, 102
Stajersország (Au.) 137
Stemper András 211
Stosz (Szepes m. Csehszl.) 77, 117
Strassoldo tábornok 102
Svedlér (Szepes m. Csehszl.) 77, 117
Sycelius Mihály 22

SZ

Szabolcs megye 13, 35, 38, 44, 65, 72, 73, 83,
102, 115, 134, 144, 148, 244, 246, 249
Szádvár (Torna m.) 19, 35, 44, 46, 48, 101
Szandec (Szepes m. Csehszl.) 40
Szatmár megye 13, 35, 38, 58, 65, 72, 73, 77,
103, 104, 109, 113, 117, 134, 138, 141,
144, 148, 156, 211, 244, 246, 249
Szatmár (Szatmár m. Rom.) 13, 35, 40, 43, 48,
50, 52, 72, 76, 79, 80, 82, 83, 102, 103,
109, 111, 113, 115, 118, 125, 136
Szatmárnémeti (Szatmár m. Rom.) 43, 141,
145, 156
Szécsény (Nógrád m.) 40, 76, 134
Szécsényi család 246
Szendrő (Borsod m.) 19, 35, 44, 48, 50, 51, 72,
73, 76, 79, 82, 100-102, 112, 113, 115
Szendrői Török József 143
Szemere-birtokok 108

Szentiványi László gróf 95, 96, 167
Szentiványi József gróf 139
Szentjobb (Bihar m. Rom.) 102, 103
Szentmiklós (Bereg m. Szu.) 103, 110, 125,
139, 211
ifj. Szentpéteri Imre 33
Szepes (Szepes m. Csehszl.) 77, 88, 113, 125
Szepes megye 8, 13, 35, 38, 73, 86, 102, 113,
134, 144, 148, 244, 266
Szepesség 9, 11, 16, 101, 109
Szepesy-birtokok 107, 230
Szepesy Pál 86, 108, 232
Szepsi (Abaúj m.) 103
Szerednye (Zemplén m. Csehszl.) 103
Szerencs (Zemplén m.) 13, 35, 101, 117
Szikszó (Abaúj m.) 40, 77, 103, 117
Szolnok (Szolnok m.) 40, 153
Szomolnok (Szepes m. Csehszl.) 39, 77, 97,
104, 105, 109, 110, 114, 117, 119, 125,
137-139, 213, 238, 240
Szantkay István 64
Sztáray Mihály gróf 149
Sztáray Miklós 160
Sztropkó (Zemplén m. Csehszl.) 40, 77, 101,
103, 150
Szucsán (Turóc m. Csehszl.) 150
Szuhay-birtokok 108, 230
Szuhay István 34
Szuhay Máttyás 86
II. Szulejmán 35

T

Tállya (Zemplén m.) 84, 111
Tarcsl (Zemplén m.) 111, 112, 161
Tárkány (Komárom m.) 138, 150
Tasnád (Közép-Szolnok m. Rom.) 72
Tassy Gáspár 63
Telkibánya (Abaúj m.) 39, 97, 160
Temes megye 13, 35, 101
Temesvár (Temes m. Rom.) 160
Terebes (Zemplén m. Csehszl.) 150, 158
Than Antal 28, 62
Thavonath Lajos Albert báró 91, 95, 96, 121,
238
Thorda (gyalvai) Zsigmond 11, 12, 14-16, 18,
19, 21, 43
Thököly Imre 87, 88, 95, 101, 103, 110, 169,
214, 220, 247
Thököly István 230
Thököly-mozgalom 87, 88, 90, 107, 110, 117,
169, 179, 187, 190, 191, 214, 230, 237,
238, 243
Thurzó Elek 22, 23
Thurzó Ferenc 15, 18, 19
Thurzó György 58-60
Tirol (Au.) 137

Tiszabecs (Szatmár m.) 107
Tiszaladány (Szabolcs m.) 161
Tiszaujlak (Ugocsa m.) 160
Tiszántúl 8, 48, 72
Tokaj (Zemplén m.) 13, 35, 40, 48, 50, 52, 58,
72, 76, 83, 100–104, 107, 109–113, 115,
117, 118, 125, 138, 140, 141, 144, 145,
150, 152, 157, 158, 160, 161, 238
Tolcsva (Zemplén m.) 111
Torna megye 35, 38, 44, 73, 102, 134, 144, 148,
244
Torontál megye 35, 101
Trautsohn János Vilmos 108, 152
Trencsén (Trencsén m. Csehszl.) 101
Trigler György 28
Turdosin (Árva m. Csehszl.) 150

U

Udvarhelyi Péter 65
Ugocsa megye 13, 35, 38, 58, 72, 102, 134, 138,
144, 148, 160, 244, 246
Újhely (Zemplén m.) 111, 136, 150
Újvár (Sáros m. Csehszl.) 138
Ung megye 8, 35, 38, 72, 73, 102, 134, 144,
148, 244
Ungvár (Ung m. Szu.) 40, 76, 101, 103, 107,
109, 110, 113, 117, 125, 136, 139, 146,
160, 161, 211
Uz János 63

V

Vay-féle javak 108, 188

Vámospércs 117
Varannó (Zemplén m. Csehszl.) 40, 76, 158
Vétsey Miklós báró (Nicolai L. B. Vécsey)
156, 260
Viborna (Szepes m. Csehszl.) 103
Viechter Ignác 96, 98, 121, 167
Vizkelethy Tamás 58
Volkra Ottó Ferdinánd Teofil gróf 68, 86, 87,
190

W

Wallsegg Wagele Ferenc Bernát báró 87, 89,
93, 122, 189–191
Weishütten Ferenc báró 138
Werner György (Wernherr) 7–14, 43, 44
Wesselényi-birtokok 108
Wesselényi–Nádasdy-összeesküvés 57, 67, 86,
102, 107, 187, 222, 230, 237
Widerholt udvari tanácsos 240
Wittenberg (Németo.) 8

Z

Zágráb (Jugoszl.) 160
Zaránd megye 13, 35, 36, 44, 72, 101, 134
Zavatka (Bereg m. Szu.) 103
Zboró (Sáros m. Csehszl.) 103
Zemplén megye 8, 35, 44, 72, 134, 144, 148,
158, 244, 246
Zombor (Zemplén m.) 111, 148, 160
Zrínyi Ilona 101
Zrínyi-birtokok 108

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ (VARGA JÁNOS)	5
I. A SZEPESI KAMARA ELŐZMÉNYEI	7
1. A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI KIRÁLYI JÖVEDELMEK IGAZGATÓSÁGA	7
a) Felső-Magyarország fogalma	7
b) Werner György korábbi szerepe	8
c) Werner – a kamara felső-magyarországi kiküldötte	8
d) Werner sárosi főkapitány állandó jellegű megbízatása	9
e) Werner hatásköre, viszonya a kamarához és az uralkodóhoz	9
f) Thorda Zsigmond kinevezése	11
g) A felső-magyarországi királyi jövedelmek igazgatósága	12
h) Az igazgatóság személyi összetétele	12
i) Az igazgatóság illetékessége alá tartozó terület	13
j) Az igazgatóság működési köre	14
k) Az igazgatóság és a pozsonyi kamara	14
l) Az igazgatóság megszüntetésének okai	16
II. A SZEPESI KAMARA TÖRTÉNETE MEGALAKULÁSÁTÓL BOCSKAI SZABADSÁGHARCÁIG	18
1. A KAMARA MEGALAKULÁSA	18
2. A KAMARA SZERVEZETE ÉS ÜGYINTÉZÉSE	21
a) Titkár és altitkár	23
b) A tanács és az iroda ügyintézése	24
c) Registrator	25
d) Pénztár	26
e) A számvevő hivatal szervezete	27
f) A számvevőség működése	29
g) A számvevőség irattára	30
h) Procurator fisci	30
i) Szolgazemélyzet	31
3. A SZEPESI KAMARA VISZONYA A BÉCSI UDVARI ÉS A POZSONYI MAGYAR KAMARÁHOZ	31
4. A KAMARA MŰKÖDÉSE, ÜGYKÖREI	34
a) A szepesi kamara területi hatásköre	34
b) Fő feladat: a rendes és rendkívüli jövedelmek kezelése	36
c) Hadiadó	36
d) Ingenymunka	38

e) Városi taxa és cenzus	39
f) A jászok és kunok adója	39
g) Harmincadok	40
h) Ércbányák, pénzverés	41
i) Sóbányászat	43
j) Tizedbérlet	43
k) Királyi birtokok	45
l) A királyi jog érvényesítése	45
m) A végvárok és a katonaság ellátása	47
n) Egyéb feladatkörök	52
III. A SZEPESI KAMARA (ADMINISZTRÁCIÓ) TÖRTÉNETE 1607–	
1672	57
1. A HIVATALSZERVEZET TÖRTÉNETE (1607–1672)	57
1607–1619	57
a) Törekvés a kincstartóság visszaállítására	57
b) Thurzó György és Forgách Zsigmond királyi biztosok – 1607 február – május	58
c) Hoffmann György tanácsos 1607 áprilisától	58
d) Illésházy István és Vizkelethy Tamás biztosok – 1608 augusztusa	58
e) A szervezet kiépülése 1610 után	59
f) Adminisztráció vagy kamara	59
g) A nádor és helytartó szerepe	60
h) A magyar és az udvari kamara szerepe	61
i) A kamara 1619 augusztus végén	61
1622–1644	61
a) Bethlen Gábor kassai kamarája, 1619–1629	61
b) A királyi országgrészen, Eperjesen, adminisztrátor 1622 júniustól	62
c) Ismét Kassán 1630-tól – Második tanácsos	63
d) A hivatal címe és függése	64
e) Az adminisztráció megszűnik 1644 februárban	64
1646–1672	65
a) I. Rákóczi György kamarája	65
b) Az adminisztráció újjáéledése 1646 nyarán	65
c) A szervezet kiépülése 1648 után	65
d) A kamarai cím újabb megjelenése 1648 után	66
e) Katonai megszállás, teljhatalmú bizottság 1670-től	67
2. ÜGYVITEL, SEGÉDHIVATALOK (1607–1672)	68
a) Ügyintézés. Iroda	69
b) Pénztár	70
c) Levéltár. Számadásügy	70
3. TERÜLETI HATÁSKÖR	72
a) A Partium részei, 1610–1615	72
b) Lecsökkent terület, 1622–1629	72
c) Teljes terület, 1629–1644	73
d) A hét megye ismét Erdélyhez csatolva, 1644–1648	73

e) 11 megye, 1648 – 1660	73
f) Szabolcs-Szatmár is visszakerül, 1660	73
4. ÜGYKÖRÖK	74
a) Adóügy	74
Dica	74
Annona	75
Ingyenmunka	75
Koronapénz, honorarium	75
Városi taxa	76
b) Félharmincad	76
c) Harmincad	76
d) Bányászat	77
e) Városok	78
f) Regálék	78
g) Tizedbérlet	79
h) Élészázak	79
i) Váruadalmak	79
j) A végvári rendszer	80
Szükségletek	80
A bevételek alakulása	81
Végvárak	82
k) Fiscalitasok	83
l) Posta	83

IV. A SZEPESI ADMINISZTRÁCIÓ (KAMARA) TÖRTÉNETE 1672 – 1723 85

1. A HIVATALSZERVEZET TÖRTÉNETE	85
1672 – 1690	86
a) Volkra Ottó Ferdinánd Teofil adminisztrátorsága	86
b) Báró Wallsegg adminisztrátor 1675. nyaratól	87
c) Thököly támadása – az adminisztráció megszűnése, 1682 augusztus 14.	87
d) Thököly kassai kamarája, 1682 – 1685	87
e) A kamara Lőcsén, 1684 – 1685	88
f) 1685 októberétől ismét Kassán a kamara	88
g) A főhatóság kérdése	88
1690 – 1704	90
a) A kamarai státus rendezésének szükségessége	90
b) Breiner-bizottság	90
c) Aichpüchl-bizottság	93
d) Az udvari és a magyar kamarához való viszony	94
e) A kamara megszűnése, 1704	94
1710 – 1723	95
a) A kamara feloszlatása	95
b) A kamara újjáéledése, 1710 december	95
c) Ismét adminisztráció, 1712 szeptember	95
2. ÜGYVITEL, SEGÉDHIVATALOK (1672 – 1723)	96
a) A tanács	97

b) Iroda	98
c) Levéltár és számvevőség	98
d) Pénztár	100
e) Irattár	100
3. TERÜLETI HATÁSKÖR	100
4. ÜGYKÖRÖK	102
a) A kamara alapfeladata	102
b) Harmincad	103
c) Bányaugy	104
A Szomolnok-vidéki rézbányászat	104
A nagy- és felsőbányai arany-ezüstbányászat és pénzverés	106
A kassai pénzverő	106
A sóvári sóbányászat	106
d) Sőügy	107
e) Konfiskációk	107
f) Kincstári uradalmak	109
g) Kincstári szőlőgazdaság	111
h) Tizedbérlet	112
i) Gabonaügy	112
j) Adók	113
k) A bevételek alakulása	114
l) A kamara és a katonaság	115
m) Közigazgatás, városok	117
n) Posta	118
o) Külső tisztviselő-hálózat	118
V. A KAMARAI ADMINISZTRÁCIÓ TÖRTÉNETE 1723 – 1773	120
1. A HIVATALSZERVEZET TÖRTÉNETE (1723 – 1773)	120
a) Megváltozott feltételek	120
b) Szervezet	122
c) A főhatóság kérdése	123
2. ÜGYVITEL, SEGÉDHIVATALOK	126
a) A tanács	127
A tanácsülés	127
Bizottsági ügyintézés	128
b) Iroda és kiadóhivatal	130
c) Irattár	131
d) Pénztár	131
e) Számvevőség	132
3. TERÜLETI HATÁSKÖR	134
4. ÜGYKÖRÖK	135
a) Harmincad	135
b) Bányaugy	136
c) Sőügy	138
d) Fiskális és jogi ügyek	138
e) Kincstári uradalmi és szőlőgazdálkodás	139

f) Tokaji híd, kassai malmok	141
g) Tizedbérlet	141
h) Kegyuraság	141
i) Városok	141

VI. A KAMARAI ADMINISZTRÁCIÓ TÖRTÉNETE 1773–1813

143

1. A CAMERALIS ADMINISTRATIO SCEPUSIENSIS SEU

CASSOVIENSIS (1773–1774)

143

a) A kassai adminisztráció létrejötte és szervezete

143

b) Az adminisztráció hatásköre

144

Sóügyek

144

Harmincadügy

144

Kamarai uradalmak

145

Fiskalitás

145

A szabad királyi városok

145

Egyéb ügyek

146

c) Az adminisztráció alárendeltsége

146

d) A hivatali nyelv

147

e) Az adminisztráció megszűnése

147

2. A KASCHAUER KAMERAL ADMINISTRATION (1774–1785)

148

a) A kassai adminisztráció újjászervezése

148

b) Az új adminisztráció a hivatali hierarchiában

149

c) Hatáskör

149

Só- és harmincadügy

149

Jogi és fiskális ügyek

150

Városi ügyek

151

d) A jövedelmek kezelése

152

e) Uradalmi ügyek

152

f) A sóvári főszóhivatal

153

g) Az adminisztráció működésének problémái

153

h) II. József kamarai reformja

154

i) A hivatali nyelv

154

3. AZ ADMINISTRATIO CASSOVIENSIS (1788–1813)

155

a) A Helytartótanács irányítása alatt

155

b) II. József reformjának felszámolása

155

c) A hatáskör változása

155

d) Szervezet

156

e) Ügykörök

157

Uradalmi gazdálkodás

157

Harmincad- és sóügy

159

Jogi ügyek

159

f) Újabb ügyköri és szervezeti módosítások

159

g) Az adminisztráció feloszlása

161

IRATOK

<i>A szepesi kamara registratúrája</i>	165
E 240. Protocolla et diaria consilii	165
E 241. Commissio iuridica	170
E 242. Commissio oeconomica	172
E 243. Commissio tricesimalis	174
E 244. Minutae (expeditiones camerales)	174
E 245. Minutae neo-regestratae	186
E 246. Extractus hebdomadales expeditionum	189
E 247. Administrator Freiherr von Wallsegg	189
E 248. Protocolla universorum actorum	191
E 249. Benigna mandata	195
E 250. Litterae camerae Posoniensis et aliorum	201
E 251. Causarum regalium vice-directoratus	204
E 253. Relationes	209
E 254. Repraesentationes, informationes et instantiae	212
E 255. Instantiae et assignationes elemosynariae	216
E 256. Negotia miscellanea	216
<i>Egykori számvevőség levéltárának töredékei</i>	222
E 705. Számvevőségi iratok (Fábiánné Kiss Erzsébet)	222
E 262. Liber rationum	223
E 263. Libri perceptionum et erogationum	224
E 264. Memoriale quadripartitum pro rationista Pobest	228
E 265. Diarium administraturae proventuum regionum partium (regni Hungariae) superiorum etc.	229
E 271. Protocollum copiale causarum et processuum coram camera ventilatorum	230
E 272. Liber copialis privilegiorum, exemptionum, protectionum	231
E 273. Libri regii	232
E 274. Libri contractuum et obligatorialium	234
E 276. Libri fiscalitatum denunciatarum	235
E 706. Libri bonorum fiscalium (Fábiánné Kiss Erzsébet)	237
<i>Bizottságok</i>	237
E 266. Commissio Breuneriana	237
E 267. Commissio Aichpicheliana	241
E 268. Commissio subdelegata Cassoviensis	243
<i>Egykori kamarai archívum töredékei</i>	246
E 269. Acta radicalia	246
E 270. Bethleniana	246
E 277. Copiae officiosae documentorum ad cameram Posoniensem transmissorum	247
<i>Kassai adminisztráció, 1773 - 1774</i>	250
E 258. Tabellae super operatione cancellariae administrationis Scepusiensis seu Cassoviensis	250
E 259. Cameralis administratio Scepusiensis seu Cassoviensis	251
E 261. Acta abolitionis collegii Cassoviensis societatis Jesu per Josephum Okolicsányi resignata	256
<i>Kassai adminisztráció, 1774 - 1785</i>	258
E 260. Kaschauer Kameral Administration	258

<i>Kassai adminisztráció, 1788 – 1813</i>	260
E 278. <i>Administratio Cassoviensis</i>	260
Levéltári források jegyzéke	266
Névmutató	267

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
és a Magyar Országos Levéltár főigazgatója
A nyomdai munkálatokat a Magyar Színházi Intézet Sokszorosító Üzeme végezte
Felelős vezető: Dr. Orbán György
Budapest, 1990
Kiadványszám: 600
Megjelent 20,9 (A/5) ív terjedelemben